

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL III.

I IULIE 1936

NR. 7.

Pr. VASILE RADU și GALA

GALACTION	Câțiva psalmi și câteva profetii	3
GH. BRĂESCU	Amintiri	15
GEORGE GREGORIAN	Versuri	32
AL. T. STAMATIAD	Balada temniței din Reading de Oscar Wilde	34
OCTAV C. VIZITEU	Versuri	53
BARBU BREZIANU	Jaf în dragoste	56
ION PETROVICI	Bolonia	70
VIGGO BRÖNDAL	Franceza, limbă abstractă	88
AL. ROSETTI	Note din Grecia	103
AL. CLAUDIAN	Statul lui Plato și clasa socială ca rol economic	111
JULIAN M. PETER	Problema armonizării salariilor funcționarilor publici	121
EM. BUCUȚA	Scrisorile trimise de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maiorescu	136
VLADIMIR STREINU	Despre o modalitate a judecării literare	160
ȘERBAN CIOCULESCU	Eminescu văzut de romancieri	172

C R O N I C I

MUZEUL SATULUI ROMÂNESC de *Mircea Eliade* (193); NOTĂ LA «TEZE ȘI ANTITEZE» de *Mihail Sebastian* (197); PICTORUL G. PETRAȘCU de *G. Murnu* (203); PICTORUL ANDREESCU ȘI CRITICA de *K. H. Zambaccian* (204); SENSUL ȘI DESTINUL UNUI PSEUDONIM de *Silviu Cernea* (207); O CARTE DESPRE CONSTANȚA de *N. Tatu* (211); CATEHISMUL UNEI NOI SPIRITUALITĂȚI de *Const. Georgiade* (214); PARTEA II-a A ESTETICEI PROFESORULUI T. VIANU de *Petru Comarnescu* (220); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (225); ACTUALITĂȚI FRANCEZE de *Alexandru Vianu* (229).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(1.I — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
ȘI ADMINISTRAȚIA:
B U C U R E Ș T I I I I
39, B-DUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2-40-70

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNȚREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.000
EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL Nr. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI IACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL III, No. 7, IULIE 1936

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

CÂȚIVA PSALMI ȘI CÂTEVA PROFEȚII

Se pierd în străvechimea vechi-testamentară începuturile, întrebuițarea și slava cântărilor religioase ale Evreilor. *Psalmii* lor ni se par antici ca stejarul dela Hebron și ca falnicii cedri ai Libanului. Cu șase sute de ani înainte de era creștină, faima imnurilor religioase care se cântau în Templul din Ierusalim îndeamnă pe ofițerii babilonieni să ceară deportaților evrei o probă din aceste imnuri:

« Lângă râurile Babiloniei, acolo am șezut și am plâns, când ne-am adus aminte de Sion.

În soforele din partea locului, spânzurat-am harfele noastre;

Căci acolo cei ce ne-au robit pre noi ne-au cerut cântări și asupraștii noștri cântece de veselie: « Cântați-ne din cântările Sionului !

Cum să cântăm cântarea Domnului în pământ străin ? » (Psalmul 137, 1—4).

Dacă nu pretutindeni direct din Sfânta Scriptură, cel puțin din tradițiunea iudaică, știm că alcătuirea și cântarea Psalmilor erau sacre deprinderi, în familia lui Israil. Acasă și în templu, pentru întărirea conștiinței și pentru împodobirea cultului public, Israil psalmodia Dumnezeuului unic și atotputernic. Psalmul 7 se cânta la sărbătoarea Purim, psalmul 29 la Rusalii, psalmul 30 la Târnosirea Templului, psalmul 137 la pomenirea Dărâmării Templului (9 Ab). În deosebi Hallelul (adică psalmii 113—118) se cânta la cele trei mari sărbători anuale: Paște, Rusalii și Colibe ¹⁾.

---

¹⁾ Carol Steuernagel, *Einleitung in das Alte Testament*, pag. 727.

Autorul primei cărți a Macabeilor (1 Macabei, 7, 16—17) face primul citat din Psalmi:

«Și ei au crezut lui; însă aceia au prins dintre ei șazeci de bărbați și i-au omorât într'o zi, după cuvântul care este scris: Trupurile cuvioșilor tăi... și sângele lor l-au vărsat împrejurul Ierusalimului și nu se găsea cine să-i îngroape». . . (Psalmul 79, 2—3).

Sfânta Evanghelie ne spune că Domnul și ucenicii săi, după Cina cea de taină, au cântat cântările de laudă tradiționale și au ieșit, din cetate, la Muntele Măslinilor: «Și după ce cântară laude ieșiră la Muntele Măslinilor» (Matei, 26, 30; Marcu 14, 26).

* * *

Convingerea cea neclintită a Bisericii Creștine că Biblia celor două Testamente este operă tainic dictată de Împăratul Ceresc, Mângâitorul, Duhul Adevărului, celor pe care a binevoit să-i aleagă, dintre oameni, ca să-i facă purtători de cuvânt și soli dumnezești, se adeverește, la cercetarea Psalmilor, cu și mai mare dreptate decât la cercetarea altor cărți ale Sfintei Scripturi. Cu cât strădania cărturarilor a îmbrățișat mai de aproape și a scos mai categoric în evidență partea de colaborare pe care autorul insuflat a adus-o în pământea înfiripare a Cuvântului Sfânt, cu atât mai biruitor s'au dat pe față minunatele conducere dumnezeiască și providențiala Intențiune care a ordonat începuturile, cărările istorice, păstrarea și închegarea tezaurului biblic. Începuturile sunt anevoioase, risipite și prizărite. Cărările istorice, urmate de sulurile și de cărțile sfinte, au trecut prin pustietăți, prin peșteri, peste mări și peste țări, prin cetăți incendiate și luate cu asalt, prin câmpii de bătălie și prin lacuri de sânge. Iar păstrarea lor și alcătuirea canonului Sfintei Scripturi este fapta aceleiași tainice și minunate călăuziri dăruite omenirii odată cu aurora Revelației.

Citim de o viață întreagă Sfânta Scriptură și Psaltirea pro-rocului David, piatra cea de preț negrait, înscăunată pe inelul Sfintelor Scripturi. Amănuntele, semnele timpului, vicisitudinile transmisiunii grafice, discuțiile erudiților, particularitățile gramaticale... și o mie de alte asperități sau puzderii se duc la fund și rămâne în inimă, deapururi, unda vie și cristalină!

Toate cărțile Sfintei Scripturi și Psaltirea, în primul loc, înseamnă izvor de viață și sănătate sufletească, sorbită zi cu zi. Cugetați că Psaltirea curge salubră, binefăcătoare și premenitoare de suflete, de jur împrejurul pământului, mai mult decât toate izvoarele tămăduitoare cunoscute.

Sunt milioane de oameni, cu și dincolo de Israil, care își citesc, dimineața și seara, porțiunea lor de psalmi, cu neclintită regularitate. Sunt mii și sute de mii de biserici și de temple, unde zilnic, izvoarele Psaltirii nu mai conțin, cum nu conțin izvoarele Iordanului.

E o întâmplare aceasta că rugăciunile și imnurile, cântate odinioară în templul lui Solomon, zestrea religioasă a unui popor de douăsprezece triburi, au ajuns să fie graiul consacrat și limba cucerniciei a patru din cele cinci continente?

E o întâmplare sau o iluziune că pravila sufletească, pusă în fruntea Psaltirii, este și azi, ca și altădată, pentru cei ce se supun din toată inima, roditoare de rod spiritual și dătătoare de negrăită pace?

Iată această pravilă:

« Fericit este bărbatul carele nu umblă în sfatul celor fără de lege și în calea păcătoșilor nu stă și în clicul batjocoritorilor nu șade.

Ci îndeletnicirea lui e legea Domnului și în legea lui el caută cu mintea zi și noapte.

El este ca un pom sădit lângă rețea de ape, ce rodul său îl dă la vremea sa și frunzătura lui nu ofilește și ori de ce se apucă izbutește.

Nu tot așa e cu nelegiuții; nu e tot așa ! că ei sunt asemenea cu pleava pe care o spulberă orcanul.

Drept aceea, în ziua judecării nu vor birui necredincioșii, nici păcătoșii nu vor sta în sfatul celor dreți.

Căci Domnul cunoaște calea celor dreți, iar calea păcătoșilor pieire este » (Psalmul 1).

* * *

Este un alt psalm care călăuzește, de aproape trei mii de ani, pe cei smeriți, slabi (după socotința pământească), năpăstuiți, primejduiți, poate chiar osândiți și logodiți morții, dar, în faptă

de adevăr: ocrotiți în chip nevăzut, biruitori în necazuri și primejdii, cruțați de sabie și de dinții fiarelor. Psalmul acesta înfloreste pace, sănătate, izbândă și ocrotire divină pentru cei ce îl iubesc și-l recitează zilnic, așa cum ar înflori într'o glastră umilă un busuioc, binecuvântat să nu se usuce niciodată florile lui mici și sfânt mirositoare:

« Ca unul care locuiește sub ocrotirea Celui Prea Inalt și se adăpostește la umbra Celui Atotputernic,

Zic către Domnul: Scăparea mea și cetatea mea cea tare este Dumnezeuul meu; în el nădăjduesc.

Căci el te va izbăvi din lațul vânătorului și de ciuma cea aducătoare de pieire.

Cu penele sale te va acoperi și sub aripile sale vei găsi adăpost. Credințioșia sa este pavăză și platoșă.

Nu te vei teme de spaimile nopții, nici de săgeata care zboară ziua,

Nici de ciuma care umblă în întuneric, nici de molima care pustiește în miezul zilei.

Chiar dacă ar cădea o mie lângă tine, zece mii de-a-dreapta ta, de tine nimic nu se va atinge,

Ci numai cu ochii tăi vei privi și vei vedea răsplata celor fără de lege.

Căci tu întru Domnul ai pus scăparea ta! Pre Cel Prea Inalt făcutu-l-ai locul tău de adăpost.

Nici o năpraznă nu va da peste tine și de cortul tău nu se va apropia nici o nevoie,

Căci îngerilor săi Domnul le va porunci să te păzească în toate căile tale;

Te vor ridica pe mâini, ca să nu se izbească de piatră picioarul tău;

Călca-vei peste leu și peste viperă, călca-vei peste puiul de leu și peste balaur.

« Pentru că s'a lipit de mine — zice Domnul — îl voi mântui; îl voi înălța, căci cunoaște numele meu.

Când mă va chema, îl voi auzi; în ziua strămtorării voi fi cu el; mântui-l-voi și cu cinste îl voi dărui.

Saț de viață îndelungată îi voi da, ca să se bucure de mântuirea mea » (Psalmul 91).

« Acest psalm didactic despre pronia lui Dumnezeu față de cel cucernic, atât de copleșitor în bogăția lui de icoane, este expresiunea înaltului simțământ de credință și fapta încrederii, ca din inimă de copil, în Dumnezeu »¹⁾).

* * *

Cine poate să treacă cu ușurință asupra acestei stări din raza experienței noastre, că milioane de suflete își găsesc pacea, sănătatea și rațiunea de a fi, din zilnica lor identificare cu dorul religios, cu rugăciunile și cu avântul spre ceruri ale acelor mistici extraordinari, care trăiră odinioară între Sinai și Liban ?

Și care cuget de om întreg n'ar dori ca azi, în înfricoșata destrămare sufletească intrată în semenii noștri, prestigiul, puterea tainică și aripile Sfintelor Scripturi să ne smulgă încă odată de pe marginea prăpăstiei ?

Este știut că profeția și mesianismul sunt cununa nemuritoare a Sfintelor Scripturi. În aceste cărți, adunate laolaltă, se vestesc lucruri care după multă vreme s'au împlinit întocmai. Sute de ani, uneori peste o mie de ani: au trecut între cel ce a rostit și a scris profeția lui și integrala îndeplinire a celor profețite. Iată o pildă, dintr'o sută de pilde:

« Privit-am în vedenia de noapte și iată pe norii cerului venea cineva ca un fiu al omului și el a înaintat până la Cel Vechi de zile și l-au apropiat în fața lui. Și lui i s'a dat stăpânirea, slava și împărăția și toate noroadele, națiunile și limbile îi slujeau lui. Stăpânirea lui este veșnică, stăpânire care nu va trece, iar împărăția lui nu va fi nimicită niciodată ».

Putem să ne închipuim vre-un om din vremea noastră, cunoscător fie chiar mijlociu al istoriei omenirii, dar care n'a citit încă această profeție, și care să nu tresară, găsind-o pe neașteptate ? Ea se află în cartea lui Daniil, 7, 13—14.

Dar nu sunt numai prorociile, vedeniile, aspirațiile mărturisite și declarațiile care ajung să aibă trup de realitate, în viitor, ci sunt fapte, lucruri, mișcări și semne, care, după trecere de sute de ani, odrăslesc, ca niște semințe miraculoase, evenimente și

¹⁾ *Das Buch der Psalmen* de Dr. Heinrich Herkenne.

catene de evenimente. În vederea ieșirii lui Israil din Egipt, poporul primește pravila Mielului Pascal și felurite porunci:

« Mielul să fie de un an, parte bărbătească și fără cusur... Să-l țineți până în ziua a patrusprezecea a lunii (Nisan) și atunci toată adunarea obștiei fiilor lui Israil să-l junghie către seară. Să ia din sângele lui și să ungă amândoi ușorii și pragul cel de sus al ușii casei, unde au să-l mănânce... Să nu lăsați din el pe a doua zi și oasele lui să nu le zdrobiți... În noaptea aceea voi trece prin pământul Egiptului și voi lovi pe toți cei întâi născuți... Iar la voi sângele va fi semn, pe casele în care vă veți afla: voi vedea sângele și vă voi ocoli și nu va fi pentru voi bătaie aducătoare de pieire, când voi lovi pământul Egiptului... » (Exodul 12, 5—14).

Mielul Paștelui iudaic este simbolul și așteptarea lui Iisus Hristos, până la venirea și la răstignirea lui! « Iată Mielul lui Dumnezeu, cel ce ridică păcatul lumii » (Ioan 1, 29).

Ziua de 14 Nisan sau Abib este chiar ziua când a fost răstignit Domnul! (și anume chiar în ceasul, când începea, la Templu, înjunghierea mielului prefigurativ).

Nici unul din oasele Celui Răstignit n'a fost zdrobit! « Deci au venit ostașii și au zdrobit fluierile celui dântâi, asemenea și pe ale celuiilalt, împreună răstignit cu el. Și venind și la Iisus, dacă au văzut că murise nu i-au zdrobit fluierile » (Ioan 19, 32—33).

În sfârșit, cu sângele care va fi semnul de cruțare, la casele Evreilor, ne dăm seama că simbolul de abia ascunde fericita și glorioasa realitate ascunsă în viitor. Acest sânge cu care Evreii trebuiau să-și însemneze casele nu era pentru ochii Ingerului exterminator — el n'avea nevoie să vadă pată de sânge pe pragul casei, spre a ști că acolo locuiesc Evrei — ci era pentru profetirea și proclamarea sublimului adevăr al mântuirii noastre întru sângele lui Iisus Hristos, Mielul lui Dumnezeu, cel ce ridică păcatul lumii!

Cu aproape o mie cinci sute de ani mai înainte de Jertfa de pe Golgota, această jertfă este anunțată și închisă în simbolul mielului pascal, până la plinirea vremii, adică până la ziua când Adevărul vine și înlocuște simbolul prevestitor.

Iisus Hristos trebuia să vie pe pământ, și anume, după trup, din poporul lui Israil, din seminția lui Iuda. Patriarhul Iacov, pe patul de moarte, plutind cu sufletul între hotarul acestei lumi și oglinzile veșniciei, rostise această augustă profeție: « Nu va lipsi sceptru din Iuda, nici toiag de cârmuitor din coapsele sale, până ce nu va veni Impăciuitorul, căruia se vor supune popoarele » (Facerea, 49, 10).

Pe drumul veacurilor și încă departe de această scadență divină, iată cum privește un profet al lui Israil furtunile oceanului istoric, cum judecă dușmăniile întâlnite de Israil, și cum întrezărește măreția împărăției mesianice ce era să vie:

« Pentru ce se zbciumă păgânii și popoarele își fac deșarte planuri ?

Răscoală-se împărății pământului și căpeteniile lor țin sfaturi laolaltă, împotriva Domnului și a Unsului său:

« Să rumpem legăturile lor, zic ei, și să aruncăm dela noi funiile lor ! »

Cel ce locuște în ceruri râde; Domnul își bate joc de ei,

Apoi, întru a sa mânie, le grăește și cu urgia sa îi îngrozește:

« Ci eu am pus pe împăratul meu peste Sion, sfânt muntele meu ! »

Vesti-voi porunca Domnului: A zis Domnul către mine: « Tu ești Fiul meu, eu astăzi te-am născut.

Cere dela mine și-ți voi da neamurile: moștenirea ta și marginile pământului: stăpânirea ta.

Cu toiag de fier îi vei zdrobi; ca pe vasele olarului îi vei face țândări ».

Și acum, împăraților, prindeți minte; luați învățătură, judecători ai pământului !

Slujiți Domnului cu frică și vă bucurați cu cutremur.

Sărutați pe Fiul, ca să nu se mânie și să nu pieriți în calea voastră, căci mânia lui de grabă se aprinde ! Fericiți toți cei ce-și pun nădejdea în el ! » (Psalmul 2).

Dar cum era să vie acest Liberator, din primele făgăduințe, făcute omenirii ? Cum era să se apropie de poporul său acest erou al suspinelor lui Israil ? Era el să vie pe calea gloriei, a marilor generali cuceritori, a împăraților înconjurați de războinici și de turme de robi ? Sau era — perspectivă paradoxală și înfricoșată ! —

să vie sub înfățișarea cea mai umilă, și mai nebanuită: împărat în haine de om de rând și miel trimis spre junghiere?

Sfârâmat de puternicii săi vecini și purtând pe grumaji jugul dominațiunii romane, Israil implora, din toată puterea jertfelor și a rugăciunilor lui, un Mesia răzbunător, un arhanghel cu platoșă și cu paloș, un David ceresc, restabilind pentru vecie, împărăția lui Israil, pe pământ. Sărman Israil! Scripturile și nădejiile lui s'au împlinit până la o iotă și până la o cirtă, dar Mesia, sosit fără greș, la plinirea vremii, a fost cel văzut de Isaia în capitolul 53 și de David în Psalmul 22, iar nu eroul vendetei naționale și exterminatorului legiunilor romane!

Profetul Isaia vede și descrie pe Mesia cel ce era să vină printre noi, nu întru slavă împărătească, ci întru smerenie și suferință:

« Cine va crede ceea ce noi am auzit și brațul Domnului cui se va descoperi ?

Crescut-a înaintea lui ca o odraslă și ca o rădăcină în pământ uscat, fără chip și fără frumusețe, ca să ne uităm la el, și fără înfățișare, ca să ne fie drag.

Disprețuit și cel din urmă dintre oameni, om al suferinței și răbdător la durere, era ca unul de care să-ți ascunzi fața, disprețuit și neluat în seamă!

Dar el a luat asupra-și durerile noastre și cu suferințele noastre s'a împovărat. Și noi îl socoteam pedepsit, bătut și chinuit de Dumnezeu...

El a fost pedepsit pentru mântuirea noastră și prin rănilile lui noi toți ne-am vindecat...

Chinuit a fost, dar s'a supus și nu și-a deschis gura sa; ca o oaie spre junghiere s'a adus și ca un miel fără de glas înaintea celui ce-l tunde, așa nu și-a deschis gura sa...

Pentru fărădelegile poporului meu a fost adus spre moarte » (Isaia 53, 1—8).

* * *

Imprejurările, amănuntele și descrierea uimitor de picturală a patimilor Celui adus spre moarte pentru fărădelegile poporului se coprink în Psalmul 20: « *Eli, Eli, lama azavtani!* ».

« Dumnezeuul meu, Dumnezeuul meu, de ce m'ai părăsit? » (Matei 27, 46) este una din cele șapte rostiri ale Domnului

răstignit și înțelesul acestor cuvinte nu pogoară în nu știu ce adânc al descumpănirii sau al desnădejzii, ci se ridică — și ne ridică și pe noi — spre culmile misterioase ale revelațiunii împărtășite celor insuflați de Sf. Duh.

Exclamația Domnului pe cruce nu ne arată vreo prăbușire intimă și neașteptată, ci ne aduce la primul stih al psalmului uimitor, care vede — cu sute de ani mai înainte — cum a fost Iisus Hristos răstignit pe Golgota.

Este adevărat că, prin stihurile, prin imaginile și prin unele elemente momentane și personale ale psalmistului, grandiosul tablou al răstignirii trece ca o lună plină și sângerândă printr'o caravană de nori parțial acoperitori. Dar cu atât mai viguros și mai zguduitor, izbucnește, prin sfâșierea norilor, tragica și sublima priveliște a Celui străpuns cu piroane !

« Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, de ce m'ai părăsit ? Departe sunt de mântuirea mea cuvintele cu care mă tânguesc !

Dumnezeul meu, cât ține ziua strig, dar nu-mi răspunzi și noaptea tot așa și nu-mi găsesc odihnă.

Ci tu ești sfântul care sălășluște în mijlocul cântărilor de slavă ale lui Israil ;

În tine și-au pus nădejdea părinții noștri, și-au pus nădejdea și tu i-ai mântuit ;

Au strigat către tine și au fost izbăviți, în tine și-au pus nădejdea și n'au rămas de rușine.

Dar eu un vierme sunt și nu un om, de ocară în fața oamenilor și disprețuit de popor.

Toți câți mă privesc își bat de mine joc, își strâmbă gura, clatină din cap și spun :

Și-a pus nădejdea în Domnul ! Domnul să-l scape, el să-l izbăvească, dacă îi este drag !

Ci tu ești cel care m'ai scos din pântecel maicii mele, cel care m'ai adăpostit la sânul ei.

Pe genunchii tăi aruncat am fost dela nașterea mea ; din sânul mamei tu ești Dumnezeul meu.

Nu sta departe de mine, căci sunt în mare strâmtoare și nimeni nu poate să mă ajute.

Tauri mulți mă înconjoară ; bivoli din Basan fac cerc în jurul meu ;

Impotriva mea ei cască gura lor, ca un leu care sfâșie și răcnește.

Sunt risipit ca apa și toate oasele mele sunt deschiorate, iar inima mea e ca de ceară și se topește în măruntaiele mele.

Ca un ciob de oală s'a uscat puterea mea și limba mea s'a lipit de cerul gurii mele și în pulberea morții mă pui să zac.

Ci câinii mă cuprind, ceata nemernicilor îmi dă târcol; mâinile și picioarele mele le-au străpuns.

Aș putea să-mi număr toate oasele, ei se uită la mine și se desfătează privindu-mă.

Veșmintele mele le împart între ei și asupra cămășii mele aruncă sorti!»

Așa dar, trupul întins pe cruce, cu brutalul relief al tuturor oaselor pe care poți să le numeri, uscăciunea gurii și setea înfricoșată care sfâșie pe răstignit, picioarele și mâinile străpunse și pironite, și veșmintele pe care călăii le împart între ei, fiindcă de acum încolo ele sunt inutile pentru victimă!

Care a putut să fie situația personală a celui ce a scris psalmul 22, ca din focul durerii lui să se proiecteze, pe pereții prorociei, tot convoiul detaliilor Răstignirii?

Mister nepătruns! Profetul a suferit și s'a tânguit ca un om, descriindu-și starea și suferința, iar sus, pe panoul atotștiinței și al finalității divine, a ieșit zugrăveala lui Iisus Hristos, pe cruce!

Dar ceea ce este poate și mai minunat decât toată această descriere a Răstignirii este presimțirea, ba chiar certitudinea mântuirii celui chinuit! Impotriva tuturor aparențelor și a tuturor realităților, cel ale cărui veșminte au fost împărțite între călăi, nu va fi nimicit și moartea nu va fi stăpâna lui! Gonit până la hotarul celei din urmă desnădejdi, bătut, sfâșiat și răstignit, răsturnat în pulberea morții și șters dintre vii, divinul suferitor care ne vorbește în Psalmul 22, prin graiul extatic al lui David, se ridică deodată în slava bucuriei biruitoare! Intocmai, ca în șirul realităților Evangheliei! Din noaptea și jalea mormântului izbucnește, atotdivină calea lactee a Invierii! Din mormântul lui Iosif Arimateianul se înalță, cu moartea pe moarte călcând, Iisus Hristos, Mântuitorul!

Cu observația unui mare critic al istoriei evanghelice, vom spune că din mormântul, zadarnic păzit de străjeri, iese Biserica Creștină,

fiindcă învierea cea cu trupul însemnează contravaloarea și ipostasul mării tovărășii generate prin această înviere. Psalmul 22, în partea lui a doua, este extraordinar, prin sentimentul de fericită solidaritate și de răscolitoare recunoștință, pe care «adunarea fraților» îl trăește atât de viu, din liberarea și din triumful Divinului Suferitor. Este o lume întregă care jubilează și preamărește pe Domnul, în urma acestei luminoase victorii!

«Dar tu, Doamne, nu sta departe, tu izvorul puterii mele; grăbește-te într'ajutorul meu!

Mântuește de sabie sufletul meu, scapă din laba câinelui viața mea.

Izbăvește-mă din gura leului și din coarnele bourilor scoate-mă!
Atunci vesti-voi fraților mei numele tău, în mijlocul adunării poporului te voi slăvi.

Cei ce vă temeți de Domnul lăudați-l! toată seminția lui Iacov preamăriți-l! și tremurați înaintea lui toți câți vă trageți din Israil.

Căci n'a trecut cu vederea și n'a disprețuit suferința nenorocitului și nu și-a ascuns fața de el, ci când l-a strigat l-a auzit.

De tine e însuflată cântarea mea de slavă în marea adunare; făgăduințele mele le voi îndeplini înaintea celor ce se tem de el.

Mânca-vor săracii și se vor sătura, lăuda-vor pe Domnul cea ce-l caută pe el. Vie să fie inima voastră în vecii vecilor!

Să-și aducă aminte și să vie înapoi către Domnul toate marginile pământului și toate neamurile păgânilor să se închine înaintea ta!

Căci a Domnului este împărăția și el stăpânește peste popoare.

Mânca-vor și vor cădea înaintea feței sale toți stăpânitorii pământului și tot așa pleca-se-voiu lui toți câți se coboară în țărână și viața lor nu pot să și-o păstreze.

Urmașii îl vor sluji pe el și vor povesti despre Domnul din neam în neam.

Veni-voiu și voi vesti unui popor ce se va naște că el și-a adus dreptatea la izbândă» (Psalmul 22).

* * *

Pentru cunoscătorii celor două Testamente și pentru cei familiari cu istoria răspândirii creștinismului, psalmul 22 este ca un diamant care răsfrânge în fațetele lui un univers întreg: pătimirea

Domnului, învierea sa, și toată biserica creștină, ivită, pe pământ, din biruința Domnului asupra morții.

Aceste și alte multe adevăruri pornesc din litera și din înălțimile Sfințelor Scripturi și se prelungesc până la noi — și dincolo de noi, în vecii vecilor ! — pe albia Sfintei Tradiții și a credincioasei moșteniri creștine.

Sub cerul contemporan, asediat de milioane de stridențe, de contraziceri și de blasfemii, câțiva dintre noi ne străduim din rășputeri să păstrăm, pentru neamul nostru, maiestatea Sfântului Altar și comoara Sfințelor Scripturi. Urmărind cu zilnică silință o mai bună traducere a Sfințelor Scripturi și comentând, din când în când, câte o pagină din Profeți, credem — pentru noi și pentru copiii noștri — că stăm pe stâncă neclintită: « Doamne, la cine ne vom duce ? Tu ai cuvintele vieții celei veșnice ! » (Ioan 6, 68).

Pr. VASILE RADU și GALA GALACTION

A M I N T I R I

BĂTRÂNII DE ALTĂDATĂ. PREGĂTIRI DE PAȘTI. OUĂ ROȘII.
BĂDIA IONICĂ. PARASTASUL BUNICĂI.

Ca prin vis, mi-aduc aminte de jocurile noastre:

Tous en rond
Faisons la révérence
Dansez en cadence
Dansez, dansez
Embrassez qui vous voulez.

Fetițe cu părul pe spate, băieței tunși chilug ne învăteau cântând cuminți, sub ochii unei guvernante, venită cu unul dintre ei, care bătea tactul din palme, răsărită ca o cucută în mijlocul celor fără dinți.

Alteori luam nume de flori șoptite la ureche, alegând pe cele care ni se păreau mai prețioase: camelie, miozotis, rezeda, și dam gajuri sub ochii bătrânilor, onorați că vorbim franțuzește.

O, Doamne! unde sunt bătrânii curat îmbrăcați, cu șart la vorbă!... Bătrânii de altădată, cu gulerul deschis, manșete largi, purtând inel cu pecete și mustăți stufoase, îngălbenite de țigara sucită pe genunchi, pusă într'un țigaret serios de chihlibar.

Unde-i doamna, ce trecea la Copou, așezată pe cal alb, zâna din povești care, galopând, dispărea ca un meteor, dreaptă, în rochie lungă de catifea verde, cu joben, cu cravașă, cu voal gri ce flutura în urma ei ca un semn prietenos de adio.

Nu sunt supărat ca omul care a isprăvit mălaiul și se uită cu ochi răi la ceilalți. Slavă Domnului, am trăit destul. Cum, n'are importanță. Tânăr, n'ai pretenții, și dacă ai îmbătrânit, ce

ți-ar folosi regretul. Vreau să amintesc numai că, dacă în trecut, bătrânii erau vioași, porniți pe glume, e că avea cine să-i asculte. Azi, cui să povestească. Tineretul îi privește cu milă, dacă nu cu dispreț, pe care abia le moderează. Ce să facă sărmanii ! Trăiesc plictisindu-se între ei, așteptând moartea.

La coana preoteasa, nevasta lui popa Grecu, venea altă cu-coană preoteasă, bătrână ca și ea, dar văduvă.

— Ai venit ? Șazi.

Și fericite că se văd, se încălzeau în pridvor la soare, nu mai schimbau o vorbă. Ce aveau să-și mai spună?... Avuseseră aceeași viață; se înțelegeau din instinct, se simțeau bine stând una lângă alta, ca animalele care au fost înhămate multă vreme împreună. Și munciseră săracele, avuseseră fiecare o spuză de copii. Când ofta coana lui popa Grecu, răspundea preoteasa văduvă și când — nu râdeți, v'am spus că erau bătrâne — când răsufla una, răspundea timid, cu oarecare întârziere dar cu fidelitate, cealaltă.

Pe la scăpătatul soarelui se despărțeau cum trăiseră, fără ceremonie.

— Mă duc...

— Mai vino.

Nu mai sunt bătrâni. Înțeleg ce aveți să-mi spuneți: copiii noștri au să zică același lucru, când vor fi ca noi. Știu, vor mai fi bătrâni, vor fi bătrânii timpului lor. Ai noștri, cei pe care i-am pierdut, erau din acei care se însurau săraci, plăteau logodnicei rochia de mireasă din economiile primei lor junețe și plecau, lăsând în urma lor ce agoniseră cu cinste, cu chiverniseală și trudă: care o căsuță, care o vișoară, copiilor, nepoților și stră-nepoților crescuți în frica lui Dumnezeu. Credeau, sărmanii, că a fi curajos înseamnă să muncești, să-ți faci rândul de cetățean, de soț și de părinte.

.....

E calduț, senin, e primăvară. Albinele desmorțite cântă imnuri nupțiale, învârtindu-se amețite de mirosul florilor, pe sub pomii gătiți de nuntă mare. Pe strașină, două rândunele se sfătuiesc cumiinți unde să-și ascundă fericirea. În zare, Țicăul se ridică pe coastă ca un teatru de păpuși, cu căsuțe mici, albe, proaspăt

văruite, încondeiate cu brâe vârgate, răsând soarelui cu toate ușile deschise, pe care intră și ies gospodine harnice.

În bătătura crășmei, meșteri mahalagii ridică chibzuiți cu mișcări domoale, furcile cioplite din bardă, pe care are să se învârte scrânciobul.

La biserică, la Sf. Haralamb, dascălul toacă meșteșugit, împrăștiind evlavie, iar peste drum de casa noastră, «șchiopul», cu părul veșnic încâlcit, spoitor vestit din Sărărie, pe care nimeni nu-l uita în ziua morților, când se împart străchini, lumânările și cofițe în tot Iașul, freacă harnic căldări de aramă, sugând dintr'o lulea, ce forfotește ca o cratiță plină.

La noi se scuturase toată săptămâna. S'au descleiat ferestrele lipite dela Sf. Dumitru, cu pap și cu hârtie de gazetă, s'au măturat pereții cu peria, în fine s'a dat cu ulei pe jos, s'au albit mesele cu nisip și s'a cercuit casa cu chenare sinelii. Așteptam Paștele, vestit de liliacul înflorit de-a-lungul gardului și de rândunelele care ciripeau înșiruite perechi, perechi pe strașină.

Noi copiii, sătuli de joacă, atrași de miros, ne-am strecurat tiptil în bucătărie și stăm ca sfinții, de frică să nu ne dea afară, privind interesați și lacomi, *cum se face cozonacii*. Ion, bucătarul, legat la cap cu un testemel curat, frământă cu mânecele suflecate, cu pumnii închiși, aluatul din covată, străjuit de maica Leonora, care-i picură în răstimpuri, unt topit dintr'o căniță, îl șterge de nădușeală sau îl ceartă oțărîtă ca un copil de lapte, că țiganul își scarpină cotul, cu mâna plină de aluat. Țața Eliza, sorbind ultima picătură de cafea neagră, întoarce ceșcuța cu gura în jos, o pune binișor pe brăul cuptorului și ridicându-se harnică, dă la o parte șalurile care acopereau întâiul rând de aluat, pus de mult la dospeală, în fundul patului făcut dintr'o ușă, și cu mâini albe împletește, pe masa presărată cu făină, cozonacii pe care îi așează cu băgare de seamă în oalele de tot felul ce stau unse, înșirate dinaintea ei. Dintr'o farfurie crăpată la care ne uităm cu jind, alege migdale curățite, îngălbenite ca niște clape vechi, le înfige în aluatul de aur pal și ținând oalele în sus, cu gravitatea preotului care poartă sfințele daruri, uitându-se unde calcă, blestemând mâța care miona pe lângă ea, le suie pe cuptor, acoperite cu șaluri groase puse peste melesteie, ca să nu atingă aluatul.

Ileana, dogorită de văpae, cu un ochi pătat de albeață, potolea cuptorul trăgând afară jarul, răcorind pietrele cu praftorița de cârpe ude puse în vârful cociorvei, încercând arșița cu mălai ce ardea scânteind, umplând bucătăria de fum și de miros de porumb copt, ce ne deschidea o poftă de mâncare nebună.

Prefăcându-se că nu ne bagă în seamă, numărându-ne din ochi, pe deasupra, maica Leonora rade covata cu îngrijire, împletește câțiva cozonăci, îi presară cu migdale ce nu mai erau bune pentru că nu ieșiseră întregi și-i pune în forme mici de tichiea, cu mărginile cutate.

— Să fiți cuminți, să nu care cumva să umblați pe ușă, să răciți cozonacii, că nu vă dau la nici unul... Ați înțeles?... Lența unde-i?

— Mamaie, strigă sora cea mică năvălind de afară, îmbujorată de indignare, speriată, ridicându-și ciorapii. Vin rapide, mamaie, spune ea fără suflet. Cucoșul vra să omoare o găină...

— Ptiu!... face maica Leonora râzând, scuipând să nu se deoache.

— Zău, mămăică, o apucat-o de cap...

— Las' că are să-l bată mama... Voi ce râdeți?... Ieșiți afară, măgarilor... Mai puneți mâna pe carte... Nu poate omul să răsufle de răul vostru.

Am ieșit rușinați, ghiontindu-ne zoriți dela spate și, fără să fi înțeles de ce, farmecul se rupsese.

Plouase câteva zile în șir. Se lumina de ziuă. Găinile nedumerite ieșeau câte una, se scuturau și porneau grăbite după mâncare. Rațele se scaldau cu neșat în ochiul de baltă ce se întindea înfiorându-se până la poartă. Un curcan stingher se înfoia jucând în loc. Negura întârzia destrămându-se prin crengile înmugurite. Peste puțin soarele lumina vârful pomilor, casele, se înălța oglindindu-se, prefăcând în mărgelile colorate, stropii de pe iarba binișor răsărită.

Spre seară, dacă ne spăla pe rând, în balia așezată în mijlocul odăii și luându-ne în brațe ca să nu ne murdărim pe picioare, primeniți cu cămăși curate, ne așeza în pat, desfăcându-se greu de noi, care aveam chef de hârjoană.

După ce scoase afară cofele, balia, ceainul în care adusese apa clocotită, șterse pe jos cu o pânză de sac și maica Leonora luând dintre sobă ceainicul astupat cu hârtie, oblojit cu șaluri de lână, ca să se facă « cum trebuie », ne dete la fiecare câte un pahar de ceai în care turnă cu mâna tremurândă, peste felia de lămâie înstelată ce plutea deasupra, câte-o picătură de rom, de cel bun.

Trebuia să ne împărtășim și să ne spovedim, iar pe urmă moșu Nicu avea să meargă cu noi, să ne cumpere, ca în fiecare an, ghete și pălărie nouă.

— Căutați când îți intra în biserică să fiți cuminți, să faceți cruce, să vă închinați întâi în fața Maicii Domnului, apoi înaintea Domnului Christos, la Sf-tul Neculai, Sf-tul Gheorghe și pe urmă, când v'o chema, treceți și vă spovediți frumușel, dați pitacul, sărutați mâna părintelui și spune-ți-vă păcatele.

— Maică, eu am păcate?

— Tu știi.

— Are, maică...

— Da?... Ce păcate am eu?

— Ai omorât o furnică. A călcat-o cu piciorul, măicuță.

— Asta nu-i păcat, zise maica Leonora, care nu știa cum să-și ferească borcanele de dulceață, de răul furnicilor.

— Ai auzit?

— Și a mai făcut ceva.

— Ce-am făcut?

— Ai uitat?

— Ce-am făcut, spune?...

— Nu știi, măicuță, ieri o ieșit la poartă și trecea un jidan cu portocale și s'o apucat ș'o asmuțit câinii și Calicu l-o mușcat de mână și i-o rupt pantalonii.

— Dacă l-o mușcat câinele, eu îs vinovat?

— Tu l-ai asmuțit.

— Parcă eu am vrut să-l muște... Eu n'am vrut să-l muște. Dacă n'am vrut, spune și mata, măicuță, îi păcat?

— De, cam... Da fiindcă era jidan și se iartă.

— Vezi... Bine-mi pare... Moare de ciudă... Mai zi ceva.

— Nu mă fă, c'acuș te spun...

— Spune-mă.

— Vrai ?

— Spune, să vedem ce ai să spui...

— Știi ce-o făcut, măicuță?... N'am vrut să spun, da fiindcă dumnealui vra s'arate, că nu-i pasă, uite ce-o făcut: S'o dus în grădină, ș'o găsit un ou de pichere și s'o apucat și l-o mâncat.

— Așa crud ?

— Crud.

— Când ?

— Ieri.

— In Vinerea Mare !... zise maica Leonora cârpindu-mă la repezeală. Nu ți-i rușine, soi rău ce ești !... Scoală, dă-te jos !... Ieși afară în genunchi, măgarule !... Cui dracu îi semăna, nu știu...

— Iartă-mă.

— Taci... Unde-i varga ?

— Iartă-mă, țață...

— Nu, adă varga.

Am adormit târziu, în suspine, cu trupul ars de vargă, mângaiat de soră-mea, adormită și ea cu nasul roș de plâns.

A doua zi, maica Leonora m'a adus târându-mă de mână, cu noaptea 'n cap, la biserică, să mă închin la toate icoanele, după care am bătut zeci de mătănii numărate de ea în șoaptă.

Când am isprăvit, potrivit-mi pălărioara, zise îmbunată:

— Ptiu !... să nu fie de deochi... Ai noroc... Uite c'o răsărit soarele, probă că te-o iertat Dumnezeu, — și m'a luat în târg de unde avea să cumpere ouă și băcan, să le roșească. Am plecat cu noaptea 'n cap, spălat în grabă, eu cu maica Leonora înainte, oprindu-mă din când în când să-mi ștergă nasul și cu Ileana desculță, cu panerul după noi. Când am ajuns în târg, m'am zăpăcit de atâta forfoteală.

Maica Leonora mă târa ca pe un vițel ce nu se lasă dus la tăetoare. Mergeam cu capul înapoi. Nu-mi puteam lua ochii dela tarabele încărcate. Mă împiedecam la fiecare pas și mă minunam de tot ce vedeam: carnea grasă atârnată în cârlige, motivele de cartofi, snopurile de praz, grămezile de fasole albă, lumea împestrițată, strigătele, larma, calicii ce se târau ca niște râme îmbucătățite printre carele dejugate, încărcate cu lemne,

cu păpușoi, cu un porc gras, care gemea legat de picioare, și-ragurile de covrigi, gogoșile ce fierbeau în ceaune și tava alvi-țarului pe care se înșirau cocoșei de zahăr ars, ce sticleau în bă-taia soarelui. În drum ne opreau precupeții care mai de care:

— Ce să luați?

— Iama la madama.

— Pentru boieri și golani, azi cu bani, mâine fără bani.

Imi era ciudă, că maica Leonora trecea printre atâtea bună-tăți, fără să cumpere și mă gândeam cu frica în sân, c'o să ia alții tot și n'o să ne rămână nimic. Treceam acum printre rânduri de țărance îmbrobodite, încălțate cu ghetete potcovite, femeii necăjite ce strângeau la subsuoară găini umflate în pene. Grămezi de ouă feștelite ca bulgării de zăpadă, cu care ne băteam în ograda bisericii, se micșorau în depărtare și pe o masă răsări pe neaștep-tate, în cale, așezate piramidă, în străchini întinse de lut — ce nu-mi da în gând — ouă de lemn, ouă roșii de lemn, cu care poți sparge și lua toate ouălele copiilor din mahala, fie ele de rață, de curcă și chiar de pichere.

Rămăsesem cu gura căscată. Maica Leonora, făcută ciuci, alegea ouă oglindindu-le în zare, numărând câte trele — țăranca, Ileana și maica — punând în coș pe cele alese fără greș.

— Nu te supăra mata, măicuță zise dela o vreme țăranca rușinată. Mata le alegi numai pe cele mari, da eu nu le dau așa; vând la rând, cum le-a ouat găina.

— Nu fi proastă, îi săptămâna mare. Tu nu vezi cu cine vor-bești?...

Țăranca nu mai zise nimic. Maica lua de ici, de colo, toc-mite laborios, trei ouă la pitac și le plăti numărând în șoaptă gologanii, în palma țărâncii nedumerite.

Plecarăm. Când să despicăm din nou mulțimea, maica Leo-nora socoti să mă ia de mână, de teamă să nu mă rătăcesc.

— Adă mâna.

Mă încurcase. Nu știam pe care să i-o dau. Am încercat să-i dau mâna dreaptă, dar rămâneam cu fața înapoi și cea stângă era prinsă.

— Ce ai în mână?... Deschide pumnul.

Și silindu-mă, scoase la iveală oul de lemn pe care-l șterpelisem cu inima cât un purice, din cele multe, care-mi luaseră ochii.

— De unde l-ai luat?

— Nu l-am luat, l-am găsit jos.

— Spui și minciuni... Săptămâna mare, nu ți-i rușine!... Cum de nu te-a văzut omul?... Să nu spui la nimeni, că te omor.

Și desfășurând giubeaua ca pe o cortină, îmi porunci scurt:

— Bate trei mătăanii!... Așa. Fă cruce și zi: iartă-mă, Doamne, că nu mai fac!... E frumos... Na, bagă-l în buzunar.

În Sâmbăta mare, maica Leonora roșea ouă dis de dimineață. Pe plită fierbeau mocnit două oale de schijă, pline, una cu ouă de găină și alta cu ouă de rață, vreo câteva de curcă și de bibilică, pândite de noi, strânși în jurul măicuții, cu gânduri năzdrăvane.

Maica le ridica din băcan cu lingura de lemn, le freca unul câte unul cu un șoric de slănină, apoi le lustruia cu o cârpă zdrențuită și le așeza delicat, cu degetele roșite, în farfuria lungi, albe, ce se încălzeau friguroase pe marginea plitii.

Era încă ziuă. Nu tocuse la Sf. Haralamb, pentru că nu se toacă în Sâmbăta mare, înainte de Inviere. Dar țiu minte că nu se culcaseră găinile, când maica Leonora ne strânse pe toți în odaie. Mai cu cârpeală, mai cu vorbă bună, ne dezbrăcă cât ai clipi din ochi și ne culcă, învelindu-ne până la gură, cu plapoma ce mirosea a *curat*.

Ne simțeam bine. Adormirăm fericiți, luând cu noi în împărăția viselor mândre, hăinuțele cu bumbișori de cilic ce se răsfățau întinse pe scăunele, păziți de maica Leonora, care ne era dragă și care citea, murmurând până târziu, rugăciuni tainice din ceaslovul larg deschis pe masă.

.....

— Hai, sculați-vă, că a început să toace la biserică.

Ne-am trezit buimăciți de somn, în puterea nopții. Toca, alături de noi, la Sf. Haralamb, dincolo, la biserica Vulpe, ceva mai departe, la Patruzeci de Sfinți, și în curând orașul tot fu curpins într'o larmă de ciocănituri meșteșugite ce cădeau pe acoperișuri, răpăind ca grindina.

Maica Leonora ne înșfăcă harnică, de după ceafă și plecându-ne cu de-a-sila pe lighean, ne dete cu apă rece pe la ochi, ca să ne piară somnul. Fetele cuminți, pieptănate frumos, care

cu cozile împletite, care cu părul pe spate ne căutau zorite ciorapii, sau ne ajutau să băgăm în haină mâna stângă, care de afurisită ce era, nu intra niciodată de bunăvoie.

Am plecat înșirându-ne pe poartă, cei mici înainte, ținându-ne de mână, împiedecându-ne în bolovanii semănați parcă într'adins în calea noastră. Era un aer liniștit și dulce. Toaca încetase. Nu lătrau nici câinii. În drum ne întâlneam cu vecinii și ne recunoșteam tăcuți, ceremonioși ca la prohod. Întârziaseam. Când am ajuns, biserica era plină. Dela ușă, pe deasupra oamenilor în genunchi, se vedeau, ca într'un fund de rai, preoții în odăjdii strălucitoare, policandrele aprinse și munți de paște și de cozonaci, ridicați pe mese în fața altarului. Cu autoritate bisericească, maica Leonora, uitând de noi, se strecură prin mulțime, cu fetele de mână, după ea. Pe mine mă strângeau ghetele cumplit. M'am așezat la marginea trotuarului, le-am scos și băgând ciorapii noi nouți în ele, am plecat desculț, în haine noi și cu panglica dela pălăria de pai, ce-mi atârna pe spate, m'am îndreptat liniștit spre casă.

În bucătăria luminată slab de lampa fără gaz, slugile, spălate pe cap, cu părul lucios de pomada ce mirosea a dafin, se pieptăneau la un ciob de oglindă, răzimat de cana cu apă. În cămășuță scurtă, cu părul încâlcit, Ionică, băiatul mindirigiului care ședea în rând cu noi, scâncea la poartă nu știu pentru ce.

Dar cum m'a zărit, a lăsat plânsul și a intrat în vorbă.

— Ai fost la biserică?

— Tu nu te duci?

— Dacă n'am haine...

Luându-ne de mână am plecat înfrățiți, desculți, fără gând rău, mânați se vede de destin.

Dăscălită de țața Leonora înainte de plecare, Marghioala, fata din casă, deschisese ferestrele și aprinsese lampa mare din sufragerie. Masa era pusă. Farfurii cu cocoșei de șervete încingeau cu brâu alb, talerele cu slăninuță afumată, cu pastramă de găscă tăiată subțire, altele cu felii de jambon, cozonacii ce se înălțau trufași deasupra păștilor cu ochi negri de stafide. Dar noi nu mai vedeam nimic. Tava cu ouă roșii din mijlocul mesii ne luase ochii.

— Ouă loșii?

- Da.
- De gănină?
- De găină.
- Și ista male, tot de gănină?
- Acela e de curcă.
- E tali?
- Tare.
- Cât de tali?
- E mai tare ista care-l am eu.
- Nu-i mai tali.
- Nu crezi?... Na, ia-l tu pe ist' mare, să vezi, că eu ți-l sparg... Dă... Dă tare... Ai văzut, că l-am spart?
- Da pe ista îl spalgi?
- Ți-l sparg, n'a, uite...
- Da pe ista nu-l spalgi...
- Ți-l sparg... Zi, Christos a înviat!...
- Tos o viat!...
- Adevărat c'o înviat!... Ți l-am spart și p'aista, vezi...

Văzusem și eu dar prea târziu. Mă furase jocul. Dezastrul era complet. Nu mai rămăsese nici un ou teafăr. Le spărsesem pe toate cu oul de lemn. Obrajii îmi ardeau cumplit și inima se rupea în piept ca la un hoț de biserici. Simțeam că mă mănâncă ceafa și, cuprins de panică, un gând rău mă îndemnă o clipă să dau vina pe Ionică. Dar n'am avut curaj. Ii strălucneau ochii, stătea dinaintea mea buclat, durduliu, ca un înger, cu poala cămășii plină de ouă, ridicată până la gât. L-am dus binișor de mână până la poartă, iar eu, după câteva cruci de tocmeală, m'am suit în pat și, ghemuit, oftam din adânc cu frica în spinare. În așteptarea osândeii ce o bănuiam grozavă, m'a furat somnul.

— Nu-l bate, țață... am auzit ca prin vis. Lasă să treacă Paștele și pe urmă fă-i ce vrei... se ruga blândă maica Leonora de țața Eliza.

Sparg și acum ouă roșii, dar fără frică și, credeți-mă, îmi pare rău.

Nu știu cât să fi dormit. M'am trezit în puterea nopții de lătratul câinilor, de zgomot de voci, de zurgalâi, de uși care se închideau trântite în grabă, de lumini ce pâlpâiau pe la ferestre,

lăsându-mă cu ochii mari, deschiși în întuneric. Dimineața când m'am sculat, țața Eliza mi-a spus cum a dat cu ochii de mine:

— Caută să fii cuminte și să mănânci frumos la masă, că a venit bădia Ionică.

— Unde-i?

— A tras la otel, a trimes numai trăsura. Ce să mai gătim? o întrebă apoi pe maica Leonora.

— Nu mai gătim nimic, soro, avem destulă mâncare.

Le-am lăsat să se înțeleagă și am ieșit pe ușă mușcând lacom dintr'o bucată de pască cu orez.

În fundul curții, doi cai negri mâncau la spatele trăsorii, din fânul aruncat dinaintea lor, pe care-l împrăstiau cu botul alegând firele dulci, mirositoare. La o parte vizitiul, un băetan desculț, dormea cu fața în sus, cu un roi de muște la coada ochilor. M'am urcat în trăsură și pe capră. Caii, sătuli de fân, îngenunchiau încercând să apuce, lungind buzele încrețite, din iarba plină de romaniță ce acoperea curtea. M'am dat jos să le smulg buruienii grase din grădină, de unde m'am întors cu genunchii înverziți. Îi hrăneam trăgând mâna repede, de frică să nu-mi apuce degetele. Apoi am început să-i dresesz pocnind pe dinaintea lor. Caii se frământau ciulind urechile și când i-am atins cu sfârcul biciului, au smucit de căpestre și rupând curelele putrede au pornit prin curte, ținându-se unul de altul.

— Mă!... Dumnezău... Stai, că pun eu mâna pe tine!...

Am fugit. Se trezise vizitiul.

În casă intrase fără să-l văd, bădia Ionică. Ședea îngropat în canapea. Când m'a văzut, m'a ridicat până în grindă, m'a sărutat și m'a așezat călare pe genunchi.

Bădia Ionică era un om înflorit la față, cu ochi de tenor și — după cum auzeam vorbindu-se — cu trecere la cucoane. Avea moșioară la Sculeni, era slăbiciunea țații Elizei și oracolul casei. El pornea mătușile la feredeie, le sfătuia să-și plaseze banii în ipoteci, prin mijlocirea lui se cumpărase pianul cu coadă din salon, el avea să găsească băiat bun pentru sora cea mare, el cumpăra zarzavat de iarnă și ne trimetea toamna, cu plată bună, un car de popușoi pentru păsări și patru stânjeni de lemne. Fusese însurat de două ori și avea două rânduri de copii.

Țața Eliza se simțea onorată că bădia catadicsește să se joace cu mine.

— Prost nu-i, zise ea punând pe masă zacuscă, felioare de piept de găscă afumată, de ghiudem de Botoșani, măsline și icre negre, grupate în jurul sticlei cu mastică... Da când ai ști mata ce poamnă e!... Face niște obrăznicii, de-ți vine uneori să-ți iei lumea în cap... Poftim, uite cum și-o făcut pantalonașii.

— Așa faci?... întrebă gădilându-mă bădia Ionică și pe când eu râdeam să mor, plecat pe spate, nu știu ce-i veni în minte și lăsă să-mi pice în gură un scuipat alb ca o băncuță ștersă de argint. Furios și scârbit i-am tras pe negândite o palmă zdravănă. Tragedia s'a jucat în câteva secunde. Mătușele înghețaseră. Țața Eliza se repezi vânăta de indignare și, înșfăcându-mă de mână, mă târî, fără să mă dau dus, spre locul de osândă, în antreul cel mare, unde se odihnea în cui sfântul Neculai.

Dar bădia Ionică nu mă lăsă. Râzând fără poftă, zise vexat ca cel gătit, care și-a turtit pălăria:

— Lasă-l, mie îmi plac ștregarii... Hai, taci, nu mai plânge și după dejun te iau cu mine în oraș.

Țața Eliza, aiurită, nu-i venea să creadă ochilor. Mă mângâia cu nedumerirea țărăncii cu a cărei față șuguește boierul dela curte.

La dejun, bădia Ionică mănca cu poftă, clefăind cu dinți sănătoși, bujenită de căprioară, galantină, sarmăluțe de curcan și vin roș din polobocul pântecos, scoborît de salahori cu mare greutate în pivniță. După dejun, surorile mă îmbrăcară în hainele de paște și am plecat după bădia Ionică, care mă ținea de mână, urmărit de privirile invidioase ale celorlalți copii, rămași în pragul porții cu ochii după mine.

Bădia Ionică mergea învârtind pe umăr umbrela de soare, purta jiletcă albă și călca așezat pe ghetete late, ce scârțâiau la fiecare pas, lucru care-i sporea considerațiunea în fața trecătorilor, ce se dădeau jos să ne facă loc pe trotuar.

Era călduț. Mâna mea nădușise în mâna nădușită a lui bădia Ionică. Aș fi voit s'o trag și nu îndrăzneam. Eram chinuit de gânduri la care nu puteam răspunde: Unde mă duce, ce are să-mi cumpere?... Poate cal, ori sabie, ori pușcă... Dar dacă mi-o cumpăra și cal, și sabie, și pușcă, cum o să le duc acasă!... Ce-o să zică frații și surorile!... Dar când le-o vedea țața Eliza!...

La urmă îmi făcusem socoteala să mă încing cu sabia și să trag calul pe trotuar, cu pușca la spinare...

Gândind așa ajunseseam în fața hotelului în care intram pentru întâia oară, urcând scările de lemn roase, stropite și măturate, ce răspândeau miros domol de mucegai.

— Sărut mâna, coane Ionică, îi strigă cineva din urmă. Am fost acolo, unde m'ai trimes mata și o spus duduia că vine diseară să se întâlnească cu mata.

Am intrat în odaia văruiță așternută cu un petec de covor destrămat, peste dușumele albe. Un crivat de fier cu plapumă subțire de buhur, o masă acoperită cu mușama neagră, un cuier, o lampă cu sticlă afumată și lângă fereastră, pe un scaun de lemn, un ibric într'un lighean de tinichea. M'am repezit să beau apa din carafa de pe masă, dar, când am ridicat-o, s'au turburat gunoaiele dela fund și m'am lăsat păgubaș.

Bădia Ionică s'a dezbrăcat tacticos de haină și de jiletcă, apoi, lăsând storul, s'a trântit pe canapea și a adormit fără altă grijă. Lasă-l să doarmă, săracul... îmi ziceam în gând, o fi ostenit... că n'are să doarmă mult și dacă oi fi cuminte, când s'o scula, o să mergem în oraș și are să-mi cumpere poate o cutie de soldați și turtă dulce...

Ședeam pe un scaun de pae. Amețisem uitându-mă la el, gata să sar în picioare cum ar fi deschis ochii. Liniștea mă apăsa. Bădia Ionică sufla ca într'o ciorbă fierbinte. Pe albul peretelui din fața mea se urca laborios o ploșniță. Deodată fusei cuprins de panică. Inima mi se strânse. Dacă nu se scoală și se închid prăvăliile...

M'am ridicat binișor și am plecat călcând în vârful degetelor să mă uit la ornicul de aur ce lucea pe masă, dar la primul pas, dușumelele au pocnit așa de tare, că am rămas fără inimă în mijlocul odăii. Mă așezai din nou pe scaun. Un moment, revoltat de atâta nedreptate, îmi veni în minte să-l trezesc și-mi repetai în gând ce ar fi trebuit să-i spui...

... Scoal' mata, că mi-i rău... Dar dacă se supără și nu-mi cumpără nimic...

Mai bine s'aștept.

De afară veneau zgomote slăbite, uruit de trăsuri ce săreau pe caldarâm și strigăte leneșe de precupeți. Incetul cu incetul,

odaia se micșoră, lucrurile dispărură cuprinse de ceață, urechile îmi țiuiră și adormii cu capul pe valiza prăfuită luată dela spatele trăsorii, pusă pe alt scaun alături de mine.

Când m'am deșteptat amurgise. Bădia Ionică se spăla în lighean, burzuluindu-se, apoi uitându-se la ceas, mă întrebă zorit, fără înconjur, răsfirându-și barba:

— Știi să te întorci acasă?

— Știu.

— Du-te și, dacă te întreabă, spune că ai dormit cu bădia Ionică.

Am plecat rușinat, ocărîndu-l în tot felul, inventând mijloace de răzbunare. Ghetele mă strângeau cumplit. Eram ars de sete și n'aveam batistă. Mergeam greu, fără spor, ca ploșnița de pe perete, fără să bag de seamă lumea din jurul meu. Se înnoptase bine. Acasă toți mă așteptau să mă întorc cu brațele încărcate de jucării și bomboane. La gândul că vor râde de mine, m'am împietrit stăpânind orice durere, pregătindu-mă să mint.

— Pe jos ai venit?

— Ba cu trăsura.

— Cum cu trăsura?

— M'am dat jos la spital, că nu putea urca la deal...

— Unde ai fost?

— La grădină și la cofetărie.

— Ai mâncat?

— Am mâncat.

— Unde ai mâncat?

— La hotel..

— Vezi, ți-am spus eu, zise țața Eliza, întorcându-se triumfătoare către maica Leonora, care mă dezbrăca pregătindu-mă de culcare.

— Ce ați mâncat?

— Supă de clapon, pârjoale și un fel de cremă...

Nu mai puteam. Sărind Tatăl Nostru pe jumătate, m'am urcat în pat și băgând capul sub plapumă, am plâns cu lacrimi fierbinți, tăcute, nebănuite de nimeni.

A doua zi a trebuit să povestesc pe larg. Când am spus că pe bădia Ionică îl căuta o cucoană, țața Eliza începu să plângă. Eu am fugit și am ajuns la timp să m'agăț de arcurile trăsorii ce ieșea pe poartă.

Fără să țină seamă de stăruințele țații Eliza, bădia Ionică a plecat în contra obiceiului său înainte de ziua Moșilor.

Strada era în sărbătoare. Mahalagiii ferchezuiți proaspăt aveau cămăși curate. Nu lucra nimeni. Ba mi-aduc aminte că peste drum de noi, Costache spoitorul, cu capul ceaur, cu pieptul păros, așezat turcește, bătea în nicovală împrăștiind scânteii ce-l luminau proiectându-l în bordeiul întunecat, ca pe fundul iadului. Vecinii, purtând coliva cu smerenie, se întorceau dela biserică cu pași de zile mari, iar noi copiii pomăduiți cu unsoare de dafin, gătiți în hainele de paște, asurzeam lumea suflând neconținut în fluere de tei.

Țața Eliza făcea pomană mare pentru bunicuța. La o parte se înălța o movilă de pâini negre fierbinți, răsturnate de-a dreptul în iarba smălțuită cu flori de romaniță. Lângă ele, o bătrână — femeia care scăldase moarta — număra zăpăcită câmile, despărțindu-le câte patru, cu mâini osoase negre, cu o verigă coclită încrustată pe inelar.

Murmurând tărișor, crucindu-se că nu le afla rostul, se opri, căutând bănuitoare împrejur să vadă, mă rog, cine-i face pozna de-i scoate când o cană mai mult, când o lumânare mai puțin. Dând cu ochii de mine, care mă uitam lacom la ceaunul cu mâncare de cartofi, ce fierbea în clocot, ridicat țigănește pe pari încrustați, se înduioșă nevoie mare și uitând necazul de parcă i l-ar fi luat cineva cu mâna, zise cu voce blândă, ademenitoare: « Na la baba... ».

Am fost, astfel, cel dintâi miluit cu o strachină de mâncare și cu un dărab de pâine caldă, cum n'am mâncat de atunci mai bună. Dar supărată, se vede, că m'am lăcomit din puținul săracilor, bunica — Dumnezeu s'o ierte — m'a pus de acolo, de unde era, să plătesc repede ispita. Cu două palme zdravene, flic, flac, țața Eliza m'a gonit rușinat în casă, cu lacrămile în ochi și cu cartofii în gât.

De pe fereastră, după ce plănuisem să mă omor în tot felul, ca s'o învăț minte, priveam uitând durerea, la calicii ce se strângeau târînd piciorul, mâncați de vermină, îmbrăcați în sumane, ce se țineau petec de petec, unul negru, altul cenușiu, felurite, ca arăturile de toamnă ce brăzdează dealurile pierdute în zarea plumburie. Sărmanii se opreau sfioși, cu capul gol, încremenind la poartă, cu fața pecetluită de umilință.

M'am furișat afară în umbra lui popa Grecu, care, după ce luase dulceață și cafea în cerdac, se scoborî, netezindu-și barba, să facă slujbă. Făcu cruce, băgă grăbit capul în patrafirul de aur mort și prinse a blagoslovi pomana și coliva în care sta înfiptă o troiță de lumânările aprinse, legate cu un firicel de lână neagră, în semn de doliu. Intr'un ciob, pe colțul mesei ardea tămâe, cu fum albăstrui ce se destrăma în aer, biruind mirosul de mâncare, împrăștiind pace și speranță, printre săracii ce băteau mătânii cu capetele pleșuve, adânc plecate în țărână.

Slujitorul Domnului la întrecere cu dascălul, ce purta două rânduri de ochelari, întări vocea, cântând pe nas, cu gura strâmbă și ajungându-se în fine, înceteniră împreună cântul, declarând într'un glas că bunica odihnește acolo «unde nu-i durere, nici întristare...».

Slujba se isprăvisse. Sărmanii se ridicau greu, vătându-se de șale, repezindu-se să sărute crucea la care ajungeau rar și mâna noduroasă cu care popa curăța via ce stăpânea în vale. O tuse sfâșietoare de oameni chinuți stăpânea forfoteala. Țața Eliza dete popii un galben lucitor, învelindu-l cu îngrijorare în hârtiuță, lepădă câțiva pitaci în căldărușă, pentru dascăl, și îndemnă lumea să se apropie.

Harnică, ridicând poalele mai mult decât îngăduia moda pe atunci, ceea ce făcu pe țața Eliza să se uite bănuitoare la sticla cu rachi, Safta, cu o crenguță de busuioc înfiptă sub tulpan, împărțea rachiul drămuț cu zgârcenie. Săracii, moșnegi cărunți și femei bolite, dădeau rachiul peste cap, oțărîndu-se cuviincios. Apoi tot Safta puse mâna pe polonic și cu țigara lipită în colțul gurii începu împărțeala, însoțind fiecare danie cu pomenire... «de sufletul răposatei... și să-i deie Dumnezeu zăli bune, pe ceea lume și duduca și matala și mie și la tătă lumea...», zicea ea, oftând din adâncul inimii.

... «Bogdaproste... de sufletul morților...», răspundeau la rândul lor miluiți, primind dela Safta, pâinea, strachina și lumânărica, iar dela țața Eliza, pitacul și ulcica de vin.

Numai eu, se vede, nu isprăvisem în acea zi păcatele. Imbiindu-mă șiret din ochi, Safta, îmi dete mai mult cu de-a sila, o cană de vin, ascunsă sub pestelcă, pe care o băui însetat, în dosul grajdului și pe urmă nu mai știu ce s'a întâmplat cu mine.

Țiu minte doar că m'am pomenit trezit în puterea nopții, scuturat de dădacă, orbit de lumină, spălat în grabă, îmbrăcat și dus, vrute, nevrute, în salon.

Când am intrat, prin fereastra deschisă, mi-a luat ochii un petec de cer albastru presărat cu stele. Un fluture mare trecea ca o umbră, împrejurul lămpii, țărnută de cristalele strălucitoare. Pe masă erau felii de cozonac, plăcinte și sticle de vin. Țața Eliza, pieptănată cu trei rânduri de zulufi, stătea lângă un ofițer de artilerie, care se plimba în fiecare zi călare pe la casa noastră. Aveam voce curată. După ce m'au îndopat ca pe un papagal, cu cozonac muiat în vin roș, m'au pus să le cânt și, neavând încotro, am început să îngân, buimac:

Cucuruz cu frunza 'n sus
Sărut ochii cui te-a pus,
Că te-a pus cu patru boi
Sărut...

Și când să zic: ochii amândoi, cum cerea poetul, căpitanul cuprins de ardoare, mi-a luat înainte, înlocuind cuvintele cu o mimică expresivă. Eu, ca un prost, m'am băgat sub masă, unde am adormit jucându-mă cu rozetele dela pintenii ghintuiți și ferecați ai pojarnicului.

Dimineața, când m'am sculat, soarele răsărise de mult. Rândunelele zburau pe lângă streșini. La bucătărie, Ion bucătarul toca pârjoale, în tacturi felurite, cum toacă un paracliser de schit, vecernia. În casă se scutura. Țața Eliza, proaspăt sprâncenată și sulemenită, fredona, întinerită și vaporosă. M'a sărutat nu știu pentru ce și, lucru rar, mi-a dat un gologan, zicând să-mi iau turtă dulce. În joc, pe un cal năbădăios în spume, trecu căpitanul și luând mușcata ce ținea în gură, i-o aruncă în cap, cu un gest elocvent. Pierzând gologanul, lăsând pe țața Eliza în extaz, am alergat să-mi sparg capul după ofițer.

La poartă, un milog întârziat cerșea cu voce stinsă: « Faceți-vă milă și pomană... ».

Din fundul curții, Safta, care căuta găinile de ouă, îi răspunse, ca femeia ce nu-și vede capul de treburi: « Crede, moșule... ».

NORII DE FIER

Vecine din pervazul de visări,
Auzi tu pe sub cer
Cum tot văzduhul croncăne a fier?
Și vezi tu norii fundului de zări
Ce vin cu bălți de sânge în spinări?
Nebunii iar se-aliniază
In rânjete și pintenele hâd
Să gâtue mărunta rază
Din geamurile noastre ce-și surâd.

Vecine,
E vânt de Mai pe fragedul chilim.
Setoasa inimă ce bate 'n tine
Și inima ce-aleargă 'n mine
Să nu le părăsim!
Alătură-te de lumina mea
Indeasă-ți diminețile 'n desagă
Și hai în lumea dragă
Cât drumul și cât soarele ne-o vrea!

Un mugur ți-e privirea luminoasă.
Dar fiarele împodobite 'n cască
Fac pregătiri de masă
Din craniile noastre să ciocnească
Desfrăul lor de stârvuri și pucioasă.

O, nu i-ar mai răbda coperământul
Pe cei ce ne izbesc ungherul
Și sparg în țândări cerul
Cu cioburi să-și împieptue vestmântul.

Pe cei ce n'au pus mâna pe o sapă
 Și când o pun fac groapă
 Cât zările învinețind pământul !

PODOABA NEAMULUI

Brâu de Carpați ce țara ne colinzi !
 Pe 'ntinsul tău de cremene-ai răsfrânt
 Ca 'n două șiruri de oglinzi
 Din două zări de țară, neamul frânt.

În tremurul nălțimilor, la noi,
 Cât o cotea lucirea spre Ceahlău
 Ardeau toți ochii noștri, ochii goi...
 Iar dincolo în hău,
 De-a-lungul oglinzilor de muchi
 În care grofu-și răsucea mustața,
 Iobagii în genuchi
 Priveau năuci, încremenindu-și fața.

Brâu de Carpați, tu, foame de nomazi !
 Podoabă de clcștar în care azi
 De-o parte și de alta, pe 'nserate,
 Din două curți de graniță adâncă
 Aceeași rumenă româncă
 Iși piaptână cosițele bogate !
 Tezaur șters de lacrimi și de pete
 Ce 'nnozi în stâncă neamul de poteci,
 În grinzile văzduhului, cu sete,
 Noi te-am bătut de veci.
 Și cât va fi pe-aici un Dumnezeu
 Și zvâcnetul făpturii din bătrâni
 Și cât va fi o mână de români
 Acolo vei rămâne tot mereu !

GEORGE GREGORIAN

OSCAR WILDE
BALADA TEMNIȚEI
DIN READING¹⁾

I

1.

Nu mai avea tunica purpurie, căci sângele și vinul sunt roșii, și mâinile sale erau pătate de sânge și de vin când îl găsiră cu moarta, sărmana femeie moartă pe care o iubise, și pe care o ucisese în patul ei.

2.

Se plimba printre deținuți, într'un costum cenușiu uzat; în cap cu o șapcă de cricket; pasul său părea ușor și sprinten; dar niciodată n'am văzut un om care să privească cu-atâta lăcomie lumina zilei.

3.

Niciodată n'am văzut un om care să privească c'un ochi atât de însetat spre acest mic cort albastru pe care deținuții îl numesc

---

¹⁾ La 7 Iulie 1896, Charlea Thomas Wooldridge, în vârstă de treizeci de ani, cavaler în Garda Regală, fu executat în curtea închisorii dela Reading, pentru că își ucisese soția.

Cu toate că martorii depuseseră favorabil pentru acuzat, — victima, prin purtarea ei nedemnă de soție, îl făcuse să sufere cumplit, — judecătorul Hawkins, stabilind premeditarea, în ziua de 17 Iunie, îl condamnă să fie spânzurat, trei săptămâni mai târziu.

Pentru același motiv, Ministerul de Interne refuză comutarea pedepsei, cerută prin mai multe petiții.

cer, și spre fiecare nor care plutea și trecea ca o corabie cu pânza de argint.

4.

Mă 'ndreptam cu alte suflete chinuite spre o altă curte a închisorii, și mă 'ntrebam dacă acest om făptuise o grozăvie sau dacă numai greșise, când o voce din spatele meu abia șopti: pe-acesta o să-l spânzure.

5.

Ah, Isuse! Inseși zidurile închisorii părură deodată că se clatină, iar cerul deasupra capului meu parcă era o cască de oțel arzător; și, cu toate că și eu eram un suflet chinuit, chinul meu nu puteam să-l mai simt.

6.

Înțelesei atunci ce gând sfredelitor îi grăbea pasul, și de ce privea c'un ochi atât de dornic obositoarea lumină a zilei: omul ucisese ceea ce iubise, și pentru-aceasta trebuia să moară.

* * *

7.

Și cu toate-acestea fiecare om ucide ceea ce iubește, și fiecare s'o știe: uniiucid c'o privire de ură; alții, cu vorbe desmierdătoare; mișelul, c'o sărutare; viteazul, c'o sabie.

8.

Unii îșiucid iubirea când sunt tineri, alții, când sunt bătrâni; unii o sugrumă cu mâinile Poftei, alții, cu mâinile Aurului; cei mai buni se slujesc de un cuțit, căci morții se răcesc îndată.

9.

Unii iubesc prea puțin, alții iubesc prea mult; unii își vând iubirea, alții, o cumpără; unii săvârșesc nelegiuirea cu ochii în lacrimi, alții, fără nici un suspin, căci fiecare din noi ucide ceea ce iubește, și totuși nu fiecare își primește pedeapsa cu moartea.

10.

Și acela nu moare de-o moarte rușinoasă într'o zi de sumbră disgrație, nu are nici ștreangul în jurul gâtului, nici masca pe față, și nici nu-și simte picioarele căzând în gol, printre podele;

11.

Nu locuște cu oameni tăcuți care-l spionează zi și noapte; care-l spionează când ar vrea să plângă sau când încearcă să se roage; care-l spionează de teamă ca el însuși să nu lipsească închiisoarea de prada sortită;

12.

Nu se deșteaptă în zori ca să vadă chipuri groaznice îngrămădite în celula sa: pe Duhovnicul care tremură învesmântat în alb, pe Judecătorul ne'ndurător de aspru și pe Guvernatorul, întreg îmbrăcat în negru ceremonios, cu fața galbenă a Judecății din urmă;

13.

Nu se scoală într'o grabă de plâns ca să-și îmbrace hainele de condamnat, în timp ce doctorul cu gura grosolană îl fură din ochi, și-i înseamnă fiecare contracție nervoasă, ținând în mână un ceasornic ale cărui slabe tictacuri sunt ca surdele lovituri ale unui oribil ciocan;

14.

Nu cunoaște acea sete cumplită care-ți încleiază gâtul, mai 'nainte ca — prin ușa capitonată — să se strecoare călăul cu mănușile lui de piele groasă, și să te lege cu trei curele, ca să nu te mai apuce niciodată setea;

15.

Nu 'ngenunche ca s'asculte psalmodia Slujbei morților, și 'n timp ce groaza sufletului său îl încredințează că nu e mort, nu se 'ncrucșează cu propriul său cosciug, intrând în șopronul îngrozitor;

16.

Nu aruncă o ultimă privire spre cer printr'un mic acoperiș de sticlă; nu se roagă cu buze de pământ ca agonia să i se sfârșească, și nu simte pe obrazu-i înfrigurat sărutul Caiafei.

II

1.

Timp de șase săptămâni, soldatul nostru își făcu plimbarea prin curte, în costumul său de un cenușiu uzat, în cap cu o șapcă de cricket; pasul său părea ușor și sprinten, dar niciodată n'am văzut un om care să privească cu-atâta lăcomie lumina zilei.

2.

Niciodată n'am văzut un om care să privească c'un ochi atât de însetat spre acest mic cort albastru pe care deținuții îl numesc cer, și spre fiecare din norii rătăcitori care-și târau lâna lor încălciță.

3.

Nu-și frângeau mâinile, cum fac unii oameni smintiți care 'ncearcă să se-agațe de Speranță — copilul acesta șovăitor — în cavoul negrei Disperări; nu privea decât soarele și sorbea aerul dimineții.

4.

Nu-și frângea mâinile, nici nu plângea, nici măcar nu era mândrit, ci sorbea aerul ca și cum ar fi conținut un balsam întăritor; sorbea soarele cu o gură însetată ca și cum ar fi fost vin.

5.

Iar eu și celelalte suflete chinuite, care ne plimbam în curtea închisorii, uitarăm dacă noi înșine făptuisem mult sau puțin, și priveam c'un ochi posomorît și uimit la omul care trebuia să fie spânzurat.

6.

Și era straniu să-l vezi trecând c'un pas atât de ușor și de sprinten, și era straniu să-l vezi fixând cu-atâta lăcomie lumina zilei, și era straniu să te gândești că are de plătit o astfel de datorie.

* * *

7.

Căci e plăcut frunzișul stejarului și-al ulmului când înverzește primăvara, dar ce hidos e să vezi copacul spânzurătorii cu rădăcina mușcată de vipere, și, verde sau uscat, înainte de a-și da roadele, un om trebuie să moară.

8.

Locul cel mai înalt spre care năzuește fiecare ființă e acel scaun al iertării, dar cine-ar vrea să se găsească cu o cravată de cânepă, sus pe un eșafod, și prin lațul călăului să-și arunce ultima privire spre cer?

9.

E plăcut să danțezi la cântecul viorilor când Iubirea și Viața îți surâd; să danțezi la cântecul flautelor și-al lăutelor e ceva gingaș și rar, dar nu-i de loc plăcut să danțezi în aer c'un picior sprinten.

10.

Astfel, cu ochi curioși și cu bănuieli nebune îl observam zi cu zi, și ne 'ntrebam dacă fiecare din noi nu va sfârși în același fel, căci nimeni nu poate ști în ce infern roșu sufletul său orb poate să se rătăcească.

* * *

11.

În sfârșit, omul mort nu se mai plimba cu deținuții, și-atunci înțelesei că stătea drept în picioare în oribila cutie neagră, în care se 'nfățișează condamnații, și că niciodată — în lumea aceasta suavă a lui Dumnezeu — n'am să-i mai văd chipul.

12.

Ca două corăbii în primejdie care trec prin vijelie, așa ne-am încrucișat în drum, dar nu ne-am făcut nici un semn, nu ne-am spus cel mai mic cuvânt, n'aveam nimic să ne spunem, căci nu ne 'ntâlnisem în noaptea sfântă, ci în ziua rușinoasă.

13.

Un zid de închisoare ne 'nconjura pe-amândoi, eram doi desmoșteniți: lumea ne-alungase dela sânul ei, iar Dumnezeu își întorsese fața dela noi, și cursa de foc care-așteaptă păcatul ne prinsese în capcana ei.

III

1.

În curtea Datornicilor pietrele sunt aspre, iar zidurile mucigăite sunt înalte; acolo el se plimba sub cerul plumburiu, sorbind aerul, păzit de o parte și de alta de un gardian, de teamă ca omul să nu moară.

2.

Câteodată se așeza alături de-acei care-i spionau groaza zi și noapte; care-l spionau când se scula ca să plângă sau când îngenunchia să se roage; care-l spionau de teamă ca el însuși să nu fure eșafodului prada sortită.

3.

Gubernurul era stăpân pe Articolele regulamentului, iar Doctorul spunea că Moartea nu-i decât un fapt științific; și de două ori pe zi venea Duhovnicul și-i lăsa o cărtică de rugăciuni.

4.

Și de două ori pe zi își fuma pipa, și-și bea cana cu bere; sufletul îi era hotărât, așa că frica nu i se putea furișa în nici un colțișor; și adeseori spunea că este mulțumit că simte mâinile călăului atât de aproape.

5.

Dar de ce spunea el lucruri atât de stranii, nici un gardian nu îndrăznea să-l întrebe, căci acela căruia îi este dată ca sarcină soarta de gardian, trebuie să-și pună lacăt la gură și să-și acopere fața cu masca nepăsării.

6.

Căci altfel gardianul ar fi putut fi mișcat, și la ce-ar fi slujit Mila omenească în Peștera ucigașilor? Ce vorbă de mângâiere ar fi putut ușura sufletul unui frate într'un astfel de loc?

* * *

7.

C'un pas greoi și legănat, făcând înconjurul curții închisorii, executam Parada nebunilor. Ce ne păsa! Făceam parte din Brigada diavolului, și capete rase și picioare de plumb alcătuiesc o veselă mascaradă.

8.

Cu unghiile noastre tocite și sângerânde sfâșiam fir cu fir frânghia cătrănită; frecam ușile, spălam podelele și curățam drugii strălucitori, și, în grupe, săpuneam lemnăria, izbind cu sgomot gălețile.

9.

Coseam sacii, spărgeam pietrele și 'ntorceam zdrențele prăfuite; izbeam gamelele și zbieram, cântând, și-asudam la roată, dar în inima fiecăruia, groaza se-ascunsese, liniștită.

10.

Atât de liniștită era că 'n fiecare zi se târa ca un val împiedecat de ierburi, și uitarăm asprul destin care așteaptă pe cel înșelat și pe cel netrebnic, până când, într'o zi, întorcându-ne dela o corvadă, trecurăm pe lângă un mormânt deschis.

11.

Ca o gură căscată, groapa galbenă aștepta o hrană vie; noroiul chiar cerea sânge asfaltului însetat al curții, și-atunci, înțeleserăm

că 'nainte de revărsatul zorilor, unul din noi se va legăna în spânzurătoare.

12.

Drepti, ne 'ntoarserăm, cu sufletul ațintit la Moarte, la Groază și la Soartă. Călăul trecu cu săculețul lui, târîndu-și picioarele prin întunec, și fiecare deținut tremura, strecurându-se în mormântul lui numerotat.

* * *

13.

În noaptea-aceea coridoarele pustii se umplură de fantome înspăimântătoare, și de sus până jos în Orașul de fier, simțeau pași strecurându-se pe furiș fără să-i poți auzi, și printre druggii care-ascund stelele, fețe albe păreau că privesc curios.

14.

El se odihnea ca unul care doarme și visează în iarba dulce a unei câmpii. Gardienii îl priveau cum dormea, și nu puteau pricepe cum poate cineva dormi atât de liniștit cu călăul lângă dânsul.

15.

Dar n'au somn aceia care trebuie să plângă și care niciodată încă n'au vărsat lacrimi: asemenea și noi — amăgiții, excrocii, ticăloșii — trăirăm această nesfârșită noapte de veghe, și prin creerul fiecăruia, suferința celuilalt se strecura, târîndu-se pe mâinile Durerii sale.

16.

Vai ! ce groaznic lucru e să simți nelegiuirea altuia ! Căci drept în suflet, sabia Păcatului ne pătrundea până la garda ei otrăvită, și ca de plumb topit fură lacrimile ce le vărsarăm pentru sângele pe care nu-l vărsasem noi.

17.

Gardienii, cu ghetele lor de pâslă, se strecurau pe dinaintea fiecărei uși încuiate; cercetau prin ferestruici și rămâneau uimiți și plini de spaimă, văzând forme cenușii îngenunchiate, și se 'ntrebau de ce se rugau aceia care niciodată încă nu se rugaseră.

18.

Toată noaptea, îngenunchiați, ne rugărăm, ducând — nebuni — doliul unui cadavru. Penele agitate ale miezului nopții erau ca penajele unui car mortuar, și ca un vin acru îmbibat într'un burete era gustul Remușcării.

* * *

19.

Cocoșul cenușiu cântă, cocoșul negru cântă, dar ziua nu se mai ivea: Groaza, încolăcită în zeci de forme, se târa în colțurile unde zăceam, și fiecare duh rău ce se zbătea în întunecrec părea că se zbunguește dinaintea noastră.

20.

Alunecau și treceau, alunecau cu repeziciune ca niște drumeți prin ceață; imitau mersul lunii într'o arie de figuri și de mlădieri delicate, și cu pași ceremonioși și cu grații odioase, fantomele soseau la întâlnirea dată.

21.

Le văzurăm trecând, strâmbându-se și făcând nebunii, umbre plăpânde, mână 'n mână; când în cerc, când într'o învălmășeală fantomală ele danțară o sarabandă; și blestematele caraghioase desemnau arabescuri, ca vântul pe nisip.

22.

Invărtindu-se ca marionetele, ele danțau în vârful picioarelor, și cu flautele Spaimei umpleau urechile, conducându-și grozava lor mascaradă, cântând zgomotos și cântând prelung, căci ele cântau ca să deștepte mortul.

23.

« Oho ! strigau ele, lumea e largă, dar picioarele împiedecate merg poticnindu-se, și odată sau de două ori dacă arunci zarul, jocul este ales și cum trebuie, dar nu câștigă acela care joacă cu Păcatul în tainica Locuință a rușinii ».

24.

Nu erau forme aeriene aceste ființe caraghioase, care săreau cu-atâta zburdălnicie, pentru aceia ale căror vieți erau încătușate și ale căror picioare nu puteau umbla în libertate. Ah! răni ale lui Christ! ce vii și ce groaznice erau la vedere.

25.

Prinse în cerc, jucau și se 'nvârteau val-vârtej; unele se 'nvârteau în perechi ipocrite; altele, cu pași afectați de mironosițe, abia atingeau scările; și fiecare din ele, cu subtile sarcasme și ochiade desmierdătoare, se amesteca în rugile noastre.

* * *

26

Vântul dimineții începu să geamă, dar noaptea nu se mai sfârșea; pe uriașul său război, țesătura întunerecului alunecă până ce fiecare fir fu țesut; și 'n timp ce noi ne rugam, frica de dreptatea Soarelui ne cuprindea.

27.

Vântul gema și rătăcea în preajma zidurilor închisorii, până ce, ca și o roată de oțel care se 'nvârtește, simțirăm cum ne pătrund clipele. O, vânt jeluitor! Ce-am făcut oare ca să merităm un astfel de paznic?

28.

În sfârșit, văzui umbra drugilor, ca o rețea de plumb lucrat, proiectându-se pe zidul văruiț din fața patului meu de scânduri, și-atunci înțelesei că undeva, în lume, zorile groaznice ale lui Dumnezeu erau roșii.

29.

La ora șase fiecare își mătură liniștit celula sa; la șapte, totul se potolise, dar fâlfăitul fremătător al unui zbor puternic păru că umple închisoarea, căci Ingerul morții, cu răsufierea înghețată, intrase săucidă.

30.

Nu era învesmântat în purpură pompoasă și nici nu călărea pe un cal alb ca luna. Trei metri de frânghie și o scândură cu jghiab, e tot ceea ce-i trebuie unei spânzurători; cu frânghia rușinii deci, Crainicul veni să-și îndeplinească opera lui tainică.

31.

Eram ca niște oameni care 'naintează pe dibuite într'un smârc de 'ntunerec murdar; nu 'ndrăzneau să 'ngânăm o rugăciune, nici să dăm drumul groazei noastre; murise ceva în fiecare din noi, și ceea ce murise era Speranța.

32.

Căci sălbatica Justiție a Omului își urmează drumul cu hotărîre, fără să-și îngăduie cea mai mică abatere: lovește pe cel slab, lovește pe cel tare; drumul său e ne 'ndurător: cu un călcâi de fier strivește pe cel puternic, monstruosul paricid!

33.

Așteptam să bată opt ceasuri. Limba ne era grea și amară, căci cele opt bătăi sunt sentința Destinului care face dintr'un om un blestemat, și Destinul întrebuițează un același ștreang și pentru cel mai bun dintre oameni și pentru cel mai rău.

34.

N'aveam altceva de făcut decât s'așteptăm semnul care trebuia să vină; ca niște stane de piatră într'o vale singuratică, stam nemîșcați și tăcuți, dar inima fiecăruia bătea tare și iute, ca un nebun pe-o tobă.

35.

Deodată, orologiul închisorii zgudui aerul dimineții, și din întreaga temniță se ridică un geamăt neputincios de disperare, ca strigătul unui lepros ascuns în vizuina lui, și pe care l-ar auzi mlaștinele înspăimântate.

36.

Și precum vezi cele mai groaznice lucruri prin cristalul unui vis, tot așa văzurăm unsuroasa frânghie de cânepă spânzurată de grinda înnegrită, și auzirăm rugăciunea pe care lațul călăului o sugrumă într'un țipăt îngrozitor.

37.

Și toată durerea care-l zguduise într'atâta încât scosese țipătul acela îngrozitor, și remușcările sfâșietoare, și sudorile de sânge, nimeni nu le-a trăit mai puternic decât mine, căci acela care trăiește mai mult decât o viață trebuie să moară mai mult decât o moarte.

IV

I.

În ziua când e spânzurat un condamnat, nu se face slujbă, căci inima Duhovnicului sau e foarte bolnavă, sau fața îi este foarte palidă, sau are scris în ochi ceea ce nimeni nu trebuie să vadă.

2.

Astfel furăm ținuți închiși până după amiază, când clopotul sună, și gardienii cu cheile lor zângănitore descuiară fiecare celulă, trăgând cu urechea. Coborîrăm greoi scara de fier, fiecare ieșind din Infernul său deosebit.

3.

Afară, în aerul dulce și liber al lui Dumnezeu, ne plimbarăm, dar nu ca de obicei, căci fața unuia era albă de frică, a altuia se făcuse cenușie, și niciodată n'am văzut oameni mai triști care să privească cu-atâta lăcomie lumina zilei.

4.

Niciodată n'am văzut oameni mai triști care să privească c'un ochi atât de însetat spre acest mic cort albastru pe care noi, deținuții, îl numim cer, și spre fiecare nor nepăsător care trecea într'o stranie libertate.

5.

Dar printre noi toți, erau unii care mergeau cu capul în jos, și știau că dacă fiecare și-ar fi primit răsplata, fiecare ar fi meritat moartea: el nu ucisese decât un lucru care trăia, pe când ei uciseseră un lucru mort.

6.

Căci acela care păcătuește a doua oară deșteaptă un suflet mort ca să-l chinuiască, îl smulge din lințoliul său pătat, îl face să sângereze din nou, îl face să sângereze cu mari picături de sânge, îl face să sângereze zadarnic.

* * *

7.

Ca niște maimuțe sau ca niște clovni, într'un monstruos alai, înstelați cu săgeți în desenhuri neregulate, pășeam în tăcere, făcând înconjurul curții cu asfalt lunecos; pășeam în tăcere și nimeni nu rostea un cuvânt.

8.

Pășeam în tăcere, făcând înconjurul curții, și 'n fiecare creier pustiu, Amintirea lucrurilor groaznice viscolea ca un vânt năpraznic, și Groaza, mândră și sfidătoare, trecea prin fața fiecăruia și Teroarea se târa în spatele nostru.

* * *

9.

Gardienii se plimbau, grozăvindu-se, de colo până colo, păzind turma lor de brute. Uniformele lor erau noi și erau în ținuta lor de Duminecă, dar noi știam la ce fel de munci au fost ținuți, după varul nestins de pe ghetetele lor.

10.

Căci acolo unde se săpase adânc de tot mormântul, nu se mai afla un alt mormânt, ci numai puțin pământ și nisip lângă zidul hâd al închisorii, și o mică grămadă de var nestins, ca omul să aibă un lințoliu.

11.

Căci nenorocitul are un lițoliu cum puțini îl pot cere: tocmai în fund, în partea de jos a uneia din curțile închisorii, el zace gol, spre cea mai mare rușine, cu lanțuri de fiecare picior, învelit într'un cearceaf de flăcări. .

12.

Și 'n tot timpul, varul nestins îi mistue carnea și oasele, îi roade oasele sfărâmicioase în timpul nopții și carnea fragedă în timpul zilei; îi mănâncă rând pe rând, carnea și oasele, și-i roade inima fără 'ncetare.

* * *

13.

Timp de trei ani îndelungați, ei nu vor mai semăna și nu vor mai sădi acolo nimic; timp de trei ani îndelungați locul blestemat va fi sterp și gol, și va privi cerul uimit c'o privire fără muștrări.

14.

Ei cred că o inimă de ucigaș ar strica fiecare simplă sămânță pe care ar semăna-o. Nu e însă adevărat ! Primitorul pământ al lui Dumnezeu e mai generos decât îl cred oamenii, și trandafirul roșu ar înflori mai roșu și trandafirul alb ar înflori mai alb.

15.

Din gura lui ar răsări un trandafir roșu, din inima lui ar răsări un trandafir alb ! Căci cine poate spune în ce chip straniu își arată Christ voința Sa, de când toiagul uscat al pelerinului înflori la vederea marelui Papă ?

16.

Dar nici trandafirul alb ca laptele și nici cel roșu nu pot să 'nflorească în aerul unei închisori: cioburi, pietre, cremene, iată tot ce se află acolo; și se știe că uneori florile au alinat desnădejdea omului simplu.

17.

Așa că niciodată trandafirul roșu ca vinul și nici cel alb nu vor cădea petală cu petală pe bucățica aceasta de pământ și de nisip de lângă zidul hidos al închisorii, ca să spună oamenilor ce trec prin curte că Fiul lui Dumnezeu a murit pentru toți.

* * *

18.

Cu toate că hidosul zid al închisorii îl înconjoară încă de jur împrejur, și un spirit care e legat în lanțuri nu poate să pribegască noaptea, ci numai să plângă, când zace într'un pământ atât de nelegiuit,

19.

Totuși, el doarme în pace — nefericitul — sau în curând va dormi: acolo nu e nimic care-ar putea să-l înnebunească, și Teroarea, acolo, nu se plimbă ziua în amiaza mare, căci pământul în care se odihnește nu e luminat nici de Soare nici de Lună.

* * *

20.

Il spânzurară cum ai spânzura o vită, nu traseră măcar un clopot care i-ar fi putut aduce o slabă alinare sufletului său spăimântat, ci repede îl luară și-l ascuseră într'o groapă.

21.

Ii luară vesmintele de pânză și-l lăsară pradă muștelor; își râseră de gâtul lui roșu ca purpura și umflat, de ochii lui stinși și 'nmărmuriți, și 'n hohote de răs îngrămădiră lințoliul în care se odihnește condamnatul lor.

22.

Duhovnicul nu va 'ngenunchia la marginea acestui mormânt blestemat, și nu-l va însemna cu Crucea binecuvântată pe care Christ a dăruit-o păcătoșilor, pentru că omul era unul dintre aceia pentru care Christ se coborîse să mântuiască.

23.

Cu toate-acestea totul e bine: el n'a trecut decât granițele cunoscute ale Vieții, și pentru dânsul lacrimi străine vor umplea urna Milei, de mult sfărâmată, căci acei ce-l vor plânga vor fi desmoșteniții, și desmoșteniții plâng veșnic.

V

1.

Nu știi dacă Legile sunt drepte sau nu sunt drepte; tot ceea ce știm noi, captivii temniței, e că zidul este solid, și că fiecare zi e cât un an, un an ale cărui zile sunt nesfârșit de lungi.

2.

Și mai știu că orice Lege făcută de oameni pentru Om, de când primul Om luă viața fratelui său și 'ncepu lumea mahnirii, orice Lege, cu cel mai rău dintre ciururi, împrăștie sămânța cea bună și păstrează neghina.

3.

Și mai știu iarăși — și ce înțelept lucru ar fi dacă fiecare ar putea ști — că orice închisoare înălțată de oameni e clădită din cărămizile infamiei, și închisă cu drugi, de teamă ca Isus să nu vadă cum oamenii își chinuesc frații.

4.

Cu drugi de fier ei desfigurează fermecătoarea lună și orbesc pe bunul nostru soare, și bine fac de-și ascund astfel Infernul lor, căci în el se petrec lucruri pe care nici Fiul lui Dumnezeu, nici fiul Omului n'ar trebui să le vadă vreodată.

* * *

5.

Faptele cele mai josnice, asemeni unor ierburi otrăvite, înflorească în aerul închisorii; numai ce e bun în Om se istovește și se vestejește în ea; palida Groază veghiază la greaua poartă și Paznicul este Desnădejdea.

6.

Căci ei flămânzesc pe copilașul înspăimântat până ce ajunge de plânge zi și noapte; biciuesc pe cel slab, biciuesc pe idiot, și batjocoresc pe bătrânii încărunțiți; unii înnebunesc, și toți se fac mai răi, și nimeni nu poate rosti un cuvânt.

7.

Fiecare strâmtă celulă în care locuim e o infectă și sumbră latrină, și răsufierea împuțită a Morții vii astupă fiecare ferestruică zăbreliată, și totul, afară de Poftă, e prefăcut în pulbere în această mașină: Umanitate.

8.

Apa sărată pe care o bem alunecă pe gât cu un nămol dezgustător, și pâinea amară pe care o cântăresc cu grijă e plină de cretă și de var, și Somnul niciodată nu se culcă, ci rătăcește cu ochii pierduți, implorând Timpul.

* * *

9.

Și cu toate că Foamea slăbită și Setea lividă se luptă ca și aspida cu vipera, aproape nimeni nu se 'ngrijește de hrana închisorii, și ceea ce înghiață și ucide e că fiecare piatră ridicată ziua se schimbă noaptea în propria ta inimă.

10.

Cu noaptea veșnic în inimă și cu amurgul în celulă, învârtim manivela și scămoșim frânghia, fiecare în infernul său deosebit, și tăcerea e cu mult mai de temut decât sunetul clopotului de aramă.

11.

Și niciodată un glas omenesc nu se coboară să rostească o vorbă bună, și ochiul care cercetează prin ferestruie este aspru și neîndurător, iar noi — uitați de toți — putrezim cu sufletul și cu trupul, amândouă, sfărâmate.

12.

Și astfel ruginim lanțul de fier al Vieții, înjosiți și singuri; unii blestemă, câțiva plâng, iar unii n'au putere nici să geamă; dar Legile eterne ale lui Dumnezeu sunt iertătoare și sfărâmă inima de piatră.

13.

Și fiecare inimă omenească care se sfărâmă într'o curte sau într'o celulă a închisorii e asemenea acelei casete sfărâmate care-și dădu tezaurul lui Dumnezeu și umplu murdara locuință a leprosului cu cel mai prețios parfum de nard.

14.

Ah! fericiți aceia ale căror inimi pot să se sfărâme ca să dobândească pacea iertării! Cum ar putea altfel omul să-și îndeplinească planul și să-și purifice sufletul de păcat? Unde, dacă nu într'o inimă sfărâmată, ar putea să intre Domnul nostru Isus Christos?

* * *

15.

Și omul cu gâtul roșu ca purpura și umflat, și cu ochii stinși și 'nmărmuriți, așteaptă Sfintele mâini, care-au dus pe tâlhar în Paradis, căci Dumnezeu nu disprețuește inima frântă și pocăită.

16.

Omul în roșu care citește Legea îi dăruie trei săptămâni de viață, trei mici săptămâni ca să-și vindece sufletul de neînțelegerea propriului său suflet, și ca să-și curețe mâna care ținuse cuțitul de cea mai mică păcătură de sânge.

17.

Și cu lacrimi de sânge își curăți mâna, mâna care ținuse oțelul, căci singur sângele poate spăla sângele și numai lacrimile pot să vindece; iar pata roșie a lui Cain se făcu pecetea albă ca zăpada a lui Christ.

VI

I.

În temnița din Reading, în apropierea orașului, se află un mormânt blestemat, în care zace un nefericit mistuit de dinți de flacări; el zace într'un liștoliu arzător, și mormântul lui n'are nume.

2.

Acolo, să se odihnească în liniște, până ce Christ va învia pe morți; zadarnice sunt orice lacrimi, zadarnice sunt orice suspine: omul ucisese ceea ce iubise și pentru aceea a trebuit să moară.

3.

Și fiecare din noi ucide ceea ce iubește, și fiecare s'o știe: uniiucid c'o privire de ură; alții, cu vorbe desmierdătoare; mișelul, c'o sărutare; viteazul, c'o sabie.

Traducere de AL. T. STAMATIAD

AD MORTEN

Deschide-acum, căci am sosit
Din asfințit;
Aici sunt eu,
Acel ce-am căutat mereu
Un Dumnezeu
In cântul meu...
Și-am plâns din greu,
Din răsărit... în amurgit;
Deschide-acum, căci te-am găsit.

Deschide, căci din capul meu
S'au spulberat mereu
Chemări
Care s'au frânt de zări
Și 'n depărtări
S'au irosit;
Deschide-acum, căci te-am găsit...

DIN CIMITIR

E tăcere;
O tăcere-atât de crudă,
Că 'nfioară
Clipele ce-alene zboară
Prin durere,
Iar țărâna încă udă
Pe-un mormânt
Pare că ne spune 'n șoapte
Ce rănesc târzia noapte...
Aici zace
O bucată de pământ!

Mai departe... mai aproape...
Nici cuvânt;
Pân' și moartea
Și-a închis a ei pleoape
Să se-adape,
Din repaosul cel sfânt!

Prin frunzișul plin de noapte
Se abate
Cu tăcutele lui șoapte
Doară gândul,
Căci în sânu-i veșted doarme
Și cuvântul.

Numai vremea își urmează
Al ei sbor
Și 'ncrustează
Pe răboju-i plin de ceață
Inc'o viață,
Ce pământu-i e dator.

EU

M'am târît spre 'nceput,
Când din haos s'a născut
    Un cuvânt,
Care 'n colb s'a irosit
    Și s'a 'nfrățit
Cu o mână de pământ.

    Din țărână
    M'a ales,
    M'a cules
Cu-a lui mână,
    Careva,
    Cineva,
Ce-i stăpân peste himeric...
Și-mi dădu să beau din cupa
Plină de 'ntuneric !...

Am sorbit...
    Ispitit
    Și orbit
De o clipă de speranță
    Și de viață,
Care-apoi m'a risipit
Și 'ntr' al vieții asfințit
    M'a pierdut,
Inainte de 'nceput !...

J A F I N D R A G O S T E

Oriunde pe strâmta lume sunt unele constante. Și dacă ai deprins obiceiul, nu întâmplător ajungi să scrii despre un anotimp sau despre o frumoasă ființă, tocmai după ce s'a îndepărtat, sau ai pierdut-o vremelnic din vedere.

Vara, înmuiat în căldură, râvnești zăpada. După cum în altă măsură dorești o conopidă când nu o ai, și faci nazuri când, albă și fiartă, stă în farfurie.

Spuneam toate aceste nărozii solemne, astăzi — nu-mi dau osteneala să privesc calendarul — când cu peniță nouă încep hârtia.

Eram la miezul iernii. Copacii din curte înfloriți sub grele ramuri de ghiață, erau și ei cum doar giuvaergiul ceresc știe să împodobească și să ascundă tristețea sau goliciunea lor (și chiar pe a mea). Și gândeam cu parapon la luna lui Cuptor, la acea după-amiază zăpușită, când întâlnisem și, la el, pentru întâia oară fusesem invitat de tatăl meu.

Cât de mult se îndepărtase anotimpul acela! și cu ce jind îi priveam alungata urmă, fără a-l putea readuce decât, abia, în minte... Mă aflam în Iulie, lună fără soț, lipsit de părinții mei vii și firești. Iar rudele (cele mai apropiate) — dacă nu mă mai cunosc și nici eu pe ele — cine ar fi de vină și cine ar păgubi — erau două întrebări cărora nu le puteam răspunde, fiind atunci nerăspunzător și necopt.

În ori și ce caz, înainte de a fi primit pomenita invitație, mă aflam singur și stingher, ca insula cea mai părăsită. Astfel că adopțiunea se făptui bine-venită, tocmai și taman când, din căldura sezonului și-a inimii, doream să părăsesc orice, să plec undeva — oriunde — în vilegiatura mea de vară.

Mă bătuse fericirea aceasta doar fiindcă la chip, « la asemănare », aduceam leit cu fiul scufundat al boierului Asky — cel cu pricine și ocine prin nordul țării.

Mergeam fără căpătâi pe străzi, pe tălpi subțietate și încinse — când tatăl ce era să-mi fie, deschise, închise și descinse, din poarta unui landou tras de caii ce-și potriviseră pasul aidoma după al meu.

Pasagerul opri în față și rosti cuprinzător aceste două străine silabe :

— Asky !

Descoperindu-mă, nu întârziat să-i răspund reverențios : Robert. Sunt fără de tată, cu desăvârșire orfelin, deocamdată.

— Faptul este fără de precedent, răspunse el la sunetul cuvintelor mele duioase . . . Purta o mustață tunsă, un obraz ras, pudrat, înfumurat și care deadreapta și stânga bărbiei nu își mai putea stăpâni faldul a două piei căzătoare. Gura lui mă pofti sus în landou, alătura de el — iar eu fără de scrupule sau fasoane, fiind dealtfel și mult prea obosit de umblet — acceptai făgăduitoarea promenadă cu toată amabilitatea.

După scurt timp, atunci când am coborât din trăsură, puteam fi socotit virtualmente fiul său, de sigur adoptiv . . . Iar acum după câteva alte zile petrecute, mă bucuram deplin de prerogativele cu care mă investise odată cu numele — bărbatul meu. El era bărbat, iar eu numai un băiat — e nevoie să adaog pentru lămurirea clevetitorilor țării.

* * *

Se spune așadar că timpul trece repede. Uneori este și nu ade-vărat . . . De pildă, nu se putea o mai lentă trecere. Simțeam acum cu desnădejde a douăzeci și patra parte a zilei ; simțeam scurgerea acelor nemuritoare șaizeci de minute și număram pe sgomotul roților, clipele . . . Dacă s'ar fi oprit trăsura, timpul, pe acel im-perfect cadran, ar fi stat locului. Ce lesne ar fi trecut atunci orele de trăsură, drumul dela gară la conac ! In lipsa altor ocupații, priveam cursul drumului. Sub aceste împrejurări, el însuși devenea interesant.

Priveam nemărginitele întinderi, locurile pustii sau câmpiile desfășurate cât revărsarea unor uriașe călimări, sau, ce mi se părea

mai firesc, cât revărsarea unui nesfârșit râu — lung, lat, și verde — în care s'ar fi bălăcit balaurul basmelor noastre.

Se putea cu drept cuvânt spune că luasem câmpii. Invinuiam peisajul exasperant și, în ciuda speranțelor, verde ca frunzele de hrean.

Cât de ager eram, nu puteam eu dibui în zare, decât șesuri imense și neturburate decât rar, când și când, de cumpăna vreunui singuratec puț.

Conacul (« castelul ») era totuși clădit pe o colină împădurită în timp ce noi treceam sub nivelul mării... O cruntă, seacă și netedă monotonie mă împresura, și cred că m'ar fi împrejmuțat chiar dacă « prin miracol », mi-ar fi fost dat să străbat deșertul cu iuțea stelelor căzătoare.

Nu era cazul. Și cu toată reaua voință, nu puteam găsi vreo vină bieților cai împicințați la acest trap prin praf și șes. Ei în loc să se prăbușească de plictiseală, trăgeau cu tot dragul. Se opinteau deopotrivă, nechezând cu nădejde, și se mândreau cu ancolura și coama lor în vânt. Și deși văzuți de spate, — păreau în mișcare, înaripați.

Reconfortante sunt dealtfel dobitoacele ce pasc și se nutresc numai cu flori și ierburi. Ele nu cotrobăiesc apele ca să prindă, juipoaie și fiarbă de vii pești sau raci, broaște sau melci. Eu, om, mă simțeam umilit și numai un scârnăv mâncător domestic tras de doi nobili erbivori. De rușine doream atunci să fiu ascuns sub pământ, sau mai bine, să nici nu fiu pământean.

Influențele peisajelor « dezolante » sunt vătămătoare creerului. La urma urmei, cum se puteau oamenii deprinde să se adune și amuze pe nefericitele plăcinte de pământ? Adunăturile alcătuiesc de sigur categorii din oamenii porecliți « așezați » sau « cum se cade » — adăpostiți și potoliți unii prin orașe (grupe citadine, sau rurale de sedentari), trăind și cunoscând fără' de rost tabla înmulțirii lor lumești. Stam sub înrâurirea căldurii și în ritmul legănat al trăsurii. Și ce *alt* aș fi putut face mai bun, decât să deapăn gânduri dese ce poticneau sau curgeau afluate, fără vreo noimă? Să sforăi poate ca tovarășul cu capul scuturat de arcuri? Aș fi putut să sar și să mă plimb pe dreapta și neclintita șosea. Era « națională » și nu avea în ea nimic pieziș. Mai era și drumul cel mai scurt între două puncte: gară — conac. Eram afanisit.

Gândurile mele semănau de mult cu praful acela învărtit în nori asupritori, coborînd asupra hainelor, asupra genelor, ochilor și nărilor.

Eram stăpănit de praf. Gânduri, divagații și visuri cutreerate de praf. Am strănutat. Odată. De două și trei ori.

Asky, presupusul tată, care știa cu precizie cât timp trebuia să moțăie înainte să ajungă, se deșteptă din somn brusc, de vreme și prost dispus, și îmi arată cu arătătorul:

— « Uite satul. Incepe urcușul și domeniul meu ».

La spusa lui se trezi într'adevăr departe, ca din vraje, un strat alb de case lucind sub soare, în față și în stânga... Case până aci nevăzute și care, după câteva sute învărtiri de roată crescură și se măriră văzând cu ochii. Sub soare colibele luau proporții sătești.

Incepură de departe să se zărească odată cu drumul și țărăncile cu basmalele legate pe cap — și sătenii lor din Merii-Petchii în haine naționale — foarte primeniți și înșiruți în cale ca niște vii mărele colorate.

Răbdarea lor și a mea primea răsplata.

Ei primeau pe boier scoțând variate și necunoscute sonorități psihologice, scoțând uneori și pălăria, în timp ce omul din dreapta mea — *recte* tatăl meu — în semn de grație și salut, flutura o largă batistă albastră, pătată cu albe buline și cu o coroană la colț.

Mi s'a spus că « pentru tine s'au înșiruit întâmpinatorii... ». Pentru mine, temperament de eminent gură-cască — această demonstrație la lumina soarelui, acest pastel în aer liber pe mijlocul drumului, m'a măgulit profund. Alcătuia într'adevăr o prea frumoasă orânduială obștea satului dându-se în lături, croind parcă drumul boierului lor.

Drumul acum urca printre stejari și arțari.

Intre turnuri și ziduri *castelul Sur*, cum îl porecleau localnicii — stăpân peste rânduri de case și lanuri de păduri — domina și își împărățea întreg ținutul, mândru ca o legendă, atunci când era privit de sus.

Intr'o zi însă, nu știu ce m'a împins să trec ulucile și să cobor printre arbori, din ce în ce mai jos, în sat, unde am avut de suferit o desamăgire. N'am regăsit din priveliște decât diverse resturi, odore și puțin chipeșe — și « pe deasupra » un soare care,

împotriva protestărilor mele acute, fără nicio milă, mi-a mâncat o bucățică din epidermă!

Obosit și alterat, după ce-am călcat de necaz tot ce puteam călca în pantofi această excursie prelungită până 'n ulițele de praf ale satului, mi-a adus și amintirea unor pedepse urzicătoare.

Unele lămuriri nu ar mai avea ce strica; așadar le facem un loc în spațiu.

Fugit de căldura mare, obrazul meu aflate aci — aclimatat — o căldură mai mică și mai discretă. Era într' adevăr o admirabilă deosebire între căldura orașului, răbufind năstăvilită dintre ziduri și delicata noastră reverberație, primită doar prin transparența frunzelor și mijlocirea umbrei. Cât despre praf, era destul să ies la *drumul mare* unde copitele leneșe răscoleau în vânt materia cenușie a pământului, vâltori, vâltori.

Împotriva amândorura aveam însă un antidot: intram în casă.

Fără covoare — răcoros și zilnic spilcuit de mătușa Leona (Eleonora) — acest conac iernatic, pardosit numai cu lespezi patrate de piatră, tavane căptușite (împreună cu jumătatea de sus a pereților, ca odăi răsturnate pe dos...) în lemn înnegrit — acest conac în fine, avea cu el clima peșterilor de munte.

Dimineața când scoboram din culcușul cald și trebuia să ating piatra rece cu talpa, simțeam o spaimă de copil făr' de papuc, și dac'aș fi fost fată, de sigur c'aș fi scos un zilnic țipăt sau aș fi cerut o pereche de conduri; nu era însă în firea mea.

Prin aceeași casă se aflau răspândite mai multe rămășițe. Imi amintesc de două armuri cu zale și cu coif: jos în pragul scării; — în antreu: o largă panoplie cu fel și fel de săbioare, iatagane, pistoale și pistolete; — coarne de cerb cu cornițe bogat ramificate — cornuri și coarne de bou; — un imens vas japonez (mărimă de om); — o colecție de bice (împletite, cu mânerul cap de șarpe, vine de bou ș. a.); — un manechin al unei « piei roșii » în costum autentic stând la întrecere cu statuia unui negru de ipsos colorat (mărimă naturală) în opuse colțuri ale salonului; — și mai departe, la centru, mai vii, două mătuși domnișoare bătrâne Leona și Lizica (una peste alta, una sută-zece ani); un tată (Aský); preceptorul meu, Herr Augustin Herrmann, și mai totdeauna după prânz, unul sau doi dintre vecinii îmbătrâniți care între ei, « toată ziua, bună ziua », schimbau cărți de joc tăiete și

pierdeau nenumărate bobite de linte sau de fasole (un ban și un leu bobul). Așa fac oamenii care au început să-și piardă din dinți.

În această răcoroasă îmbăcseală, deși se ținea ca un scaete după mine austerul pedagog german — mi se părea mai încântător aerul fermecat și liber din parcul făr' de mucegai. La urma urmei, chiar și țara cotețelor, jos la vale, unde păzitoarea de pasări, Geana, o fată sprintenă cu ochii foarte mari sau negri, o tânără care deși nu se spăla toată vremea, scotea din ea o frăgezime firească și deschizătoare de bune pofte.

Am intrat în vorba pentru o biată găină schioapă și suferindă.

Aveam patrusprezece ani și le vedeam toate în colori trandafirii, azurii și prea rareori fumurii.

Ca să-mi înfrunt sfiala, din gologanii pușculiței mele, târguisem din vreme pentru Geana un inel aurit, care nu coclește și cu o piatră de un autentic verde. Apoi o litră de bomboane spirtoase, cercei și alte delicatese pe care nu i le-am dat niciodată.

Pe atunci vroiam să știu multe, așa că m'am lăsat dus, m'am lăsat mai bine spus, condus de inițiativa ei. Am rugat-o să-mi arate dânsa ce știa, ce aflase până acum și ce eu nu știam. Să mi le deslușească țărănește. Și atunci spre lămurirea deplină ea, cu doi ani mai mare ca mine, m'a suit prin copaci unde mi-a prezentat fel și fel de cuiburi cu ouă mici și cu pistrui; m'a mână pe linie ¹⁾, m'a luat de mână și m'a dus prin potecile din pădure, tocmai în inima satului, la biserică, și prin cimitirul cu vechi cruci; m'a dus la gârla care curgea de când s'a născut și de unde cu răbdare a prins argint viu; m'a băgat la apă, și înfine, când din zi nu mai rămăsese decât o roșie risipă, lenevită de priveliști, mă întovărășea (ca să nu rătăcesc) — la Curte.

Suiam prin pădurea cu uriași unchieși, vrăjit de neobișnuință, neliniștit poate de întârziere și de foșnetul tainic al umbrelor.

Inima bătea iute și tare.

— Urcușul naibii, de ce e așa sus castelul? — zisei întâi în gând apoi interogativ tare.

— Așa și trebuie să fie castelul: cocoțat! Tu nu știi, mă tutui dânsa inofensiv, — boerii stau, departe, ca să nu vedem, noi aștilalți ce fac și ce dreg. Boierii nu coboară ei decât în trăsuri și în treacăt . . .

---

¹⁾ Astfel numea dânsa «șoseaua națională», atunci când trecea prin sat.

Boierii nu vorbesc cu noi proastele; matale par' că n'ai fi boier, ci oier!»

Se cuvenea să-i răspund pe dată. Am poftit-o să ne întindem pe iarba unui luminiș, spre a ne odihni o leacă. Și nestânjeniți unul de altul, ne lungirăm alături pe șesul cald și încântător de înserare.

— Te-a mângâiat vreodată?..

— Păi dar...

— Să vezi, așa dar, ..

Numai să vezi Geano.

Și din vis sculat, sărutai gura ei. Era soarele. A apus cu freamăt nespus, înfrățitor, fiindcă seara glumea cu ziua.

— Sunt înamorat de tine...

— Vaai! Nu glumi...

* * *

După două ore sufletul încă trimetea chipului întreaga lui turburare. Marea involburare se oglindea pe obraz.

Silințele de a-l însenina, nu izbutiră cât de puțin să aștearnă măcar o liniște aparentă. Ce greu era să-mi fac un cap astâmpărat. Simțeam cât de roșu sunt și nu mă puteam cotorosi de aceasta stătătoare culoare.

Toate pășunile zilei erau întipărite, îmi vâjâiau prin urechi, prin ochi și prin gură. Rotea și prea repede acel indice roșcovan prin obrații mei de obicei liniștiți ca ceara — și amestecul jucăuș al sângelui sta sarbăd cât discul lui Newton prost învârtit.

Dar la urma urmei, mai de vreme sau mai târziu, Asky tot trebuia întâlnit și înfruntat. Așadar, în zadar să mai ascund rușinea după un deget.

Eram în întârziere. De un ceas; ei, fără mine dar după ce bătuse gongul de trei ori se așezaseră la masă. Sufragiul ca o cobe când trecui ușa — prag de ură — îmi strecură șoptind repede vestea:

— Boierul îi foc pe mătăluță.

Sexagenarul nu-mi spunea nici o noutate.

Intinsă, masa dreaptă, acoperită de față, cu porțelanuri albe — argintată de tacâmuri — amintea ca în fiecare zi un trist cosciug de copil sărac.

Rezident în cap, tatăl sumbru și sever, nescoțând cuvinte din gură decât pentru a certa disciplinar și măsurat, fie mâncarea, fie bucătarul, fie pe cei prezenți — nescoțând cuvânt din gură și fiindcă o astupa des cu alimente (acum îndesa papanăși...), ce ar fi riscat altfel printr'o mișcare așa contrară bunului sens — să se prelingă pe el sau risipească pe noi. Ca să înlătore aceste inutile risipe, d. Asky, chiar în pauza ce se ivea între două feluri, înfunda organul bucal cu miez de pâine prefăcut întâi cu gogoloașe rotunde sau dreptunghilare, mici și de culoare neagră — deși fronzela era albă.

(Mărturia unor metamorfoze desigur — la care buricul degetelor colabura cu a unghiilor căptușală într'o prea intimă frământare.)

* * *

Pe de altă parte mătușa Leona lăcrămasă cu un ochi, sau pleoapa ei, ospitalieră, primise vizita unei găze? — nu pot preciza faptul, de oarece în tot timpul mesei vedeam numai și numai profilul cel drept, cu ochiul meu stâng.

Mâncarea eternă — chifteluțele ascunse în foi de viță și șnițele de mioară — se scurseră încet, copios, pe rând, fără gust, într'o neturburată atmosferă de păclă. (De două luni nu se vărsase și nici spărsese un pahar.) În cele din urmă făcu intrarea desertul așezat pe o tavă de argint rusesc. Liberarea durerosului praznic a fost dulce.

Ne ridicarăm dela masă încordați și foarte tăcuți.

Mătușii, ca de obicei, îi amortise un picior ce zlinic și-l odihnea urcându-l (încovoiat) pe scaun. Acum, se sculă, și-l coborî atin-gând pardoseala; avea prin el furnici.

Coadă și trenă după ei, trecui spre salonul de digestie, galben ca o budincă.

Acum era, acum. «Acum ori niciodată».

* * *

Absența precisă a servitorului, preocupat să culegă, în fine singur, resturile cele mai bune — înainte de a duce cele mai proaste firimături bucătăriei — deslănțui însfârșit inevitabilul, scena cea mare.

Grăbit să urez tuturor, noaptea cea mai bună, primii drept replică, însăși osânda, rostită, pronunțată, foarte răspicat de domnul șef al familiei noastre. (Scrise, cuvintele lui pierd toată prestanța.)

— Dumneata (după o pauză plină de efect) — la beci!

Frica coborîse șira spinării spre sân.

Cu ochelarii săi de fer cenușiu, preceptorul, născut la Tübingen — însărcinat fu să mă închue în beciul pe care nu-l agream deloc-deloc, din pricina unor miroase aproape nelămurite și a groaznicei lui întunecimi.

Preceptorul se apropie cu trupul său firav, legănat pe tocuri de cocoană și care-i înălțau puțin și prestigiul. Iar mătușa Leona, iar plângea, (iar cu un ochi) sau cel puțin adăpa o găză în pleoapă — (îi zărem de data aceasta cu ochiul drept, doar medalia stângă: nasul său subțire coroiat; gura tocită și decolorată, și raze de sbârcituri în jurul ochilor). Nu ar fi fost urită înainte să mă nasc (1909).

* * *

Posomorît și însoțit de perechea lui cenușie de ochelari, al căror far stins deslușea greu curtea — trecui o bucată din ogradă — o besnă făr' de stele sau lună — cu gândul spre carcera hotărîtă. Acest beci adăpostise odinioară o comoară neuscată de vin în toate vârstele și colorile — și ocrotea acum, pe vremurile mele vitrege, numai bufnițe, cucuvăi și lilieci.

Beciul, (spre osebire de pivnița propriu zisă, primitoarea verdețurilor firii: morcovi, pepeni galbeni, sfeclă, gogoșari și fluturi de noapte), era lăcașul de sburătoare în care mă aflam și care își lăsa scârțâind uși grele și zăbrelite în drugii ruginiți de igrasia veacului.

Ferecat — stat-am înmărmurit cât am putut să rabd acolo lângă poartă, așa cum mă lăsase, mă închisese, și cum eu prinsesem să intru. Nu mai puteam de furie (deși îmi închipuiam lesne că nu voi fi lăsat noaptea întregă încarcerat).

Un pas mai departe, pe o treaptă roasă, lunecătoare, așternu pe față o urzeală încurcată, o plasă groasă, nemai pomenită și lipicioasă — (cine știe ce vraje de păianjene bătrân, svăcnind, chemat din pândă sa îndelungată ca la clinchetul unor alarme

trase. Animalul acesta smucit, repezindu-se flămând, încleștându-se cu cele opt picioare păroase îmi dădu acel covârșitor fior de spaimă care m'a cutremurat și strămutat — rostogolindu-mă — pe scările tocite și cariate, fărâmiând putrede pe sub tălpi, aruncându-mă către pământul jilav și scârnav).

Jos, am simțit cu liniște, cea mai neagră desnădejde într'o întu-necime udă, tremurătoare, evocând piftia... Ceva rece, moale și mișcător — oribil aspic stâlcit — abia a doua zi în zori aveam să aflu pe ce covor al pivniței căzusem.

Atuncia când razele zilei au început să treacă sus, luminând un ochi de piatră — (un crin) — abia atunci am regăsit într'un pâlci de melci stâlciți, roșii și mai mult morți, o bucată ruptă din dintele meu!

* * *

În fine, preceptorul cu ochii săi nespălați de somn, apărui făr' de guler (ca un vierme nespălat), scuzându-se vinovat și lingușitor că a fost furat de somn... Fără să binevoiască să coboare, mă pofți sus la cafeaua cu lapte.

Silueta lui cafenie, pătrunzând covârșitor prin lumina înviorătoare a ușei părea a unei întârziate fantome, căreia i-am răspuns, și eu, cu zăbavă (deși pentru circumstanță simțeam că sunt prea bine crescut și oarecum ipocrit):

— Guten Tag, Herr Herrmann!

După această noapte înfrigurată, cafeaua cu lapte caldă nu era greu să fie mai bună și mai frumoasă decât ori și când. Infățișarea ei cu frișcă părea că vrea să exprime nebănuita bucurie a laptelui ce în fine își regăsea spuma de care, crud și trist — ca la oricare despărțire — și pentru obiective atât de culinare — fusese îndepărtat.

Mă aflam într'adevăr în fața unei călduroase regăsiri, și îmi era dat mie să sorb din ceașca în care se aflau laolaltă întrunite toate aceste produse ale necăjitei vaci « Joița ».

* * *

Intâmplările năpădeau și treceau, ca toatele, în trecut.

În afară de parc nu gândeam și cutezam să mă mai strecor. Însă curtea, grădina, livada și grajdurile, întreg cartierul acareturilor

— îmi era încă deschis. Asistam zilnic la țeșălatul cailor precum și la mulsul vacii-mame; (« Sâmbotina », născută în zi de savat, aștepta la rândul ei cu o vădită și trupească nerăbdare, un vițel).

Însă mai presus de toate îndrăgeam *vechea cetate*, o reședință părăginită, rămasă din strămoși numai în ziduri neacoperite. Pietrele cetății aveau un farmec întărit de vremi.

Veche, clădire într'adevăr romantică, era mai atrăgătoare decât oricare, prin efluviile ei arhaice, prin neprețuite emanații arheologice.

Ruina avea cântecul său, izul său, un nur nedeslușit nouă.

Un foarte uitat străbunic al tatălui meu, ridicase cetatea — povestea un moș spătos, ațâțat la vorbă.

După ce luase muiere, una din îndepărtatul Apus, o fată tare frumoasă — a pus el să i se ridice aci temelia ».

« Voia s'o păzească în strajă de piatră — de orice ochi viclean ».

« Dar femeia lui avu parte să moară înainte să își vadă clădirea durată. Pasă-mi-te, nu eu, dar gura lumescă zicea că dânsa păcătuisese înainte de nuntă, și că la șese luni după, copilul dinlăuntru nu-și mai lăsă mama să trăiască afară ».

« Dumnezeu — vezi, boierule — vestejește oamenii și apucăturile lor rele și nelegiuite. Și nenorocirea asta îndoită amări sufletul craiului într'atâta, că nu vru să se mai sfârșească decât pe el ».

« A lăsat zidurile, păragină și a trăit ca pusnic până i se stinse și lui — trupul cu vieața ».

* * *

Ce fel de « crai »? Ce s'a făcut și cine a fost pruncul acestei bu-nici? — nu știu moșul să mă mai lămurească. Iar pe tatăl meu, boier Asky, nu îndrăzneam să-l întreb dintr'o bine simțită discreție filială. De altfel nici el nu mă întrebase niciodată nimic. Era un ursuz. Prea mohorît, înjosea pe oricine cu o aspră suveranitate. Plătea altfel foarte bine pe argații, săteni și slujitori, dar îi asuprea cum îl tăia capul. Părea, dacă nu chiar era, un anacronic senior medieval.

Mie de pildă, nu îmi era « permis » să vorbesc cu el decât « exclusiv » ceea ce « protocolul » îngăduia.

Și totuși, acestui om țeapăn, cu atâtea furculițe prin gât și unghii — îi surprinsesem cu uimire privirea împlânzită. Mă căuta uneori; se uita prin vitraliu după mine cu plăcere, încordat și ceasuri întregi, — la joaca din grădină.

Deseori contempla acest spectacol, în neștire, pierdut și înduioșat.

* * *

Mai la urmă mi s'a părut că încep să pricep : la chip, se vede treaba și jocul soartei, aduceam cu fiul său cel adevărat, acela răpus într'un trist accident de apă în lacul de unde nu-l mai pescuise nimeni.

Am făcut eu singur într'o zi cunoștința lui, pe furiș în Sala de Tablouri. (Și nu era oglindă — pânza...)

Eu eram pentru Asky numai un tablou viu. O joacă. Și nu mi se îngăduia decât o *artă mută*.

La urma urmei, imagina din sala picturilor mă dumirea și asupra întregii sale purtări, asupra atitudinii sale — ori și cât stranie.

Bătrânul tată nu mai avea cum să-și toarne urmași. Mă culesese așa dar pe mine, chip asemănător și drag.

Am dat într'o zi la o parte una din perdelele iatacului lui : ascundea odaia în care, ca într'un altar tănuit, ardea candela. În fund pe pereții căptușiți în catifea galbenă stăteau prinse portrete și desene d'ale răposatului meu gemen. Acolo, așezată pe covor sta și barca, aceea fatală luntre care-l răsturnase 'n lac : strâmtă și gheboasă, săpată într'un trunchi de copac... Apoi își mai avea locul un galantar, o splendidă vitrină cu oglindă, adăpostind amintiri : creioane, caiete, un penar, o minge în patru colori, bile de sticlă, una de oțel și alte mărunte fleacuri.

Aveam în față un sanctuar din care m'am retras tiptil ca un binefăcător.

Deși foarte atras, nu mă simțeam cât de puțin la locul meu și dacă m'ar fi prins dumnealui, ar fi poruncit de sigur preceptoului să mă bată măr, păr, sau mandarin (erau treptele unor pedepse).

Viața mea de interior merita un alt epilog.

* * *

Intr'o altă zi ploioasă am urcat o scară în formă de melc, cu trepte prea neumbrate. Și înfruntând tufișul păienjinilor, țipetele de buhă speriată și mânia unor lilieci care în alte nopți mă înfricoșaseră — am îndrăznit să cotrobăiesc prin urzeala podului.

Explorarea a fost răsplătită de următorul bacșiș.

Pitulat într'un maldăr de praf gros, în țărâna încărunțită, în fulgi și colb alb, corpul găsit ducea o viață de anacoret nedere-tecat. A trebuit să-i rad mai întâi cu unghiile mele prăfăria, să-l scutur, să-l suflu cu suflarea buzelor. Și după toate aceste operații purificatoare am deslușit afară în soare obiectul: era un truchiu de piramidă îmbrăcat în piele verde-închis. Era o geometrică taină sfârșită într'un cap rotund de sticlă șlefuită. Trunchiul acesta dibuit, ascundea un vechi. aparat de fotografiat.

L-am evaluat « piesă de muzeu » dar fiind inscripția interioară care spunea numele făuritorului — Wilfred Săal — și anul de grație una mie opt sute douăzeci și șase. Am căutat în micul Larousse — era însă un umil necunoscut!

Inscripțiunea era însă de mână, sgâriată lăbăițat cu litere latine și aparținuse acestui ins? — nu eram de loc edificat.

Dar ce mă surprinse în aflarea mea nu era atât inscripția și iscălitura, cât lentila, uimitoarea și rotunda lentilă.

Ochiul aparatului încă din negura podului, indica și lumina cât o mie de licurici — cu o perseverență și cu o intensitate nemăsurată.

Iar acum la lumina zilei și a soarelui, ochiul se minuna înmiit de minunea cleștaruuli. Era într'adevăr neobișnuit jocul de lumini, vârtejul de colori, zona aceea de sticliri. Avea ceva uluitor, ceva fosforescent și svăpăiat vâlvătaia lui incandescentă care-mi țintea ochii. Și priveam în el tot mai vrăjit, mai luminat și amețit. Mult albastru, verzu, rumen.

Când soarele s'a stins n'am mai știut. Eram orb. Veritabil și înspăimântător orb. Orb țineam în mână blestemăția: îmi juca parcă prin ochi — încă, mereu — arena aceea cromatică. Și nimic mai mult. Absolut nimic.

Vor fi trecut luni de când trăiesc în ceață prostănac. Devenisem un animal buimac, un animal vicios, afurisit — o brută ce își îndeplinește funcțiunile cele mai firești: dormind în noaptea ziua — trăind noaptea.

* * *

Tatăl — constatând decadența, flagrant, nici nu se mai uita la mine, dând prioritate unui colorat papagal vorbitor, ce reproducea în dialect omenesc vreo patru cuvinte ale adormitului său fiu.

Eu tot, ce putea fi mai probabil, mă urățisem. Intre ele, chipurile nu mai aveau asemănare: aveam, căpătasem, așa numita *albeață*.

Astfel am fost treptat, și odios, — abandonat de toți.

Nici pe Geana n'o mai puteam vedea.

Mă iroseam ca un afurisit.

Intr'o după-amiază am plecat orb cum eram. Am simțit răcoarea umbrei trecând pădurea. Vroiam să regăsesc ochii mei topiți poate într'un lac. Era ca o moartă: neagră și rece; intram în apă fiindcă gura și trupul cereau apa, cereau liniștea. Și m'afundam încet, pe măsură ce fierbințeala scădea. Nu mai mi-am dat seama, dar stam înfipt ca o rădăcină în nămolul catifelat și moale.

De asupra oglinda apei a tresărit. Sufletul pitit într'o perlă a scânteiat vertiginos, albastru, verzui, rumen.

BARBU B. BREZIANU

BOLONIA

— NOTE DE DRUM —

În Bolonia am ajuns pe la 10 seara, după ce întunericul pusese completă stăpânire pe toate ungherele orizontului, așa de anevoie de curățit vara, de resturile întârziate ale amurgului. Năduful căldurii de Iulie pe care îl mai îndulcise, în alergarea trenului, vântușorul întreținut prin deschiderea tuturor ușilor și a tuturor ferestrelor vagoanelor, se refăcuse nemilos, acum la debarcare, simțindu-mă opărit din prima clipă, de aerul uscat și fierbinte, pe care caldarâmul orașului îl păstrează tot așa de bine ca nisipul deșertului...

Cel dintâi contact cu Bolonia se face străbătând strada gării, care se deapănă rectilinie între două rânduri de palate, a căror piatră roșcată, ca o flacăre, ai zice că e în legătură cu dogoreala atmosferei sufocante.

Am totuși răgazul să observ, chiar la ieșirea din gară, un vast peron monumental, a cărui coamă se pierdea în obscuritate, cu tot belșugul de lampadare aprinse, care strejuiau pe parcursul treptelor. În orice caz, nu părea peron de casă, ci mai de grabă amenajarea elegantă a unei abrupte schimbări de nivel. Constat de asemeni uniformitatea celor două serii de palate, care încălecau cu arcade stereotipe, trotuarele străzii, silindu-le să se vâre pe sub bolta coloanelor, ca sub un pod fără sfârșit.

Hotelul meu e chiar pe această stradă, și de teama unor prevestiri de migrenă amân pe a doua zi, explorarea orașului, cu toate că ora nu era prea târzie și ar fi fost încă vreme de roit. La urma urmei, mi-am zis că tot e mai cuminte să aștept, pentru o temeinică cercetare, lumina dimineții, și întins pe perinele moi

ale așternutului proaspăt, am lăsat fără împotrivire învălmășeala gândurilor din preajma adormirii, după ce pregătisem instalarea somnului, cu stingerea tuturor lămpilor odăii. Eram nu prea departe de scufundarea în vremelnică neființă, când iarăși mă readuce la claritatea cugetării, o larmă tot mai deslușită, pătrunzând prin ferestrele larg deschise: era nediscutat o demonstrație de stradă, care își potrivea uralele repetate în ritmul unui marș ager și tineresc. Am recunoscut ușor « Giovinezza » fascistă și am înregistrat fără greș semnele de furtună. De furtună care n'avea să izbucnească îndată, dar 2—3 luni mai târziu, rupând vraja stabilității și a păcii, cu războiul italo-abisinian...

Ziua următoare se anunța la fel de tropicală, dar întâile ceasuri ale dimineții temperatura e mai îndurătoare. Acum apreciez și mai tare existența arcadelor — care durează aproape fără intermitență — și grație cărora poți traversa orașul pe dungii subțiri de umbră, unde, oricum, arșița se mai îmblânzește. Atâta numai că splendoarea Boloniei o fac cu deosebire cele două piețe centrale, contigue și comunicante, iar acolo cerul e descoperit și se întinde baltă de lumină.

Până să ajung la aceste piețe, de altfel foarte apropiate, mă împărtășesc câteva clipe de răcoarea catedralei orașului — domul S. Pietro — chiar peste drum de hotelul meu.

Cine are în minte prea multe biserici grandioase, nu se va impresiona prea tare de lăcașul acesta, firește majestuos și dânsul, dar depășit de atâtea altele, ca proporții, artă și bogății. L-aș fi reținut probabil foarte puțin în amintire dacă o serie de trepte, cam în mijlocul interiorului, nu te-ar coborî într'o criptă — însă nu întunecoasă ca o subterană, ci ca un parter destul de luminos — unde se oferă ochilor, pe o masă, trupul Mântuitorului, stors de sângele existenței sale pământești și înconjurat de grupul, sculptat în teracotă, al plângătorilor, între care, desnădăjduite, cele două Marii.

E o operă care te pironeste întocmai ca și cea similară din muzeul padovan.

Câteva momente numai, după ce părăsesc biserica, și iată-mă ajuns în preajma celebrelor piețe, unde mă opresc încântat și sficios, cu starea sufletească a unui spectator la teatru care n'ar

cuteza, Doamne ferește, după ridicarea cortinei, să se arunce pe scenă, unde este cu totul o altă lume, ce nu se poate încorpora celeilalte. Dacă și ce văzusem până acuma își avea în genere patina vechimii, nicăieri însă ca aicea păstrarea așa de desăvârșită a două careuri de edificii istorice, cu fizionomia exactă pe care au avut-o în timpuri, când lumea avea alte obiceiuri și viața alte preocupări.

Toate aceste clădiri crenelate, care au adăpostit viața clocotitoare a Renașterii, când vijelia pasiunilor se nimba cu raze de artă rafinată, conservau așa de mult stilul și aspectul lor străvechi, că păreau mai de grabă reconstituirii ocazionale, decoruri aranjate ad-hoc. Nu-ți venea parcă să înaintezi printre ele, cu pasul tău de strein, strein nu atâta ca naționalitate, cât ca omul altui secol, cu altă mentalitate și legat în uzajul zilnic al vieții, de altfel de case, de alte balcoane, de altfel de uși și ferestre.

Era însă atâta lume care traversa nepăsătoare, că, după un stagiul de contemplațiune, m'am luat după pașii altora, doritor chiar să pătrund înlăuntrul acelor edificii pentru a-mi completa integral transpunerea în adâncul veacurilor dispărute. Dar dela prima informație cerută, am aflat că interiorul nu mai e de loc interesant, întrucât în încăperile care, altădată, au adăpostit fețe ilustre, până și un rege prizonier, acum s'au instalat banale birouri, ca notariatul, bursa, primăria și altele similare. Câtă depărtare dela zăngănitul armelor, la țacăneala dactilografiei, și dela pompa luxuriantă a saloanelor, la birocrația administrativă! Fără să am nici un drept de a pretinde neutilizarea unor edificii întinse și admirabil păstrate, parcă aş fi preferat în mine ca folosirea lor să rămâie pe seama împrejurărilor festive, în scopul cărora să se fi reconstituit chiar mobilierul, dacă acel autentic era distrus sau risipit. . .

Este un singur edificiu în acest ansamblu pitoresc, unul singur, care a rămas cu vechea lui destinațiune, și care conservă tradiția din toate punctele de vedere: e vorba de cea mai vastă biserică din Bolonia, S. Petronio, al cărei portal n'a fost terminat niciodată, rămânând mai mult de jumătate cu obraz de cărămidă înnegrită.

Ce va fi pricinuit această sistare, care va rămânea probabil veșnică? De ce nu s'a continuat până la capăt această construcție ambițioasă, începută la sfârșitul celui de al 14-lea veac, într'o țară unde o asemenea clădire nu este niciodată opera unui singur

rând de oameni, ci a unui șir de generații, care preiau una dela alta, cu obligația ducerii înainte, planurile, schelele și inventarul lucrului făcut? De sigur că va fi fost printre verigile lanțului, o generație trândavă, care, fie din indolență, fie de teama imperfecțiunii, fie din alte motive mai greu de stabilit, va fi întrerupt lucrarea, ceea ce totuși n'ar fi însemnat nimic, dacă n'ar fi tăiat cu asta legătura între generațiile dinaintea ei care începuseră opera și acele de după dânsa, care trebuiau s'o termine. Introducând în continuitatea muncii seculare, golul inactivității lor, au căscat o prăpastie, despărțind generații ce trebuiau să se simtă solidare. Și cu cât se întârzia mai tare și cu cât golul se lărgea, cu atât, față de noile serii de oameni, opera aceasta — terminată sau ne-terminată — rămânea că aparține altei epoci, învăluindu-se în prestigiul unui trecut care cere să fie lăsat neatins și nu îngăduie nici un fel de prelucrare, fie chiar cu scuza întregirii și a perfecționării...

În schimb, interiorul bisericii, chiar dacă i s'ar mai putea adăoga ornamente în unele spații goale, se înfățișează superb, cu bogăția nenumăratelor altare, fiecare având sigiliul unui artist celebru, cu grandoarea stâlpilor, cu armonia vitraliilor și mai presus de toate — acesta constituind poate elementul cel mai personal — un imens baldachin, în dreptul scunde balustrade care separă de partea rezervată publicului, porțiunea destinată serviciului.

Copleșit deopotrivă de măreția liniilor și de mulțimea amănunțelor, mă credeam în unele momente tot în biserica sfântului Anton dela Padova, mai ales că sfântul acesta și miracolele sale își au și aici întruchiparea lor artistică.

Ca în toate domurile similare, nu ai nici la S. Petronio impresia c'ai putea să-l termini într'o singură vizită, așa fel ca să nu fi neglijat nimic important — încât subscriu în totul rândurilor lui Slavici, dintr'o epistolă veche către T. Maiorescu (1882) unde își mărturisește uluiala pe care i-a pricinuit-o această biserică boloneză, spunând că a ieșit dintr'însa, cu hotărîrea de-a mai reveni, măcar odată.

La spatele bisericii se află o a treia piațetă ce nu comunică însă cu celelalte două, — ca acestea între dânsese, alipite cu eleganța a două dreptunghiuri de fildeș la un joc de domino, —

plata Galvani, cu statuia sugestivă a celebrului medic și fizician, în genere ținut minte mai durabil de tinerii învățați, care nu uită în deobște nici ațâțarea cu electricitate a broaștelor decapitate, nici termenul de «galvanizare», rămas să amintească numele marelui descoperitor. De aci trec să vizitez, în nemijlocită vecinătate, o clădire care, mai înainte de a ști ce este, te fixează și te vrăjește — având ceva din structura vetustă a Universității din Padova. Asemănarea exterioară nu este întâmplătoare, întrucât această clădire, ce poartă cu mândrie numele de Archiginnasio, a fost odinioară lăcașul Universității bolonizeze, iar acum e transformată în bibliotecă. Mă conduce un custode bătrân, care vorbește o excelentă franțuzească și e de o afabilitate specific italiană, (din câte popoare streine cunosc până în prezent, italienii sunt neamul cel mai prevenitor din toate). Imi arată înainte de orice, sala Galvani, unde se făceau experiențe de disecție, într'o epocă în care biserica începuse a le îngădui, — de sigur în anumite condiții, pe care călăuză mi le enumără: se puneau la dispoziția studiilor medicale cadavre pe 10 zile, trebuind tot timpul acesta să fie ținute creștinește, între lumânări; cursul se făcea în prezența unui delegat al bisericii, trimis să vegheze ca nu cumva să se tragă concluzii contrare dogmei, cum ar fi de pildă negarea neatârării sufletului de corp. În orice caz — cu toate aceste restricții stânjenitoare — era un ușor progres, față de epoca sălii dela Padova, când cadavrele se aduceau în taină și anatomia se studia în secret.

Restul fostelor săli de curs au devenit depozite de cărți, și astăzi se trece dintr'o odaie într'alta, prin uși interioare, deschise mai târziu, exact pe locul unde altădată se găsea catedra fiecărei săli. Așa s'a pomenit, încununând pervazul ușilor, imaginea Fecioarei Maria, pictată stereotip pe zid, în fiecă încăpere, după ce avusese altădată rolul să domine, din blânda ei zugerăveală, catedra profesorului, să-i binecuvânteze vorba și, probabil, să-l menție în fâgașul înțelepciunii bătrânești. Oricum, grație transformărilor făcute, sălile acestea egale și frumos decorate, alcătuiesc o splendidă anfiladă, dând ochiului puțința să le străbată dintr'odată până la capătul lor îndepărtat.

Le traversez rând pe rând pe toate, până ajung în fund la sala de lectură, odinioară cel mai vast amfiteatru al Universității.

În aceeași sală încăpătoare s'au ținut în 1911 ședințele cele mai importante ale congresului internațional de filosofie, iar bătrâiorul meu își aduce aminte de frumoase dezbateri dialectice, făcându-mi uimitoarea observație, că ele s'au sfârșit fără concluzie și fără acord, cum nu se întâmplă în deobște la congresele științifice, unde savanții ajungeau mai lesne la încheeri convergente. Și totuși, aș putea să adaog, fără a contesta diversitatea mai mare a concepțiilor filosofice, că și teoriile științifice — cu tot acordul lor provizoriu — se dărâmă în decursul timpului — uneori din zece în zece ani — și e meritul filosofilor că nu se lasă iluzionați de perenitatea teoriilor și nu țin să creeze solidarități, esențialmente vremelnice, în jurul aceleiași idei...

Dar simpatica mea călăuză, om așa de distins că puteai să-l socoți de-a-binelea un învățat, travestit de circumstanță în uniformă de pedel, mai are și alte suvenire dela același mare congres. Își amintește că a plâns ascultând măiastra cuvântare a lui Boutroux, un imn închinat fraternității și armoniei dintre popoare. Și totuși, adăogă dânsul, aceste cuvântări care glorificau umanitatea și încălzeau toate inimile, fără deosebire, au fost brutal desmințite numai peste trei ani, la izbucnirea grozavului război.

— Omul s'a îndepărtat de Dumnezeu și a devenit bestie. Când se plictisea de măcel, și mai ales dacă nu-i mergea prea bine, atunci iar invoca pe Dumnezeu, făgăduind cuminenie și omenie. Iar dacă se schimba din nou avantajos fața evenimentelor, atunci iar redevenea tigru...

Mă folosesc de întorsătura convorbirii ca să azvârl întrebarea: acum iarăși sunt semne de război, nu-i vorba să atacați Abisinia?

Bătrânul mă fixă cu ochii săi limpezi, dar totuși încărcăți de discreție și-mi răspunse domol:

— Ducele este un om de geniu... știe el, mai bine, ce face...

— Parcă nu te arăți totuși prea entuziasmat...

— Ce vreți? nu pot uita că feciorul meu va merge pe câmpul de bătaie.

Apoi, după o scurtă, pauză își înlocui îngrijorarea personală cu o observare de ordin general: „Acei care vor merge să moară, copiii noștri, sunt mult mai războinici decât noi bătrânii, care tremurăm nu pentru viața noastră, ci a acelor scumpi... Altfel văd lucrurile aceia care fac războiul decât aceia care fac filosofia lui“...

Terminasem vizitarea vechii Universități bolonizeze și, grație acestui om pe care nu-l voi mai vedea de sigur niciodată, am plecat nu numai cu un mănunchi de impresii noi, dar și cu o undă de umană înduioșare...

Seara azist la a doua manifestație fascistă, de astădată de pe terasa unei cofetării înțesate de lume, — în general mai selectă decât aceea cu care mă încrușișasem în Padova. Acum luam contact cu demonstrația, nu numai acustic, ci și vizual. Un convoi nesfârșit de tinerime, în cămăși negre, cu bonetă neagră și canaf, cu muzici în frunte, se îndrepta spre statuia lui Vittorio Emanuele, care făcea acolo același oficiu pentru demonstrații naționaliste, ca statuia lui Mihai Viteazu în București. Lumea de pe terasă, în genere de altă etate decât manifestanții, nu lua parte în nici o privință, neavând nici măcar privirea curioasă, cu care un străin ca mine, urmărea defilarea legiunilor în splendida lor disciplină. Nici o participare a celor de pe margini, rămași într'o rezervă din care nu puteai să descifrezi nimic. În schimb coloanele de tineri, unde o aspră hotărîre stărpise orice urmă de frivolitate, înaintau compacte nu numai către un punct în spațiu, de valoare ocazională, ci parcă spre o tainică lumină, pe care ochii lor o vedeau deslușită și pe care nici un fel de negură nu putea de acum s'o mai ascundă...

Încă nu se scursese tot alaiul, când, din depărtare, s'au putut auzi primele silabe ale celui dintâi discurs, estompate firește de distanță, dar al căror text l-am citit a doua zi de dimineață: necondiționată aprobare a declarațiilor Ducelui, care deschisese de fapt stăvilarul pentru războiul italo-abisinian...

Bolonia se mândrește cu o falnică Pinacotecă și către ea îmi îndrept pașii în dimineața celei de a doua zile. Drumul duce tot pe lângă superba pereche de piețe și ajungând în dreptul lor, plătesc din nou vama unei lungi contemplații încremenite. Caut să le cuprind cât mai exact în suflet, — dela Palatul Bursei, la acel al Primăriei, dela al Prefecturii, la Palazzo del Podestà. Imi fixează bine la locul lor și cele două monumente, care centrează ambele piețe: statuia lui Victor Emanuel al II-lea și Fontana del Nettuno, de sigur o podoabă a genului.

Dar de aici calea mi se schimbă, lăsând piețele la o parte și ținând drept arcadele unei strade care duce în altă piațetă, investită cu exagerata celebritate a două turnulețe străambe, așa zisele rivale ale turnului dela Pisa.

De fapt nu există nici o comparație. Aci sunt două biete prisme lunguețe, așezate în picioare și pare-mi-se ambele înclinate, una mult mai vizibil decât cealaltă. Amândouă turnulețele mai mici de o sută de metri și construite din aceeași piatră roșcată, care nu îngăduie în Bolonia decât excepții disparente, poartă numele de familie al acelor care le-au înălțat acum șapte sute de ani. Mi se spune de localnici că, odinioară, Bolonia ar fi fost presărată de mult mai numeroase turnuri de acestea, pe care le construiau diverse familii patriciene, pentru a-și instala în ele străjile avutului și ale siguranței lor. Cutremurele și alte vicisitudini n'au lăsat în picioare decât această pereche, stalagmite fără fantezie, înfipite una lângă alta, într'o incintă de palate de cea mai autentică artă.

De aci iau oblic, Via Zamboni, o lungă arteră regulată pe care arcadele palatelor se deapănă neîntrerupte. Acei care au făcut calculul matematic, susțin că arcadele bolonizeze, dacă s'ar înnați una de alta, așezându-se în linie dreaptă, ar întocmi o distanță de 33 kilometri. Trec pe lângă Teatrul Comunal și pe lângă noua Universitate, — situate amândouă tot pe via Zamboni, — Universitatea firește numai cu clădirea ei centrală, căci numeroasele sale Institute alcătuiesc o stradă întreagă, aceasta fără arcade, stradă nouă și largă ce cade în unghi pe cealaltă, scoțând cu unul dintre capete, aproape de gară, în cartierul grădinii publice. În sfârșit, ceva mai departe, la întâlnirea cu o uliță înnașuită de dărâmăturile unei case, ce pare de curând expropriată, nemeresc Academia di Belle Arti, în roșu de rodie proaspătă și cu o înfățișare ce nu lasă să se bănuiască întinderea comorilor din interior. Aci se află Pinacoteca, și neapărat te întâmpină nesfârșite săli cu pictură religioasă, — temă aproape exclusivă a maeștrilor Renașterii. Ce formidabilă fecunditate la artiștii acestei epoci, care alimentează cu pânzele lor nu numai atâtea muzee italiene, dar pe cele mai de seamă din țările străine! Oricât aș admira perfecția figurilor — ai zice că meșteșugul portretului e un secret pierdut astăzi, ca și îmbălsămarea morților la egipteni — dela o

vreme îmbulzeala de subiecte religioase te conduce la reflecții de altă natură, decât cea artistică.

Mă gândesc ce lume limitată concepeau oamenii acelei vremi, cu pământul jos și cerul sus, de sigur departe, dar nu dincolo de raza privirii, care ajunge astfel la marginea albastră a existenței, rezervată lui Dumnezeu și cohortelor sale de sfinți și de arhangheli, care, deși cu puteri superioare nouă, erau închipuiți totuși după modelul nostru omenesc. În special o putere de care se bucurau și de care noi eram completamente lipsiți — cel puțin în timpul vieții — era aceea de a pluti în văzduh, coborându-se și suindu-se după voie, adevărat fenomen miraculos ce-și primește adeseori expresia pe pânzele artiștilor Renașterii. O ! Dacă lumea ar fi avut structura aceasta a unei mici gospodării, cu margini care se văd și de unde ne domină cu facultatea plutirii, divinități care ni se aseamănă, în destule privințe, astăzi cu avioanele noastre, am fi și noi în cer, unde am întoarce vizita îngerilor și am sili, prin aceasta chiar, pe divinii locuitori ai înălțimilor să împartă și cu noi beatitudinea și imortalitatea.

Dar această concepție naivă, care a inspirat totuși atâtea genii artistice, a fost de mult spulberată de implacabila idee a infinității, care, cu toate obscuritățile sale, a lărgit nemăsurat hotarele existenței, măturând din albăstrimile fictive, zeii de formă omenească. Nu doar că dilatarea cosmosului fizic ar fi înlăturat rostul divinității, dar în noua concepțiune Dumnezeu dobândește altă semnificație, neasemănat mai grandioasă, și toto-genere diferită de orice ființă limitată, în carne și în oase, oricât ar fi aceasta de perfectă și de spiritualizată. Probabil că o vagă mijire a acestei convingeri a existat de multă vreme, cel puțin în capetele mai răsărite, prin urmare și în epoca dela o mie cinci sute.

E verosimil deci că și în mintea acestor maeștri rafinați, picturile lor religioase nu erau decât simboale, cu observarea numai că duhurile simbolizate aproximativ nu erau decât simbolul însuși, într'o formă mai subtilă și mai aeriană, și de aceea invizibilă ochilor normali; erau într'un cuvânt ceea ce Haeckel denumise, cu oarecare brutalitate teutonă: vertebre gazoase.

La dreptul vorbind, prefer faza inițială, când creațiile mitologice erau luate stricto-sensu ca realități, acelei ulterioare, care ezitând a le declara integral simboluri, amestecă într'una divinul

cu umanul, concretul cu abstractul, realul cu simbolicul, într'un vâlmășag de incoerențe supărătoare, pentru un spirit logic cât de cât. Și mă oprește îndelung o pânză a lui Tintoreto, cu înălțarea la cer a Fecioarei, — și încoronarea ei ca regină a țărilor albastre, — de mâna lui Dumnezeu tatăl, făuritorul și împăratul acestei lumi. Suntem firește în plină alegorie, dar și aceasta ar trebui să-și aibă totuși unitatea și coerența ei. Și mă turbură când văd că 'n această clipă a încoronării, petrecută la scurt timp după ce Iisus fusese răstignit, înviase și se suise la cer, unde a rămas de-a dreapta Tatălui, cu aspectul vârstei apogeei său terestru, dela 33 ani, — totuși mama Mântuitorului îl poartă în brațe pe Iisus pruncul, așa cum va fi fost la naștere în iesle, când primise închinarea Regilor-Magi. Iisus era deci simultan și prunc și la vârsta când a expiat pentru mântuirea lumii? Firește pe planul transcendentului, aceste distincții nu mai există, însă și Iisus și mama lui au fost personaje cu viață istorică, pe care ființarea lor de după moarte, mai ales în pasta cărnoasă a colorilor, are aerul de a o prelungi.

Eu primesc istoria sfântă așa cum este, cu succesiunea ei de evenimente extraordinare, dar îi cer oarecare coerență și când îmbrac divinitatea în formă omenească, atunci chiar atribuindu-i puteri superioare, îi aplic obligatoriu și logica minții noastre cu principiul identității și al contradicțiunii...

Grăbesc să descopăr pânze mai vestite și nemeresc comoara cea mai de seamă a Muzeului, care — după socotința obștească — ar fi « Santa Cecilia » a lui Rafael. Sunt nefericit că atâtea laude nemăsurate îmi incurcă obiectivitatea, fie făcându-mă să admir fără critică, fie deșteptându-mi spirit de șicană.

Dar totuși, stând mai mult în preajmă-i, parcă reușesc să înlătur influențele străine și să-mi pun sufletul direct în legătură cu celebra operă de artă. Găsesc izvor de încântare nelimitată, desfăcând din grupul de cinci persoane, personajul central, sfânta Cecilia însăși, inspirata inventatoare a orgii, în momentul în care ascultă vocea îngerilor din cer. Ținuta și chipul transfigurat al Sfintei sunt una dintre cele mai superbe expresii plastice ale tendinței omului de a se depăși pe sine. Cât privește grupul care o înconjoară, n'aș putea spune că e cel mai frumos lucru pe care l-am văzut vreodată...

În altă sală, găsesc pe «*Ecce Hommo*», renumitul cap de Guido Reni, — Dumnezeescul cap încununat cu spini, și a cărui ucigătoare suferință o destăinuesc șuvițele de sânge care descind abundente, din tâmpile și de pe frunte... E o operă genială, care te încremenește, îți strânge pumnii și parcă te împinge a îngenunchia.

În alt colț al încăperii, de același maestru al portretului, o bătrânică, extrem de expresivă, reușind, cu toată banalitatea modelului, prin măestria execuției, a face echilibru capului lui Crist.

Dela finele secolului al XVIII-lea pictura devine mai pământescă și subiectele Comediei Umane capătă un loc preponderent. De asemeni colorile se îngroașă, liniile se împleticesc, pentru a se limpezi privite la distanță, unde-ți dau însă mai puternic iluzia naturalului și a vieții.

Rețin din sălile moderne, Moartea Anitei Garibaldi, Esmeralda de Ferrari și câteva scene de tinerețe amoroasă, a căror grație și decentă — sporite de perucile albe și veșmintele de mătase — îmi aminteau de piesetele delicate ale lui Musset. Chiar pe pânza unde ar fi să ni se arate o gâlceavă, — frecventă de sigur în dragoste, — nu vezi nici fețe crispate, nici guri vulgar deschise, rămânând ca încordarea să ne fie exprimată de un scaun răsturnat pe podelele înflorate...

Dar, mai presus de toate, mă fixează în compartimentul acesta, mai apropiat de noi, cosașii lui Faccioli. Un șes întins cu flori de câmp, pe care le retează harnic coasa unui muncitor, în timp ce la spatele lui, pentru a-i caracteriza de sigur fapta, apare mai estompat scheltul morții, ținând hidos cadența, cu celebra lui coasă, secerătoare de suflete...

Omul este cosașul florilor, tot așa cum scheletul acela simbolic este cosașul nostru. Mă întreb dacă opera lor paralelă are și scopuri coresponzătoare. Noi rupem în genere florile — osândindu-le firește la moarte iminentă — pentru a împrăști o clipă, cu arome, aerul degradat al ambianței noastre. Oare sufletele secerate merg undeva și ele, să reîmprășteze, bunăoară în cosmos, parcele spirituale anemiante? Aceasta ar fi menirea morții, sau nu-i decât o simplă distrugere stupidă?

Cine va putea răspunde la această întrebare? Deocamdată mă uit la cele două coase zugrăvite și la cei doi făuritori de moarte. Și în loc ca apariția sinistră a scheletului să arunce groaza ei neînvinsă și asupra operei zâmbitoare a harnicului cosaș, caut mai degrabă să îmblânzesc oroarea scheletului printr'o analogie alinătoare cu fapta celuilalt...

Ora la care nu mai umblu forfota, cuprins de un comod fotoliu, la restaurantul hotelului și bine umbrit de obloanele trase, o folosesc totuși — între felurile de mâncare — pentru selecția celor ce mai am de văzut în Bolonia, restrângând programul în limita celor două zile în care aş putea să mai rămân. Trebuie să sacrific unele lucruri, poate importante, cum e de pildă Muzeul civic cu marea lui colecție de antichități, preferând să cercetez cu deosebire ceea ce prezintă un caracter *unic*.

Indată ce arșița mai scade, cobor din nou în stradă.

Mă abat măcar o clipă în palatul Municipiului, cel mai măreț din toate câte urzesc farmecul pieței Nettuno, și care conține vremelnice o expoziție de artă bolonieză din secolul al XVII-lea. Admirând pe rând frumoase teracote de Mazza, pictură de Crespi, Monti, Creti, Gamberini, Gandolfi și mai ales Grazziani, cu minunata sa « Judecată a lui Solomon », pentru a-mi da în sfârșit seama la ce perfecție pot să ajungă busturile de ceară, — dela care obișnuit ne întorcem capul, când le vedem în vitrinele modistelor sau ale croitorilor, — atunci când sunt modelate de un adevărat artist cum este neapărat A. Pio, autorul localnic al câtorva creații uimitoare.

În sfârșit, câteva încăperi reconstituiesc mobilierul celui de al XVII-lea veac, așa cum va fi fost în casele patriciene, mobile care îți provoacă înduioșare, zâmbet și chiar compătimire, pentru primitivitatea lor incomodă, ascunsă totuși sub un maxim de eleganță și de artă. Oglinzi cu rame de aur în încărcătura stilului baroc, plane fragile în întregime pictate cu flori, barbare boambe poleite, care serveau la încălzit, și altele, și altele unelte grațioase pe care progresele tehnice le-au scos afară din uz...

Dar mai ales mă bucur de această împrejurare că am prilejul să văd interiorul acestui palat, a cărui construcție a durat trei veacuri, — de pe la 1200 până pe la 1500, — cu frumoase curți

interioare, cu vaste săli, pe ale căror ferestre te poți uita din jețuri de piatră, tăiate două câte două, în peretele gros al clădirii, în sfârșit cu unele podoabe care nu se uită, cum e statuia de bronz a papei Grigore al XIII-lea și aceea a lui Hercule în teracotă, sau cum sunt frescele dela Sala Farnese, în etajul cel mai de sus, unde te poate depune, dacă vrei să-ți economisești ostenețile, un ascensor de cea mai modernă fabricație...

Vizitarea îmi ia destulă vreme, oricât pornisem cu ideea să evit orice întârziere și să ajung mai repede la două biserici extrem de importante...

Trecând iarăși pe la cele două turnuri înclinate și apucând pe ulicioara Camerei de comerț — vechi palat din cea mai autentică Renaștere — ajung la biserica San Stefano, care e de fapt constituită din trei biserici independente (unii pretind că din șapte), reunite între ele. Bisericile au vechimi variate, una din ele coborînd până în secolul al V-lea, — ba chiar încorporând o piatră de altar roman și patru stâlpi ai unui templu păgân.

Iată un exemplu tipic de *evoluție*, în care forma nouă nu distruge, ci înglobează pe cea veche, adaptând-o firește altor scopuri decât odinioară, — și aceasta chiar într'un caz de necontestată revoluție, cum fusese instalarea creștinismului pe ruinele credinței păgâne.

Cine are instinctul continuității generațiilor, chiar atunci când ele s'ar contrazice violent, va evita să radă integral trecutul, folosindu-i, măcar pe alocuri, unele elemente!

Biserica, astfel înădită, nu are în ansamblul ei, nici armonie exterioară, nici unitate lăuntrică. Iși câștigă totuși valoarea prin originalitate, prin aceea că fiecare spune, după ce a vizitat-o: « E ceva cu totul aparte ». Constatare care adesea scutește de alte calități esențiale, constituind unul din capriciile constante ale sistemului nostru de a evalua.

Neasemănat mai artistică și mai strălucitoare este biserica San Domenico, închinată spaniolului aprig care a întemeiat ordinul călugăresc al dominicanilor și care și-a sfârșit zilele aci, în Bologna. Ce te izbește dela intrare este belșugul decorativ, care nu lasă nici stâlpii să apară în trupul lor de piatră, îmbrăcându-i de sus și până jos într'o pânză de culoare « évêque », care face focuri

ca briliantul. Artiști considerabili și-au dat contribuția geniului lor, să întrețină slava energicului călugăr, așa de inventiv în inițiative izbutite, și întâlnim adunate în lăcașul acesta, prin câte o operă răzleață, dar admirabil inserată în întreg, numele lui Michel Angelo, Lombardi, Carracci, Guido Reni, alături de altele poate mai puțin notorii, dar tot așa de mândre de purtătorul lor. Garda bisericii o fac călugări din ordinul creat de Domenico, în clasică lor uniformă: sutană albă, completată cu un patrafir și o glugă de pânză cafenie, precum și de căpăcelul de pe creștetul capului, destinat să ascundă rotocolul ras la piele din mijlocul tufelor de păr.

Cele mai multe picturi proslăvesc personalitatea sfântului și vorbesc de minunile sale. Am aflat cu prilejul acesta că și San Domenico a traversat o apă cu piciorul, nu chiar pășind pe ea ca fiul Domnului, dar servindu-se de o strategemă ingenioasă, amestec naiv de minune și de experiențe științifice exacte. Chiar aproape de intrarea bisericii ni se zugrăvește o apă pe care Domenico așterne poala pânzei unui steag, în timp ce restul pânzei e umflat de suflarea vântului. Domenico ține în mână lemnul steagului desfășurat, stă cu picioarele, fără să se scufunde, pe partea de pânză întinsă pe apă și traversează valurile grație părții celeilalte, împinsă ca o corabie de vânt.

Biserica San Domenico mai cuprinde și o strălucită colecție de morminte: acel al regelui Enzo, prizonierul despre care am mai pomenit, al Elizei Bacchiocchi, sora lui Napoleon I, care nu s'a afirmat personal decât prin aceeași sinistă ingratură pe care au arătat-o toți frații către marele împărat învins, — în sfârșit, și mai presus de toate, Arca di San Domenico, vastă, împodobită și cizelată urnă funerară a sfântului însuși.

Un măreț policandru este darul ex-regelui Alfons al XIII-lea, care n'a uitat datoriile omagiale ale unui monarh față de un mare fiu al țării stăpânite, chiar dacă și activitatea și încheerea zilelor sale n'au avut loc în Spania, ci pe meleaguri străine.

La ieșirea din splendida biserică mi se arată la oarecare distanță, vechea locuință încă păstrată a unei familii de pictori, — familia Carracci, — locuință care mă interesează mai ales prin aceea că îmi explică plastic geneza arcadelor. Casa în chestiune e fără arcade, însă vrând să se întindă mai tare decât îi îngăduia terenul pe care a fost construită, încăperile dela etaj nu se restrâng

la dimensiunile parterului, ci îl depășesc, printr'o umflătură care trece deasupra trotuarului, ca un balcon de teatru care iese în afară de linie. Cu toate că din exemplul pe care îl am în față, această depășire a spațiului bazei nu s'a dovedit primejdioasă, totuși sentimentul siguranței va fi cerut oarecare proptele ca să sprijine umflătura etajului, rămasă oarecum în aer. Atunci s'au creat stâlpii arcadelor, care s'au dezvoltat constituind un stil arhitectonic, ce oferă caselor posibilitatea de a se întinde mai mult decât le e terenul, fără a îngusta firește strada, — iar trecătorilor mijlocul de a se feri de arșiță sau de ploaie, văzându-și mai departe de cale. . .

Ca vechi amator de analogii și comparații, îmi vine să asemăn cu aceste vicisitudini arhitectonice, soarta concepțiilor filosofice, care se întind și dânsese, la etajele lor superioare, peste baza faptelor concrete, — dar odată construite, de teama prăbușirii, caută măcar din distanță în distanță, să se razime pe stâlpi meșteșugiți, care să-și înfigă un capăt în scoarța solidă a pământului.

Îmi isprăvesc ziua pe terasa grădinii publice, instalată pe un delușor, de unde s'ar putea zări până departe, dacă asfințitul nu s'ar învălui într'o ceață prăfoasă, care stăvilește zborul privirii. Nu rămân prea mult pe cărările grădinii, mai ales din cauza vulgarizării lor crescânde, prin năvala unui public îndoielnic, ce sporește cu înaintarea serii. Căutând o ieșire dintre arborii anemici și pleoștiți de căldură, mi se deschide deodată înainte cascada măreață a treptelor de piatră, care coboară la nivelul străzilor, și cu care identific fără greutate, scara monumentală ce mi s'a întipărit din primele momente ale sosirii mele în Bolonia.

Aș putea chiar spune că era cea mai veche deși cam enigmatică cunoștință, pe care o căpătasem din Bolonia, și de aci un adevărat sentiment de mulțumire când am putut descoperi destinația precisă a scării, pe care acum o și foloseam. . .

Am hotărât pentru ultima zi de ședere o raită în afară de oraș la sanctuarul religios Madona di San Luca, instalată pitoresc pe o colină, spre apusul orașului, în spre Apenini. Până atunci îmi întregesc cunoștința orașului, cutreerându-l fără multă ordine, dar în cât mai multe sensuri și direcțiuni. Am rămas în suflet cu

simfonia roșie a clădirilor, cu arhitectura lor proeminent toscană — pe când a Padovii era mai mult venețiană — am vizitat locuința lui Carducci, gloria poeziei italiene și totodată fost profesor al Universității locale, alcătuiind, pentru Bolonia, dimpreună cu Galvani, cea mai înaltă pereche de munți spirituali...

În altă regiune a orașului, am văzut biserica gotică San Francesco, cu mormintele glosatorilor alături, sarcofage așezate pe înalte columne de piatră, un fel de hulubării sepulcrale, foarte interesante de văzut. În sfârșit, mai la periferie, imensul Strand și Stadion — « Littoralia » — asemănător pe din afară cu Arenele din Verona și având tot felul de compartimente în interior, încarnează în mod vizibil tendința care nu se mai ascunde, de-a se reînnoa peste intervalul atâtor veacuri, legătura cu tradiția romană și cu moravurile de atunci. Construcția aceasta, abia terminată, e parcă și un simbol al ambițiunilor Ducelui și al puterii sale de realizare.

La Madona di San Luca, te poți sui cu piciorul pe scări care pornesc dela Porta Saragozza, și durează peste trei kilometri. E vorba de o lucrare unică, ce s'a isprăvit abia într'o sută de ani. Scările sunt acoperite de arcade, cu șir interminabil de stâlpi într'o parte și cu zid zugrăvit de cealaltă. Din distanță în distanță, câte o capelă mărunță sau uși de chilii. Privit mai de departe, acest tunel sui generis e un balaur de zidărie care sue coasta, cu o șerpuire greoaie, obosită. La dus am preferat cu bună dreptate un vehicul mai rapid, trecând întins pe lângă Certosa, veche mănăstire, transformată de mult în cimitir, mândru de gloria de a fi oferit ultima locuință și lui Galvani și lui Carducci. Vehiculul nu te duce până la peronul sanctuarului, ci te lasă puțin mai în vale, rămânând să te urci câtva cu piciorul pe o coastă neregulată, unde cărarea pământie se apără greu de invazia verde a ierbiilor. Dar câtă încântare, cu cât te apropii de țintă, privind la orizonturile care sporesc în depărtări !

Mă opresc în loc la peronul sanctuarului — de fapt o biserică de o formă specială — și-mi rotesc ochii de jur împrejur, deslușind în zări destul de lămurite linia albastră a Alpilor, iar de altă parte, la mai mică distanță, colinele Apeninilor, ceva mai solidare cu colorile firești ale pământului. În sfârșit, în direcția răsăritului,

șesul ce se înneacă în vapori, dincolo de prveliștea roșcată a Boloniei, care își revarsă șirurile ei de palate vișinii. O singură pată de alb la o margine a orașului: Certosa care oferă privirilor o incintă pătrată, din care ți-ar veni să spui că nu s'a topit zăpada, așa de imaculat se contopesc pe retina ochilor, crucile și mausoleele cimitirului, strejuite de sentinela rară a unor chiparoși posomorîți...

Un val de vizitatori mă desface din reverie, suindu-mă cu dâșii pe treptele încă numeroase care duc pe pragul sanctuarului. Ochii mi se fixează dela intrare asupra altarului, nu prea departe de ușă — întrucât interiorul nu este prea adânc — acolo unde un convoi de oameni, făcând coadă ca la teatru, se îmbulzeau spre icoana Madonei, troienită până în albul ochilor, într'o revărsare de perle minunate. Lângă această icoană, atribuită sfântului Luca însuși, care cumula însușirile de meșter, cu acelea de evanghelist, un preot, în odăjdii de mică ținută, primea ofrande dela credincioși, care își aveau de sigur și dâșii pretențiile lor. Era vorba de acatiste remunerate, așa cum se cunosc și în biserica noastră ortodoxă, unde Dumnezeu este de asemenea rugat să schimbe cursul întocmirilor sale, în sensul unor anumite dorințe individuale, întovărășite de daruri elocvente... Mă grăbesc să ies în mijlocul naturii, ea însăși templu în care te închini lui Dumnezeu, dar fără tentația de a-i forța mâna, pe care o simți, aici, prea puternică și prea hotărîtă pentru a te gândi la asemenea încercări.

Imi reiau contemplația, în care te afundă o vastă panoramă pitorească, până când un binevoitor, convins repede de calitatea mea de străin, se oferă să-mi dea unele explicații cu privire la unele detalii ale tabloului.

— Acolo, îmi spune dânsul, arătându-mi cu degetul altă creastă a colinei, este Vila Albini. Construcția ei s'a început din ordinul lui Napoleon I și era destinată Regelui Romei. Neapărat, după căderea împăratului, planul acesta a fost părăsit, iar Regele Romei, prizonier la Viena, n'a locuit aici niciodată.

Și totuși, a locuit-o și o locuește încă, — dovadă că de câte ori e vorba de vila aceasta, se pomenește de Regele Romei, iar nu de alții care au stat efectiv, între zidurile ei. Atâta e de adevărat că Istoria nu reține decât ceea ce a avut o valoare, — și din cauza

aceasta ea răstoarnă multe din orânduelile noastre, restituind cu vremea multor deposedați de micimea omenească, aceea ce le-a aparținut, sau urma să le aparție...

Și iată cum în pomenirea veacurilor — singura supraviețuire care poate rămânea din pulberea noastră mai târziu — Vila Albini a fost redată regelui Romei, și se vorbește de dânsa numai pentru a se aminti și de celălalt.

I. PETROVICI

FRANCEZA, LIMBĂ ABSTRACTĂ

S'a discutat multă vreme — și se discută încă cu pasiune — raportul dintre limbă și gândire sau ceea ce numim în termeni tehnici paralelismul logico-gramatical. Acesta este, într'adevăr, un subiect capital, atât pentru logician cât și pentru gramatic, și atrage interesul — din ce în ce mai mare, după cât se pare — teoreticianului cunoștinței, dat fiind caracterul de limbă al oricărei științe și însemnătatea fundamentală a noțiunii de simbol.

Unii au susținut identitatea absolută dintre limbă și gândire, afirmând că nu ar exista în gândire nimic care să nu-și găsească echivalentul în limbă și că orice element lingvistic ar poseda o valoare simbolică proprie, cum zice *Joubert*: « ce n'est qu'en cherchant les mots qu'on trouve les pensées ».

Alții au crezut că trebuie să formuleze rezerve: de o parte gândirea individuală ar fi cu mult prea bogată și variată ca să-și poată găsi expresia fidelă și desăvârșită în limba socială; după alt moralist francez, doctorul *Léonard*: « Les mots sont à tout le monde, les pensées, à qui les trouve ». De altă parte, după cum a subliniat energic *Ferdinand de Saussure*, o limbă oarecare cuprinde totdeauna elemente arbitrare, adică pur tradiționale și, prin urmare, fără semnificație actuală și conștientă.

Din această discuție, trebuie să reținem faptul că limbajul uman constituie un fenomen mijlociu sau mijlocit, este adică obligat să neglijeze două extreme, una mai de grabă psihologică, cealaltă logică.

De o parte, sunt experiențe foarte personale, mistice se poate zice, prea fugare, prea *simtetic*, pentru a putea fi definite exact cu ajutorul unui număr finit de elemente explicite și comunicabile.

De altă parte, sunt elemente esențiale și fundamentale pentru cunoașterea ideală, însă prea profunde sau ascunse, prea simple sau *analitice*, pentru a fi ușor accesibile conștiinței individuale.

Pe lângă aceste două extreme opuse, trebuie să deosebim:

1. *Limbajul* sau ansamblul facultăților lingvistice, funcțiuni inerente omului și care, prin urmare, se regăsesc în toate țările și în toate epocile. Adică este *articulația*, în sensul larg al cuvântului: fie logică sau sintactică, fie psihologică sau fonetică.

2. *Limba* sau sistemul convențional de valori particulare cutărei sau cutărei societăți, adică norma sau *universul închis*, de forme fixe: tipuri de sunete și cuvinte care se impun individului.

3. *Vorbirea individuală* sau liberul exercițiu — liber în interiorul unor limite determinate — de o parte a posibilităților generale ale limbajului, de alta a servituților speciale ale limbii alese sau impuse.

Ceea ce am fi în drept să așteptăm să-și găsească echivalentul într'o limbă dată nu e, prin urmare, niciodată *imediatul*: nici elementele permanente și fundamentale, care nu apar decât în urma unei analize aprofundate (a mai multor limbi), nici elementele fugare și individuale, accesibile numai intuiției sau spiritului de finețe. Elementele medii, care, întrebuițate în mod constant de toți membrii unei societăți, trebuie să fie în raport intim cu disciplina mintală ce domnește în acea societate, sunt de o parte valorile normative (mai ales semnificația cuvintelor și a formelor lor), de altă parte principiul clasificării lor.

Mijlocul cel mai direct de a caracteriza limbile, în această privință, va fi comparația, adică cercetarea afinităților și deosebirilor mai mult sau mai puțin profunde. Și, cum asemănările provin ușor din fondul uman comun oricărei limbi, trebuesc căutate mai ales divergențele sau, cu alte cuvinte, tot ceea ce nu este *tractabil*.

* * *

Pentru a verifica această corelație afirmată dintre gândire și limbă, ar trebui să se examineze nu numai structura macroscopică, ci și structura amănunțită a mai multor tipuri lingvistice. Ne vom mărgini aci la câteva exemple:

1. *Limbi primitive*. La popoarele sau, mai bine zis, la triburile de civilizație vădit inferioară, ne așteptăm la sisteme de semne rudimentare (ceea ce nu exclude nici mulțimea, nici complexitatea termenilor), cauză și efect ale unei gândiri plate și lipsite de avânt. Aceste constatări par să reiasă din anumite studii ale sociologiei franceze și, mai ales, din lucrările lui *Lucien Lévy-Bruhl*: primitivii nu posedă seria numerelor pure; nu sunt matematicieni.

2. *Chineza*. Ca expresie a civilizației foarte vechi, foarte originale și foarte înalte a Chinei — care posedă un sistem ideografic de o mare subtilitate — trebuie să presupunem o limbă de un caracter logic superior. *Wilhelm de Humboldt* — fără îndoială, cel mai mare lingvist-gânditor, cunoscător desăvârșit al tipurilor de limbi cele mai variate — a putut să dovedească în celebra sa *Scrisoare către Abel Rémusat*, că limba chineză este caracterizată printr'o logică analitică necunoscută în oricare altă limbă: ea reduce morfologia la minimul absolut (păstrând numai cadrele părților vorbirii cele mai abstracte), de unde rezultă, de pildă, că nici substantivul, nici verbul nu există, în chineză, decât sub forma elementelor celor mai simple. Intru cât însă această limbă posedă necesarmente (și aceasta este o condiție *sine qua non* a vorbirii umane) toate resursele sintaxei, și anume: subiect, obiect, etc., urmează de aci că ansamblul — lucru foarte ciudat pentru noi — comandă o gândire esențial mai analitică și, din punct de vedere teoretic, cu mult mai puternică decât a noastră. De aceea *Leibniz*, în străduințele sale îndelungate și pasionate de a construi o limbă logică universală sau cu însușiri generale, nu putea să nu se intereseze de limba chineză, precursora istorică a operei sale geniale.

3. *Elina*. Avântul minunat al gândirii eline — *miracolul grec*, după expresia lui Renan — mamă a filosofiei și științei europene, ar corespunde dezvoltării unui idiom de o armonie și de o subtilitate deosebită. De altfel, acei dintre filologi care sunt întru câtva și filosofi — mă gândesc la celebrul *Wilamowitz*, între alții — nu se îndoiesc de loc de aceasta: o formă verbală ca *aoristul* (după cum se știe, netraductibil, nici în latină, nici în limbile noastre moderne), o serie întregă de *particule ale articulației logice*, pe care *Platon* le mânuia cu o artă superioară, în sfârșit, *articolul*

definit care, absent în limba latină, a fost adoptat de latina filozofilor până la *Leibniz* (*τὸ esse*), sunt urmele netăgăduite ale unei convergențe, ale unei interdependențe dintre gândirea greacă și instrumentul ei, convergență pe care își propun să o studieze doi filosofi de astăzi, d-nii *Pos* din Amsterdam și *Ernst Cassirer*, gânditorul german care profesează actualmente la Universitatea din Göteborg.

4. *Franceza*. Se admite pretutindeni că franceza este o mare limbă de civilizație, moștenitoare modernă a limbii eline, întru câtva limba chineză a Europei, internațională încă din timpul Evului Mediu, limbă oficială a diplomației și a congreselor ei, limbă favorită a societății alese și a moralisților, poate cel mai bun reprezentant, purtătorul de cuvânt cel mai natural al Occidentului nostru.

* * *

Problema se pune în termenii următori: care sunt trăsăturile franceze care-și găsesc echivalentul în limba franceză? Problema de un mare interes în sine, și nu numai pentru filologi. Problema a cărei soluție va admite o verificare strictă pentru că limba franceză — spre deosebire de greaca veche, de limbile primitive și chiar de chineză — ne este imediat accesibilă, și pentru că o încordare mai serioasă a atenției ne va fi suficientă ca să putem controla trăsăturile esențiale ale spiritului francez.

Aceste trăsături trebuie să le determinăm în primul rând.

* * *

Se știe că psihologia popoarelor e un lucru destul de hazardat: ne lovim de obstacole și cădem în curse, când pe domeniul nostru, când pe terenul obiectului studiat.

1. Prima datorie va fi de sigur aceea a istoricului imparțial: să fim obiectivi (deși rămânem întotdeauna noi înșine). Trebuie să eliminăm, mai întâi, orice judecată de valoare (cu toate că aci e vorba tocmai de sisteme de valoare). Imi voi interzice deci, dacă lucrul este omeneste posibil, să cercetez dacă poporul în chestiune este amic sau dușman al poporului meu, dacă-mi este personal simpatetic sau antipatic, dacă este un popor tânăr sau în decădere. Cu alte cuvinte, trebuie să uit dacă sunt francofil sau galofob.

2. Ceea ce este mult mai grav — și, hotărît, prea greu, după cum experiența a arătat-o multora — este că, pentru a putea da o adevărată caracteristică a spiritului francez — și, în genere, a unui geniu național oarecare — trebuie să dăm la o parte tot ceea ce, la obiectivul studiat, poate fi subiectiv.

Vom da deci la o parte, mai întâi, orice părere morală sau politică, religioasă, filosofică sau estetică. Francezul ideal sau esențial pe care ne propunem să-l studiem, va putea să fie republican sau monarhist, fascist sau comunist. Va fi catolic sau protestant sau evreu, ateu sau credincios: puțin ne pasă! Clasic sau romantic, simbolist, naturalist sau suprarealist, noi îl vom recunoaște ca Francez. Toate aceste atitudini — și sunt o infinitate — există, în adevăr, au existat sau vor exista în Franța. Nici una nu va putea pretinde că reprezintă spiritul francez, cu excluderea celorlalte. Ceea ce caracterizează acest spirit trebuie să fie deci, în mod evident, independent de fiecare din aceste atitudini. Esențialul e aci, ca și aiurea, mai profund decât ceea ce apare conștiinței limpezi.

Trebuie să fim și mai severi: trebuie să eliminăm nu numai orice opinie, dar orice adevăr științific, chiar și pe cel mai bine dovedit, pentru că orice *text* sau discurs, orice propoziție sau, în termeni mai generali încă, tot ceea ce *Emile Meyerson* a denumit *cheminement de la pensée* — fie că această gândire e științifică sau nu — presupune întotdeauna un punct de plecare și un obiectiv cu un caracter cât de puțin arbitrar. Trebuie să excludem chiar ceea ce *Benedetto Croce*, teoreticianul esteticii în raporturile ei cu lingvistica generală, a numit *expresia* sau *creația*, fie că această creație e artistică sau nu. Căci tot acest conștient nu este decât un accident, din punctul nostru de vedere. Ceea ce rămâne e singurul lucru care ne interesează: *forma*: o lume convențională de simboluri fixe, o morfologie spirituală, temelie a disciplinei insuflăte totalității spiritelor, formă care pătrunde orice funcție mintală și care îi determină culoarea particulară și invariabilă.

3. Trebuie înlăturată și o a treia categorie de fapte: tot ceea ce este variabil, adică orice variațiune individuală: de sex, vârstă, caracter moral, calități intelectuale; orice diferență socială: de meserie și de profesiune, de clasă și de mediu; orice particularitate locală, etnică sau de rasă; orice divergență temporală.

Indiferent dacă Francezul este genial sau mediocru, burghez sau lucrător, din Languedoc sau din Normandia, din Lorraine sau din Auvergne (mă gândesc la controversa dintre *Maurice Barrès* și *André Gide* cu privire la dezrădăcinați), dacă s'a născut înainte sau după ivirea tehnicii moderne, înainte sau după Revoluție, Renaștere sau Reformă, trebuie să fim în stare să-l recunoaștem. Căci spiritul într'adevăr caracteristic al unui popor este, în mod necesar, produsul duratei și se formează sub influența datelor celor mai puțin variabile ale echilibrului omenesc.

* * *

Un mijloc care ar putea să pară în același timp simplu și decisiv ne-ar permite să constatăm ceea ce, printre trăsăturile Francezului, trebuie să fie considerat ca permanent: să cercetăm anume caracteristicile galice care se regăsesc încă astăzi la Francezi.

Iată mai întâi cum ne descriu *Caesar* și *Strabo* pe Gali:

1. Mobilitate nervoasă, extremă ușurință de a se înflăcăra cu toții deodată și de a multiplica pasiunea fiecăruia prin aceea a tuturor;
2. Spirit de sociabilitate și de promptă simpatie care dă naștere aceluia de generozitate, iar, pe de altă parte, produce vanitatea și ostentația.
3. Vorbitori neobosiți, oratori, mari retori; vioiciune, ușurință, ingeniozitate.
4. Avânt, impetuozitate (care avea să fie numită mai târziu *furia franceză*); rasă iritabilă, gata la luptă, de altminteri simplă și fără răutate.

Acest portret: caracter pasionat și înflăcărat, e de sigur valabil pentru mulți Francezi, până în zilele noastre; el rezumă anumite laturi din istoria și viața socială a Franței.

Iată, de altă parte, un portret al Parisianului modern (datorit lui *Marius Barreaux*, în *La Grande Encyclopédie*):

« Parisianul posedă într'un grad înalt ceea ce filosofii numesc spirit de sociabilitate; foarte îndatoritor, foarte franc, foarte tolerant și foarte civilizată în relații, e vesel și-i plac artele și tot ceea ce-i pare decorativ, vorbind cu ușurință, simțind plăcere să uimească pe cei ce-l ascultă, e spiritual fără răutate, iar așa numita « blague » a Parisienilor a putut fi comparată cu ironia Athenienilor... Admirabil echilibrat, face iute ceea ce face și, în orice

ocazie, întotdeauna dă probă de gust. Gură-cască, simțind nevoia să fie amuzat, se plictisește repede de plăceri; generos și puțin bănuitor, deși sceptic, se lasă târît de idei, dar pentru un timp numai. Are mult mai multă îndrăzneală în spirit, cu toată libertatea sa în purtare... Fără să piardă vreodată simțul realităților, e înzestrat cu un spirit de generalizare, interesându-se mai de grabă de ansamblu decât de amănunte, de teorie decât de aplicațiunile ei ».

Acest portret este, oarecum măgulitor, și este poate contestabil în anumite amănunte. În linii mari, este însă exact, când este vorba de Parisian (care trebuie deosebit aci de Francez, în genere). Este deci evident că se pot deosebi printre trăsăturile care-l alcătuiesc:

1. *Temperamentul galic* (vioiciune, iritabilitate, avânt) al Francezilor din centrul Franței, moștenitori direcți ai Galilor, și care este totuși departe de a fi acela al populațiilor periferice, căci acestea, prin temperamentul lor, se apropie de acelea de dincolo de granițe. Este evident, de pildă, că Normanzii au afinități în Anglia, Walonii și Lorenii în țările germanice, Bretonii au afinități cu Celții, Languedocienii în Spania și Provansalii în Italia.

2. *Spiritul francez* (gust, scepticism, generalizare) care nu are nimic galic, însă care, după cum vom încerca să dovedim, este apanajul tuturor Francezilor, încă din timpul Evului-Mediu, care străbate toate manifestările culturii franceze și pe care va fi legitim și necesar să-l căutăm în limba franceză.

* * *

În timp ce calitățile de *umoare* variază dela provincie la provincie (și chiar din familie în familie și dela individ la individ), sunt pare-se unele trăsături *spirituale* care rămân remarcabil de constante și determină tot ceea ce face, tot ceea ce gândește și chiar forma a tot ce simte fiecare individ în parte.

În practica vieții — și în politică, de pildă — Francezul din Franța pune teoria înaintea acțiunii: « problemele trebuie seriate », « trebuie să procedăm prin etape », sunt expresii caracteristic franceze. « În ordinea logică, domnilor » spunea marele mareșal *Lyautey* tinerilor săi ofițeri. În orice domeniu, chiar de ordin economic sau sentimental, rațiunea primează: de aci spiritul de economie,

de aci căsătoria din interes. Ordinea gândirii, ierarhia ideilor joacă pretutindeni un rol decisiv; de aci rigiditatea normelor intelectuale, codificarea strictă a dreptului francez, lipsa de suplete a birocrăției Statului francez (cu care se poate compara libera organizație socială care guvernează viața engleză și chiar administrația și dreptul Anglo-Saxonilor).

Ceea ce caracterizează pretutindeni gândirea franceză, este *claritatea*. Francezul vrea lumină, vrea să știe, să știe exact, « să-și dea seama ». Gânditorului francez îi place mai ales *preciziunea*, produs al analizei; el separă elementele care alcătuiesc un obiect, desparte acest obiect de mediul său, îl despoaie de orice element subiectiv (Madariaga). El aspiră, în toate ocupațiile sale intelectuale — și chiar aiurea — la *eleganță*, adică la arta de a produce un maximum de efecte printr'un minimum de mijloace. Se poate deci spune, împreună cu *Alfred Fouillée*, că Francezul este « matematician în orice lucru, dialectician din plăcerea de a duce raționamentele până la punctul unde jignesc rațiunea, radical, intransigent ». Acest raționalism, acest spirit de generalizare și de abstracție poate fi constatat, de sigur, mai ales în filosofie. Preocuparea constantă a filosofiei franceze este de a căuta ideile limpezi și de a le lega prin rapoarte clare: se știe că pentru *Descartes*, filosoful francez prin excelență, *claritatea* ideii era semnul adevărului. Această claritate depinde, în primul rând, de aceea că obiectele de cunoaștere, în loc să fie primite în bloc și în totalitatea lor mai mult sau mai puțin confuză, sunt supuse unei analize care le rezolvă în elementele lor. Gustul și darul analizei este, într'adevăr, a doua trăsătură fundamentală a gândirii franceze, căreia i se mai poate adăoga o tendință umanistă de a vedea, până și în știință, umanitatea sau spiritul deasupra realizării sale, tendință care ajunge la o universalitate, în același timp lipsită de tehnică și supra-națională, și care depinde de un simț ascuțit și de un dar deosebit de *generalizare*.

Claritatea, preciziunea și eleganța, analiza și generalizarea, sunt deci trăsăturile caracteristice ale spiritului francez. În această claritate și eleganță nu trebuie să vedem numai virtuți literare, ci, mai ales, formele și mijloacele necesare ale analizei și ale generalizării. Inșăși eleganța — dacă ne gândim, de pildă, la eleganța

operațiilor matematice — nu este decât o reducere a mijloacelor de gândire la strictul lor minim. Același lucru se petrece și cu analiza și cu generalizarea: sunt procedee indispensabile gândirii științifice, prin care se ajunge la noțiuni din ce în ce mai abstracte și prin care folosim aceste noțiuni. Prin analiză se ajunge la abstracție, prin generalizare realizăm abstracția. În noțiunea de abstracție se rezumă deci toate trăsăturile esențiale ale spiritului francez. Dacă limba franceză exprimă într'un mod adecuat acest spirit, ea trebuie caracterizată prin abstracție: trebuie ca limba franceză să fie o *limbă abstractă*.

* * *

O limbă poate face dovadă de abstracție — sau de contrariu — în diferite chipuri:

1. Prin *întrebuințarea* sau realizarea obișnuită a sistemului normativ: alegem, în cadrul limbii date, posibilitățile mai mult sau mai puțin abstracte. Acest procedeu va fi posibil:

a) prin aplicarea mai concretă sau mai abstractă a termenilor admiși: întrebuințare tehnică și pitorească, sau contrariul;

b) prin alegerea cuvintelor și formelor: preferarea cuvintelor lungi și greoaie, sau a celor scurte și rapide;

c) prin preferința acordată cutărei sau cutărei părți de vorbire: predomină clasele grele și complexe, ca substantivele și verbele derivate, sau, dimpotrivă, clasele ușoare și abstracte, ca prepozițiile, negațiile și numeralele.

2. Prin *semnificația* cuvintelor și formelor fixe ale sistemului: o limbă poate să fi cristalizat și să fi făcut obligatorii formații mai ales abstracte, sau dimpotrivă:

a) forme: cutare limbă posedă forme complexe sau sintetice, cutare alta le elimină și dezvoltă, dimpotrivă, forme analitice;

b) cuvinte: limbile de tip arhaic sunt pretutindeni caracterizate printr'o sumedenie de termeni complexi sau concreți, în timp ce limbile noastre moderne îi părăsesc, pentru a crea termeni abstracți sau foarte abstracți, instrumente necesare adevăratei logici;

c) clase: primitivii nu cunosc decât clase grele sau *impure*, simbol al gândirii lor împotmolite, în timp ce limbile de civilizație superioară își creează clase mai abstracte sau pure — condiție

indispensabilă pentru avântul gândirii: de pildă, prepozițiile, în sensul propriu, sunt expresia relațiilor fundamentale; negațiile pure, fără de care nu se poate concepe logica; iar, pe de altă parte, adevăratele nume proprii și numeralele sunt reazimul lingvistic al cunoașterii istorice și matematice.

* * *

Sub acest raport, poziția limbii franceze este cum nu se poate mai netă: incontestabil, franceza este o limbă abstractă, prin formele care s'au fixat într'însa precum și prin tendințele care se manifestă în ea.

Se știe într'adevăr că ceea ce caracterizează stilul, care rămâne clasic în limba franceză, este teama de termenul concret, de cuvântul propriu, tehnic sau regional — stil care domină, care revine și care prosperă, cu toată reacțiunea romantismului și apoi a naturalismului. Se preferă, în mod invariabil, termenul abstract, expresie a ideii generale; s'a creat astfel o limbă apropiată mai ales practicei diplomațiilor cât și teoriei științei și a filosofiei.

O altă trăsătură abstractă e însemnătatea formațiilor analitice: în limba franceză sunt puține cuvinte compuse (dacă o comparăm cu limba greacă, rusă sau cu limbile germanice); ele sunt înlocuite prin juxtapuneri de caracter sintactic în care predomină câteva particule foarte abstracte și, în special, acea prepoziție *de*, cuvânt favorit al limbii franceze, de care abuzează, de altfel, destui scriitori.

În această ordine de idei, se poate adăoga fenomenul care s'a numit *insuficiența derivației franceze*. În adevăr, se constată că o sumedenie de formațiuni complexe, nume și verbe derivate, ca substantivele de calitate și de acțiune al căror echivalent există în mai multe limbi europene, sunt inexistente sau neuzitate în limba franceză: Francezii sunt deci obligați să exprime noțiunile în chestiune, adeseori tehnice, într'un chip mai simplu, mai analitic, ceea ce constituie de altminteri, pentru scriitor și pentru traducător, un exercițiu folositor.

Aceste tendințe către abstracție și analiză, atât de evidente în limba franceză modernă, au trebuit să exercite, de multă vreme,

o influență adâncă, care a putut să modifice însăși structura limbii: formele actuale, semnificația cuvintelor, clasificarea lor, se resimt de aceste tendințe.

Intr'adevăr, se găsesc în limba franceză puține forme complexe: forme arhaice ca dualul și optativul (pe care-l avea elina veche) fusese eliminate din limba latină ca și din greaca elenistică. Vocativul, pe care limba română îl păstrează încă, a dispărut din alte limbi romanice. Franceza a pierdut pasivul sintetic ca și alte limbi moderne, de altminteri; iar din comparativ nu i-au rămas decât puține urme.

În ceea ce privește, de altă parte, semnificația cuvintelor — sistemele de sinonimie — și, mai ales, cuvintele mici care joacă în gramatică rolul cel mai însemnat, se observă, în limba franceză, în același timp absența unei cantități de termeni concreți (comparabili, ca nivel logic, celor mai multe prepoziții latine sau germane) și, de altă parte, prezența și rolul dominant al unui mic număr de termeni foarte abstracți; să luăm ca exemplu, printre prepoziții, cuplul *à*, expresie a unui simplu punct logic sau concentrare a atenției, și *en*, care indică o urmare sau o realizare oarecare.

În ceea ce privește, în sfârșit, clasificarea cuvintelor sau sistemul general al părților de vorbire, se constată, în limba franceză, de o parte sobrietatea relativă a elementelor spontane (interjecții și verbe expresive), de altă parte *desfășurarea sistematică a abstracției maxime* în interiorul tuturor categoriilor; pretutindeni s'a realizat termenul identic definiției însăși a clasei. Astfel articolele — mai abstracte, se pare, decât acelea din alte limbi — trebuie considerate aci ca niște *capete de șir*: articolul definit printre demonstrative sau pronume definite, articolul nedefinit printre pronume nedefinite și numerale.

În același fel, pronumele general *ce* înlocuște un pronume oarecare, iar *chose* și *il* reprezintă aspectele particulare ale acestei formațiuni, adică două aspecte reciproce și complementare ale noțiunii de substanță. Tot astfel, numele general *on* înlocuște toate apelativele, iar *faire*, verb vicar, se substituie tuturor celorlalte verbe. Printre particulele cele mai abstracte, *que* este conjuncția prin excelență, iar *de* prepoziția în sine, care înlocuște, prin urmare, orice altă prepoziție, franceză sau streină.

Felul în care această tendință profundă către abstracție cuprinde întreaga limbă și îi determină caracterul și dezvoltarea este învederat de câteva fenomene de fonetică actuală și chiar istorică. De o parte se constată o precizie și o claritate deosebită în pronunțarea franceză (comparată cu cea engleză, de pildă), adică în articularea fiecărui fonem, o reducere a arbitrarului, o concentrare asupra esențialului. Faptul că accentul tonic este foarte slab merită să fie subliniat, aici: în loc să constituie un centru de greutate al cuvântului, el indică — dar cu câtă discreție — unitatea grupului de silabe. Se constată, de altă parte, o reducere considerabilă a masei fonetice a cuvintelor, în raport cu limba latină, reducere cunoscută încă din latina vulgară, dar care merge hotărât mai departe în limba franceză decât în limbile congenere și atinge cu deosebire particulele și cuvintele accesorii (ca *on*, reducere din *homo*, *chez* din *casa*, sau verbele auxiliare), reducere care e în funcție de reducerea logică a acestor cuvinte sau de ascensiunea lor spre abstracție.

* * *

Aceste fapte istorice pun problema formării limbii franceze: în ce condiții, prin ce factori s'a format această limbă abstractă? A moștenit sau a împrumutat din afară aceste particularități? Le-a creat ea însăși? După cum a spus marele istoric al Galiei, *Camille Jullian*: « Pourquoi, entre le Rhin et l'Océan, et rien que là, le latin s'est-il transformé en langue française? Pourquoi ce latin, concis, ramassé, nerveux... est-il devenu chez nous une langue aimable, limpide, éprise des finesses de l'analyse...? »

Limba latină, izvorul material al limbii franceze, nu este în măsură să ne dea explicația necesară: nici ea însăși și nici una din celelalte limbi neo-latine nu posedă particularitățile de care ne ocupăm. Nici italiana, nici spaniola, nici româna nu posedă, pentru a nu lua decât două exemple, echivalentul lui *on* și al lui *de*, cuvinte de însemnătate capitală în limba franceză.

Nici limba galică nu explică nimic. Am văzut că Francezii au moștenit dela strămoșii lor din Galia temperamentul, dar, în orice caz, nu intelectualitatea. Limbile neo-celtice, bretona, galeza, irlandeza, nu au de altminteri nimic din abstracția limbii franceze.

Germanii, a căror influență civilizatoare prin invazia lor în teritoriile romane și, mai ales, în Galia, a fost deseori exagerată, nu posedau o cultură suficientă pentru a orienta galo-romana spre o înaltă intelectualitate. Dimpotrivă, limbile germanice au trebuit să împrumute auxiliare din limba franceză. Cuvântul german *man* (și cu atât mai mult forma lui scandinavă) este calcat după francezul *on* = *homo*, iar englezul *one*, cu același sens, nu este decât o imitație a lui *on* (*on* = *un* în valonă).

Civilizația greacă, în antichitatea mediterană cea mai îndepărtată, a exercitat în Galia o influență necontestată: prin coloniile grecești, prin elementele asimilate la Roma și, mai târziu, prin Renaștere. Soarta limbii grecești moderne, în care germeii abstracției nu au supraviețuit, demonstrează totuși insuficiența acestui factor.

Faptul decisiv va fi fost deci dezvoltarea autohtonă și spontană a Franței medievale. Se știe că, începând din veacul al XII-lea, Parisul și școalele sale se bucurau de o celebritate universală, mai ales prin învățământul filosofiei și al teologiei speculative. A fost o epocă de fermentație intelectuală intensă, epocă marcată prin crearea unei mari literaturi — deliciu al elitei europene — prin construcția celor dintâi bolte gotice, prin triumful dialecticei. Ceea ce-l făcea pe papa Alexandru al IV-lea să exclame încă în 1255: « Genul uman, deformat de orbirea ignoranței sale originale, își recapătă vederea și frumusețea, la Paris, prin cunoașterea luminii adevărate, care radiază din știința divină ».

Ceea ce caracterizează această mare epocă a Scolasticei este, în primul rând, asimilarea în mod constant reînnoită a gândirii eline; o grijă perpetuă și pasionată de universalitate (de o parte, concepția posibilității unui sistem de adevăruri unice, valabil pentru tot genul uman și, de altă parte, concepția unei societăți universale fondate pe acceptarea comună a acestui adevăr); în sfârșit, marea subtilitate a mijloacelor de gândire și, prin urmare, a terminologiei; un gust pronunțat pentru raționamentul a-prioric, pentru claritate logică, pentru abstracție.

Aceste deprinderi ale spiritului, cultivate cu ferveare timp de secole, de școalele din Paris, au alcătuit disciplina mintală a clericilor (clerics), a oamenilor cultivați și chiar a poporului. După cum zice d. *Etienne Gilson*, unul din cei mai buni cunoscători ai

gândirii medievale: « Franța iese din Evul-Mediu croită după chipul și asemănarea Scolasticeii, al cărei teren de elecțiune a fost ».

* * *

Spiritul francez, care își găsește astfel expresia în abstractia funciară a limbii franceze, este deci un fenomen foarte particular, produs de condiții istorice excepționale: a trebuit, pentru a-i da naștere, nu numai cultura greco-latină și vioiciunea galică, dar și condițiuni foarte speciale de geografie umană și de istorie socială: situația cu deosebire fericită a Franței, o concentrare nemaipomenită de forțe naționale, o cooperare internațională intensă într'un punct unic.

Este deci evident că pe nedrept unii apologiști, mai de grabă entuziaști decât critici (ca *Rivarol*, în celebrul său memoriu dela Berlin), au considerat limba franceză ca universală, ca profund și natural umană. Legată de anumite condiții istorice, ea este hotărât *europeană* , adică mijlocie în cadrele ei (păstrând, de pildă, ca toate limbile lumii noastre indo-europene, distincția netă între substantiv și verb). Ea nu e abstractă decât în interiorul cadrelor, în conținutul categoriilor; dar aci, e drept, ea este abstractă până la exces; aci a întrecut limita, potrivit expresiei întrebuințate de matematicieni. De aceea, ea nu merită nicidecum să constituie un ideal absolut, mamă a tuturor frumuseților și virtuților stilului literar și a gândirii filosofice. Avem, într'adevăr, întotdeauna, defectele calităților noastre. Și există câțiva mari gânditori francezi — care au putut să contempleze limba franceză din afară — pentru a ne aminti că logica, raționalismul, precizia, fac adeseori să fie neglijate instinctul și intuiția. Am numit pe *Montaigne* și pe *Pascal*, pe *Rousseau* și pe d. *Henri Bergson*.

* * *

Să recunoaștem însă franc și hotărât că limba franceză, limbă de logicieni pasionați, încă din timpul marelui *Abailard*, nu posedă nici armonia subtilă a limbii grecești, nici soliditatea masivă a latinei; că spiritul unui Francez nu are nici simțul artistic imediat al Italianului, nici virilitatea mândră și metalică a Spaniolului;

că în limba franceză se exprimă greu empirismul practic al Anglo-Saxonului, adâncimea mistică a Germaniei sau elasticitatea rezistentă a Slavului.

Dar să mai recunoaștem, de asemenea — și tot ceea ce am expus mai sus militează ca să o sublinieze — că franceza, limbă abstractă, produs, moștenitoare și simbol al unei strălucite tradiții spirituale, este un instrument minunat de intelectualitate universală: în situația noastră istorică de astăzi, pentru Știință cât și pentru Societatea Spiritelor, limba franceză este un mijloc de comunicare, de expresie și chiar de gândire, în același timp incomparabil și indispensabil.

Copenhaga

VIGGO BRÖNDAL

NOTE DIN GRECIA ¹⁾

Am plecat din Delphi la 3 după amiază; cerul, vătuit de nori albi, nu mai avea profunzimea și limpezimea de cristal a celui de ieri; o lumină difuză și ireală cobora de sus, iar soarele, înfășurat în zăbranic, menținea o căldură înăbușitoare, sub perdeaua de nori.

Intorcând spatele golfului Itea, pierdut în lumini sidefate, ne îndreptăm spre Arakhova, pentru a regăsi, mai departe, șoseaua parcursă la venire.

Gândurile călătorului, plecat din Delphi, au rămas pironite acolo; el duce cu sine imaginea locurilor sacre, care trezesc într'însul nesfârșite ecouri; scufundat în meditații, cată de abia împrejur, la priveliștea ce se desfășoară de-a-dreapta și de-a-stânga șoselei.

Dar iată că, după Eleusis, regăsim marea albastră, desfășurată la stânga drumului, neuitatul peisaj mediteran, mărginit de insula Salamina, vecina Athenei. O vegetație abundentă, șirul nesfârșit al viței, ce constituie bogăția acestei regiuni, arbuști în putere ce se mențin, fără araci, încărcăți de rod, dau peisajului nu știu ce aspect vesel, iar oamenilor din partea locului voia bună și dramul de nepăsare ce opun pe Meridionali melancolicilor locuitori ai Nordului.

Canalul maritim al Corinthului, care face legătura dintre două mări, mi se pare, dela înălțimea la care ne aflăm, foarte strâmt.

Noaptea a venit pe nesimțite.

Pe versantul celălalt, becuri electrice punctează zarea; solul pleșuv, parcă încărcat de cărbuni, aparaturi metalice, o atmosferă

---

¹⁾ Vezi *Revista Fundațiilor Regale*, Nr. 12, 1935; 2 și 4, 1936.

de uzină, misterioase apeluri de sirenă, venite deci ne știe unde, noaptea înconjurătoare, în sfârșit, îți dau impresia că te afli la porțile unui oraș industrial.

Dar curând începe scoborișul spre Corinth, oraș modern cu case de abia reconstruite, după cutremurul din 1928; arhitectură de prost gust, întrebuițând materiale ieftine; până și marea, aci, este fără farmec. Hotelul inconfortabil confirmă părerea ghidului, de a evita noaptea la Corinth.

Am găsit totuși, în întunericul învins de lumina crudă a becurilor electrice, un cartier pitoresc, în ciuda modernismului clădirilor: al măcelarilor. Aci și la Candia, în Creta, strada consacrată acestui comerț, tixită de lume, cu comercianți ambulanz, pe margini, varietatea colorilor, aspectul și costumele măcelarilor, oferă vizitatorului un maximum de culoare locală.

* * *

A doua zi de dimineață am pornit spre vechiul Corinth. De departe, se zăresc cele șapte coloane ale templului, singurele rămase în ființă. Deși scunde, ele impun și alcătuiesc, cu restul ruinelor, unul din peisajele cele mai evocatoare ale Greciei antice. Templul e așezat pe un platou, de unde se ridică brusc stânca Acrocorinthului, înaltă de aproape 600 de metri. Ruinele, în mare parte romane, merită cercetarea. Muzeul, clădit de curând de o tânără americană, unul dintre cele mai bine amenajate din Grecia, conține obiecte interesante descoperite de Școala americană, căreia i s'au încredințat săpăturile aci. Într'o sală a muzeului sunt înfățișate obiectele găsite într'un templu dedicat lui Asklepios: zidul e acoperit de ofrande ale pacienților, reproducând în miniatură sau în mărime naturală, uneori cu un realism care dovedește copia de pe natură, partea trupului vătămată ce fusese vindecată de zeu.

* * *

Drumul spre Mycena apare pustiu, în această dimineață călduroasă. După un ceas de mers, se zărește, pe stânga, o colină pleșuvă: acropolea myceniană. Șoseaua desfăcută din trupul principal duce direct la Mycena. Regiunea are un aspect dezolat, datorit lipsei de vegetație și secetei. Colina celebră este astăzi un

biet deal părăsit, obosit de celebritatea-i milenară. Poarta leoaicelor, cu basorelieful spart și teșit, este singurul monument rămas în picioare pe colina aceasta care va fi strălucit, cândva, prin monumentele sale și bogăția Atrizilor, dacă e să judecăm după obiectele descoperite de Schliemann în cimitirul de peste drum. Dar sus, pe colină, vântul depărtărilor suflă țărâna ce a acoperit totul, încât, pentru a zări fragmentele de mozaic rămase încă în ființă, trebuie să procedezi la adevărate excavațiuni.

La întoarcere, mormântul zis al lui Agamenon trezește admirația călătorului: săpat în flancul unei coline, accesul se face printr'o alee largă, mărginită de pereții zidiți ai colinei. Mormântul are forma unei colibe cu acoperișul țuguat: bolta zidită se ridică la peste 13 metri, pe un diametru de 14; păstrarea intactă a acestei arhitecturi iscusite, făcută pentru oameni ce întreceau pe muritorii de rând, chemarea aceasta de peste veacuri, încremenită sub bolta uriașă, covârșesc simțirea spectatorului. El caută să reconstituiească cu gândul aspectul sălii jefuite de bogății, a zidurilor acoperite de ornamente de bronz, azi dispărute, a civilizației în floare cu peste șaisprezece veacuri înaintea lui Cristos, și, neputincios, se lasă biruit de emoția momentului.

* * *

După scurt timp, ridicătura ivită la o mică depărtare de șosea este cetatea Tyrintului. Dealul pe care a fost clădită străvechea cetate «a turnurilor», impune, prin proporțiile sale, deși înălțimea lui nu depășește 27 de metri. Grecii au știut întotdeauna să profite și să pue în valoare toate accidentele de teren și au fost maeștri regisori ai peisajelor. Cine nu a călătorit în Grecia nu poate pricepe aceasta. La Athena, la Delphi, la Epidaur, la Olympia sau la Delos, pretutindeni călătorul e profund impresionat de știința în alegerea așezărilor, care merge uneori până la reușite geniale, ca la Athena, la Delphi și la Olympia.

Arhitectura ciclopeiană a Tyrintului merită o vizită amănunțită: zidurile rămase în ființă, alcătuite din blocuri uriașe de piatră, pasajele acoperite, magaziiile de cereale și traseul clădirilor, reconstituit în urma săpăturilor, produc o puternică impresie asupra vizitatorului.

La răscrucea drumurilor, înainte de a ne îndrepta spre Epidaur, ne-am oprit la un han. Aci, e răcoare și ne putem feri de arșița de afară. Sala mare e goală, la ceasul acesta; vinul « rășinat », tras din pivniță, cu savoarea lui amară, este o băutură răcoritoare și binevenită.

Drumul spre Epidaur, printre dealuri împădurite, are nu știu ce aer de sărbătoare. Locurile acestea, spre deosebire de peisajul aspru și dezolat al Mycenei, predispun la voie bună. Valea sacră, spre care ne îndreptăm, cu pădurea ei de pini, surâde călătorului, când își coboară ochii de pe pantele aride ale muntelui Arachnaion, care închide zarea, la Nord.

Un peisaj familiar; totul solicită aci voia bună: apa, abundentă în valea sacră și renumită pentru savoarea ei; umbra și răcoarea parfumată a pădurii; priveliștea teatrului și a orașului antic.

Teatrul, săpat în coasta muntelui Kynortion, este orientat în așa fel, încât spectatorii să aibă în cursul după amiezii soarele în spate; poate cuprinde până la 14.000 de spectatori. Admirabil conservat, cu blocurile de piatră rămase în loc și porticul dela intrare întreg, teatrul constituie un document arhitectural de mare preț.

La Epidaur sunt venerați Apolo și Asklepios. Fiu al lui Apolo și al unei muritoare, Asklepios face parte din divinitățile infernale ale mitologiei grecești. Monumentul cel mai important din valea sacră, singurul conservat până în zilele noastre, este labirintul primitiv, înlocuit cu rotonda de marmoră construită de Polyclet: un loc secret, unde se celebrau sacrificiile în cinstea lui Asklepios, divinitate prin excelență chtoniană.

Lăcașul consacrat zeului și celelalte monumente oferă spectatorului aspectul dezolat al unui câmp de ruine. Din falnicul templu, cu celebra statuie de fildeș și aur, sculptată de Thrasymedes și descrisă amănunțit de Pausanias, nu a rămas nimic. Dar basoreliefurile votive, păstrate la muzeul arheologic din Atena, înfățișând pe zeu așezat, ne redau imaginea sa umanizată, iar fragmentele de metope salvate dela pieire stau mărturie a tezaurilor artistice pierdute prin distrugerile succesive.

Mai departe, se văd resturile unei construcții care număra 160 de camere, hanul la care trăgeau bolnavii ce veneau să-și

caute sănătatea aci, vecin cu celelalte monumente de necesitate publică: stabilimentul de băi, acela destinat exercițiilor atletice și, mai departe, stadionul pentru cursele de întrecere pe jos.

Vizitarea muzeului, unde sunt conservate unele elemente de preț, întregeste impresia de ansamblu: coloane și capiteluri în-tregi, salvate dela pieire, inscripții menționând însănătoșiri miraculoase și capitelul corintian sculptat de Polyclet, care servea drept model, în atelier.

Călătorul pleacă din Epidaur cu impresia că natura și mâna omului au conlucrat, pentru a ridica zeului un templu de închinăciune, iar muritorilor de rând un loc de odihnă, de reculegere și de tămăduire, cu concursul binevoitor al unei divinități propice.

* * *

Am sosit seara la Nauplia, orașel pitoresc plin de amintirea foștilor stăpânitori Venețieni; blazonul lor, sculptat în piatră, mai figurează pe bastioanele dela intrarea în oraș.

Aci, în fundul golfului, marea este un lac. În fața portului, la vreo 500 de metri, o cetate venețiană ridicată parcă astăzi, pentru un decor teatral, pe minuscula insulă Burzi, după ce a adăpostit, pe vremuri, mai multe generații de călăi oficiali, servește astăzi drept loc de recreare: restaurant, cafenea și chiar camere de locuit.

Pe chei, hotelul « Grande Bretagne », o clădire veche, cu mobilierul din timpul lui Byron, mai păstrează urme ale splendorii trecute. Călătorul regăsește în camera spațioasă, prevăzută cu trei paturi monumentale și grele mobile cu sculpturi complicate, atmosfera romantică a veacului trecut. Impresia de izolare, de mare depărtare, o resimți aci, despărțit printr'un secol, numai, de epoca de astăzi, pe când monumentele antice sunt atât de actuale.

* * *

Dela Corint la Patras, cu trenul, sunt patru ceasuri de drum. La Patras, călătorii coboară din vagoane în port, în mijlocul agitației cheurilor.

Patras, port comercial, cu largi cheuri și numeroase cafelele și restaurante, înșiruite unele lângă altele, în fața mării,

oferă călătorului sosit în cursul serii spectacole pitorești, sub lumina electrică a candelabelor.

Portul e tixit de vapoare de toate tonajele; aci sunt trase cai-curile cu pânze, care transportă mărfuri, și bărcile de pescari cu aparatura necesară.

În oraș se vând stafide dulci, ambalate în lădițe, și vestitele vinuri din partea locului, ce se pot căpăta pe prețuri de nimic.

* * *

A doua zi, trenul străbate cu familiaritate partea cealaltă a cheiurilor și se îndreaptă spre Pyrgos.

O vegetație bogată, în care verdele viței domină; atmosferă de sărbătoare a litoralului, scăldat de marea tot timpul prezentă.

Dela Pyrgos, o jucărie de tren, cu minuscule compartimente formate din două fotolii ce stau gata să se despartă, sub tensiunea locomotivei, încât ești în alternativa de a rămânea pe loc sau de a fi târît singur după locomotivă, într'o jumătate de compartiment, e totuși în stare să transporte teferi pe călători până la Olympia.

* * *

Olympia. O gară mică. Hotelul Căilor Ferate, pe dealul apropiat, oferă călătorului un confort neașteptat și binevenit.

Stau în camera hotelului, surd încă la încântarea acestor locuri, ferit de razele soarelui și necunoscător al bucuriei mele. (De câte ori m'am întors cu gândul la Olympia, am sorbit din plin încântarea primei impresii, când ochii mirați de priveliște, se fac mici, iar mâna vrea să comprime bătăile inimii. Clipe neuitate de bucurie, loc prin excelență de odihnă în reculegere!)

Orașul sacru e așezat la locul unde Kladeosul se varsă în Alpheios, cel mai mare râu al Peloponesului, cu un debit suficient de apă chiar în timpul lunilor de vară, curgând într'o albie largă, printre bancuri de nisip strălucitor.

Regiunea e acoperită de verdeață; apropierea apei dă atmosferei o lumină irizată ce lipsește din alte regiuni ale Greciei și îndulcește raporturile dintre tonuri și trecerea dela o culoare la alta.

Lumina aceasta și întreg peisajul predispon la împăciuire, și e ușor de înțeles pentru ce, odinioară, cetățile rivale, punând un termen luptelor dintre ele, se întâlneau aci spre a gusta roadele păcii.

Dela hotel, drumul urcă până la muzeu, și apoi scoboară în spirală, în albia Kladeosului. O barieră străjuește câmpul ruinelor, după ce ai trecut podul.

La stânga, muntele Kronion (125 m.), rotund și acoperit de o vegetație abundentă, mărginește orașul sacru. În vale, pini și măslinii alternează cu buchetele de chiparoși, de o noblețe incomparabilă, severi și inaccesibili, în inflexibila lor rigiditate.

Dar cum ai trecut bariera și ai pătruns în grădina fermecată a ruinelor, vegetația ascultă de alte legi: luxuriantă și de o rară îndrăzneală, ea a pus stăpânire pe ruine și le-a îmbrăcat în haine de sărbătoare. Nicăieri, în altă parte, nu am avut impresia aceasta de risipă a sevei, în trunchiuri și ramuri multiple, ca și cum natura s'ar bucura aci de o licență particulară, dându-i-se în deplină stăpânire porțiunea aceasta de teren.

Din toate edificiile care se înălțau în valea aceasta și constituiau splendoarea Olympiei, nu au rămas în picioare decât puține coloane. Colnada templului lui Zevs zace în întregime la pământ, într'o confuzie indescritibilă. Dar nicăieri templele ruinate nu vorbesc mai mult imaginației și măreția apusă nu apare mai cu evidență, din resturile surpate de astăzi.

Originea jocurilor olimpice trebuie căutată, fie în cursa de întrecere dintre Herakles și frații săi, învingătorul urmând să fie încoronat cu o ramură de măslin, fie în aceea dintre Pelops și Oinomaos, prețul ei fiind Hippodameia, fiica lui Oinomaos, pețită de Pelops. Intrecerea încheindu-se cu biruința lui Pelops, acesta îl ucide pe Oinomaos. În sfârșit, după o altă tradiție, Herakles, fiul lui Zevs, neprimind răsplata făgăduită pentru curățirea grajdurilor lui Augeas, îl omoară și consacră pădurea (*altis*) unde s'a ridicat mai târziu orașul sacru, lui Zevs, stabilind ca atribut al victoriei ramura de măslin.

Legendele acestea erau înfățișate în sculpturile templului lui Zevs, din care unele, păstrate până astăzi, constituie obiectele cele mai de preț ale muzeului din Olympia. Aceste legende explică bine de ce regiunea Altisului a devenit locul prin excelență al jocurilor atletice, începând cu anul 776 înainte de Cristos.

Dar cultul cel mai vechi, aci, este al divinităților chtoniene: Kronos, cu altarul pe Kronion, Gaia și Hera, al cărei templu se ridică, în valea sacră, alături de al lui Zevs.

La început, jocurile olimpice consistau numai în curse de întrecere în stadion, ca o continuare firească a tradiției cunoscute. Serbările în onoarea lui Zevs se reînnoiau la fiecare cinci ani; ele durau cinci zile și aveau loc în intervalul dintre lunile Iunie și Septemvrie. În tot timpul acesta, ostilitățile încetau: pelerinii erau inviolabili, iar armatele străine nu puteau pătrunde în Elida. Mulțimea de pelerini locuia în corturi, afară de incinta sacră; dar erau nutriți în Prytaneu, ale cărui ziduri au fost bine degajate de săpături.

* * *

Am refăcut plimbarea reîncepută de atâtea ori, de când am sosit aci: templul Herei, și de acolo, prin iarba uscată, templul lui Zevs.

Deși toate coloanele îi sunt prăvălite, edificiul acesta, cu uriașele blocuri de piatră rămase pe loc, impune mai mult decât oricare altul. Aci, în fața templului, se ridică coloana de 9 metri de pe care își lua zborul Victoria lui Paeonios, păstrată astăzi în muzeul vecin. Statuia colosală a lui Zevs (12—13 metri înălțime), lucrată în aur și fildeș de Phidias și colaboratorii săi, înfățișa pe zeu stând în jilț, ținând o victorie în mâna stângă și sceptorul în cea dreaptă. Transportată mai târziu la Constantinopol, ea a fost distrusă acolo. Dar sculpturile frontonului și metopele au parvenit, în parte mutilate, până la noi, și ne putem face o idee de măreția ansamblului din care făceau parte.

Dela templul lui Zevs, mă îndreptam spre terasa adumbrită, unde se ridicau odinioară «tezaurele» diverselor orașe grecești, mici capele unde se depuneau ofrandele pentru Zevs.

În incinta aceasta strămtă, uitând ora și clipa, căutam să prind, atunci când foșnetul crăcilor amuțea, însuși freamătul sferelor.

Situat în toiul dogoarei soarelui, dar ferit de raze, am gustat aci ceasuri de pace profundă, când sufletul împăcat și-a strâns aripile și conștiința, topită în beatitudine, e trezită la viață numai din când în când, de bătaia ritmică a sângelui în artere.

AL. ROSETTI

STATUL LUI PLATON ȘI CLASA SOCIALĂ CU ROL ECONOMIC

Faptul că Platon se ocupă în *Republica* aproape numai de educația fizică, intelectuală și morală a « gardienilor » — filosofii-conducători și apărătorii militari ai Statului — precum și de organizarea acelei spiritualizate vieți de lagăr menită să-i disciplineze, a făcut naturală întrebarea: cum își închipue Platon organizarea socială a claselor cu rol economic, a negustorilor, meseriașilor, agricultorilor? În privința aceasta, părerile se pot grupa în felul următor:

1. Opinia veche a lui Aristotel, după care Platon n'a precizat nimic cu privire la soarta claselor muncitoare. Nici măcar dacă și acestor clase le este sau nu impus regimul colectivist al proprietății și familiei, nu rezultă, după Aristotel, din *Republica* ¹⁾.

2. Opinia celor care, ca Eduard Zeller și Theodor Gomperz, socotesc că Platon a neglijat să se ocupe de clasele economice, dintr'o indiferență, asociată uneori cu orgoliu aristocratic, față de aceste clase condamnate de însăși viața lor aspră la degradare intelectuală și morală ²⁾. Aceste categorii sociale ar fi, după această interpretare, lăsate de Platon în starea lor obișnuită (deci, față de părerea lui Aristotel, avem aici o precizare în sensul lui *statu quo*).

3. Părerea celor care, ca Robert von Pöhlmann și C. Ritter, cred că în Statul său, marea majoritate va fi formată de muncitori

---

¹⁾ Aristotel, *Politica*, Cartea a II-a, cap. II, 11.

²⁾ Ed. Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, ed. V Leipzig, 1922, partea a II-a, cap. I, p. 906—908; Th. Gomperz, *Griechische Denker*, ed. IV, Berlin 1925, vol. II, p. 394—395.

de tot felul, a căror viață va trebui reglementată, dar detaliile privitoare la viața economică (deci și la *clasa* economică a muncitorilor) ca și la cea juridică, administrativă, etc. — au fost lăsate, în *Republica*, pe seama filosofului sau filosofilor, conducători ideali care nu trebuiesc împiedicați prin legi să-și valorifice aptitudinea de a conduce Statul. În *Republica* e vorba aproape numai de educația claselor politico-militare, și mai ales de formarea spiriuală și etică a filosofilor-conducători. Odată aceștia formați, le va reveni lor rolul de a organiza viața categoriilor sociale destinate muncii în folosul societății ¹⁾.

Cum trebuie să privim aceste păreri? Opinia lui Aristotel ne va interesa atunci când vom avea de examinat dacă în adevăr Platon a lăsat deschisă întrebarea despre colectivismul claselor muncitoare. Cât privește lipsa de informații, în general, asupra vieții acestor clase, Aristotel o constată numai, fără să-i dea vre-o explicație. Ne vom ocupa deci mai întâi de părerile care încearcă să explice — fie prin dispreț față de o categorie socială inferioară, fie prin marea încredere în competența magistraților-filosofi — neglijarea de către Platon a « cetățenilor » cu rol în producerea și circulația bunurilor materiale.

Obiecțiile pe care Pöhlmann și Ritter (cel dintâi sprijinit pe o răbdătoare analiză a afirmațiilor lui Platon) le fac imaginii unui Platon care ar fi desconsiderat în *Republica* masa poporului sunt, în general, întemeiate. Și nici explicația « omisiunii » lui Platon dată de acești doi cercetători nu poate fi respinsă. Amintită de noi mai înainte, ea se rezumă în convingerea că Platon lasă organizarea vieții economice a Statului (deci implicit tot ce privește soarta claselor muncitoare) în sarcina filosofilor-conducători, a căror absolută competență politică nu îngăduie limita unei legiferări inoportune.

Credem, totuși, că această lămurire nu exclude punctul de vedere aristocratic al lui Platon (în ce privește *modalitatea* reformei sociale, nu și a *scopului* acestei reforme). Firește, Platon așteaptă

---

¹⁾ Robert von Pöhlmann, *Geschichte der sozialen Frage und des Sozialismus in der antiken Welt*, ed. III, München 1925; vezi întreg capitolul « Das Bürgertum » în vol. II al operei, pag. 25—84; cf. Constantin Ritter, *Platon, sein Leben, seine Schriften, seine Lehre*, vol. II, München 1923, pag. 579—596.

tot binele posibil în materie politică dela despotismul luminat al filosofilor (sau al filosofului, chestiunea numărului conducătorilor neprezentând, cum se știe, importanță pentru autorul *Republicii*), absolutism sprijinit de forța militară a « auxiliarelor ». Dar să nu uităm că acești filosofi sunt selectați, printr'un triaj de o extremă severitate, din tineretul luptătorilor Statului. Iar acești luptători seamănă în atâtea privințe cu imaginea legendară a aristocrației militare a Spartei, încât încrederea foarte mare a filosofului aristocrat în calitatea sufletească a celor « bine născuți » nu poate fi contestată.

Chestiunea « desconsiderării » de către Platon a poporului muncitor o vedem așa dar în felul următor : Platon vrea să clădească un Stat ideal, depărtat cât mai mult posibil de moravurile vremii și țării lui. În Atena, ceea ce nemulțumise mai ales pe gânditor era în primul rând puterea mare a « poporului » incult și, în al doilea rând, lipsa de spirit social a aristocrației plutocratizate. De aici dorința ca și aristocrația să fie supusă, în Statul cel nou, puterii absolute a filosofilor.

Dar pentru Platon nu poate fi îndoială asupra faptului că, așa cum în Statele istorice nu se pot ivi gânditori adevărați din rândurile celor care s'au dedicat muncilor lucrative ¹⁾, nici în Statul proiectat filosofii nu pot fi recrutați decât din clasa aristocrației militare a cetății ²⁾, printr'un proces de riguroasă selecțiune. Nu trebuie să uităm aceste două apropieri foarte semnificative : 1) apropierea mai mare a sufletului lui Platon de o aristocrație militară, imaginată după un model spartanic-legendar, decât de « poporul » țării lui de baștină, 2) apropierea mai mare a sufletului filosofilor din *Republica* de clasa militară în mijlocul căreia își încep educația decât de muncitorii care se zbat pentru câștigarea existenței. Cu alte cuvinte, calitatea de oameni depărtați prin felul lor de viață de viața unui « banausos » pe care o au în Statul perfect și filosofii-conducători și « auxiliarii » militari — viața materială, redusă la

¹⁾ Platon, *Republica*, 494 b—496 e.

²⁾ Chiar dacă, prin excepție, s'ar ivi printre copiii de muncitori vre-un talent filosofic, el ar trebui, de sigur introdus în sistemul de educație și de viață al tineretului « gardienilor », deci sustras vieții de muncitor și influențelor ei nefaste. Vezi Platon, *Republica*, 415 a—b—c; vezi și volumul nostru *Cercetări filosofice și sociologice*, pag. 125—127.

minimum, asigurată; toată atenția îndreptată spre interesele generale ale Statului — este pentru Platon calitatea dominantă a nobleței, așa cum o concepe el, așa cum ea ar fi trebuit să-și conceapă destinul istoric totdeauna. *Republica* este visul unui aristocrat dezamăgit de conduita propriei lui clase, idealul unui aristocrat care vrea o aristocrație impregnată de spirit filosofic.

Dar tocmai pentru că vrea o astfel de aristocrație, care să conducă Statul cum nu-l condusesse la Atena nici «poporul», nici oligarhia, Platon nu poate neglija, cum cred Ed. Zeller, Th. Gomperz, etc., interesele majorității. Dimpotrivă, această majoritate laborioasă va trebui să găsească în Statul platonice ceea ce nu-i putuse oferi nici chiar conducerea Statului de către poporul însuși: echilibrul desăvârșit al claselor sociale. Democrația ateniană fusese compatibilă cu prioritatea socială a celor bogați. Această prioritate nu va mai exista în Statul condus de filosofi. Statul lui Platon nu va tolera *nici în clasa muncitoare* diferențele de avere care molescesc pe unii, făcându-i incapabili de muncă serioasă, și în schimb împiedică pe cei mizeri să-și procure instrumentele necesare muncii și-i silesc la o activitate cu rezultate inferioare, îndemnându-i în același timp la josnicie și răutate ¹⁾.

Faptul că Platon vede cu ironie în oricare din Statele existente «două State dușmane între ele», Statul săracilor și Statul celor bogați ²⁾, ne arată clar că idealul social al filosofului nu se mărginea la înlăturarea bogăției din viața claselor politico-militare, ci cuprindea în același timp și dorința de a îndepărta definitiv excesul de avere și lipsa materială din cadrul societății întregi.

De sigur, precizările lipsesc în acest domeniu, ca și în atâtea altele, în *Republica*. Dar spiritul general de echitate și de echilibru social, tendința profund anti-plutocratică nu pot fi tăgăduite.

Statul perfect al lui Platon nu putea să neglijeze nici o categorie de «cetățeni», cum sunt considerați locuitorii Statului ideal. Pöhlmann a arătat cum în *Legile*, unde nu mai există conducători ideali și unde cetățenia e rezervată unei categorii restrânse, Platon se ocupă chiar și de înălțarea morală, printr'un tratament omenos, nu numai a oamenilor liberi în situație subordonată, dar chiar a

¹⁾ Platon, *Republica*, 421 c—d—e—422 a.

²⁾ *Ibidem*, 422 e—423 a.

sclavilor. Tot în *Legile*, viața economică a întregului Stat e reglementată cu minuțiozitate și anume în spiritul unei cât mai mari posibile egalizări a condițiilor de viață, unei cât mai complete «desplutocratizări» a societății. Când citești *Legile*, ai mereu impresia că autorul cărții a învățat dintr'o experiență îndelungată că bogăția este începutul sfârșitului pentru popoare și pentru indivizi, atât de multe și de elocvente sunt paginile în care Platon face procesul spiritului plutocratic.

Cum ar fi putut Platon, care în *Republica* e mai optimist, mai puțin realist și mai puțin inclinat către separația claselor sociale decât în *Legile*, să piardă din vedere tocmai acolo interesele majorității mari a poporului? Cum ar fi fost posibil ca formula mereu accentuată a «fericirii întregului Stat» să fie în așa grad nesocotită, încât categorii întregi de oameni activi să fie pur și simplu lăsați la o parte ca nefiind interesanți din punctul de vedere «aristocratic» al autorului? Aristocratul Platon n'a uitat să se ocupe de «popor», din dispreț pentru niște oameni inferiori. Lăsându-ne să întrevedem spiritul în care vor governa filosofii viața economică a cetății întregi — spirit tot așa de anticapitalist ca și cel din *Legile* — Platon lasă pe acești filosofi cu mentalitate adevărat aristocratică, în sensul etic și ideal al cuvântului, să organizeze un Stat în care toți «cetățenii» să fie mulțumiți ¹⁾.

Dar toate acestea nu ne fac încă să înțelegem cum stau lucrurile în privința organizației colectiviste propriu-zise a familiei și a proprietății în domeniul claselor de muncitori. Nu cumva Platon dorea ca și în viața acestor clase să fie, prin grija filosofilor-magiștrați, extins cu vremea principiul colectivist?

Robert von Pöhlmann ale cărui dezvoltate obiecții aduse concepției unui Platon «aristocrat și disprețuitor al vulgului» sunt

¹⁾ Cum dovedește Pöhlmann, nici chiar interdicția, limitată numai la «gardieni», de a atinge aurul și argintul, nu e hotărâtoare în sensul părerii după care ceilalți «cetățeni» ar fi liberi să mănuiască metalele prețioase. Căci puțin după această limitare, care se găsește în *Republica* 417 a, ni se spune (422 a) că Statul în întregime nu face uz de aur și argint. Contradicția atribuită lui Platon nu poate fi înlăturată, după Pöhlmann, decât admitând că «gardienii» nu au voie să vie în contact nici chiar cu acel minimum de metale prețioase indispensabile importului și că aurul și argintul sunt interzise în interiorul țării ca monetă (Robert von Pöhlmann, *op. cit.*, pag. 76—77). Dispozițiile analoge din *Legile* confirmă părerile lui Pöhlmann.

deosebit de interesante și în mare parte convingătoare, înclină către această părere. După el, « cel puțin în principiu », Platon nu putea să se oprească la colectivismul funcționarilor și armatei. Idealul unității Statului care este afirmat aici » (Pöhlmann are în vedere pasajele *Republicii* dela 462 a, b, c, d) « putea fi realizat în întregime numai în cazul când, nu numai funcționarul și soldatul, ci, pe cât posibil, întregul popor ar fi trăit și ar fi gospodărit ca o mare familie » ¹⁾).

Istoricul german se referă la textul în care Platon, pentru a justifica mai ales etatizarea vieții de familie, prezintă în colorii ideale solidaritatea cetățenească care rezultă dintr'o asemenea instituție. « Atunci când cea mai mare parte din cetățeni spun despre același lucru, din același punct de vedere: acesta este al meu, acesta nu e al meu, nu este acesta semnul celui mai bun regim politic ? » ²⁾).

De sigur, dacă luăm cuvintele lui Platon *ad litteram*, nu putem contesta că pentru el idealul îl constituia un Stat în care toți cetățenii să fie înfrățiți prin aplicarea principiilor colectiviste. Dar această profesiune de credință, această recunoaștere principială a superiorității regimului colectivist nu trebuie să ne facă să pierdem din vedere faptul că Platon nu putea să se gândească ca reformator politic, ca gânditor doritor de a-și aplica principiile pe terenul vieții politice reale, decât la colectivizarea vieții clasei militare și clasei politice, nu și la modificarea fundamentală a vieții claselor muncitoare.

Modelul vieții doriene de lagăr militar, înălțată printr'o educație armonioasă a sufletului și a corpului și opusă frivolității moravurilor ateniene, era mereu prezent în fața ochilor lui Platon. Și era relativ ușor de conceput pentru o clasă consacrată numai activităților politico-militare lipsa proprietății individuale a bunurilor materiale. *Nu era aici problema grea a colectivizării « producției », ci numai aceea mult mai lesnicioasă a colectivizării « consumației »* ³⁾.

¹⁾ R. von Pöhlmann, *op. cit.*, II, p. 75.

²⁾ Platon, *Republica* 462 c.

³⁾ Vezi și Karl Kautsky, *Die Vorläufer des neueren Sozialismus*, erster Band, erster Theil, (von Plato bis zu den Wiedertäufern) Stuttgart, 1895; pag. 9; cf. Emile Durkheim, *Le Socialisme*, Paris, 1928 (édité par M. Maus), p. 48.

Soldații din lagăr, ca și magistrații dela conducerea Statului, devotați și unii și alții rolului lor social așa de absorbant, aveau să fie hrăniți, cu sobrietatea cuvenită, de populația agricolă. Iar colectivizarea femeilor și copiilor « gardienilor » era mult facilitată de lipsa oricărei « gospodării » proprii. Rolul de gospodină al soției, de pregătitoare a hranei pentru bărbatul muncitor, nu mai exista acolo unde hrana era procurată într'o viață de cazarmă, prin grija colectivă a Statului. Iar în ce privește funcțiunea maternității, tocmai punerea acestei funcțiuni naturale în serviciul marilor interese ale Statului, printr'o riguroasă eugenie, era unul din motivele puternice ale desființării familiei tradiționale în clasa luptătorilor.

Cu totul altfel se prezenta situația în cadrul claselor muncitoare, cu rol economic. Aici colectivismul ar fi întâlnit piedica foarte serioasă a atelierului individual al meseriașului, a activității personale a agricultorului, a inițiativei personale a negustorului. Toate aceste munci individuale puteau fi, fără îndoială, reglementate în folosul colectivității: se putea, de exemplu, impune ca în *Legi*, mărfurilor un preț oficial, se puteau, tot ca în *Legi*, pune piedici comerțului, interzicându-se comerțul pe credit, dobânda, etc. Dar colectivizarea propriu-zisă se ciocnea aici de *felul individual al muncii*. De fapt, nu s'a putut vorbi de colectivizarea producției, de trecerea ei în patrimoniul societății întregi, decât atunci când munca a devenit colectivă prin apariția marilor întreprinderi. Cât timp a dominat în viața economică mica întreprindere — agricolă, industrială — colectivismul producției nu putea exista nici chiar ca ideal gândit cu oarecare precizie. Și nu e mai puțin evident că într'o societate de muncitori, în care alături de atelierul individual al meseriașului se găsea gospodăria lui proprie, nici colectivizarea « consumației » nu era posibilă, nici desființarea familiei, adică a mijlocului prin excelență de satisfacere a nevoilor de consumație ale muncitorilor izolați și despărțiți unii de alții, nu era cu putință. « Masa comună » a soldaților era înlocuită la muncitori prin « masa » pregătită de soție.

De o parte « viața de lagăr » a gardienilor ¹⁾, cu mesele ei comune, cu relativa ușurință de a se desființa familia și de a se impune

¹⁾ Cf. Wilhelm Windelband, *Platon*, ed. a VII-a, Stuttgart 1923, pag. 160.

« comunismul consumației ». De altă parte, viața de familie a muncitorilor, cu gospodăriile ei multiple, cu imposibilitatea unui « colectivism al producției » și al « consumației ». Două tablouri complet diferite; două *psihologii de clasă* deosebite.

Și însăși nevoia de a da Statului copii cât mai energici, cât mai destoinici pentru viața de luptători, era de sigur inexistentă, dacă ne gândim la clasa muncitoare lipsită de orice atribuții militare în Statul platonice. Astfel, dispărea dela început, în organizarea vieții acestei clase, unul din motivele colectivizării familiei: producerea, prin selecțiune artificială, a celor mai buni luptători. Pentru clasa muncitorilor nu era nevoie de o eugenie riguroasă. Și tot așa de absent era și alt mobil esențial al desființării familiei: cel mai important poate, deși neformulat explicit de Platon. Asupra acestui mobil va trebui să stăruim ceva mai mult.

Dacă ne amintim de viața de tabără militară permanentă a « gardienilor » însărcinați cu apărarea țării, ne apare înainte ca principal motiv al desființării familiei *smulgerea luptătorului din preocuparea de soarta propriei familii*. Niciodată între obligația militară, exigentă până la sacrificarea tuturor momentelor și gândurilor, și sentimentalismul legăturilor de familie, n'a fost un acord complet și stabil. Viața de război și de pregătire pentru război a fost totdeauna o renunțare, uneori dureroasă, la bucuriile vieții de interior. Dar în concepția unui reformator social care nu ezită să facă imposibilă orice preponderanță a vieții afective asupra datoriilor sociale, intră foarte ușor desfacerea luptătorului de cele mai puternice sentimente, acele ale vieții de familie, care pot deveni antisociale prin exclusivismul lor. Așa cum apărătorul cetății trebuia să fie lipsit, prin lipsa proprietății individuale, de tentația îmbogățirii, tot așa el trebuia să nu cunoască « slăbiciunile » moleșitoare ale sentimentelor de familie. Devotamentul absolut pentru misiunea lui era plătit cu prețul acesta ¹⁾.

Sacrificarea vieții de familie în folosul întăririi suflatești a claselor cu răspunderea politică și militară, jertfirea libertății de alegere a indivizilor în vederea « selecției artificiale » producătoare de urmași destoinici, iată ce pare să fi fost mai autentic în motivarea desființării familiei decât problematicul sentiment de

¹⁾ Cf. Constantin Ritter, *op. cit.*, vol. II, pag. 610—611.

« înrudire » a tuturor cetățenilor de care vorbește Platon. Și, evident, această motivare a desființării familiei nu putea să existe decât pentru clasele politico-militare, devotate lucrului public, nu și pentru clasa economică.

Opinia lui Aristotel, după care Platon lasă nelămurită chestiunea extinderii colectivismului la poporul muncitor, nu este decât *formal* îndreptățită: în înțelesul că Platon, în adevăr, nu precizează care este în privința aceasta concepția lui. Dar și fără această precizare, chiar numai din aspectul cu totul special al vieții « gardienilor », din colectivismul lor de tabără militară, care nu s'ar putea realiza întocmai în viața atât de diferită a clasei economice, rezultă, credem, că Platon nu s'a gândit să aplice ideile colectiviste și muncitorilor, în înțelesul larg al cuvântului.

Dar chestiunea mai are și alt aspect. Problema extinderii colectivismului platonian la clasele cu rol economic a dat naștere unei confuzii de noțiuni care trebuie, credem, înlăturată. Adeseori, când se vorbește de neglijarea de către Platon a claselor de jos care « nu-l interesau », se identifică aproape această desconsiderare a muncitorilor cu lipsa la ei a colectivismului ¹⁾. Și totuși trebuie făcută aici o disociere: chestiunea interesului lui Platon pentru clasele de jos este una, aceea a extinderii și la ele a colectivismului este alta. Am văzut că cea dintâi primește un răspuns afirmativ, cea de a doua un răspuns mai de grabă negativ. Lipsa colectivismului în clasa muncitoare nu înseamnă de loc la Platon desconsiderarea acestei clase. Dimpotrivă, impunerea colectivismului proprietății numai claselor suprapuse care, prin lipsa lor de contact cu viața economică, rămân devotate interesului general, asigură dezvoltarea economică — moderată de tendințele antiplutocratice — a categoriilor de muncitori. Nu introducând colectivismul proprietății și la muncitori ar fi arătat Platon mare interes pentru ei, ci tocmai invers: introducându-l numai la conducătorii și apărătorii cetății, ca o supremă garanție de dezinteresare personală din partea acestora, filosoful grec asigură poporului muncitor o administrație dreaptă, exercitată de oameni lipsiți de orice egoism, administrație

---

¹⁾ Th. Gomperz pune în contrast disprețul lui Platon pentru cei care n'au timp să se cultive — muncitorii — cu educația îngrijită a « gardienilor », care este desăvârșită prin felul colectivist de viață (*op. cit.*, pag. 395).

care nu-l va oprima. Astfel, revolta poporului împotriva conducătorilor este exclusă din domeniul posibilităților.

De fapt, dacă ținem seamă de acest mobil esențial al colectivismului platonice: *crearea unei clase conducătoare devotate intereselor Statului*, putem vedea în el în același timp motivul pentru care idealul colectivist al lui Platon nu trebuia introdus și în viața clasei conduse a muncitorilor, în care, de altfel, cum am arătat, el nici nu *putea* să fie introdus.

Socialismul platonice este deci mărginit la clasele neeconomice și neproducătoare. Cum se știe, socialismul contemporan își propune tocmai contrariul: socializarea marilor ramuri ale producției. Prin aceasta însă, socialismul de azi țintește la transformarea economică a întregii societăți, nu a unei singure categorii sociale. Căci noua organizare a producției este concepută în vederea unei mai juste repartiții a averilor societății între toți membrii acesteia. De asemenea preocupări social-economice este cu totul străin colectivismul lui Platon, redus, cum am văzut, la «gardienii» conducători și apărători ai cetății, la viața lor comună de cetățeni continuu mobilizați pentru îngrijirea de interesele politice și militare ale societății. Având ca obiect economia generală a societății, colectivismul contemporan nu poate fi limitat la o anumită clasă socială. Având ca țintă «viața de lagăr» a «gardienilor», colectivismul lui Platon — organizarea «consumației» iar nu a «producției», organizare militară iar nu economică — putea să aparțină numai claselor fără funcțiune economică în societate.

ALEXANDRU CLAUDIAN

PROBLEMA ARMONIZĂRII SALARIILOR FUNȚIONARILOR PUBLICI

INSEMNĂTATEA ȘI COMPLEXITATEA PROBLEMEI

Motive puternice impun urgenta deslegare a problemei armonizării salariilor funcționarilor publici; printre motivele principale putem cita: 1. Situația financiară generală, care nu mai permite ca principala cheltuială bugetară să rămână supusă arbitrarului și cere o neîntârziată rânduială în acest domeniu; 2. Dezorganizarea crescândă a serviciilor publice și anarhizarea din ce în ce mai profundă a ierarhiilor funcționărești, care atrag nedreptăți strigătoare; 3. Nevoia de a întări armătura Statului pentru a preîntâmpina grelele încercări, ce ne pot aștepta în momentul istoric actual.

Interesul Statului, al funcționarilor și al publicului cer o grabnică rezolvire a problemei armonizării salariilor, problemă extrem de complexă. Importanța fondurilor puse în mișcare, numărul mare al persoanelor interesate direct sau indirect, infinita varietate de funcțiuni care, din cauza înmulțirii atribuțiunilor Statului, cuprind aproape toate activitățile omenești, în sfârșit repercusiunile economice și sociale, complică această delicată chestiune.

Armonizarea salariilor stă în strânsă legătură cu alte fapte fundamentale, care au o influență hotărâtoare asupra felului cum trebuie realizată această armonizare.

Primul și cel mai important din aceste fapte, îl constituie textura Statului, adică organizarea și atribuțiunile lui, natura,

numărul și organizarea serviciilor publice, care, la rândul lor, determină categoriile de funcționari și efectivele numerice. Deci armonizarea presupune o prealabilă organizare și raționalizare a serviciilor publice.

Al doilea fapt fundamental este existența diverselor ierarhii funcționărești; unele sunt organizate în corpuri prin legi speciale, cum sunt bunăoară magistratura, armata, corpurile tehnice, avocații publici, etc.; altele sunt prevăzute în legile generale care organizează serviciul la care aparțin, bunăoară legea sanitară; ierarhia administrativă este prevăzută în Statutul funcționarilor publici și în legile succesive care au modificat Statutul, în sfârșit alte funcțiuni și grade figurează numai în legea bugetară.

Armonizarea salariilor nu trebuie să răstoarne toate ierarhiile, ci trebuie să le armonizeze, să le ajusteze; armonizarea salariilor trebuie să fie o sinteză a ierarhiilor profesionale. Gradele felurilor ierarhii nu trebuie să fie consecința unor salarii întâmplătoare; dimpotrivă salariul trebuie să fie o consecință a gradului ierarhic. Armonizarea salariilor se confundă deci cu armonizarea organică a funcțiunilor și presupune un Statut general al funcționarilor și statute speciale de organizare ale diverselor ierarhii funcționărești.

Al treilea fapt fundamental îl constituie suma bugetară globală, pe care Statul o poate atribui plății salariilor. Mărimea acestei sume depinde de starea economică generală a țării, de randamentul impozitelor, de textura serviciilor publice, de scopul de atins și de politica socială urmată. Când suma globală este fixată, se pune problema repartizării ei între diversele funcțiuni, operațiune care presupune o prealabilă armonizare a funcțiunilor și gradelor. Armonizarea salariilor va constitui norma fundamentală după care vor fi cheltuite miliardele, care reprezintă salariile tuturor funcționarilor publici; deci armonizarea va fi cheia repartizării.

Al patrulea fapt fundamental este textura societății și ideologia politică dominantă. Poziția relativă a diverselor ierarhii este o consecință a tendințelor sociale și politice ale unei societăți naționale. Într'un Stat cu regim autoritar sau dictatorial, ierarhia militară este firește privilegiată; într'o societate cu regim democratic socializant, dimpotrivă, ierarhia militară pierde din

importanță, ierarhiile politice și electivă sunt privilegiate și producătorii avantajați; într'o societate sindicalistă, ierarhiile profesionale sunt pe primul plan. Faptul că poziția relativă a diferitelor ierarhii este vagă, variabilă și neclară, denotă o societate amorfă și fără ideal.

Mai este un fapt hotărâtor și anume momentul istoric și politic, în care ne aflăm.

Una trebuie să fie organizarea ierarhiilor sociale și funcționarești într'o epocă de liniște și de prosperitate, alta trebuie să fie această organizare în epocile turburi sau în momentele critice; atunci ierarhiile care asigură apărarea externă sau internă cum sunt: armata, magistratura, administrația trebuiesc întărite.

Armonizarea trebuie să aibă deci la bază un act de guvernământ, care având în vedere momentul istoric, scopul de atins și ideologia politică dominantă, determină precis poziția relativă a diverselor ierarhii.

La aceste fapte hotărâtoare mai trebuiesc adăugate unele considerații economice și sociale. Puterea de cumpărare a unei însemnate fracțiuni din populațiunea țării depinde direct de salariile bugetare primite. Clasa mijlocie românească este formată aproape exclusiv din funcționari și pensionari cu familiile lor, căci comerțianții români sunt încă prea puțin numeroși.

Foștii latifundiași autohtoni au sărăcit, astfel clasa avută este astăzi compusă dintr'un număr restrâns de industriași și proprietari sau din politicieni sau aventurieri îmbogățiți. Astfel fiind, funcționarii și țărani constituie elementul de stabilitate al societății românești de astăzi.

Această clasă mijlocie formată în mare parte din funcționari publici sau particulari, prin standardul ei de viață din ce în ce mai ridicat, rezultat al eforturilor continue către un trai civilizată și mai modern, constituie marea masă consumatoare.

Clasa țărănească n'a ajuns încă la noi să aibă posibilități economice normale; a rămas, din păcate, în stare de subconsumație. Totuși produsele țărănești sunt consumate în mare parte de lumea funcționarilor și funcționarii înșiși nu sunt decât un produs evoluat al țărănimii. Nu este indiferent deci cum salariile sunt împărțite, căci aceste sume bugetare sunt astăzi singurele care înviorează viața economică în multe regiuni ale țării.

În sfârșit nu trebuie uitat că funcționarii publici constituie armata permanentă a Statului. În fiecare oraș, în fiecare sat, Statul are un reprezentant, un apărător. Fidelitatea acestor apărători este firește legată de felul cum Statul îngrijește de soarta lor. Astăzi când propagande subversive caută să dărâme rânduiala tradițională a societății, soliditatea armaturii Statului depinde și de rezistența funcționarilor lui la felurite ispite.

Mai adăogăm că într'un Stat care cuprinde mase eterogene de populație, care nu s'a adaptat încă deplin rosturilor tradiționale românești, funcționăria română constituie un puternic mijloc de educație și de unificare națională.

CONSTATĂRI

Nu există astăzi o lege generală care reglementează întrebuintărea și repartizarea sumei de peste 11 miliarde lei, care reprezintă salariile anuale. Repartizarea acestei sume este făcută prin bugetele anuale, după criterii variabile și deseori pur personale.

Afară de Ministerele Finanțelor și al Instrucțiunii Publice care au o lege de organizare și de Ministerele Justiției, al Internelor și al Lucrărilor Publice și Comunicațiilor, care au fost recent organizate pe cale de decret, toate celelalte ministere au astăzi o simplă organizare de fapt, căci nu se poate considera drept organizare legală, organizarea realizată pe cale de modificări succesive aduse prin legea bugetară la legea de organizare a ministerelor din 1929.

Această lege nefiind abrogată rămâne, în drept, aplicabilă ministerelor care n'au primit încă o organizare proprie pe cale de lege sau decret. Organizarea acestor ministere este deci ilegală; în consecință, prima condiție fundamentală și prealabilă pentru o bună armonizare: organizarea și raționalizarea tuturor serviciilor publice lipsește.

Situația relativă a diverselor categorii de funcționari, fie că sunt organizate în corpuri sau nu, este pur arbitrară. Situația materială a cutărui corp se datorește exclusiv diligenței cu care conducătorii acestui corp au știut să folosească împrejurările politice și economice, iar situația inferioară rezervată altui corp rezultă din lipsa de solidaritate sau de interes, de care au dat dovadă conducătorii lui, sau în sfârșit din lipsa de solitudine

arătată de conducătorii departamentului respectiv. S'au făurit diferite legi de organizare ale feluritelor corpuri speciale, fără nicio coordonare între ele; poziția relativă a acestor corpuri nu este totdeauna în legătură cu importanța lor socială sau cu utilitatea lor.

În ultimul timp a fost o adevărată întrecere între corpuri pentru a obține avantaje mai mari decât au beneficiarii unei legi mai vechi. Nu a domnit nicio concepție de ansamblu, n'a existat niciun plan politic sau economic diriguitor. În această desordine, există numai două excepții voite de guvernanți, în favoarea armatei și magistraturii; aceste două excepții sunt concretizarea unei concepții politice în legătură cu situația politică externă și internă. Incontestabil, în circumstanțele actuale, armata trebuie favorizată, căci ea este ultima garanție a integrității Statului; magistratura de asemenea, fiind păzitoarea ordinii interne, deseori primejduită astăzi; magistrații sunt chemați să judece infracțiuni la multe legi speciale, care au caracter de apărare națională și socială.

Ierarhia proprie a unor corpuri nu corespunde cu ierarhia funcțiunilor ocupate. Când, în 1894, s'a înființat primul corp tehnic, deși nu existau dispoziții imperative ale legii, totuși obiceiul a impus o corespondență între gradul în corp și funcțiunea împlinită; nu era nimeni propus la înaintare în grad, în corp, dacă nu ocupa sau nu era propus să ocupe o funcțiune corespunzătoare.

După război s'au produs două fenomene simultane: înmulțirea corpurilor speciale și înaintarea în grad la vechime, indiferent de funcțiunea împlinită; s'a realizat astfel o adevărată inflație. Funcționari cu grade înalte în corp ocupă funcțiuni modeste, devalorizând astfel gradele înalte. În mod normal trebuie să existe o strânsă legătură între cele trei noțiuni: funcțiune, grad și salariu.

Înaintarea la vechime în corp, fără obligația de a ocupa o funcțiune corespunzătoare, faptul că un subordonat primește un salariu mai mare decât superiorul lui în funcțiune, din cauza înaintării în grad, au dus la anarhizarea ierarhiilor. Înaintarea în corp a fost un mijloc de a înlătura piedicele legale care se prezintă la înaintarea în funcțiune; meritul, munca, numărul

posturilor bugetare, sunt nesocotite; o adevărată demagogie s'a deslănțuit și a distrus vechea rânduială și a compromis ideea de corp special.

În ultimii ani, un alt fapt a sporit haosul, și anume înaintarea fără spor de salar, care a separat salariul de gradul ierarhic. De atunci, la o anumită funcțiune nu mai corespunde nici un grad determinat, niciun salar fix, iar anarhia este completă.

Constatăm deci că a doua condiție prealabilă pentru realizarea unei bune armonizări nu este împlinită.

Să spicuiim câteva anomalii care rezultă din dezorganizarea actuală:

1. La titluri, grad și vechime egale, corespund salarii cu totul deosebite, de exemplu: salariul unui inginer inspector general cl. I variază dela 23.350 lei lunar la 35.000 lei; un inginer ordinar cl. a II-a dela C.F.R. primește cât un inginer șef cl. I dela minister; toate gradele din corpul silvic sunt salarizate cu circa 2.000 lei mai mult decât gradele exact echivalente din corpul agronomilor. În bugetul 1935—1936 sunt 19 tipuri de salarizare pentru ingineri ordinari cl. a III-a dela direcția generală a drumurilor; sunt 36 tipuri de salarizare pentru primpretori, deși toți primpretorii au aceeași pregătire, aceleași atribuțiuni și aceeași răspundere; sunt 17 tipuri de salarizare pentru funcțiunea de sub-șef de birou cl. I. În administrația P.C.A. găsim un subinspector cl. a III-a plătit cu 7.000 lei lunar, un subinspector cl. I cu 6.250 lei, un inspector cl. a II-a cu 6.900 lei, altul cu 10.600 lei, un inspector cl. I cu 14.900 și un inspector principal cu 8.000 lei.

În administrația C.A.M. găsim un director cl. I retribuit cu 13.250 lei, un director cl. a II-a (inginer șef cl. a II-a) cu 15.150 lei și un director cl. a III-a (inginer șef cl. I) cu 18.300 lei. La casa muncii C.F.R. găsim o învățătoare (deci cu școala normală echivalată cu bacalaureatul) care primește lunar 19.600 lei cât un secretar general de minister și titulari a două licențe sau a unui doctorat retribuiți cu 2.600 lei. Un director la casa muncii C.F.R., care în niciun caz nu poate fi echivalat cu un director de minister, nici ca utilitate nici ca răspundere, primește 27.000 lei, adică 9.600 lei mai mult decât directorul de minister și 3.400 lei mai puțin decât un ministru; un subdirector cu 4 ani vechime ca funcționar de Stat, primește 24.000 lei pe când un subdirector

cl. I de minister primește 11.900 lei după minimum 15 ani de serviciu; tot în această instituție găsim funcționari cu 4 clase de liceu cu o vechime de 4 ani ca funcționari, primind un salariu de 15.000 lei cu titlul de șef de birou, deci cumul de ilegalități.

S'ar putea umple un volum cu anomaliile găsite în sistemul actual de salarizare. Sunt o puzderie de salarii pur personale care nu intră în nicio categorie, nu au nicio legătură cu titlurile, sau gradul beneficiarului nici cu funcțiunea îndeplinită. Aceste salarii sunt rezultatul direct al favoritismului și al ilegalităților în numiri și înaintări. Sunt lefuri personale care urmează peregrinările beneficiarului prin diversele servicii, aducând anarhia unde se duc. Cele mai multe salarii sunt pur întâmplătoare.

Este cu neputință de a evalua câte tipuri de salarizare sunt astăzi, în orice caz ele depășesc cifra de 1.500. Această masă de tipuri diverse este neorganică, nu ascultă de nicio lege, este în stare de haos primitiv.

Se impune deci o reformă fundamentală care să introducă rânduială în acest domeniu lăsat pradă improvizărilor și întâmplărilor. Prima etapă va trebui să fie desăvârșirea reorganizării tuturor ministerelor, astăzi abia începute, simplificându-le textura și determinându-se precis compunerea fiecărei unități administrative și fiecărei instituții. A doua etapă va fi reorganizarea ierarhiilor funcționărești, prin revizuirea și armonizarea statutelor speciale.

Se vor determina cu o deosebită grijă echivalarea diverselor diplome de studii, durata stagiului și se vor fixa plafoane pentru fiecare categorie de diplome. Totuși trebuie să ne ferim să cădem în exagerările mandarinatului, căci alături de diplome stă și experiența.

POSTULATE

Odată aceste operații preliminare efectuate, urmează să se aplice câteva principii simple și necontestabile, bunăoară: 1. La grade egale, titluri egale, vechimi egale să corespundă un tratament egal, adică o salarizare unică; 2. Punctul de plecare pentru tinerii care intră în funcțiunile publice cu o egală pregătire, să fie pe cât se poate pe aceeași treaptă, de exemplu: magistratul stagiar, profesorul secundar provizoriu, avocatul stagiar, inginerul sau

agronomul stagiar să primească o retribuție echivalentă; 3. Situația principalilor funcționari locali să fie echivalentă bunăoară: în comunele rurale notarul titrat, preotul titrat și învățătorul, vor sta pe aceeași treaptă dacă au aceeași vechime; de asemenea administratorul financiar, subprefectul, chestorul de poliție la județ. Vor ajunge la tipul de salarizare care corespunde la demnitatea de director de minister numai acei funcționari care conduc efectiv unități importante sau cari trebuie să se bucure de o mare autoritate în exercițiul funcțiunii. Se stabilesc astfel paliere și plafoane sociale și profesionale care întăresc ierarhia; 4. Treptele ierarhiilor să nu fie prea disproporționate, adică sporurile de salariu dela o treaptă la alta să fie comparabile în diversele ierarhii; 5. Să se stabilească un salariu minimal care să asigure realmente un trai omenesc.

Aceste principii de echitate astăzi nesocotite, necesitatea reducerii numărului de tipuri de salarizare, stabilirea unei curbe unice de salarizare satisfăcătoare, posibilitățile financiare actuale sunt forțe antagoniste care exclud o soluție simplă și pur logică. Trebuie rezistat la ispita de a construi o soluție logică, abstractă și ideală, reprezentată printr'o curbă elegantă; o atare soluție este destinată să rămână teoretică și inaplicabilă; cartoanele ministerelor sunt pline cu soluții ideale inaplicabile. Numai soluții empirice concrete, care realizează un compromis, un echilibru între atâtea cerinți contrarii, pot fi utile și aplicabile; empirismul poate fi rațional, când este întemeiat pe experiența călăuzită de o logică sănătoasă și realistă.

Legea de armonizare trebuie să împace echitatea, rațiunea și posibilitățile bugetare; ea trebuie să fie turnată într'o formă, care poate fi înțeleasă de cel mai limitat contabil.

METODE ȘI SOLUȚII

În România, afară de un număr impunător de memorii prezentate de diversele categorii sau asociațiuni de funcționari care, firește, privesc problema dintr'un punct de vedere unilateral, chestiunea în totalitatea ei a fost studiată numai de câțiva autori, dintre care cităm pe d-nii N. Ghiulea, care rezervă acestei chestiuni un capitol foarte sugestiv în volumul său intitulat: «Organizarea Statului», Ioan C. Filitti, care așterne în broșura sa,

întitulată: « Rătăcirile unei pseudo-burghezii », o ascuțită și îndreptățită critică a stărilor actuale și în sfârșit pe d. M. Ma-noilescu, care a concretizat într'o lege un sistem de armonizare, extrem de interesant, întovărășit de o magistrală expunere de motive, dar depășită de evenimentele ulterioare.

În străinătate, problema salarizării funcționarilor publici este obiectul unei literaturi extrem de bogată, dar tot atât de săracă în realizări concrete. Singura țară, în care în adevăr problema armonizării salariilor a primit o soluție practică și eficace sub forma numită « Pragmatica de serviciu » a fost Austria. Pragmatica cuprindea 11 ranguri cu fiecare 3 clase, adică 33 tipuri de salarizare pentru toate categoriile de funcționari publici; pragmatica este un vast regulament, care cuprinde norme pentru activitatea tuturor serviciilor publice, inclusiv armata.

Acest imperiu format din provincii adunate, fie prin moștenire, fie prin căsătorii, fie prin anexiuni, locuit de popoare care n'aveau nimic comun, nici limbă, nici credință, nici origine etnică, a rezistat tuturor sguuirilor timp de multe secole, a putut să reziste până la sfârșitul războiului mondial numai din cauza administrației, care a fost cea mai bună din lume. Această administrație a fost în stare să creeze un adevărat patriotism imperial « K. u K. », suprapus patriotismelor locale; de altfel Frantz Iosef era cel mai mare și cel mai conștiincios birocrat din toate provinciile ereditare.

Opera lui Napoleon a supraviețuit aproape nemodificată, turnată în cristalul limpede al codurilor și al legilor administrative, care cârmuiesc și astăzi Franța.

În partea opusă a planetei administrația și ierarhiile chineze au menținut Celestul imperiu un număr respectabil de secole în fruntea civilizației asiatice, până când sistemul uzat, ruginit și anacronic n'a mai putut rezista izbiturilor puternice ale marxismului; mandarinatul devenise un cadru găunos, lipsit de sevă.

În România mai sunt autori, care caută reînvierea sistemului antebelic, ca și cum războiul mondial n'ar fi însemnat o tăietură adâncă și definitivă între două lumi. Societatea dela 1914 avea cu totul altă structură materială și morală decât societatea de astăzi; n'avea aceleași năzuinți, nici același fel de a trăi și de a simți. Societatea dinainte de război este o societate moartă,

îmbălsămată în amintirile generațiilor actuale, atunci de ce să căutăm să înviem norme de organizare, cari s'au arătat insuficiente în 1914? Legiuitorul postbelic a păstrat ca o amintire anacronică salariul de bază, care încurcă astăzi toate socotelile. Progresele tehnice fulgerătoare și otetură morală cu totul nouă, cer alte cadre. Ni se pare că singura soluție rațională constă în a observa fenomenele actuale, permanența unora, variațiunile altora, de a constata necesitățile societății moderne și de a ne îndrepta hotărît privirile spre viitor, fără a încerca să importăm sisteme de aiurea sau a reînvia forme moarte.

PROPUNERI

Vom încerca să schițăm o soluție adaptabilă la împrejurările actuale din țara noastră.

Prima operație constă în armonizarea internă a salariilor, în fiecare ierarhie a parte. Bunăoară sunt peste 20 tipuri de salarizare pentru ingineri ordinari cl. a III-a; trebuie să ajungem la un singur salariu; în acest scop, putem întrebuița o formulă matematică numită medie ponderată, aceeași care permite determinarea centrului de greutate al unui corp. Această formulă prezintă însemnatul avantaj de a menține neschimbată suma bugetară afectată unei categorii de funcționari.

După ce am redus astfel tipurile de salarizare în fiecare ierarhie la numărul gradelor din ierarhie, trebuie să calculăm distanța în lei între grade și să procedăm la o raționalizare a acestor diferențe; apoi alăturând toate scările astfel formate (una pentru fiecare ierarhie, corp sau instituție), vom încerca armonizarea lor. În acest scop, nu se mai poate întrebuița formula mediei ponderate, căci nu mai avem a face cu elemente de aceeași natură și am consfinți nedreptățile ce caracterizează sistemul actual.

Operația descrisă, presupune cunoscut actul de guvernământ de care am vorbit la începutul acestui studiu și care fixează poziția relativă a corpurilor funcționărești; această operație cuprinde și introducerea principiilor de echitate de care am vorbit.

Dacă pe o hârtie tip milimetric însemnăm cu puncte salariile care rezultă din armonizarea internă a retribuțiilor pentru aceleași funcțiuni în toate ierarhiile, vom obține o zonă de puncte care

seamănă cu brăul de stele numit calea laptelui. În această zonă se pot înscrie mai multe curbe, și se poate găsi o curbă satisfăcătoare care trece prin locurile unde grămezile de puncte sunt mai dese și care să aibă un profil simplu. Această curbă reprezintă șirul salariilor de bază. După multe încercări am găsit o scară de 28 tipuri de salarizare rânduite pe o curbă formată din fragmente de drepte racordate și care, din punct de vedere bugetar, prezintă marele avantaj de a deplasa cât mai puține salarii. Sunt în adevăr unele salarii de exemplu: 3.000 lei, 3.300 lei, 5.700 lei, 8.850 lei care se găsesc în toate ierarhiile și care pot fi considerate ca repere fixe.

Scara de tipuri de salarizare astfel obținută reprezintă seria salariilor de bază. Această scară rigidă trebuie ajustată la realitatea concretă.

Pentru fiecare grad sau funcțiune cauzele naturale de diversitate sunt: pe de o parte situația familială a funcționarului (necăsătorit, căsătorit fără copii sau cu copii) și localitatea unde funcționează, care impun un anumit standard de viață.

Adaptarea la diversitatea acestor situații se obține prin serii de indicii: indicii pentru suplimentul familial, indicii pentru indemnizația de chirie, indicii pentru scumpete, bazate pe împărțirea localităților în categorii. Actualul spor de 100 lei pentru un copil, 150 lei pentru doi copii și 250 lei pentru trei copii este de-a-dreptul ridicol; nu ajută pe cei care primesc o leafă mică și este inutilă celor ce primesc o leafă mare. Cine primește 20.000 lei pe lună și mai mult nu are nevoie de 100 lei în plus, dacă această sută de lei este un spor simbolic, atunci este mai mult simbolul lipsei de interes, pe care a arătat-o legiuitorul pentru problema conservării unei păture culte a populației românești. Nădăjduim că legiuitorul viitor va fi mai înțeleghător.

Socotim că este mai simplu și mai logic să se acorde un singur supliment care să cuprindă ajutorul pentru familie și chiria. Acest supliment deosebit după numărul de copii va crește până la o limită oarecare, când se presupune că toți copiii fiind la școală secundară sau la școli superioare, cheltuelile sunt mai mari și care descrește apoi când se presupune că copiii au devenit independenți; este cu totul illogic să acorzi un spor pentru copiii unui funcționar între 55 și 70 ani.

Actualele indicii 92%, 88% și 80% pentru categoriile de localități, sunt arbitrare și nu corespund scumpetei reale. Mă grăbesc să adaug că stabilirea indicilor de scumpete nu se poate întemeia numai pe indicele prețurilor în diversele localități ale țării. Fiecare localitate are indicii deosebite și o grupare a indicilor este arbitrară, căci variază dela lună la lună. Din examinarea prețurilor, am constatat că ar fi trebuit să se coboare salariile pentru categoria I cu 20%, iar pentru categoria rurală cu 50%, lucru inadmisibil căci prin acest gest legislativ s'ar arunca în mizerie toți funcționarii provinciali.

Felurite considerațiuni, unele economice, altele morale, vor dicta indiciile de scumpete.

Suntem de părere să nu se acorde niciun supliment funcționarilor necăsătoriți și celor ce se bucură de locuință în natură.

Prin urmare, odată fixată scara salariilor tip, bunăoară 28, se aplică această scară fără modificări funcționarilor necăsătoriți și fără copii care își exercită funcțiunea într'un oraș de categoria I; funcționarilor căsătoriți și cu copii li se vor da suplimente variabile după numărul copiilor și care cuprinde și alocația pentru chirie. Funcționarilor din provincie li se vor da o retribuțiune egală cu salariul fundamental tip, la care se adaugă suplimentul la care au dreptul; această retribuțiune este scăzută potrivit unui indice convenabil fixat pentru fiecare categorie de localități.

Paralel cu reforma salariilor, trebuie realizată reforma pensiunilor. Astăzi când un funcționar iese la pensie, el devine un inculpat care trebuie să dovedească că s'a născut, că a funcționat atâția ani în administrație și că a primit cutare retribuțiune. Actul prin care funcționarul a fost scos la pensie, este un act de autoritate al administrației, act întemeiat de sigur pe fapte și acte anterioare, toate ale administrației, precum: numirea, mutările și avansările succesive, actele stării civile; este deci inadmisibil să se ceară funcționarului inculpat de a fi servit timp de 30 ani Statul să mai dovedească ceva, căci însăși administrația a determinat statutul lui.

Mai departe, calculul pensiunii întemeiat pe un salariu de bază care este astăzi o pură ficțiune, este și illogic și arbitrar, în plus este un izvor nesecat de nedreptăți.

Pensiunea trebuie calculată, luând drept bază scara tipurilor de salarizare adoptată pentru funcționarii în activitate, aplicând mediei retribuțiilor celor trei ani din urmă, diverse procente după modalitățile pensionării. Mai logic și mai simplu ar fi ca la fiecare salar tip să corespundă o pensie fixă; când funcționarul ajunge la vârsta pensionării el trece automatic dela o treaptă a scării salariilor la treapta corespunzătoare a scării pensiilor.

Sunt ierarhii complete, bunăoară ierarhiile militară, administrativă, tehnică, etc., altele incomplete, bunăoară cele culturale (cler și învățământ) și sanitare. Pentru a obține o mai mare supletă și a ține socoteala de timpul servit, se introduce sistemul gradațiilor care înlocuiește treptele care lipsesc. Pentru a respecta scara salariilor tip, nu se mai socotesc gradațiile în procente din salariul de plecare, ci fiecare gradație va corespunde cu un tip de salarizare.

Concomitent cu armonizarea salariilor trebuie procedat la o reglementare severă a cumulului, în special la funcțiile superioare, căci cumulul îngăduit în măsura în care se tolerează astăzi este un alt izvor de nedreptăți, un mijloc de a ocoli armonizarea, și creează un fel de obligație bugetară care limitează posibilitățile de plasare a elementelor tinere.

În sfârșit, trebuie rezolvată o ultimă chestiune importantă aceea a drepturilor personale câștigate.

Incadrarea tuturor funcționarilor și salariilor în cele 28 tipuri de salarizare atrage pentru unii funcționari un spor de salar (în special pentru cei mici), pentru alții o reducere. Pentru a respecta principiul drepturilor câștigate propunem următoarea soluție:

În bugetul normal se vor trece numai salariile armonizate, fiecare funcționar fiind înscris în acest stat normal cu salariul său armonizat. Dacă retribuțiunea înscrisă în bugetul normal este mai mică decât retribuțiunea primită de funcționar actualmente în funcțiune, diferența va fi trecută într'un buget tranzitoriu anex care se va stinge în măsura în care funcționarii care se bucură de această diferență vor părăsi funcțiunea pe care o deține prin înaintare, pensionare, demisie sau moarte. Orice numire sau înaintare nu se va face decât în bugetul normal și orice decret sau deciziune de numire, înaintare sau transferare va prevedea tipul de retribuțiune care se atribuie funcționarului.

Cum sunt mulți funcționari care primesc salarii fanteziste ce n'au niciun raport cu funcțiunea ocupată, urmează că numai funcționarii legal numiți sau al căror salariu este legal să se bucure de diferența din bugetul anex. Mai există o soluție transacțională, aceea de a plăti odată pentru totdeauna fiecărui funcționar care și-a văzut salariul micșorat, o sumă globală care să reprezinte diferența pe un timp limitat (un an sau câteva luni), această sumă luând caracterul unei despăgubiri transacționale.

CONCLUZIE

Am constatat că regimul salariilor funcționarilor publici este un haos în care domnește cea mai desăvârșită desordine și care permite cele mai strigătoare nedreptăți. Nu trebuie uitat că desordinea este costisitoare și demoralizatoare, că desordinea duce la decadentă și la descompunere, iar acei care provoacă desordinea pot în mod vremelnice să profite de această stare anormală; vine însă momentul fatal și de neînălțurat când ei vor fi primele victime; dezordinea este un Moloh care înghite pe cei care au creat-o sau care au tolerat-o. Dezordinea înseamnă pentru orice guvern, imposibilitatea de a stăpâni o masă amorfă.

S'a ajuns la starea actuală prin acumularea zilnică de măsuri izolate de excepțiuni, de improvizație, de favoritism și de ilegalități mari și mici.

Toată lumea simte că o reformă este necesară, urgentă și guvernul a pornit la înlăturarea ei.

Firește armonizarea salariilor care presupune o prealabilă armonizare a funcțiilor, nu trebuie să consolideze situații excepționale, dimpotrivă ea trebuie să înlătore anomaliile; căci nu se pot armoniza decât situații normale și legale.

Armonizarea trebuie să respecte pe cât se poate legile de organizare a serviciilor publice și statutele corporurilor funcționărești, să țină socoteala de principiile de echitate enumerate mai sus, și în sfârșit, să respecte posibilitățile bugetare ale Statului.

Aceste condițiuni nu permit decât o soluție care să realizeze un compromis între atâtea cerinți contrarii, deci nu poate fi vorba de o lucrare teoreticește perfectă, savantă, pe care faptele să o demintă, care dela început să fie inaplicabilă și destinată să rămână un text născut mort. Ni se pare că actualmente, două

condițiuni se impun: prima de a deplasa cât mai puține situații individuale legale, a doua de a schimba cât mai puțin cifra bugetară globală. În afară de aceste două condițiuni mai trebuiesc satisfăcute și dreptatea și rațiunea, în măsura cea îmai mare posibilă.

Numai prin raționalizarea salariilor se va putea cunoaște randamentul aparatului administrativ al Statului și randamentul fiecărei categorii de slujbași și a fiecărei instituțiuni.

Numai prin armonizarea salariilor se vor putea repartiza în mod echitabil și sacrificiile care le impune situația financiară, și îmbunătățirile care le poate aduce prosperitatea.

În sfârșit, prin armonizarea funcțiunilor, care nu este altceva decât armonica organizare, disciplinarea tuturor categoriilor de funcționari publici, Statul are la îndemână un instrument puternic de educație națională, de realizare a năzuințelor istorice veșnice ale Națiunii române.

România poate cu materialul uman omogen ce-l are la îndemână să obțină rezultate mai frumoase și mai durabile decât acele obținute de Austria cu materialul eterogen de care a dispus.

JULIAN M. PETER

SCRISORILE TRIMISE DE DUILIU ZAMFIRESCU LUI TITU MAIORESCU

178.

Roma, 28/10 Iunie 1904.

Iubite Domnule Maiorescu,

Imi vine să zâmbesc, văzându-mă obligat a vă asigura că nimic — nici cineva, nici ceva — *heterogen* nu mă stăpânește. Omogeneitatea între felul D-Voastre de simțire artistică și felul meu de simțire artistică urmează și mai departe, — neapărat, cu diversificarea ce derivă din *inșii* noștri, cari sunt doi, iar nu unul. Eu, cel puțin, mă onorez a crede că sunt — artisticamente omul cel mai apropiat de D-Voastră din toate milioanele de Români ce trăesc pe glob.

Ași fi gata să fac o prinsoare: că așa putea adnota, acasă la mine, Convorbirile, întocmai cum le-ați adnotat D-Voastră.

De ce atunci nu am lăsat la o parte ceea ce știam că nu place ?

Pentru că unitatea concepțiunii romanului meu cerea ca el să se desfășure așa și nu altfel, — și aici intervine *insul*, cu acea parte endocardiacă (cuvânt pretențios dar just), care trebuie să rămână a lui și să nu o schimbe pentru hatârul nimănui. Așa, bună-oară, platoniana și observările asupra lui Shelley vă par D-Voastre imposibile, pe când ele stau acolo tocmai ca să facă posibilă idealitatea Lyddei. Cine suferă, devine posac și hartăgos în practica zilnică, iar în teoria vieții pesimist, chiar dacă este echilibrat de natură în facultățile sale sufletești. Pentru a nu murmura în

contra soartei, credincioșii au religia, iar mințile superioare au refugiul în ideal. Pentru asta se cere însă mai cu seamă o deprindere a facultății noastre abstractive de a lucra cu materialul sufletesc în așa chip, încât acesta să se simtă într'o continuă devenire către mai bine.

Acum, că lucrarea e terminată și nu mă mai interesează, Lydda îmi pare *une bonne action*, în înțeles că poate rectifica unele conștiințe femecești și ajuta pe altele să se ridice și să se consoleze.

Și, pentru Lydda, Platon și Shelley erau condiționarea absolută a binelui abstract.

E curios cum noi ne înțelegem, în fond, asupra mai tuturilor impresiilor literare și cum în formă adesea ne despărțim. Spre exemplu, îmi aduc aminte de entuziasmul D-Voastre pentru Kipling, după cum îmi pare evident astăzi entuziasmul pentru Burnett, cu Lordul cel mititel. Ei bine, cred că dacă D-Voastră ați face o expunere publică a chestiunii literare de astăzi, ați prezenta și pe unul și pe alta ca pe doi scriitori dibaci, lipsiți însă cu desăvârșire de emotivitate, pe care o înlocuiesc cu umorism sau ironie. Ceeace la Bret Harte este *bărbăție*, sub care se ascunde cea mai sinceră și mai intensă emoțiune, atât față de natura în sine, cât și față cu durerea omenească, — la Kipling devine prețiozitate și extravagantă (*Les frères de Mowgli*), iar la Burnett înșelăciune. Pentru mine romanul acesteia din urmă este fundamental fals, Cedric nu'i copil, Hobbs nu'i băcan, Dick nu'i văcsuitor de cisme, iar singurul care era om până aci, bătrânul Dorincourt, pare prostit și el de falsitatea celorlalți. Dar este exploatarea unor sentimente care totdeauna au mișcat inima omenească, precum copilăria abandonată către care se întoarce bătrânețea dominatoare dar senilă. Cine însă cunoaște și iubește copilăria, nu va găsi în Cedric un copil, ci o teorie: regenerarea bătrânei rase engleze prin altoiul american. Asta nu'i artă.

Dar ne-ar trebui hârtie multă pentru a urma astfel mai departe, și nu asta vreau eu.

Eu vreau să vă spun că voi face tot posibilul să viu la București înainte de 20 Iunie. Ajung în țeară în ziua de 20, cu alte cuvinte mai devreme decât în alți ani, tocmai fiindcă am treabă. Voi veni desigur prin București, dar după 20.

Dacă prin urmare nu va fi posibil să ne vedem în țeară, vă rog neapărat să'mi scriți din străinătate (*Odobești*, Putna), comunicându-mi numele localității în care vă veți găsi în cursul lui August. Congediul meu deocamdată e numai de o lună. Voiu face tot posibilul să'l prelungesc până la 1 Septemvrie. Dacă nu voiu izbuti, voiu fi silit să mă întorc la post pe la începutul lui August stil nou, când de sigur ași trece pela D-Voastră, dacă n'ați fi prea departe. M'ași simți fericit să vă revăd, să vă strâng mâna și să vă încredințez că aceeaș căldură încălzește sufletul meu pentru D-Voastră. Prin urmare nimic heterogen, mai cu seamă în acest sens, iubite Domnule Maiorescu.

Al D-Voastre devotat.

179.

Roma, 22/4 Sept. 1904 ¹⁾.

Iubite Domnule Maiorescu,

Cuvântul D-Voastre din 6/19 Aug. St. Moritz, mi-a ajuns la vreme, în țeară. Speram să pot pleca ceva mai înainte, ca să mă abat pe la D-Voastră și să ajung și la post la 1 Sept. Mi-a fost însă imposibil, din cauza prea multelor nimicuri ce stau în calea omului, iar a prelungi congediul nici vorbă nu era: chiar așa, adică fără nicio prelungire, ci numai pentru a beneficia de un drept al meu, a trebuit să plătesc 500 frs. drumul (dus și întors) unui domn din Minister, care a venit să mă înlocuiască, după plecarea lui Fleva. Nu vreau să dau niciun pretext amicului meu personal și dulcelui om Sturdza, pentru a mă înjuria sau a mă lovi. Așa că nici anul ăsta nu vă pot vedea, și îmi pare rău cu tot-dinadinsul, fiindcă înțeleg foarte bine cum la majoritatea oamenilor, viața, cu fiecare an ce trece, nu se modifică numai în vriga anului ce trece, ci se preface oarecum în întregimea lanțului, par'că lungimea ar schimba aspectul. Eu, pentru mine personal,

---

¹⁾ Insemnare cu creionul, pe colț, de mâna lui Maiorescu: « Răspuns 1/14 Sept. din St. Moritz (Engadina) ». Insemnările acestea apar cu atât mai prețioase cu cât sunt astăzi singurele urme ale unor scrisori, se pare, pentru totdeauna pierdute.

socotesc că nu e așa. Nu numai socotesc că nu e așa, dar par'că mi se pare că cu cât e mai lung, cu atât e mai frumos. Dar așa o fi ?

Trebue să vă fac aci o mărturisire: par'că dela un cârd de vreme încep să mă simt ușurat de povara nevoii de a iubi, ceva așa cam cum trebue să fie la găini când le trece dorul de a cloci. Să fie acesta semnul pozitiv al declinului sau aurora unei liberațiuni sufletești definitive? Am călătorit acum în urmă cu un popă cu haz, care mă asigura în modul cel mai pozitiv că bătrânețea n'are niciun bun, *nici unul*. Socotesc și eu că la oamenii vulgari nu are. Dar lui Kant ce'i păsa că are 30 or 60 or 80 de ani? Popa meu zicea că ochii unei femei care iubește sunt imagine poetică a eternității și critica criticelor lui Kant, care a făcut atâtea cărți și nici un băiat. Pentru un popă, non c'è male ¹⁾.

Vă trimit scrisoarea asta, plină de nerozii și de ștersături, cerându-vă scuze.

Dacă sunteți în vervă de scris și n'aveți corecturi de făcut, aduceți-vă aminte că pentru mine e sărbătoare când primesc dela D-Voastră câte ceva.

Sunt ceasurile 7 seara. Stau la masa de lucru de azi dimineața de la 8, — așa că am dreptul la o ușoară ramolițiune. Am făcut un raport asupra treburilor Legațiunei (și l'am copiat); am scris lui Fleva; am dejunat singur, cu un roman plin de scânteia afurisită a talentului; apoi am descurcat niște socoteli; am scris nevesti-mi și copiilor; am prins în fugă o strofă care a trecut printr'un luminiș de imagini; acum în fine vă scriu D-Voastre, ca cea din urmă mulțumire a unei zile bune.

Vă cer voie să vă îmbrățișez, rămânând al D-Voastre totdeauna devotat.

Duilu Z.

Adaog: doliul ²⁾, am pierdut un cumnat, frate al nevesti-mi, gentilă fire trunchiată la 45 de ani.

Am întâlnit la București (și am putut vorbi mai îndelung) pe Dl. Carp. Mi s'a părut tânăr, vioiu și mai cu seamă inteligent, foarte. E o nespusă plăcere când descoperi înălțimi sufletești în oamenii ce'ți sunt dragi.

¹⁾ Nu e rău.

²⁾ Scrie pe o hârtie cu chenar negru.

180.

Roma, 18/1 Dec. 1904 ¹⁾.*Iubite Domnule Maiorescu,*

Ca țăranii cari n'au fost de mult la biserică și vin în ziua de Sfântu Ilie cu mere, ca să'i ierte Domnul, — viu eu la D-Voastră cu novela aci alăturată. (« Petrică ») ²⁾.

Vă rog să binevoiți a o da lui Bogdan, cu rugămintă din parte-mi de a o publica în numărul de la 1 Ianuarie 1905.

Ași dori să vă scriu mai mult; deocamdată însă nu pot. Sunt sănătos și eu și toți ai mei; deși nu vă scriu des, totuși mă gândesc adesea la D-Voastră, cu dragoste, aproape cu emoțiune: timpul trece și nu vă văd cu anii. Dacă D-Voastră puteți să'mi scriți mai lung, v'ași fi foarte îndatorat, mai cu seamă dacă ați binevoi a mă pune în curent și cu situațiunea politică.

Am avut dela Dl. Carp o foarte interesantă scrisoare, ca răspuns la două ale mele. Cine știe! poate să mai găsec mijlocul de a-l interesa prin ceva.

Respectuoase complimente Doamnei Maiorescu. O rog să spuie lui Max ³⁾ că m'am topit de rîs de scrisoarea unui mahalagiu din Epoca, scrisoare care trebuie să fie a sa.

Vă îmbrățișez cu mare și nestrămutată dragoste.

Al. D-Voastre

181.

Roma, 28/11 X-bre 1904 ⁴⁾.*Iubite Domnule Maiorescu,*

Dacă n'ași fi scriitor, adică un om cu nervi și ticuri, așa ceda la tot, pentru a mă ridica în atmosfera caldei D-Voastre scrisori. Dar sunt plin de păcate, în acest sens că tot ce stă acolo (în novelă) e scos din însăși alcătuirea mea sufletească, în care așa s'au oglindit oamenii aceia, și nu alt-fel. Și când cineva crede că oglinda e bună, îndreaptă frizura, iar nu oglinda.

¹⁾ Insemnare la colț, de mâna lui Maiorescu: « Răspuns 24 Nov./7 Dec. ».

²⁾ Parenteza, cu creionul, de mâna lui Maiorescu, îndrăgostit de precizie.

³⁾ Rosetti-Max, fratele d-nei Ana Maiorescu.

⁴⁾ Insemnare la colț, cu creionul, de mâna lui Maiorescu: « Firește rectificat numai cât admite autorul ».

Prin urmare, pentru a răspunde pe rând propunerilor D-Voastră, nu pot scoate pe trivialul « hai sictir și hai stir »; nu admit suprimarea cuvintelor « totul este transformare etc. », « masa unui electron de hidrogen » și nici fracțiunea pedantă $\frac{1}{300.000.000}$. Acestea sunt elucubrări cari au o logică în mintea bețivului, și caracterizează atât tipul în sine cât și neputința creatoare a multor capete românești.

D-Voastră mă întrebați dacă nu mă desbar de Lydda. Eu primesc scrisori din țeară, în cari mi se spune (negreșit, cu multă exagerare) că literaturile tuturor țărilor nu au creat un tip ideal mai frumos ca acesta. E o vorbă umflată, și nu v'ăși cita-o, dacă n'ar dovedi diversitatea judecății omenești. E inutil să adaog că eu pun pe a D-Voastră mai presus de toate.

Nu admit de asemenea ștergerea complectă a frazei « încercarea de a-și prinde *personalitatea* rămase fără izbândă », ci numai schimbarea vorbei *personalitatea* în *gânduri*; prin urmare fraza va deveni: « încercarea de a-și prinde gândurile rămase fără izbândă ». Nu pot admite înlocuirea lui *suav* cu *dulce*, căci, deși în latinește *suavis* și *dulcis* au aproape aceiaș valoare de înțeles, în neolatina românească, *suav* a rămas diafan, pe când *dulce* s'a materializat.

Și, din potrivă, admit tot restul, cu ștergerea lui *timp și spațiu*, înlocuirea lui *lealitate* cu *cinstit*, al *punctului luminos al conștiinței*, cu *sufletul lui*, al *bustului* cu *pieptul*, al lui *fraternă* cu *frățească*, a *externării propriei individualități*, cu *asemănare* (deși nu e tot una și *asemănare* nu spune nimic).

La toate mai am de adăogat că bunicul se îmbătrânește pe sine prea mult și uită că Ianinei i-a crescut de mult păr alb. Cu toate astea, este o suavitate de cuvinte în cele ce'mi spuneți, atât de atingătoare, încât par'că de mult timp n'am cetit ceva mai frumos. Că doar, ce suntem noi toți, scriitorii, dacă nu făuritori de cuvinte, ce caută să prindă sufletul, cum prinde un fagure lichidul parfumat al florilor.

Mai am apoi de adăogat — și asta cu oarecare părere de rău — că D-Voastră aveți aerul de a nu găsi în romanele și novelele mele decât pe gentilul poet de acum 25 de ani. Eu socoteam că de atunci încoace am creat oameni reali, Români mai cu seamă,

și că în novela de față interesul nu stă atât în atingătoarea istorioară a întâlnirii tânărului cu fata tenorului, ci mai cu seamă în înfățișarea unui grup de oameni reali, în cari vițiul, talentul și poezia se contopesc atât de curios, spre a întocmi cadrul în care au trăit mulți scriitori români de acum 25 de ani, Eminescu și Caragiali, spre a nu cita decât pe cei mai de seamă, — cadru prin care eu m'am strecurat și pe care D-Voastră nu l'ați cunoscut de loc. Balalanschi a existat; Năiță de asemenea; tenorul cred că există și astăzi; Petrică de asemeni, poetizat de mine. Dacă vă pot interesa, vi'i citez. Știu că adevărul istoric, în romane nu trăește, decât dacă e verosimil și scris cu talent. — Asta'i asta!

Or cum, lăsați pe Petrică să ia guturaiu pe răspunderea mea.

Sărut șoșoneii și băsmăluța copilei, precum și mâinile secretarului, iar D-Voastre vă trimit expresiunea devotamentului și întregii mele afecțiuni.

182. ,

Roma, 2/15 Mai 1905.

Iubite Domnule Maiorescu,

După cum ușor vă puteți închipui, poeziile trimise sunt pentru Convorbiri, dacă plac, sau pentru coș, dacă nu plac.

Ce faceți în vara asta?

Eu, până pe la 15—20 Iulie stil nou, nu mă pot mișca de la Legațiune. Nevasta și copiii mei vin în țeară pe la 28 Iunie.

Dacă v'ați tipărit Baedekerul ¹⁾ de anul ăsta, comunicați-mi'l și mie, — că foarte mult doresc să vă văd; și eu, când doresc de cineva, sunt în stare să mă duc după el până în iad (sau raiu, — unde, dealtminteri, trebuie să fie mare stenahorie de lume). Am fost odată pe mare după niște prieteni, de era să mă înnece, — însă, pardon, era la mijloc o cucoană. Că, deși părul alb îmi scoate sufletul, tot se mai țin blestemățiile de capul meu. Român păcătos, Domnule Maiorescu!

Cu vechile și totuși pururi tânără afecțiune.

Al D-Voastre

---

¹⁾ Itinerarul excursiei, făcut de Maiorescu, numai cu ore de plecare și sosire, nume de localități.

183.

Grand Hotel Beau-Rivage
Genève,
Le 24 Juillet 1905 ¹⁾.

Iubite Domnule Maiorescu,

Spre a nu lăsa telegrama mea ²⁾ din Roma ca o neînțeleasă încercare de întâlnire, trebuie să vă explic că data șederei D-Voastră la B. Baden o cunoaștem din răvășelul de plăcintă al D-nei Maiorescu; dar speram că Doamnele, ca Doamnele, se mai înșeală la numărătoare câte o dată. Văd însă că mă înșel eu și că 28 Iulie stă scris în tablele lui Moise. ³⁾

Socoteala mea dela început era de a pleca în concediu la 15 Iulie; de a sta la Geneva timpul necesar treburilor mele; de a veni la D-Voastră pe două-trei zile; de a trece de acolo la Nüremberg, apoi la Viena, apoi acasă. S'a întâmplat însă că înlocuitorul meu J. A. Lahovary, nu s'a întors din țeară decât la 20, iar eu nu am putut părăsi Roma decât la 22 seara, — ceea ce mi-a încurcat socotelile cu 7 zile.

Sunt la Geneva cu gând de a cerceta orașul, viața și școlile, pentru o viitoare probabilă instalare a familiei mele. Băiatul începe să se facă mare, și nu mai merge cu cârpelele de școală de la Roma. Pe de altă parte, la 28 sau 29 cel mai târziu urmează să fiu la Viena, unde am treabă, — așa că nu îndrăznesc a spera să sfârșesc aici în 2 zile, ca să pot trece pe la D-Voastră.

Și cu toate astea, doresc atât de mult să vă văd!

Trece vremea, se ridică nouri, se întunecă. Ce adânc omenesc este Goethe când întinde brațele după tinerețe. Cred că noi nu plângem pe cea trecută, dar pe cea ideal viitoare, fiind-că, în adevăr, sufletul întrevește puțința unei renașteri, cu dela sine putere, ca la acele focuri de artificii, care fiecare se aprind de mai multe ori în spațiu, până se sfârșesc într'o stea fugară pe cer.

---

¹⁾ Hârtie de corespondență a hotelului cu inscripție franceză, de aci limba datei.

²⁾ Această telegramă nu se găsește în corespondența păstrată. Poate nici n'a ajuns în mâinile lui Maiorescu, care n'a pierdut nimic.

³⁾ Probabil itinerarul comunicat de Maiorescu.

Ați băgat de seamă cât de simplu lumea colectivă rămâne tânără, cât de multe femei frumoase umblă pe drumuri, ce vecinică reînnoire de dorințe se propagă în spațiu.

Ei bine, pot eu zice că toate acestea nu mai sunt pentru mine?!

De cât-va timp așa gândesc, și tot degeaba, că n'ajung la B. Baden la vreme.

Cu cea mai caldă strângere de mână și cu mii de respecte Doamnei Maiorescu (și tot atâtea iertăciuni că am adus vorba de una alta).

Al D-Voastre devotat

Duiliu Z.

Dacă poate voiți să'mi scriți un cuvânt,

Odobești

(Putna-Roumanie)

184.

Bucarest le (19 Oct./1 Nov. 1905,
de mâna lui Maiorescu) ¹⁾

Primesc cu cea mai mare mulțumire invitarea la prânz pentru astăzi 7½.

Atâta am alergat după D-Voastră prin Europa, încât v'am ajuns, — dar asta, fiind-că v'ați oprit.

Sunt fericit la ideea că în curând vă voi revede pe amândoi.

Miercuri.

185

Via Condottii, Palazzo Caffarelli ²⁾.

Iubite Domnule Maiorescu,

Câte-va rânduri numai, pentru a vă exprima toată gratitudinea mea de buna primire de la București, și a vă cere știri despre Doamna Maiorescu. Sper că D-sa se va face bine cât de

¹⁾ Pe hârtia de scrisori dela Grand Hotel du Boulevard.

²⁾ Insemnare, de mâna lui Maiorescu, pe partea albă de sus, cu cerneală: « Răspuns 14/27 Noemvrie 1905 și invitat să trimită « Convorbirilor » ceva la « Furfanzo » pentru aniversarea lor de 40 ani paralel cu aniversarea de 40 ani a autocratului ».

curând, pentru ca amândoi să puteți urma mai departe acea tinerețe înțeleaptă a maturității cu care v'a înzestrat natura, atât de rară și atât de minunată, în care omul se purifică și se înalță neîncetat.

Eu, personal, sunt fericit, fiind-că de data asta mi-am regăsit prietenii. Toată lumea la București a fost caldă și binevoitoare, așa încât am plecat cu adâncă mâhnire că mă despart încă o dată de țeară.

Cu cel mai sincer devotament 8/21 Nov. 1905

Al D-Voastre

186.

Via Condotti, Palazzo Caffarelli, 15/28 Dec. 1905.

Iubite Domnule Maiorescu,

Am fost bolnav câteva zile și deci în imposibilitate de a răspunde scrisorii D-Voastre.

La București, am întâlnit în fugă pe Bogdan, care mi-a spus, cu disperare, că nu mai poate duce Convorbirile, de oare-ce toată lumea l'a părăsit. I-am făgăduit că eu nu'l voi părăsi și că voi contribui cu aceeași desinteresare ca și în trecut la ducerea mai departe a Revistei, în care s'au publicat lucrările mele cele mai de seamă.

Cu atât mai mult mă voi ține de cuvânt, astăzi, când îmi scrieți D-Voastră.

Dacă este mare lipsă de manuscris, pot trimite chiar acum începutul romanului; la din contra, sunt mulțumit să începă publicarea cu numărul de la 1 Martie.

Ce este el? E direct, urmare la romanul « Indreptări » (și indirect, la celelalte: *Viața la țeară*, *Tănase Scatiu* și *In Răsboiu*) și veriga ce va lega pe toate acestea cu cel din urmă, care cel din urmă va fi ce va fi, adică lupta pentru scoaterea Transilvaniei de sub jugul unguresc. Acolo va fi locul « Furfanțului » idealist.

Romanul de astăzi se rezumă în următoarele rânduri, scoase din manuscris:

« Ceeace o muncea, era pângărirea sufletească a omului care o iubea pe ea și iubea și pe altele. Un asemenea om mințea pururea.

Cu toate astea, Anna simțea cât de netemeinice îi erau gândurile, din însăși dorința ei de a se înșela. Elena îi spunea, cu blajina ei îngăduire, că așa sunt bărbații, că adică pot să iubească de o dată mai multe femei, și că, totuși, nu sunt mai fericiți decât femeia care iubește un singur bărbat; că, din potrivă, la cei ce au inimă, asta este izvorul nefericirii lor. Cu alte cuvinte, trudă și nedomirire ».

Eroul meu de astăzi (un Comăneștean, nepot al celui mort în Răsboiu) își desfășură facultățile sufletești în răsfirarea dragostei, împrăștiind în jurul său, ca un generator de lumină, căldura simpatiei lui personale (de care am nevoie mai târziu, când va merge să răscoale Transilvania).

Găsesc în planul romanului, ultimul paragraf ast-fel schițat:

« Iar Elena Milescu. Comăneșteanu la Elena. Discuțiuni și disperarea lui Comăneșt. de a voi să fie om cum se cade și de a nu putea. Povețele Elenei de ași aplica energia în altă direcție, de a face politică. Liniște și fericire deplină *nu se poate* decât atunci când cineva a fost foarte nenorocit. Elena se emoționează și cade pe pieptul lui Comăn. Nedomirirea acestuia și revenirea în sine a Elenei. Cuvintele ei. Nevoia de poezie și de ideal în omenire. Bărbații ce reprezintă poezia și idealul. Melancolia și nefericirea lor, când au inimă. Ultimul îndemn al Elenei către Comăneșteanu de a se duce săși aducă nevasta înapoi și ași închina viața unei cauze nobile, bună-oară dezrobirea Românilor ».

Acesta va fi romanul de acum, iubite D-le Maiorescu, și se va chema: « Ce nu se poate ». Am început a scrie cu o căldură, în care se tolesc mizeriile vieții (amorul propriu rănit de domnia de la Minister, cari scot favoriți din coadă și îi pun în frunte, și altele asemenea).

Ce păcat că nu trăește omul mai mult, ca să fie tânăr mai lungă vreme!... Sau, că, trăind atâta cât îi este dat să trăiască astăzi, nu se știe desface de reprezentarea lui în ochii altora!...

Cred însă că nu e departe ziua în care să pot trimite stăpânirii expresia desgustului meu de mutrele ce o reprezintă, și atunci o să viu în țeară să îndreptez lumea cu umărul.

Cu multă și curată dragoste

187.

Roma, 28 D-bre/10 Ian. 1905.

Iubite Domnule Maiorescu,

Ultimele numere ale ziarelor românești, care vorbesc de înființarea unei noi societăți pentru rafinarea petroleului, al cărui vice-președinte sunteți, mă fac să vă adresez aceste rânduri, spre a vă recomanda pe fratele meu Const. Lascar-Zamfirescu, doctor în chimie.

Tânărul acesta este nu numai fratele meu, dar oare-cum opera mea, în acest înțeles că eu l'am luat acum 5 ani de la primăria din București, unde era un fel de chimist-expert, măsurând laptele iaurgiilor și ciupercele precupeților, și l'am adus la Roma. Aci, sub direcția lui Cannizzaro și a lui Helbig, a lucrat admirabil, trecându-și în vara asta un doctorat strălucit. Asupra lui și a modului cum a învățat, vă poate informa Fleva, căruia Helbig i-a făcut complimente că are un asemenea compatriot.

Astăzi fratele meu este în București, unde, de două luni, face practică la Ministerul Domeniilor, sub direcțiunea doctorului Edeleanu, pentru a cunoaște petrolurile noastre. Eu doresc ca dânsul să nu se facă funcționar nici profesor, ci să intre în industrie. Am avut un moment intențiunea să-l recomand lui Take Ionescu, spre a'l admite în industriile americane, dar cuvinte ușor de înțeles m'au oprit de a scrie noului Ministru.

Cu D-Voastră cred că pot să'mi iau libertatea a vă vorbi despre fratele meu și a vi'l recomanda. I-am scris să se prezinte Domniei Voastre.

Vă pot asigura că or unde 'l veți pune vă va face onoare. Eu chezășuesc pentru el sub toate formele. Adaog că astă-vară a fost în Galiția să studieze instalațiunile de petrol de acolo.

Iar acum, pentru a încheia, nu'mi rămâne decât să vă urez la amândoi an nou fericit, cu bună dispoziție sufletească și mai ales cu sănătate.

Al D-Voastre devotat

188.

Roma, 4 Iulie 1906.

Iubite Domnule Maiorescu,

Guvernanta copiilor mei, întorcându-se de la Predeal, mi-a spus că a călătorit cu D-Voastră până la Pesta. Norocul cade pe pietre și pe lemne. Nu doar că ea ar fi așa de nesimțitoare (din contra, e o femeie cum se cuvine), — dar, dacă ași fi fost eu în trenul de la Predeal, D-Voastră cu D-na Maiorescu ați fi fost în vremea asta la Trondhjem.

Era foarte nostimă explicația: ea căuta numele D-Voastre, care ieșea Iosipescu, Moiesescu, etc. Când am înțeles de cine era vorba, am învățit un portret care stă pe masa mea și am întrebat:

— Țsta e, Madame?

— Țsta !.. Numa, ceva mai... blond.

— Așa e românul la maturitate. Acum, eu, care tot mai rămân câte odată fără soție, și tot am albit, dar Domnul acesta, care nu se desparte în vecia veacului de Doamna sa, mă mir că n'a devenit verde.

— O fi om delicat, fiindcă am băgat de seamă că Doamna sa, deși tânără la obraz, era cu totul albă: poate că un sentiment de solidaritate conjugală...

— Rău înțeleasă, Madame...

— Bine... Dar așa sunt bărbații delicați.

Enfin, je crois que vous lui avez tapé dans l'oeil, mon cher Monsieur Maiorescu, ce qui est toujours une consolation et un plaisir, — une consolation parce que, une femme en admiration devant un homme, est un hommage à toute l'humanité masculine.

Dar, iubite Domnule Maiorescu, ce fericită întâmplare să știu unde vă găsiți !.. Era să vă telegrafiez zilele astea. Și iată de ce. Am primit dela băieții din Viena o scrisoare în care mi se spune că Jacques Lahovary trecând pe acolo, ar fi manifestat o vagă intențiune de a'mi oferi secretariatul G-1 al Externelor, în locul lui Nicu Ghika demisionat. Eu m'am mirat, fiindcă știu că Bedecu este totdeauna la dispoziția Ministrului. Dar, în fine, admitând așa ceva, doream să știu ce ziceți D-Voastră și ce zice

Dl. Carp. Eu, personal, sunt comme l'âne de Buridan, solicitat de Roma, unde am interese însemnate, și de țeară, unde am și interese și gânduri. O vorbă cuminte dela D-Voastră mi-ar face mare plăcere.

Dar cu romanul din Convorbiri!.. Caspita!.. Devine o pupăială universală. Imi trebuie însă un erou, care, în romanul viitor, să ia Transilvania; un ștregar, care deocamdată ia cu asalt toate hainele femecești...

Eu stau aici până în primele zile ale lui August stil nou; apoi mă duc la țeară, unde sper să pot rămâne cât de târziu, adică prin Octomvrie. Nevastă-mea e la Lausanne, în cura D-rului Bourget. O familie împrăștiată pe glob, cu cheltuială și mintea împărțită în optusprezece.

Aștept o vorbă bună din munții Taunus.

Cu veche și pururi tânără dragoste către amândoi.

Al D-Voastre.

189

de mylano. Mr. et Madame Maioresco, strada Mercur 1, Bucurest.

Ma pauvre chère femme n'est plus de ce monde, Zamfiresco
(Primită 25 Nov/8 Dec, 1906, cu creionul
de mâna lui Maiorescu)

190.

Vineri, 7 Dec. 1906

Monfalcone (în drum spre Milano) ¹⁾

Iubite Domnule Maiorescu,

În dureroasa mea călătorie către Ghiffa, am avut ocazia să întâlnesc pe un amic de carieră, care mi-a comunicat următoarele informațiuni autentice:

---

¹⁾ Scrisoare scrisă cu creionul, șters pe-alcuiri prin frecare de celelalte scrisori.

Baronul d'Aehrenthal are pentru Dl. Carp cea mai mare stimă. În convorbirile sale cu Al. Em. Lahovary îl recomandă cu insistență ca pe cel mai remarcabil bărbat politic al țării. Mi s'a spus că Al. Em. a telegrafiat aceasta guvernului, acum două zile, adică după plecarea mea.

Este evident că dacă ași ști aceste lucruri direct din serviciu, m'ași abține de a vi le comunica, dintr'un sentiment ușor de înțeles. Cum însă ele îmi vin pe altă cale, mă cred liber de a le împărtăși D-Voastre, de care mă leagă o atât de lungă și statornică prietenie, — cu atât mai mult, cu cât, din convorbirea ce am avut zilele trecute cu D-Voastră, mi s'a părut a întrevădea putința unei reintegrări a partidului conservator.

Dacă Dl. Carp ar consimți să renunțe la chestiunea de persoană a șefiei partidului, care este numai aparentă iar nu reală (fiindcă în toate țările din lume, devine șef real cel ce domină de fapt prin puterile sale sufletești), și ar primi să ia rolul dominant de leader al partidului, poate că înțelegerea s'ar face.

Dacă Dl. Carp respinge mâna ce i se întinde, își ia răspundere mare. Toate elementele bune ce'l înconjoară se pierd în nelucrare, — fiindcă viața nu admite soluțiuni de continuitate și niciun om nu este absolut indispensabil decât în măsura interesului ce poartă pentru viață. Cine stă la o parte, la o parte rămâne, iar politica unui popor mic, ca noi, este știința concesiunelor de detaliu. Un om de geniu, în timpuri normale și de pace, trebuie să învețe a deveni un om echilibrat și aproape mediocru.

Spre deosebire de mulți tineri din partidul conservator, socotesc că unirea, dacă se face, nu trebuie să se facă fără Take Ionescu. Acesta este un bărbat de o enormă valoare politică, și or ce s'ar face astăzi în contra lui, în partidul conservator, e caduc.

Ar fi interesant să se știe dacă opinia lui d'Aehrenthal a fost comunicată Regelui.

Eu mai sper că unirea partidului liberal se va face în adevăr, pentru ca nici partidul conservator să nu mai rămână fracționat.

La revedere, cine știe când.

191.

București, 7/20 Aprilie 1909 ¹⁾).*Iubite Domnule Maiorescu,*

Am primit scrisoarea D-Voastre cu mare părere de rău. Nu înțeleg acest scrupul venit târziu. El mă întristează ca om și mă ambarasează ca membru al Academiei. Mă întristează, fiind-că ne desparte în intimitatea unei lumi curate, în care cred că trăim amândoi, lumea imponderabilului ideal; mă ambarasează, fiind-că mă obligă să caut un domn în Academie, care să fie în apropiere sufletească cu mine.

Dacă partea întâi a discursului este riguros exactă, — partea a doua este consecvența ei logică.

Dar, or cum ar fi, eu primesc ca D-Voastră să răsturnați toate afirmațiunile mele și să dovediți că nu am dreptate, când cred că poezia poporană, ca produs estetic, nici nu există la națiunile civilizate. A face aceasta, nu ar fi a reedita toate cele zise de 40 de ani, deoarece nimeni nu a pus chestiunea etnico-literară a Românilor ast-fel cum am pus'o eu.

Dacă nu reveniți asupra hotărîrii luate, nu voi rosti discursul anul acesta. Lucrul nu are importanță, cu atât mai mult, că, Regele Bulgariei fiind recunoscut, voi fi poate silit să plec din iubita noastră țară românească.

Imi pare foarte rău că nu pot prânzi Sâmbătă cu D-Voastră și cu D-na Maiorescu, deoarece nu voi fi în București. Dacă nu vă este peste mână, ași primi să prânzim și să vorbim Miercuri 15 curent, la ora indicată.

Al D-Voastre foarte devotat și bun amic.

192.

Iubite Domnule Maiorescu,

Printre picături (de ploaie și de praf) vă trimit textul discursului. Ca să mă țin de cuvânt, trebuie să vă trimit paginile

¹⁾ Insemnare pe colț, cu cerneală violetă, de mâna lui Maiorescu: « Răspuns la o scrisoare a mea din 6/19 Apr. (jurnal Nr. 28) ». Este cea din urmă scrisoare a lui Maiorescu către Duiliu Zamfirescu, care din fericire s'a păstrat. Din 1906 Duiliu Zamfirescu se stabilise la București și corespondența se întrerupsese în chip firesc. Se pare însă că-și făcuseră numaidecât loc și deosebirile de vederi și de fire dintre cele două personalități.

vechiului manuscris, fără a le fi trecut pe curat. Mai am câte-va rânduri, despre Ollănescu, la început, pe cari nu le găsesc acum, în vălmășagul mutatului.

Fericit cel ce are casa sa, căci acela nu se mută l. .

Astă seară plec la țară și mă întorc Luni dimineată.

Devotatul D-Voastre

Vineri 24

Bulevardul Colței 35

(*Aprilie-Mai 1909*, de mâna lui Maiorescu)

(Discursul lui de recepțiune în Academia Română) ¹⁾

193.

Bulevardul Colței 35
15/28 Mai 1909 ²⁾

Iubite Doamnă Maiorescu,

Doream să viu la D-Voastră, dar sunt chemat în altă parte, de serviciu. Voiam să vă rog să ștergeți sfârșitul din răspunsul D-Voastre, care nu mi se pare admisibil într'un discurs ce se adresează mie, personal, în public. Înțeleg să răspundeți punct cu punct și să spulberați păreriile mele asupra literaturii noastre, dar nu înțeleg să'mi faceți lecție în fața a 100 de persoane. Este dreptul meu să vorbesc în Academie despre or ce, și este dreptul D-Voastre să nu împărtășiți păreriile mele, și să o spuneți, dar fără a mă mostra.

D-Voastră ați cetit și recetit discursul meu, pe când eu nu cunosc pe al D-Voastre. Sunt în drept să mă aștept la amenințările obicinuite în asemenea împrejurări sau cel puțin la o indiferență desăvârșită; dar la lecții, nu.

Sper că veți bine voi a înțelege că rugămintea mea pornește dintr'un simțimânt de demnitate, care, dacă nu ar fi luat în considerare, m'ar obliga să mă apăr cu anticipație în discursul meu; ceia ce nu pot face, de oarece v'am făgăduit (în urma cererei D-Voastre) de a nu schimba nimic din ultimul text.

La Academie vă rog să'mi răspundeți.

Al D-Voastre devotat amic.

¹⁾ Parenteză cu creionul, de mâna lui Maiorescu.

²⁾ Pe colț, cu creionul, de mâna lui Maiorescu: « N'am șters nimic, nu înțelesese el bine; după ce a citit sfârșitul, a recunoscut-o. T. M. ».

194

Telegramă.

*Excelenței Sale**Domnului Prim Ministru Maiorescu, București*

Focșani.

Comisiunea europeană a Dunării fiind în vacanță am onoare a vă ruga să luați notă de dorința mea de a vă servi sub or ce formă și în or ce situație ¹⁾).

(*Răspuns 24 Iunie/7 Iulie 1913*, cu creionul de mână lui Maiorescu). (La fel cu cerneală mai jos: « ministru Duiliu Zamfirescu, Focșani. Îți mulțumesc pentru prieteneasca propunere de care ne vom folosi la cel dintâi prilej. *Maiorescu* »).

195.

București, 5 Iulie 1913.

Domnule Prim Ministru, ²⁾

Fac o ultimă încercare, pentru a vă împedeca de a comite o nedreptate strigătoare, — aceea de a pedepsi pe cineva fără a-l asculta. Or care ar fi crima mea, trebuia să mi se comunice

¹⁾ Războiul cu Bulgaria.

²⁾ Două episoade au fost hotărâtoare în slăbirea și apoi în ruperea legăturilor dintre Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu: cel dintâi, « Poporanismul în literatură », discursul de recepție la Academia Română, din 1909, și al doilea, « punerea în disponibilitate », ca rău patriot, într'o vreme când țara se afla în război, din 1913. Despre unul și despre celălalt, pe lângă ceea ce știm din altă parte, am crezut că este bine, mai ales ca o prelungire a atmosferei scrisorilor, să transcriu aici fragmente dintr'un fel de mărturisire, de care m'a socotit vrednic, « d-lui Alexandru Duiliu Zamfirescu. Fiul celui jicnit este poate uneori prea aspru față de Maiorescu. Nimeni nu poate să pătrundă însă mai adânc în intimitatea legăturilor dintre cei doi oameni.

1. « Duiliu Zamfirescu apare, încă din anul 1907, când, împotriva curentului burghez și a panicei generale, pornise pe deplin sigur de fapta sa dela București la vie, ca să vorbească, în toiul revoltei și cu omătul la brâu, sătenilor spre a-i sfătui să fie cuminiți, drept una dintre cele mai curate întru chipări ale rasei noastre, fără nici una din acele odioase și astmatice atitudini de actor sătul și umflat în pene sau de boem aurit și spadasin.

Cel mult se poate spune despre el că, față de anacronismul unei clase dominante neștiutoare de amenințările care o pândeau, simbolizează în înțelesul cel mai frumos al termenului un soi de haiduc, — și viteaz și mândru, de

actul de acuzare. Eu nu știu ce a afirmat Colonelel Stratilescu, — prin urmare nu știu de ce să mă apăr.

Imi iau libertate să vă amintesc că sunt Ministru Plenipotențiar clasa I și colegul D-Voastre la Academie. Intr'o carieră de 28 ani, mi-am împlinit totdeauna datoria și nimeni n'a îndrăznit până astăzi să pună la îndoială patriotismul meu. Am doi frați, cari amândoi sunt sub drapel; am un băiat de 21 ani, care a alergat dela Paris, fără să fie chemat, iar actualmente a plecat peste Dunăre ca voluntar. Prin urmare vorbele nu au valoare față cu faptele.

sigur, — dar mai cu seamă un haiduc modern, inteligent și cult. Asta da. Și tot de el se poate afirma că, atât în viață cât și în creațiunea literară, a fost un precursor și un cap de linie, sortit a plămădi sufletul generațiilor viitoare și a contribui la statornicirea graiului nostru românesc.

Privind prin prisma acestor realități și cunoscând caracterul autocratic al marelui maestru al criticii ce era Titu Maiorescu, se poate admite lesne că seniorul care, ani de-a-rândul, pierduse contactul direct cu «partenerul minor», rămăsese uimit și poate chiar ciudat impresionat de faptul că, la întoarcerea lui Duiliu Zamfirescu din Italia, în anul 1906, se aflase în fața unui om pe deplin stăpân pe credințele sale și emanând, foarte probabil, la rândul său, o atmosferă de autoritate, la care Titu Maiorescu nu se aștepta. Deși am asistat la diferite întrevederi între cei doi bărbați, din care am păstrat amintirea entuziasmului cald cu care părintele meu înconjura pe marele său povățuitor de odinioară, totuși și fără a întina cătuși de puțin memoria ilustrului autor al Discursurilor Parlamentare, se poate presupune că tocmai aceea independență față de orice scolastică, contribuisese la distanțarea a două spirite menite a se stima și a se iubi pururi pentru afinitățile adânci care le legau.

Vremea și, mai târziu, discursul dela Academie surpaseră o prietenie care se manifesta încă în anul 1907 în seratele familiale din casa atât de primitoare a maestrului Maiorescu, unde, flăcăiandru, mă așezau bătrânii la piano spre a le cânta câte o variație de Beethoven, într'o vreme când subsemnatul nu-mi dam, din fericire, seama de auditorul compus din Iacob Negruzzi, Titu Maiorescu și alți fruntași, căci aș fi riscat să uit bucata dela prima măsură.

În orice caz, te pot asigura că, în acel an de răsmeriță, atmosfera era caldă în casele îndrumătorului «Convorbirilor Literare» și numai cu încetul, probabil, asperitățile s'au accentuat și au pregătit starea sufletească pentru diferendul ivit împrejurul discursului dela 1909 cu dezastrosul ecou din 1913.

Creștința mea rămâne totuși că surparea relațiilor de încredere, că divergențele literare au început înainte de 1909 și de asemeni că atitudinea lui Titu Maiorescu din 1913 a fost dictată de gestul de neatârnare al lui Duiliu Zamfirescu din 1909.

Toate cele de mai sus le spun cu gând cucernic pentru cei doi mari dispăruți și în părerea că pe plaiul cel de apoi, prietenii de odinioară, uitând de patimile lor omenești, vor plimba pe înfloritele pajști, înrudite credințe».

Dacă M. S. Regele nu a semnat Decretul de punere în disponibilitate, vă rog să nu-l prezentați Majestății Sale, ci să mă supuneți judecății unei Comisiuni, potrivit Art. 62 din Lege; dacă l'a semnat, Regele a fost îndus în eroare, iar eu mă consider deslegat de or ce considerație și îmi rezerv dreptul de a mă apăra înaintea Suveranului, care, drept și generos cum este, nu va îngădui ca în numele iubitei noastre armate să se comită o strigătoare injustiție. Dacă nici acolo nu voi găsi dreptate, voi recurge la toate celelalte mijloace de apărare ce sunt îngăduite unui om exasperat.

---

2. * Dețin detaliile în chestiune (episodul 1913) atât dela părintele meu, care, ani în urmă, se mai întuneca la față la amintirea nedreptății suferite din partea prietenului de o viață întreagă, și mi-au fost confirmate, după moartea tatii, de martorul ocular ce fusese d-șoara Elena Carageane, fiica intelectualului cu același nume.

Duiliu Zamfirescu venea dela Focșani la București, la câteva zile după decretarea mobilizării din 1913, ca să mă întâmpine pe mine care, flăcău de 20 de ani, fugisem din Paris la vestea chemării contingentelor, spre a mă înrola ca voluntar.

Amintesc amănuntul de mai sus ca să-ți dai seama de starea sufletească entuziasată a părintelui pentru tot ce era oaste, atunci când, în decursul călătoriei, a venit vorba de rechiziții. Acum trebuie să știi că, printre pasiunile părintelui meu, care aveau mai toate la origine estetica și curajul, era și aceea a cailor, în mănuierea cărora era de o dibăcie deosebită și în cultul cărora ne crescuse și pe noi, afirmând că un bărbat trebuie să știe să călărească, deoarece întărește caracterul dezvoltând sinceritatea.

Se pare însă că el posedea pe atunci o pereche de pur-sânge englez, frați din tată și din mamă și de o atât de uimitoare asemănare încât nu-i puteai deosebi. Eu însumi îmi amintesc de frumusețea acestor animale pe care tatăl meu le adusese din străinătate împreună cu un faeton de o atât de desăvârșită potrivire încât îmi era drag să-l văd pe poet trecând în trapul mare prin haturile viei dela Faraone, mănând cu vijelioasa-i agerime, care sfida muștața-i căruntă, năzdrăvanii gemeni. Și se face de asemenea că d-ra Carageane era o pasionată călăreață și, cum stăteau ei amândoi în compartimentul acela de tren, iată că, din fir în păr, tata se apucă să-i povestească fetei ce pășise venind în ajun dela Focșani spre a sta tocmai de vorbă în centrul de rechiziții în privința cailor dela țară; și îi spune cum, sosind la bariera dela ocol, doi vistavoi cu un plutonier s'au năpustit asupra trăsorii, cum au deshămat caii și l-au lăsat în mijlocul șoselei cu trăsura și hamurile și cum asemenea metode barbare i se păreau incompatibile cu starea socială a unei țări civilizate.

Pe când își dădea astfel drumul unei legitime indignări, care n'avea nimic aface cu sentimentele patriotice și se datora mai cu seamă dragostei de

196.

Grand Hotel du Boulevard, 16/29 August 1913

Domnule Prim Ministru,

Vă adresez această scrisoare din București, unde, după 6 săptămâni de așteptare, martorii mei, D-nii Ghika și Mehedinți, au putut, în fine, să se întâlnească cu martorii Colonelului Stratiulescu, D-nii Coloneli Iliescu și Lupescu.

După trei zile de discuțiuni, s'a ajuns la rezultatul consemnat în aci alăturatul proces-verbal.

După cum veți binevoi a observa, rezultă din acest proces-verbal, în substanță, că martorii d-lui Col. Stratiulescu se opun la satisfacerea pe calea armelor, pentru că așa scrie la regulamentul militar, dar, în numele clientului lor, declară « că nu bănuiesc cătuși de puțin sentimentele patriotice ale D-lui Z. cunoscute de noi ».

---

călușei aceia sprintari și nervoși, care ar fi putut folosi doar unui ofițer de cavalerie, dar nicidecum, afirma poetul, soldaților din Putna, care îi luaseră cu hăpca, un ofițer de Stat Major, care tăcuse până atunci într'un colț al compartimentului, s'a ridicat dela locul său și, mergând în spre colțul celălalt, în care se afla tata, i-a cerut scurt numele. Tata, după o clipă de surpriză, și-a regăsit cumpătul și i-a răspuns textual: « Domnule Colonel, în societatea civilizată când cineva cere altcuiva numele, începe prin a se prezenta el însuși ». La care colonelul și-a scos cartea de vizită, iar tata i-a înmănat-o pe a sa.

Până aci, nimic mai banal; un incident firesc în asemenea clipe de nervozitate a pregătirii campaniei, între un proprietar apărându-și avutul și un ofițer de Stat Major interpretând, deși poate cam deplasat, litera regulamentului. De asemeni banală, urmare a raportului militarului către superiorii săi și cerere, din partea diplomatului, de punere în disponibilitate momentană pentru trimiterea cartelului obișnuit în asemenea cazuri.

Unde lucrul devine interesant pentru istoria relațiilor între cei doi scriitori este momentul în care șeful ierarhic, și anume Titu Maiorescu, folosindu-se de practica diplomatică ce obligă strict pe orice membru al corpului de a prezenta pro forma, cererea sa de punere în disponibilitate, găsește cu cale de a-și răsbuna pentru discursul asupra poporanismului, ținut în 1909, refuzând a restitui lui Duiliu Zamfirescu — după cum ar fi fost dator să o facă — cererea sa atunci când ofițerul neprimind să se bată, pe motiv că viața lui aparține Țării pe toată vremea campaniei, onoarea diplomatului era salvată...

Și îmi vei da voie să consemnez aci, ca o dovadă a cavalerismului firii atât de generoase a lui Duiliu Zamfirescu, că, odată trecută furtuna, tatăl

Lăsând la o parte faptul nou, că un militar refuză de a eși pe teren, — cum rămâne cu afirmația că sentimentele mele patriotice nu au fost bănuite, — când eu am fost pus în disponibilitate, după cererea D-lui Ministru de Războiu, tocmai pentru această învinuire ?

Dorind să evit calea publicității și a scandalului — în aceste momente penibile pentru armata noastră — am onoare a vă ruga să binevoiiți a-mi acorda o audiență, pentru deplina lămurire a situațiunii.

Acum, când pacea s'a întors pentru toată lumea, poate că ar fi drept să se întorcă și pentru mine. Sunt 6 săptămâni de când nu dorm.

Am onoare a solicita favoarea unui răspuns telegrafic, adresat la Odobești, unde plec astăzi. ¹⁾

Primiți, vă rog, Domnule Prim Ministru, încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Proceș-Verbal ²⁾

Astăzi, 15/28 August 1913.

Subsemații D. J. Ghika, Ministru Plenipotențiar, și S. Mehedinți, profesor universitar, martorii D-lui Duiliu Zamfirescu,

---

meu în atâtea rânduri mi-a vorbit — ce-i drept cu sângele în obraz la amintirea dureroarelor săptămâni — dar îmi vorbise blajin și aproape cu compătimire față de Titu Maiorescu, despre trista întâmplare, ce fusese vendetta corsicană a marelui literat. Mi-aduc aminte de o seară de vară când, în grădina dela Enescu, unde îi era drag să cineze ascultând valurile de muzică revărsate de vioara lui Dinicu, părintele meu, revenind la vreo șapte ani mai târziu asupra penibilei întâmplări, a terminat spunându-mi: « Oricum, pentru voi, cei din generația tânără, Titu Maiorescu trebuie să rămână o figură măreață în istoria literelor române și, dacă vrei să-ți spun sincer, apoi mie astăzi nu-mi pare atât de rău de neajunsul ce-mi făcuse cât regret de a nu fi putut urma până la sfârșit cu o prietenie care-mi însemnase toată cariera literară ».

¹⁾ Însemnare, pe toate locurile albe ale scrisorii, cu creionul, de mâna lui Maiorescu: « Răspuns telegr. Duiliu Zamfirescu, Ministru Plenipotențiar. Odobești. In urma procesului verbal al martorilor, dela 15 Aug. ce mi l-ați comunicat, considerând închis incidentul pentru care ați cerut punerea în disponibilitate, am propus Maiestății Sale Regelui decretul pentru reintegrarea D-voastră ca delegat în Comisiunea Dunăreană, pe ziua de 20 August. *Maiorescu.* Sinaia, 17/30 August 1913.

²⁾ Scris de mâna lui Duiliu Zamfirescu și adaus la scrisoarea dela 16/29 August 1913.

împreună cu colonelii D. Iliescu și A. Lupescu, martorii D-lui Colonel D. Stratilescu, ne-am întrunit în casa D-lui Ministru Ghika, pentru a discuta și rezolvi satisfacțiunea cerută de Dl. D. Z. D-lui Col. S. pentru conținutul unui raport confidențial-personal, adresat de acesta autorităților superioare și pe care Dl. Z. îl aprecia ca ofensator.

După ce am declarat cu toții că avem depline puteri dela clienții noștri, că nu cunoaștem din conținutul în detaliu al raportului decât aceea ce clienții noștri își reamintesc, și anume: Col. Stratilescu asupra faptelor consemnate în raport, iar Dl. Zamfirescu asupra celor întâmplare, date ce reciproc ne-am comunicat la rândul nostru, am convenit a face următoarele declarațiuni:

1) Față de considerațiunile precedente, noi martorii Col. S. declarăm că: camaradul nostru, prin raportul înaintat autorităților superioare, nu a făcut altceva decât a-și îndeplini o obligațiune imperativă a regulamentelor și tradițiunii militare, comunicând un fapt autorității superioare, pe care aceasta l'a rezolvat așa cum a crezut de cuviință.

Față de această situațiune, noi nu putem autoriza pe camaradul nostru să mai dea vre-o satisfacțiune D-lui Z.; însă, prin aceasta, nu trebuie să se înțeleagă că bănuim cătuși de puțin sentimentele patriotice ale D-lui Zamfirescu, cunoscute de noi.

2) Noi, martorii D-lui Zamfirescu, în urma explicațiunilor date de martorii D-lui Colonel Stratilescu, convenim că nu este cazul de a se mai da vre-o satisfacțiune pentru conținutul raportului și modul de a proceda al D-lui Col. S., mai ales că sentimentele patriotice ale clientului nostru au rămas în afară de ori ce discuțiune. Considerăm cu toții incidentul ca închis.

Incheiat în dublu exemplar.

(urmează semnăturile)

197

Telegramă ¹⁾

Odobești

Excelenței Sale D-lui Titu Maiorescu,

Rog pe excelența voastră să primească expresiunea gratitudinii mele pentru răspunsul telegrafic ce a binevoit a-mi da.

¹⁾ De mâna lui Maiorescu, pe colț, cu creionul: « Primită Miercuri 21 Aug./3 Sept. 1913 ».

197.

București, 31 August 1913 ¹⁾.*Domnule Prim Ministru,*

Mergând la Minister să regulez pozițiunea mea, am găsit că disponibilitatea mă privează nu numai de leafa pe 50 de zile, (dela 1 Iulie la 20 August), dar și de o pătrime din leafa pe două luni viitoare.

Am onoare a atrage binevoitoarea atențiune a Excelenței Voastre asupra acestei stări de lucruri. Dacă m'ați reintegrat, ați restabilit statu quo ante, căci disponibilitatea, după legea noastră, nu este o pedeapsă (de oarece o poate cere funcționarul însuși, — cum a și fost cazul meu, cel puțin formal), ci o situație a cadrelor. Legea Ministerului de Externe prevede în mod enumerativ pedepsele, iar spiritul în care a fost concepută disponibilitatea e numai în avantajul funcționarului, iar altminteri e pur politic: un Ministru plenipotențiar poate fi om de partid; Ministrul Afacerilor Străine, care nu-l poate destitui pentru părerile sale, îl pune în disponibilitate.

Dar eu renunț a mai discuta. Dela întâmplarea mea, sunt ca un om după cutremur: mi se pare că toate așezămintele se mișcă.

Vă semnez pur și simplu cele de mai sus.

Altfel, ar trebui să merg cu logica mai departe: din momentul ce nu sunt vinovat eu, trebuie să fie vinovat altcineva, un cineva care să-și ia pedeapsa pedepsei mele nemeritate.

Dar, cum zic, renunț la discuție, și vă mulțumesc că mi-ați redat pacea și mai cu seamă că ați dat țării o provincie minunată. În acest mare interes românesc, se pierd mizeriile noastre personale.

Primiți, vă rog, Domnule Prim Ministru, încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Pentru note și textul întocmai
EMANOIL BUCUȚA

---

¹⁾ Insemnare pe colț, cu creionul, de mâna lui Maiorescu, cea din urmă în corespondența, încheiată aci, dintre cei doi frunțași ai literaturii și vieții publice românești: «Regulat, să nu se reție pătrimile pe 2 luni. T. M. ».

DESPRE O MODALITATE A JUDECĂȚII LITERARE

În orice parte și-ar îndrepta sforțările, inteligența omenească se lovește de anumite interdicții ultime, dincolo de care i se impune zarea de unduere veșnică a misterului; dar e o nobilă umilință aceasta, de a-și cunoaște singură hotarele puterii, dacă nobil este bunul ei cel mai de preț, instinctul preciziei, prin care ajunge să îngenuncheze pe asemenea margini de prăpastii. Iată o realitate-limită a înțelegerii noastre: opera de artă. Cum presupun că bine s'a înțeles, nu e vorba despre ideea de operă, să zicem, literară, ci de concretul artistic, de cutare poezie, roman sau piesă de teatru, de arcul voltaic al unui cuprins de viață, care se refuză formulării teoretice. Critica literară, așa cum se practică de obicei, cu întârzieri vinovate în preocupări streine de artă, în istorie, psihologie, sociologie, estetică generală, etc..., își agravează de fiecare dată inaptitudinea de a defini nucleul vital, de exemplu, dintr'un roman; și chiar în modul propriu de a fi practică, cunoscându-și adică obiectul lunecos către care trebuie să-și îndrepte silințele, abia de se alege cu o foarte vagă indicație despre realitatea operei comentate. Dar cel puțin, în acest al doilea caz, dacă nu putem din principiu să domesticim taina frumuseții artistice, cunoaștem direcția în care viețuește ea, avem certitudinea orientării, ceea ce ne ferește să mai adăogăm la neajunsurile simplei aproximări, la care ne vedem constrânși de însăși natura ei, vreun plus sau altul de eroare. Încât «criticul aplicat misiunii lui, afirmam altădată (*Stilul critic*, R. F. R., Ianuarie, 1936) se va strădui să deslușească într'o poezie sau un roman concretul *necategoric* al artei, realitatea ei monadică, misterul vibrător...».

totul — bine înțeles — în măsura îngăduită minții noastre de un destin avar. În formularea unor astfel de deziderate, e ușor de văzut că încercam să trag din filozofia *duratei* bergsoniene concluzii valabile pentru cercetarea critică a literaturii. A defini ceea ce este original într'o scriere, a-i surprinde unicitatea sau, nefiind cu putință, a tinde totdeauna la aceasta, înlăturând ca neconcludente toate caracterizările care pot înrăma de-a-valma portretele de artiști neasemănători, mi se pare a fi singura menire a criticii literare, deși rezultatele obținute astfel sunt nespuse de modeste față de abundența de viață a operelor cercetate.

La noi, această poziție dramatică a comentatorului de literatură, principiu de melancolie, dar și de frumusețe particulară, n'a suscitât nici un fel de interes pe care l-ar fi meritat ca problemă în sine, cu toate că a fost exprimată de mai multe ori în ultimii ani, dar poate pentru că n'a fost exprimată în toată cuprinderea. Și nici aplicațiile bergsoniene, care în critică duc inevitabil (până unde permite natura artei) la unicitatea valorilor literare, n'au stârnit mai pe nimeni dela recenzia profesională, dela promiscua eseistică morală sau, în cel mai bun caz, dela studiul istoric, sub al cărui semn par azi să stea cercetările critice. La dreptul vorbind, o poziție analoagă a luat până acum între noi un ne profesionist al criticei, d. Camil Petrescu, după ale cărui asigurări demne de crezare, din recentele *Teze și Antiteze*, d-sa de multă vreme o susține. Găsim astfel în foarte sugestiva *Prefață*: « Ar fi să mai atragem luarea aminte că volumul de față nu e o culegere sistematică, ba mai curând una întâmplătoare, la aspectul căreia a contribuit în bună parte și ușurința mai mică sau mai mare de a aduna materialul. Unitatea cărții cată să vie deci doar din identitatea permanentă a poziției ideologice, care poate fi arătată dela începutul acestei activități, pe o întindere care se apropie de două decenii, ca o reacțiune îndârjită împotriva tendințelor psihologice ori istoriciste în cercetarea literară, dacă o socotim sub aspectul ei negativ. În intenția ei pozitivă, am indicat această poziție până când am cunoscut de aproape filozofia fenomenologică prin termenul *substanțialism*, acesta fiind alături de numele de *autenticitate* doi termeni care ne preocupă de îndelungă vreme... ». Ideea de unicitate ca obiect particular al criticii literare se află oarecum implicată în acest citat, putând fi dedusă atât din acea

« reacțiune îndârjită împotriva tendințelor psihologiste ori istoriciste » cât și din orientarea filozofică a autorului.

În Franța, critica mai nouă a unui Charles du Bos se concentrează în jurul aceleiași preocupări, deși fără să o numească. În *Extraits d'un Journal* (Éd. de la Pléiade, pagina 1925, Lundi, après-midi, 14 Fév., 2 h. $\frac{1}{2}$, Ile Saint-Louis), Du Bos întârzie asupra unei note din *Mémoire sur les perceptions obscures* a lui Maine de Biran. Iată acea notă: « Fiecare individ se deosebește de un altul de aceeași speță prin modul fundamental de a-și simți viața lui și, prin urmare, de a simți, nu zic de a judeca raporturile cu celelalte ființe, în măsura în care acestea îi pot înlesni sau amenința existența. Deosebirea în această privință este poate cu mult mai mare decât aceea care există între trăsăturile figurii sau conformația exterioară a corpului. De aci vine imposibilitatea în care se găsește fiecare fiind vorba să cunoască adânc aceea ce este semenul său, ca făptură vie și simțindă, și să manifesteze aceea ce el însuși este; (cuvânt neciteț) simte raporturile sale. Numai *ideile* se aseamănă între ele și pot fi comunicate dimpreună cu sentimentele conexe; ceea ce se află în sfera animalității este incognoscibil ». Cititorul îmi va ierta, de sigur, aceste prea lungi citate, când în curând le va vedea rostul în plin. Să transcriem dar, din Du Bos, și comentarul notei de mai sus: « Text capital pentru mine: căci găsesc în el — mai bine formulate decât le formulasem eu însumi vreodată (cu toate că dela vârsta de douăzeci de ani poziția îmi este neschimbată în această privință) — explicația și justificarea scepticismului și indiferenței mele față de idei considerate ca atare, de o parte, iar de altă parte explicația și justificarea însemnătății crescânde pe care o dau *tonului vital*, « modului fundamental de a-și simți fiecare viața sa », de a mi-o simți pe a mea. Da, în adevăr această frază ar fi un epigraf ideal pentru *Introspecțiile* mele; și fiindcă îmi simt viața mea, fiindcă nu mi se schimbă în sonoritatea ei *fundamentală*, pentrucă se agravează, se complică dacă pot spune așa pe loc, semănând în fiecare zi mai mult cu acele note ușoare care în muzică — în aceea a lui Bach mai ales — sunt totuși grele, tocmai de aceea trebuie să scriu *Introspecții*. Deosebirea între a-și simți viața și a-și simți raporturile, — cât încă mai e de adâncit această chestiune, chiar după incomparabilul Biran! A-și simți viața înseamnă a atinge

fundul a ceea ce este mai solitar în ființa omenească; a-și simți raporturile formează sfera legitimă a obiectivității...». Reflexiile lui Du Bos gravitează, după cum bine se vede, în jurul felului particular al vieții fiecăruia dintre noi și nu e nici o mirare că în *Approximations* dăm peste aplicarea critică, în domeniul literar a ceea ce numește el «sonoritatea fundamentală». Să se observe însă că, deși ni se vorbește de «ceea ce este mai solitar în ființa omenească», adică mai personal, mai propriu, mai definitor, suntem încă în psihologie, chiar dacă Du Bos țintește la psihologia singulară.

Dar până a introduce un alt punct de vedere, să ne folosim de o discuție recentă asupra ideii de unicitate a individualităților creatoare, discuție provocată de Gabriel Marcel (menționat și în continuarea paginii de mai sus din *Extraits d'un Journal*) și zădărnicită, după un scurt răspuns (N.R.F., Aprilie, 1936), de moartea regretatului Albert Thibaudet. Intr'un articol despre un romancier al timpului, Gabriel Marcel afirma că însușirea de căpetenie a criticului de romane este puterea de a surprinde și izola modul individual de simțire al autorului, adică «animalitatea incognoscibilă» — cum spune Biran, adică «durata vie» — cum o numește Bergson, «sonoritatea fundamentală» — cum îi zice Du Bos, «substanțialitatea» — după d. Camil Petrescu, «concretul *negativ*» și «principiul unic» — cum însumi am formulat-o altădată; în sfârșit *l'attention à l'unique*, după Gabriel Marcel, trebuie să înarmeze spiritul critic. Se înțelege că noutatea absolută a acestui punct de vedere este destul de discutabilă de îndată ce poate fi pusă în serie; nu e mai puțin adevărat însă că noutatea de relație, pe care i-o dă autorul lozincei *attention à l'unique*, îi salvează mari drepturi. Intr'adevăr, faptul că Thibaudet, autor a două volume compacte despre bergsonism, departe de a încerca vre-o aplicație în critica literară a filozofiei concretului, studiază fenomenul artistic exclusiv în cadrul categoriilor, pe grupe și bază de asociații, transformând astfel problema criticii literare în problemă numai a culturii, acest fapt este semnalat cu toată rigoarea. Și Thibaudet însuși recunoaște că procedează așa, pentru că în afară de critica literară «cu simțul individualităților și al diferențelor», mai există una «cu simțul asemănărilor și afinităților» care din când în când e silită să ajungă la clasificări. Ba încă ni se

argumentează că a doua formă de critică, cea clasificatoare, este singura îndreptătită azi. Căci, observă regretatul critic-filozof, Franța literară trăiește astăzi vremuri de bătrânețe; literatura nu mai învederează ca în 1924 acea « năvală de originalitate » sau « tumult al unicului »; scriitorii s'au retras din experiențele extreme; romancierii lucrează în cicluri, ceea ce amână judecata asupra activității lor, în serii, care nu e firesc să exprime fășnitura originală; tinerii înșiși, promotorii de totdeauna ai « unicului », sunt în carență; iar cât privește chiar Europa de azi, cu statele ei totalitare, se poate constata un fel de « nivelare literară » echivalând cu expulzarea unicului. Incât neajunsurile criticii actuale reflectează neajunsurile literaturii timpului. Sau, în chiar cuvintele autorului: « Est-ce l'attention qui manque à l'unique ou l'unique qui manque à l'attention ? ». Dar moartea lui Thibaudet a curmat probabil acest prea interesant început de discuție. Altfel, fără îndoială, Gabriel Marcel ar fi căutat răspunsul potrivit la întrebarea atât de ingenioasă de mai sus. Cum însă comanda *attention à l'unique* am impresia că m'a găsit în sfortărea de a o executa, îmi trag din această situație, fie și subiectivă, autorizarea să dau dezbaterii un curs oarecare.

Determină în adevăr numai stadiul literaturii de imaginație pe acela al literaturii critice? S'ar părea în cazul acesta că nu avem decât să ne raportăm la comentarea marilor creatori sau la vremurile de « tumult al unicului », dacă vrem să descoperim o critică exact orientată. Dar iată ce se întâmplă. Linia carierei lui Albert Thibaudet a străbătut, după război, o perioadă năpădită de toate originalitățile; și critica tot asociaționistă și categorială i-a rămas. Mai mult încă. În 1911, având să studieze *La Poésie de Stéphane Mallarmé*, opera cu alte cuvinte a unui poet aproape ucis printr'un fel de congestie a unicității, același critic proceda ca și azi, când statele totalitare nivelează relieful individual, caracterizând adică durata specific mallarmé-ană în serii istorice. Astfel, un element al poeziei lui Mallarmé cum este prețiozitatea va atrage referințe privitoare la poeții alexandrini din jurul Ptolomeilor, la veacul al XVI-lea, la salonul d-nei de Rambouillet, la veacul al XVIII-lea, la stilul Louis XIII din timpul romanticilor, la Gautier, Banville, Hugo din *Chansons des Rues et des Bois* și Verlaine din *Fêtes Galantes*. Dar în definitiv, un poet, oricât de original

ar fi, are și un minimum de trăsături istorice, și categoria devine atunci obligație de neînlăturat a studiului literar — se va putea zice pe bună dreptate. Se înțelege. Numai că Thibaudet, chiar în împrejurarea fericită când reflectează asupra duratei însăși a poetului, alunecă în preocuparea de grup literar, fiindcă aceasta îi este firea. Iată. Mallarmé-unicul e artistul negațiilor. Viziunea sa nouă ni se limpezește în toată ciudățenia ei din refuzul formelor create, din minusul pe care algebra lui satanică îl pune Creațiunii, din sugestia cu alte cuvinte de a înlătura stările de existență pentru a contempla nestânjenite pe cele increate. Capitolul în care criticul cercetează această unică retorsiune a sensibilității poetice se cheamă *les ordres négatifs*. Noutatea perspectivei impunea comentatorului în chip absolut reținerea dela raportări istorice. Totuși « sentimentul baudelaire-ian al artificialului s'ar lega (de ordinea negativă *n.r.*), în măsura în care, prin el, poezia devine lucru creat, transfigurat, voit și înlocuște prezența cu absența pe care o umple de evocare ». Sau, mai subtil, adică de o mult mai ascunsă subtilitate: « . . . se va recunoaște aci oscilarea în jurul oarecărui centru presimțit de gravitate poetică. Centru către care merg tipuri de frumusețe atât de felurite ca nostalgia lui Chateaubriand, poezia ruinelor, *Magnitudo parvi* de Victor Hugo și marea odă a lui Lamartine *Eternité de la nature, brièveté de l'homme* ». E limpede: Volney și Mallarmé, adică tema romantică a ruinelor care amintesc minții singuratică o slavă dispărută, glorie « vacantă » deci, și veșnicul « docte manque » din *Après-Midi d'un Faune!* Când însă diferența între două scrieri copleșește asemănarea, deși în cazul arătat avem numai iluzia unei asemănări, cum poate fi numită asocierea lor decât abuzivă? Cu astfel de coordonări, care nu privesc concretul artei, ajungem, căutând « centrul presimțit » al literaturii în general, la încheieri de filozofia artei, tot ceea ce produce spiritul omenesc putând fi împreunat într'un centru oarecare. Numai că această împrejurare silește critica propriu zisă să-și anuleze menirea, depășind-o. Incât, privitor la obiecția (orientările criticei reproduc pe acelea ale literaturii timpului) ridicată de Thibaudet împotriva atenției la unicitate, acum când am văzut că un poet cu totul singular a fost în însăși durata lui intimă constrâns la frontul cultural de chiar Thibaudet, vom adăoga în chip conclusiv: va fi fiind critica în funcție de literatura studiată (după nevoia oricărui

studiu de adaptare la obiect), dar în primul rând oglindește concepția individuală a criticului. Insemnează această încheiere că nimic nu legitimează cercetarea antecedentelor unei opere de scriitor? Nicidecum. Curiozitatea descendenței este totdeauna profitabilă studiilor literare, atâta timp cât, respectând concordanțele, nu ne întemeiem pe simple coincidențe. Nu încapă nici o îndoială că, de exemplu, pornind dela acel Baudelaire al plictisului urban și al coruperii materiei, aproximăm dintr'odată speța poeziei d-lui G. Bacovia și înregistrăm consecutiv diferența bacoviană, demiterea spiritului, exprimată astmatic — dar sugestiv; iar dacă pe același Baudelaire îl considerăm în răscumpărarea spiritualistă a degradărilor materiei, în antinomia lui structurală, cunoaștem speța universului argehzeian, putând izola ca neconcordant și unic la d. T. Argezei materialul monahicesc ortodox și geniul limbii naționale de cazanie. Speța unei opere este însă cunoștința cea mai generală pe care o îngăduie critica literară. Dar sunt și coincidențe cum văzurăm în cazul lui Mallarmé sau cum, la noi, cultivă cu deosebită fervoare d. I. M. Rașcu. Il numesc pe d. Rașcu, deoarece d-sa este cel mai stăruitor și mai cunoscut dintre atâția câți au fost strănși la un loc de d. Radu Manoliu în *Izvoarele motivelor și procedeele din poeziile lui Eminescu* (v. *Preocupări Literare*, Nr. 4 și 5, 1936). Compară Eminescu în *Epigonii* inima cu lira? D. Rașcu posedă modelul lamartine-ian care « se află în primul poem din *Harmonies* și în calificativul « sălbatec », ce întovărășește numele lui Byron (v. *L'Homme*) ». A zis poetul nostru femeii iubite — *Inger de pază*? Cărturarul vine cu izvorul numaidecât: *Souvenir* de Lamartine. Astfel, este nespus de interesantă lucrarea d-lui Radu Manoliu, în care cititorul va găsi un furnicar de asemenea cercetători. Și autorul nu numai inventariază descoperirile altora; este el însuși descoperitor. O contribuție proprie: când d. Rașcu arată că Eminescu a întrebuintat întocmai versul lui Conachi *Și te-ai dus dulce minune*, d. Radu Manoliu, cu un scrupul admirabil notează: « Adaog însă că și la Vasile Alecsandri întâlnim epitetul « minune » (în *Vis de poet*, 1862 și *Portretul* dedicat princesei Nataliei Ghica, 1869), «gingașa minune» (în *Marioara Florioara*, 1853), «scumpă minune» (în *Ursita mea*, 1853) ». La aceste rezultate de cumplită nedemnitare duc criteriul apropiierilor ne semnificative, cărturărismul coincidențelor !

La asemenea degenerare poate ajunge simțul concordanțelor, adică principiul *neamului* scriitoricesc, ideea filiației! Prin urmare, respectându-i-se măsura folositoare, «genealogia literară» — numită astfel de Sainte-Beuve — este singura noțiune generală pe care o rabdă natura concretă a operei de artă, iar legitimitatea în critică îi vine din aceea că este cea dintâi aproximare a *tonului vital*, prima încercuire cu puțință a unicității valorilor artistice. Căci a tinde la individual și nu la general, a formula particularitatea neclasificabilă, a expune ceea ce scoate pe un scriitor din orice lege și nu legea care îl cuprinde, ar trebui să fie preocuparea de competenție a criticii literare.

De altfel așa par a sta lucrurile de când lumea. Asupra caracterului de abatere dela normă a fenomenului artistic nu mai e posibilă azi nici discuția cea mai sumară. Omul de știință sau filozoful, spirite orientate normativ, observă fenomenele pe latura lor subsumabilă unei legi și tocmai unuia dintre ei (Bacon), obișnuit cu percepția genericului, i s'a înfățișat în toată limpezimea și mai înaintea oricărui critic nota de excepție a faptelor de artă: «Nu există frumusețe adevărată care să nu aibă oarecare ciudățenie în formele ei». De unde și întrebarea proprie a criticului conștient de rostul său: Ce este ciudat, nou, excepțional, *unic* în scrierea de care mă ocup?

Că datorita unicului cade limitativ în sarcina criticii literare, aceasta o dovedesc și marile autorități ale îndeletnicirii respective, chiar dacă un Taine numai ce a trecut pe lângă chestiune. Intr'adevăr, *Essai sur Tite-Live* ilustrează următoarele întrebări teoretice: «Un talent poate fi exprimat cu o singură formulă? Depind facultățile unui om, ca organele unei plante, unele de altele? Sunt ele măsurate și produse de o lege unică? Dată fiind această lege, le putem prevedea energia și socoti mai dinainte rezultatele bune și rele? Putem să le reconstruim, după cum naturalişti reconstruiesc un animal fosilă? Există în noi o *faculté maîtresse*, a cărei acțiune uniformă se transmite diferit diferitelor noastre resorturi, și imprimă mașinii noastre un sistem necesar de mișcări prevăzute? Incerc să răspund da, cu un exemplu». Exemplul este Titu-Liviu, prezentat drept un spirit organizat pe calitatea dominantă a elocvenței. În teorie, Taine, cu acea «singură formulă» care să cuprindă un talent sau prin vestita «facultate stăpânitoare»,

părea că se preocupă în deajuns de problema unicității ca destin al criticii literare și într'adevăr se preocupă atât cât să o indice ca esențială, deși grija suspectă de « legea unică » sau ipoteza mecanicistă a conștiinței îi trăda, una, setea sa de adevăruri generale, alta, ideea aproximativă despre natura sufletului; în practică însă, temerile de mai sus se adevăresc în totul, căci, după cum se știe, trăsătura caracteristică de « istorician-orator » a lui Titu-Liviu este înfățișată ca produs al ideilor timpului, al formei de guvernământ, al mediului și al rasei. De ce, dacă elocvența este calitatea dominantă a scriitorului studiat, aceleași idei curente, aceeași formă de guvernământ, același mediu și aceeași rasă n'au produs decât un Titu-Liviu — criticul nu s'a mai întrebat. De aceea marele Sainte-Beuve, la apariția studiului lui Taine în 1856, i-a obiectat trecerea pe lângă chestiune în termenii următori: « între un fapt atât de general și de comun tuturor ca solul și climatul, și un rezultat atât de complicat și felurit ca varietatea speciilor și indivizilor care trăiesc alături, e loc pentru o mulțime de cauze și forțe mai particulare, mai imediate, și câtă vreme acestea nu sunt prinse, nu explicăm nimic. Același lucru pentru oamenii și spiritele care trăiesc în același secol, adică în același climat moral: putem, studiind unul câte unul, să arătăm toate raporturile pe care le au cu timpul în care s'au născut și în care au trăit; dar niciodată, necunoscând decât numai epoca, oricât de temeinic i-am cunoaște caracterele principale, nu vom putea conchide de mai 'nainte că trebuia să dea naștere cutărei sau cutărei naturi individuale, cutărei sau cutărei forme de talent. De ce Pascal mai curând decât La Fontaine? De ce Chaulieu mai curând decât Saint-Simon? Ignorăm deci punctul esențial al dificultății; *le comment* al creațiunii sau al formației, misterul scapă ». Am transcris aceste obiecții pentru rândurile finale prin care încă odată, și de cea mai înaltă autoritate în materie, i se pune criticii în vedere rostul propriu. De altfel Sainte-Beuve era de mai multe ori în drept a întâmpina cu neîncredere taine-ismul, deoarece îl premersese în toate elementele, luate în parte, dar pe care refuzase a le sistematiza din conștiința că valoarea de viață, misterul individual, nota particulară a fiecărui artist nu se încredințează sistemelor. Pentru interesul cercetării prezente și întru cât ideea de *faculté maîtresse* poate fi mai pe drept socotită ca vizând unicitatea

artistică, voi aminti cum Sainte-Beuve ajutase numai această formulare taine-istă. Iată. Cu privire la Ampère, portretistul căuta să-i surprindă «calitatea dominantă», formulă reluată întocmai de Taine în *Tite-Live* cu nouăsprezece ani mai târziu, «facultatea care, ajunsă la acest grad de dezvoltare, chiamă și își subordonează toate celelalte pasiuni și puteri ale ființei», și izola «facultatea inteligenței avide» în care «l'idée même était maîtresse». (*Port. Litt.*, I, p. 325). De idee întâmplătoare nu poate fi vorba, căci avem de a face cu un punct de vedere stăruitor. Altundeva revine asupra «jocului facultății prime» (*Port-Royal*, IV, p. 8—9); despre La Fayette, vrea să arate «trăsătura esențială, marele resort al caracterului», urmărește «o trăsătură puternic pronunțată» și declară că studiind caracterul injectează «cât poate mai precis vâna sau artera principală ca să i-se vadă desemnul» (*Port. Litt.*, II, p. 151, 156, 165); iar despre libertatea spiritului nostru, crede că este o iluzie, deoarece «ca arborele care crește inevitabil în partea de unde îi vine lumina, omul crește și se dezvoltă într'acolo unde facultatea sa secretă găsește priință...» sau «omul este instinctiv condus de facultatea sa să-și formeze cutare ori cutare părere...» (*Port. Litt.*, III, p. 548). Parte din aceste referințe, cititorul le poate controla din teza lui G. Michaut *Sainte-Beuve avant les «Lundis»* (1903), iar parte le va verifica numai cu textele indicate. Dar punctul de vedere se menține același și mai târziu în *Causeries du Lundi* și tot înainte ca Taine să-l fi sistematizat. Ca singur exemplu, citez opinia criticului despre Regnard, care într'o comedie «și-a dezvoltat poate cel mai mult calitatea dominantă: imaginația în bucurie». De ce Sainte-Beuve n'a mers la sistem? Pentru ceea ce îi imputa lui Taine la apariția cărții amintite și pentru că, oprindu-se singur dela așa ceva încă din 1838, nimic nu i se părea «simplu de tot în natura lucrurilor și fiindcă nu trebuie, când scoatem dintr'un personaj ideea esențială, să nu vedem în el decât această idee». Intr'un cuvânt, Sainte-Beuve a fost un critic literar bergsonist *avant la lettre*, cu mare teamă de a nu îngheța în caracterizarea sale procesi vitatea sufletească a oamenilor studiați, un moralist unduios, totdeauna gata a da ocoluri, apt a se răsuci și a zări cu coada ochiului amănunțul intim pe lângă unicitatea văzută din plin a caracterelor în desfășurare vie. Acesta este izvorul și oarecum

istoria modalității critice a lui Charles du Bos, pe care Gabriel Marcel o rezumă oportun în lozinca *attention à l'unique*.

Nu voi mai sta să arăt cum și la noi o astfel de critică organizată pe direcția unicului este bine venită. Ar însemna să fac loc unui lung pomelnic de nume, meritoase în orice alt domeniu, numai în critica propriu zisă — nu, oameni care — studioși, dar în marginea frumuseților literaturii — fac din cercetarea bergsonistă a operelor scriitoricești, prin contrast, o perspectivă aproape cu totul nouă. În trecut și pe deasupra poate fi spus că fenomenul literar românesc a fost cercetat mai totdeauna în raporturile lui posibile cu felurite idei generale și nu, în concretul constitutiv, adică în el însuși. Abia dacă ici și colo s'a schițat la noi pornirea la particular. Încât mai nimerit este să fie menționați în cadrul considerațiilor noastre aceia care le-au întrezărit cândva. Astfel, cred că Titu Maiorescu, afirmând rostul modest de estetică practică al criticii literare (*O cercetare asupra poeziei române în 1867*), ar fi ajuns fără îndoială în cele din urmă să constate cum empirismul acestei îndeletniciri, comentarea exemplar cu exemplar, duce în prelungire la sforțarea de a formula sau încerca să formuleze unicitatea fiecărei scrieri. Al doilea și ultimul dintre criticii noștri profesioniști, de școală — firește — maioreșciană, care dincolo de a fi întrezărit problema să pară chiar a și-o fi pus, este d. E. Lovinescu. Oricâte sfiieli, motivate de scepticism, dacă nu șovăiri, cauzate de târzielnice orientări precise, ar fi manifestat față de natura artei d. Lovinescu, nu este mai puțin adevărat că d-sa, alături de un « sincronism » foarte suspect de generalitate, a introdus criteriul « diferențierii » scriitorilor ca judecată de valoare (v. *Istoria literaturii române contemporane*). Mă opresc de a califica în vreun fel sau altul rezultatele obținute de critic, aceasta neînsemnând rezerva totală asupra lor, ca să observ mai curând că valorificarea operelor prin diferențiere implică fără îndoială percepția unicului. A făcut d. Lovinescu critică bergsonistă, în sensul de a fi prezentat fluențele viei artistice, sau sainte-beuve-iană, în înțelesul de a fi studiat vieți omenești fără să le răcească? Nu. L-a oprit dela aceasta structura clasicistă a gândirii sale, aptitudinea de a vedea schematic talentele, stăruința de a construi « figurine » sau « portrete » (v. *Memorii*) pe o singură idee-axă, sacrificând nuanța fugace și multiplă, unda furișe sau grația și

căldura vieții. Va fi cândva foarte interesant de arătat acest caz de raționalism disimulat sub o stilistică amăgitoare, care a putut fi luată multă vreme drept critică intuitivă. Oricum însă, orientarea d-lui Lovinescu spre diferențele dintre artiști, chiar împiedecată de conceptualismul personal, rămâne cea mai remarcabilă apropiere românească de rosturile criticii literare.

Dacă, după cele ce am văzut până aci, preocupările de genealogie și unicitate limitează într'adevăr câmpul investigației critice, unele fixându-i riguros hotarul din spre domeniile abstracțiunii, altele împingând pe cel din spre concret până la a se pierde în ființa fenomenului literar, ceea ce ajută cheștiunea să înainteze este întrebarea despre calea de urmat pentru a surprinde realitatea lunecoasă a unicului. De obicei intuiția critică țintește, când împrejurări fericite o direcționează exact, la precizarea exclusivă a însușirilor nobile, comportându-se potrivit ideii necomplete că frumosul artistic este un echilibru de calități numai pozitive. Iar judecățile întemeiate pe o asemenea caracterizare critică se reduc în mod necesar la schema: opera este perfectă — opera nu este perfectă. Dar voi arăta altădată că perfecțiunea în conceptul ei manifestează atâtea variații în legătură cu perspectiva infinită a creatorului, în care pe numele adevărat se chiamă perfectibilitate, și cu aceea a comentatorului, care primește ca perfect ceea ce i se dă în operă, încât nu poate fi un criteriu al judecății literare; voi face să se vadă că alături de calitățile pozitive, în strânsă conexiune, stau valorile negative și numai împreună, condiționându-se reciproc, susțin echilibrul operei de artă; că perechile acestea de calități și defecte, dispuse în dublete fundamentale, aproximează mai din strâns unicitatea fiecărui artist în parte; că sunt unele minusuri vitale, adică lipsuri sau lacune care alimentează valorile artistice; și în sfârșit că dincolo de această ultimă constrângere a naturii artei, criticii literare nu-i mai rămâne decât să se desființeze prin contopire cu opera ce are de caracterizat, devenind ea însăși creație, dacă poate, sau să contempleze mută zarea de unduere veșnică a misterului.

VLADIMIR STREINU

EMINESCU VĂZUT DE ROMANCIERI

E. Lovinescu: *Mite*, roman, 1934 și *Bălduca*, roman, 1935, editura «Adevărul», S. A. București; Cezar Petrescu: *Luceafărul sau Romanul lui Eminescu*, editura Naționala-Ciornei, S. A. (în trei volume: *Luceafărul*, *Nirvana* și *Carmen Saeculare*, 1935—1936).

Contestată cu patimi încă vii, până către sfârșitul veacului trecut, recunoscută de oficialitatea didactică abia în primul deceniu al secolului nostru, împărțindu-și suveranitatea o bucată de timp cu opera lirică a lui Vasile Alecsandri, poezia lui Mihail Eminescu, după ce și-a istovit acțiunea directă în preajma războiului, când se încheie a doua perioadă a influenței eminesciene, cunoaște astăzi o epocă de glorie fără pereche. De aceeași favoare se împărtășește proza lui Eminescu și cu deosebire aceea jurnalistică. Cel mai mare poet al neamului nostru este considerat a fi fost și pana gazetărească cea mai de seamă din câte am avut.

Pe bună dreptate doctrina, naționalistă, de cincizeci de ani încoace, este socotită a-și fi tras substanța din credințele exprimate de Eminescu în timpul când ducea singur greul redactării «*Tim-pului*». Odată cu ascensiunea postumă a faimei sale, s'au ivit din toate părțile editări de tot felul (poezii postume, articole politice, literatură populară, încercări dramatice, nuvele, roman). La douăzeci și cinci de ani dela moartea poetului, d. profesor A. C. Cuza, discipol poetic din primul ceas și ucenic politic de mai târziu, a făcut să apară la un loc întreaga sa operă literară și o parte din contribuția sa ziaristică. Cu toată mulțimea editorilor eminescieni, prevăzuți cu disciplina științifică potrivită momentelor succesive, nu avem încă un *corpus* al operei eminesciene. Momentul

este însă apropiat, deoarece mai rămâne a se transcrie din colecția ziarului « Timpul », un număr de articole, pentru a se întreprinde apoi o ediție într'adevăr completă a operei lui M. Eminescu. În acest interval, s'au înmulțit mărturiile memorialistice și cercetările istoriografice asupra perioadelor vieții sale.

Interesul, astfel, a putut trece dela cercetătorii de profesie, la publicul cel mare. Astăzi, viața lui Eminescu mai mult decât opera sa, a devenit un obiect de pasionant interes obștesc. Prin patetismul ei, existența marelui poet ispitește curiozitatea unor cercuri din ce în ce mai largi, în toate straturile cititorilor. Dramaticile tribulațiuni ale vieții lui Eminescu, care au polarizat simpatiile unui restrâns tineret, mai acum cincizeci de ani, stârnind însă totodată opoziția cuminților contemporani sau numai consensul academicilor rezerve, dela înălțimea principiului dissociativ între operă și viață, găsesc în zilele noastre o cu totul altă dispoziție, într'adevăr simpatetică.

Dacă literatura vieților romanțate, înfloritoare pe continent, nu și-a aflat la noi un ecou corespunzător, pentru a se scormoni biografiile mai încărcate ale marilor noștri scriitori, în schimb viața lui Eminescu beneficiază netăgăduit de pe urma genului. S'ar părea că piatra de încercare a genului, la noi, este sortită a fi însăși viața chinuită a poetului, în care neamul nostru își recunoaște cea mai desăvârșită încarnare. Semnalul, ce este drept, timid, l-a dat un tânăr publicist craiovean, d. T. Păunescu-Ulmu, cu a sa începută și neisprăvită încercare: « Viața tragică și românească a lui Mihail Eminescu » (1928).

A trebuit ca între tentativa sa neizbutită și experiențele masive de care ne vom ocupa de rândul acesta să se intercaleze lucrarea d-lui G. Călinescu: « Viața lui Mihail Eminescu » (Cultura Națională 1934), pentru a da un impuls decisiv punerii în roman a vieții eminesciene. Cartea d-lui G. Călinescu, configurând prima sinteză valabilă de acest fel, după încercări biografice neonorabile, a îngăduit avântul romanelor următoare. Fără să aducă vre-o contribuție documentară personală, ultimul biograf eminescian a dat însă un portret nou al lui Eminescu, pe baza documentelor existente. D-nii E. Lovinescu și Cezar Petrescu întreprind la rândul lor o interesantă încercare epică, păstrându-se fiecare în marginea materialului documentar, credincios adevărului istoric.

D. E. Lovinescu, eminentul critic, are prioritatea cronologică asupra d-lui Cezar Petrescu, deși acesta din urmă a reușit cel dintâi să ducă la capăt întreprinderea sa, încheindu-și trilogia. Lucrând de asemenea în planul unei trilogii, d. E. Lovinescu, credem, a plecat la început dela ocazionala romanțare a unui episod eminescian, erotic. Prin alte cuvinte, d-sa n'a avut din primul moment o viziune mai cuprinzătoare, în cadrul căreia să-și dezvolte romanele. Când a redactat « Mite », nu a avut în vedere celelalte iubiri eminesciene. Banderola romanului « Mite » era concepută în acești termeni: « Toate iubirile lui Eminescu într'una ». Din aceste cuvinte, care nu au numai un caracter comercial, reiese până la evidență intenția autorului de a surprinde esența eroticei eminesciene, într'unul și cel mai puțin cunoscut dintre amorurile poetului.

Într'adevăr, dragostea lui Eminescu pentru Mite Kremnitz, scriitoarea germană, redactoarea « Memoriilor » Regelui Carol I, avea aproape prețul ineditului. Cel dintâi, Iacob Negruzzi, în « Amintiri din Junimea », pomenise în vreo cinci rânduri, despre acest « amor trecător », fără să îi dea deplină crezare. În anul 1932, revista « Convorbiri literare » a dat publicității, cu o scurtă introducere de d. Al. Tzigara-Samurçaș și în traducerea lui Paul Zarifopol, un memoriu redactat de Mite Kremnitz la București în Octombrie 1893 și rămas inedit: « Amintiri fugare, despre M. Eminescu ». Peste un an, colecția de « Studii și Documente literare », vol. IV, « Junimea », tipărite de d. I. E. Torouțiu, dădeau textul original în limba germană, urmat de traducerea și introducerea publicate în « Convorbiri ». Atât vechea revistă, cât și colecția documentară a d-lui I. E. Torouțiu, au oferit unui public restrâns, senzaționalul document al Mitei Kremnitz.

* D. E. Lovinescu însă a pus stăpânire, cu un adevărat instinct al publicității, asupra documentului prea puțin răspândit, propunându-și să-l exploateze, pe calea romanțării. Cartea d-sale s'a bucurat de o bună primire. În urma acestui succes, d. E. Lovinescu și-a propus să dea o continuare epică a iubirilor lui Eminescu, secătuiind o vână, asigurată succesului. Un ușor neajuns îi stătea în cale. Iubirea lui Eminescu pentru Veronica Micle se plasează înaintea și după episodul trecătoarei dragoste față de Mite. Pornind la romanțarea mai bine cunoscutei iubiri dintre

Eminescu și Veronica, d. E. Lovinescu avea să-și contrazică așa dar planul inițial, care consta în a reda « toate iubirile lui Eminescu într'una »; pe de altă parte îi revenea sarcina mai grea de a înfățișa o iubire celebră, ale cărei peripeții nu mai erau inedite. D-sa a pornit cu hotărîre la lucru, împărțindu-și lucrarea în două momente, din care cel dintâi, sub numele « Bălăuca », apărut în iarna anului trecut, fixează prima etapă a iubirii eminesciene, până la data morții profesorului Ștefan Micle, soțul Veronicăi.

Intr'un volum următor, care va apărea probabil în sezonul editorial de toamnă, d. E. Lovinescu va da sfârșitul ciclului său de romane eminesciene, spre a desăvârși portretul nestatornicei prietene a marelui poet. De bună seamă, ultimul cuvânt al criticei urmează a se rosti abia după completarea acestui roman. De pe acum însă, cercetătorul atent al romanelor d-lui E. Lovinescu se poate încumeta a circumscrie contribuția d-sale la psihologia lui Eminescu.

Romanul « Mite » este o foarte credincioasă parafrazăre a « Amintirilor fugare ». Memoriul scriitoarei germane a pus la îndemâna d-lui E. Lovinescu un șir de mici momente pasionale, pe care criticul, exercitat în arta scenelor, le-a pus cu dexteritate în dialog. Suntem în primii ani ai stabilirii lui Eminescu la București, ca redactor șef al « Timpului ». Titu Maiorescu, care era căsătorit cu o soră a doctorului Wilhelm Kremnitz, s'a gândit să-i asigure lui Eminescu un supliment de venituri, încredințându-i perfecționarea cumnatei sale, în cunoașterea limbii românești. Astfel a ajuns poetul să predea lecții de românește tinerei doamne, care publicase de curând un volum de traduceri: « Rumänische Skizzen », Bukarest, 1877.

Spre a o iniția în particularitățile limbii noastre, Eminescu interpreta cu Mite în deosebi scrierile atât de pitorești ale prietenului său Ioan Creangă. Impărtășindu-i planul alcătuirii unui dicționar etimologic al limbii române, poetul găsi la Mite Kremnitz, o dispoziție entusiastă de lucru. Mite comandă la tâmplar o cutie mare de lemn cu despărțituri pentru literile alfabetului, pregăti un număr mare de fișe și transcrise din Anton Pann câteva sute de cuvinte și expresii.

În timp ce ea copia cuvintele, Eminescu propunea echivalentele germane, « cu finul său simț al limbii » (Studii și Documente

literare, IV, p. 30). D. E. Lovinescu, în linie generală nedeslipit de textul Mitei Kremnitz, a sărit peste această studioasă îndeletnicire comună profesorului și elevei. Nu ne lămurim bine pricina omisiunii, care pare a fi voită.

Înlăturând acest prețios amănunt al biografiei eminesciene, autorul rezervă totuși în roman pagini întregi de docte considerațiuni eminesciene despre « evoluția semantică » a cuvintelor, făcând din Eminescu de sigur arbitrar pe precursorul autohton al semanticei. În realitate, primul nostru cercetător în această direcție a fost defunctul Lazăr Șeineanu, care a publicat în 1887, adică cu zece ani mai târziu o « Incercare asupra semasiologiei ». Eminescu e pus de d. Lovinescu să explice din « Cezara » a sa, cuvântul *a desmierda*, a cărui delicată nuanță derivă totuși din familia de cuvinte *merda*, prin intermediul lui *deexmerdare*. Să ne fie permis a ne îndoii asupra credibilității acestei situații, cunoscându-se gingășia raporturilor dintre profesor și elevă.

În cursul aceleiași explicații, Eminescu întrebuițează cu aceeași neverosimilitate, expresii moderne ca « proces de spiritualizare » și definiții nesincronice ca: « *Frumusețea este o noțiune relativă*, determinată adesea și de *imponderabile individuale* » (p. 44). Să ne fie îngăduită cu acest prilej o mică paranteză. Deși d. E. Lovinescu are o pregătire sorboniană, istoriografică, d-sa este lipsit de simțul istoricist nelipsit cercetătorilor trecutului. Înainte de a ajunge emulul d-sale ca romancier al lui Eminescu, d. Cezar Petrescu a pus în evidență câteva incongruități de acest fel ale d-lui Lovinescu, relative la denumiri de străzi și la amănunte vestimentare în « Mite ». Vom atrage, la rândul nostru, atenția asupra unei alte serii de « anticipații » uluitoare, ale d-lui E. Lovinescu.

Mite cunoaște *refularea* (p. 50) înaintea doctorului Sigmund Freud, iar doctorul Wilhelm Kremnitz vorbește despre « glandele interne cu sucurile lor misterioase », despre « secreția glandei tiroidale » și a « capsulei suprarenale », ca un adevărat precursor al endocrinologiei. Eminescu, în dialog cu Caragiale, vorbește despre « Lache și Mache », eroi caragelieni ce vor fi zămislți peste douăzeci de ani și mai bine (mult mai orientat, d. Cezar Petrescu pomenește de « Smotocea și Cotocea », plăsmuiri carageliene contemporane lui Eminescu, din care au derivat mult mai târziu faimoșii Lache și

Mache). Luându-și ca și clasicii francezi bunul său de unde îi vine mai bine, d. E. Lovinescu culege poante anecdotice mai recente, pentru a le atribui, după bunul său plac, personajelor din « Mite ».

Astfel Caragiale rostește o vorbă celebră a lui Al. Bogdan-Pitești, care făcea ocolul cafenelelor acum douăzeci de ani: « — Suferă, poete ! Așa se scriu poeziile frumoase ! » (p. 179) și mai apoi, tam nesam, o vorbă a sa de prin 1911, ca justificare a trecerii sale la ziarul « Românul » din Arad, unde era bine plătit: — Arta e cevașilea, . . . ceasornicărie de precizie, mă . . . unge-mă și freacă-mă ! . . . Unge-mă și freacă-mă ! . . . (vezi pentru explicarea anecdotică a cuvântului « Mărturia unei generații » de d. F. Aderca, interview-ul d-lui Octavian Goga). Dacă însă cârpelele anecdotice vor părea de minimă importanță și nevrednice pentru judecarea unei opere, ne îngăduim să atragem atenția asupra teoriilor despre artă și literatură, pe care d. E. Lovinescu le atribue lui Eminescu (p. 214 și p. 176—177), unde se vorbește de « funcția creației estetice » de « aptitudinile psihice . . . dictate de biologie », de « un nou mod de expresie », de « realizare tehnică », printr'o terminologie proprie epocii noastre.

Eminescu nu a putut vorbi în acest fel, deoarece alta era situația problemelor literare și altul vocabularul critic. De câte ori d. E. Lovinescu, în marginea ficțiunii, își pune eroii să vorbească și, mai ales, să gândească, azistăm în realitate la dezbaterile unor probleme actuale noi, într'un vocabular și o dialectică neverosimile în momentul eminescian.

Eminescu dezbate problema unității de caracter a clasicismului francez, într'un inadmisibil vocabular de astăzi: « Pe *fundalul* unei unități larg înțeleasă, trebuie să admitem *discontinuitatea* ca însuși principiul de existență a sufletului omenesc » (p. 36), sau : « Domnii scriitorii Franțuzi . . . pornesc dela o concepție unitară, *imutabilă* ; sufletul e un cristal primar și *ireductibil* » (p. 37).

Este într'adevăr foarte greu de înțeles felul în care un critic, un istoriograf literar și un istoric al civilizației, ca d. E. Lovinescu, înțelege a-l face să vorbească pe Eminescu într'un jargon atât de îndepărtat de preocupările și de materialul verbal al lui Eminescu. Disciplinele mai sus pomenite ar fi trebuit să-l pună la adăpostul acestor erori rezervate profanilor și neîngăduite celor inițiați ca d-sa.

Să revenim însă la cursul idilei dintre Eminescu și Mite. Indelețnicirile lor comune sunt prin firea lor lunecătoare. Situația dintre profesor și elevă e turbure. Dela interpretarea unui text, atenția profesorului se fixează asupra farmecelor tinerei sale eleve. Deși timid înaintea femeii, nepotrivit inițiativei erotice, paralizat înaintea acțiunii, poate conștient de distanța impusă prin inferioritatea sa socială, dar de sigur încurajat de cochetăria Mitei, Eminescu trece, pe nesimțite, la fapte. Un sărut, urmat de lectura endecasilabelor dantești potrivite circumstanței:

« la bocca mi baciò tutto tremante »...

dedicarea unor poeme ce nu-i erau poate consacrate Mitei, ridicarea în brațe a iubitei, împărtășirea unor gânduri când naive și senine, când complicate și negre, de omor, tutuiri sfioase și jurăminte aprinse, de cumințenie, cu efect de « lovitură de *gong* » (absolut autentic ! p. 232), sunt înlesnite de îngăduința prudentă a femeii care își dorește un rol de muză. Firește memoriul Mitei are marea grijă de a înlătura mărturisiri compromițătoare, în ceea ce privește fie urmările mai puțin nevinovate ale idilei, fie calculele de vanitate inerente *bas-bleu*-ismului. Scriitoare ea însăși, Mite Kremnitz a fost amețită, atât cât poate fi amețită o mică ființă calculată, de nimbul gloriei, care făcea din Eminescu un predestinat nemuririi, dar și potrivit sensibilității romantice, suferinței. Ea a văzut în Eminescu un « Lenau românesc » și și-a pus în gând să-i fie inspiratoare, ocrotitoare și alin.

A trebuit ca Titu Maiorescu să joace un rol ciudat de avertizator, depășind poate îndatoririle sale de cumnat, atrăgându-i atenția, disprețuitor asupra boemei sale, și bârfitor, asupra legăturii lui Eminescu cu ușurateca soție a profesorului ieșan, Ștefan Micle. Nu e nici o îndoială, păstrându-ne în stricta interpretare a « Amintirilor fugare », că Titu Maiorescu a fost acela care a determinat ultima rezervă de pudoare a Mitei. Moartea lui Micle îi dă Mitei prilejul să pună capăt unei situații neclare, trimițându-l pe Eminescu la Iași, în brațele văduvei vesele. Poate Mite a vrut numai să-l încerce pe Eminescu, dar în acest fel și l-a îndepărtat definitiv. În versiunea romanțată a d-lui E. Lovinescu, romanul Mitei se încheie aci, cât timp memoriul scriitoarei germane continuă să-l urmărească pe prietenul pierdut, cu o grijulie acoperire a oricărei ciude.

Nedibaci în prezentarea de ordin intelectual a lui Eminescu, d. E. Lovinescu a reușit totuși să pună în scenă limpede și nuanțat, duelul erotic dintre cei doi iubiți. Dacă n'a știut, așa dar, să reconstruiască prin proprii mijloace, reacțiunile de idei ale îndrăznețului cugetător, d-sa a adus o notă veristă în dramatizarea estompată a unei idile oprite la mijlocul povârnișului. În prima parte, autorul ne introduce cu destulă siguranță în lămurirea de sine a sentimentelor reciproce.

Mite a d-sale e prezentată simpatice, fără interpretări pejorative. D. E. Lovinescu și-a însușit integral susținerile cochetei scriitoare, neatribuindu-i nicio rezervă mintală. De asemenea evoluția sentimentelor lui Eminescu e urmată pas cu pas după avantajosele amintiri ale Mitei. Nu îi facem din aceasta o imputare d-lui E. Lovinescu, care s'a așezat din perspectiva romancierului disponibil, interzicându-și interpretările personale, îngăduite criticului.

Pentru crearea unei atmosfere cronologice, d. E. Lovinescu a introdus în mediul de care avea nevoie, figurile contemporane ale lui Titu Maiorescu, Petre Carp și I. L. Caragiale. Pentru schițarea fiecăreia din aceste însemnate figuri, criticul memorialist a adus un real sprijin romancierului. Într'adevăr, d. E. Lovinescu a cunoscut pe fiecare din ei și i-a schițat cu vervă. O scenă interesantă e punerea față în față a lui Eminescu și a Conului Petrache Carp, dezbătând problema evreiască. Nu e mai puțin adevărat însă că ideea d-lui E. Lovinescu de a-l înfățișa pe Eminescu cu o ploșniță pe haină e de-a-dreptul nefericită. În această împrejurare imaginară, aprigul boier moldovean s'a purtat cu obișnuita sa cruzime, distrăgând atenția poetului dela ploșnițele evreiești metaforice din limbajul lui Eminescu, la insecta reală, venită în sprijinul său, cu un neașteptat spirit de *à propos*. Ceea ce ni se pare însă mai neverosimil decât halul de neîngrijire al poetului (Mite n'a mers însă până la asemenea exagerare în amintirile ei), este seninătatea cu care Eminescu îndepărtează insecta de pe umăr fără să-și piardă cumpătul. Într'o astfel de împrejurare și în mediul aulic în care se afla, în saloanele doctorului Kremnitz, reacțiunea morală a lui Eminescu ar fi fost cu totul alta: poetul s'ar fi pierdut cu desăvârșire și n'ar mai fi călcat în casa în care se dezonorase.

Este de mirare că d. E. Lovinescu, atât de priceput în dezvoltarea psihologică a situațiilor date de memorialistă, de îndată ce

își ia libertăți, comite asemenea gafe. O figură bine creionată este samsarul evreu Nusăm Cucos, fostul om de încredere al căminarului Gheorghe Eminovici și pomenit de răposatul Corneliu Botez, în datele biografice inedite despre « Viața poetului Mihail Eminescu » din « Omagiul » îngrijit de dânsul (București, 1909). Firea volubilă a evreului, ajutat de Eminescu, aprig antisemit teoretic, dar săritor la nevoie și față de evrei, a dat prilej d-lui E. Lovinescu să-și arate încă odată talentul portretistic și anecdotic.

« Mite » se susține de asemenea prin prestigiile unui scris artistic, care nu-l desminte niciodată pe autorul său. Recunoscându-i valoarea formală, suntem însă datori să subliniem unele excese metaforice ale stilului. Dela primele rânduri ale cărții, ne izbesc neajunsurile exagerărilor.

« Dela fereastră, ea privea la frunzele castanilor stropite de *promoroaca prafului prematur* de pe ulița vopsită de *ripolinul proaspăt al soarelui de Mai* » (p. 7). Ca un clișeu, metaforele revin pe pagina următoare: «...petecul chel al maidanului *ripolinat de soare și prematur prăfuit* »... Dintr'un exces de plasticitate, scena omorului, ziua în amiaza mare și în centrul Capitalei, pe Batiște, e de asemenea un regretabil *hors d'oeuvre*. Aci ca și în scena ploșniței, d. E. Lovinescu a sărit peste cal. O seamă de alte formulări, de rândul acesta abstracte, ca « *prezența de spirit* aparent calculată, pe când de fapt fusese *reflexă*, fără participarea conștiinței » (p. 155), sau « *apele mari ale pasiunii cerebrale* » (p. 271), dar contradictorii din punct de vedere logic, vădesc prea marea încredere a autorului în suveranitatea peniței sale.

Înainte de a analiza romanul Veronicăi, vom produce documentul cunoscut de d. E. Lovinescu, care i-a inspirat titulatura cărții. Schița de mai jos a fost scrisă de Cornelia Emilian, protectoarea Harietei și a lui Eminescu, (amănunte bibliografice în *Studii și Documente*, I, Introducere, p. XLVII—LXV).

« Bălăuca »

Era bună școlăriță, deșteaptă, sărguitoare la carte, și din an în an, se făcea mai frumoasă. La examenul din urmă, când sfârșise

învățătura, se îndrăgi de ea profesorul din comisiunea examinatoare. Aflând colegii lui de dragostea sa, căutară să-l abată dela hotărîrea de a se căsători cu ea, fiindcă pentru vârsta lui Bălăuca era prea tânără. Dar fiindcă el vedea în tinerețea ei o mlădiță, o ceară moale, după cum zicea el, pe care o poate modela după gustul și voința sa, nu ținu samă de vorbele colegilor săi. În scurt timp îi făcu zestre și se căsători cu ea. A fost ea ceară moale și el a modelat-o cum i-a plăcut, până ea ajunsă la vârsta în care, vorba ceea, a făcut ochi ca pisicele. Atunci, bolnav el în pat, era părăsit de ea, lăsat în grija servitoarei și zile întregi, nu venea acasă dela petreceri. Voind el s'o înduioșeze sau s'o sperie, ca să mai stea acasă, puse în pat, deasupra învelitoarei sale, gloanțele și revolverul. Bălăuca, cum veni, uitându-se la revolver, îi zise zâmbind: Dacă voiu îmbătrâni, mă împușc și eu. Urmând ea petrecerile și boala profesorului înaintând, muri pe mânele servitoarei. Colegii săi, compătîmindu-l, Bălăuca pierdu din considerația lor. Dar ca una ce era tânără, frumușică, deșteaptă, și ușoară în dragostea ei, se bucura de vorbele măgulitoare ale tinerilor. Amețită ea de vorbele lor, aștepta ca toți și toate cari o cunoșteau, să se închine în — numele ei. Și fiindcă în așteptarea ei nu i se da ce dorea, se făcu răutăcioasă, încât era împotriva femeilor cari nu se potriveau în dorințe cu ea. Desfătarea tinerilor împrejurul Bălăucei o întunecase, și prietenii soțului ei se întrebau: ce s'a făcut cu Bălăuca?

(Cornelia Emilian: *Câte ceva*, București, 1909).

Sub aceeași poreclă, pe care d. E. Lovinescu o « schimbă în renume », era numită Veronica în familia, care o dușmănea, a lui Eminescu. Fără ca romancierul să-și însușească această ură, d-sa pare a nu-și fi făcut totuși o imagine convențională despre flușturateca prietenă a marelui poet. În « Bălăuca », Veronica e înfățișată, spre deosebire de Mite, ca o amantă întreprinzătoare, grăbită să aparțină iubitului ei, la plecarea sa din Iași (1877), « oriunde, oricum, oricând » (p. 285).

De cum l-a cunoscut, la Viena, nu s'a sfiit să-și arate înclinarea impetuoasă pentru poetul de care s'ar fi îndrăgostit la citirea poeziei « Venere și Madonă » și la vederea romanticei sale reproduceri fotografice. Revăzându-l apoi la intervale foarte rare, până la stabilirea sa la Iași ca bibliotecar, revizor sau redactor la

«Curierul de Iași», tânăra soție a bătrânului profesor ducea o viață de distracții mondene, profund neplăcută spiritului grav și seriozității fundamentale a lui Eminescu. Dintr'o scrisoare pe care poetul i-o adresează la moartea lui Micle și despre care misivă nu avem pricini a ne îndoi ca de corespondența apocrifă dată la iveală de d. O. Minar, reiese că Eminescu păstrase până atunci raporturi respectuoase și protocolare cu Veronica.

D. E. Lovinescu, care a păstrat o fidelitate absolută relatărilor d-nei Kremnitz, în «Mite», neîngăduindu-și libertăți față de scriptura textului, a procedat în «Bălăuca» cu totul altmintrelea. În timp ce «Mite» rămâne o carte de strictă observație documentară, «Bălăuca» e o francă operă de imaginație, în care interpretarea și fantasia creatoare își reclamă cele mai largi drepturi. Astfel am văzut că Veronica, în «Bălăuca», s'a dăruit poetului cu doi ani înainte de a ajunge văduvă. În ce împrejurări și în ce chip, vom vedea mai departe. Deocamdată acest amănunt joacă un rol secundar într'o carte unde autorul își propune să dea o imagine nouă a marelui poet.

Încă din citirea romanului «Mite», se întrezărea o înfățișare nouă a lui Eminescu, formulată astfel: ...«știa (Mite, N. R.) cât de lesne se lasă (Eminescu, N. R.) în voia viselor, a amintirilor, a senzațiilor, în nici o legătură cu momentul, ca un om căzut de aiurea; singur se numea în glumă «omul din lună»;... lucra în el o forță inconștientă, care-l scotea din logica momentului și îl făcea să se conducă după norme proprii și imprevizibile... Mite îl cunoștea bine; îl știa acordat pentru o muzică solitară» (p. 33—34). În aceste rânduri se găsește geneza structurii psihice a lui Eminescu din «Bălăuca». D. E. Lovinescu a fost ispitit așa dar de o ambiție majoră, care constă în a desprinde pe autorul «Sărmanului Dionis», din linia mijlocie a tuturor muritorilor. Spre deosebire de toți ceilalți oameni, Eminescu al d-lui E. Lovinescu va fi construit după alte legi psihologice. Starea sa morală, specifică și diferențială este transa visului în stare de trezie, până la virtutea prezenței permanente și halucinatoare a ființei iubite.

După plecarea Veronicăi dela Viena, Eminescu o purta cu sine, ba mai mult, «o preumbla ca pe o ființă vie, prin parcuri, prin muzee, pe cheiuri; ea îi răspundea, atât cât îi convenea lui; își refăcea astfel trecutul cum l-ar fi dorit» (p. 192). Mutat la

Berlin, a dus-o mai departe cu dânsul « într'o călătorie de nuntă spirituală » (p. 226 și urm.). Neînvățat cu procedeele moderne ale romanului clinic post-proustian, care își trage substanța din abaterile subconștientului, d. E. Lovinescu practică o formulă mai comodă, de arbitrar psihologism excepțional, fără a-i adânci premisele și consecințele. Ceea ce s'ar justifica numai ca o stare maladivă, cerând ascuțite instrumente de analiză a inconștientului și a mecanismului psihic detracat, apare la d. E. Lovinescu ca un fel de idilism psihologic, ce nu și-ar da seama de valoarea sa revoluționară și de obligațiile analitice subsecvente. Așa dar d. E. Lovinescu se complăce a sfârâma resorturile vieții morale normale, fără a le substitui o șurubărie mai complicată, cu un mecanism moral mai gingaș.

D-sa mai concurează și romanul modern, care, pe urma unor autori înaintați, adună materialul unei construcții epice în intervalul de timp al unei singure zile. Așa au procedat Joseph Conrad în « Typhon » și James Joyce în « Ulyse », și pe urma lor la noi, d. Camil Petrescu în « Patul lui Procust », și d. Ion Biberi în « Proces », ca să numim numai pe acei romancieri familiarizați cu « noua structură » a înțelegerii omului (după expresia a însuși d-lui Camil Petrescu). D. E. Lovinescu înghesue materialul romanului d-sale în răstimpul unei zile și a două nopți, atâta cât îi este strict necesar eroului său pentru traectul București-Iași, cu o jumătate zi de odihnă la Iași și până la trenul următor de dimineață, Iași-București.

Muncit de o putere obscură, mai mult în neștire decât conștient, pleacă la Iași, așa după cum îl hotărîse Mite, iar el îl vestise pe Caragiale (în ultimele pagini ale romanului Mite). În tren, este străin de ce se petrece în compartiment, retrăind romanul dragostei sale cu Veronica, abia întrerupt de două ori de zdruncinăturile trenului și de obligația de a schimba trenul la Pașcani, recăzând îndată în starea de visare până la Iași, unde e dat jos de personalul trenului. Autorul « Procesului », într'o recenzie de altfel foarte deferentă, în dubla sa calitate de cronicar literar la ziarul « Le Moment » și de ager psiholog al subconștientului, i-a adus d-lui E. Lovinescu o obiecție, socotim, fundamentală: aceea că, la romancierul nostru, visul are un caracter logic, indiscontinuu, dirijat într'un singur sens, în timp ce structura caracteristică a

visului este tocmai inversă, adică ilogică, indiscontinuuă și nedirijată. De altfel, d. E. Lovinescu îl face pe Eminescu să se scufunde molcom într'însul și să-și revină în fire, printr'o dulce operație psihologică, străină de mecanismul propriu transelor onirice.

În pătrunzătoarea cronică pe care i-a consacrat-o « Bălăucei » d. Vladimir Streinu, în paginile acestei reviste, d-sa își exprima surprinderea că Eminescu într'un loc putea să-și amintească amănunțele unei scene la care nu luase parte, întocmai după cum Nusăm Cucuș, care revine în « Bălăuca », cunoștea conținutul unei sticle despre care se vorbise înainte de intrarea sa în compartiment. La justele observații ale confratelui nostru, ne luăm îngăduința să arătăm generalitatea acestei procedări pripite: astfel la paginile 32—34, Eminescu « retrăește » dialogurile prietenilor săi, înainte de sosirea sa; mai departe, la paginile 56—59, își amintește de conversația, dintre studentul Neagoe și Veronica, la care nu azistase; la paginile 70—71, știe ce au vorbit colegii săi, în lipsă; același lucru la p. 80 rândurile finale, sau la paginile 139—140, — încă odată Neagoe-Veronica, ș. a. m. d.

Observația noastră are scopul de a completa pe acelea ale d-lor Vladimir Streinu și Ion Biberi, aruncând lumină asupra compunerii romanului lovinescian. D. E. Lovinescu a scris romanul scenă cu scenă, împărțindu-și logic materialul acțiunii, și a pus apoi capitolele pe seama visării lui Eminescu, fără să-și dea seama că ele vor păstra în roman o existență independentă, ba chiar străină și adversativă legilor « muzicii solitare ». Departe deci de a se naște din ritmul sufletesc al visării singuraticice, scenele romanului filmează stări obiective, văzute de romancier și gratuit atribuite poetului. Sau altfel zicând, filmarea cu încetinitorul a acțiunii nu îl reprezintă pe Eminescu în specificitatea sa psihică, ci numai o modalitate epică perfect curentă.

Plecând dela Creangă, după câteva ore de odihnă și de petrecere cu mucalitul său prieten, Eminescu este pus să aziste la o feerică filmare a trecutului istoric moldovenesc, pe un pod de raze între Râpa galbenă și Repedeia; după ce romancierul crede a fi surprins o altă latură specifică marelui poet, și anume transa național-passeistă, reia pelicula întreruptă a mai recentului său trecut pasional, filmând ceea ce i-a mai rămas nedesfășurat din romanul iubirii lui Eminescu pentru Veronica. Parada istorică,

Duca-Vodă — Dimitrie Cantemir, se intercalează ca o ilustrare mai curând fantezistă decât fantastică a puterii lui Eminescu de reprezentare halucinatorie a trecutului.

După ce romancierul mântue desfășurarea filmului său obiectiv, atribuit printr'un procedeu de substituire, ochianului lăuntric eminescian, pe lentila căruia visul se transformă în visare trează, d-sa îl trimite pe poet să dea târcoale casei Veronicăi, spre a vedea cum un ofițer se strecoară din încăperile ei.

Revenit la realitate, cu o lovitură în moalele capului (« Buum ! — scrie d. Lovinescu. Un trăsnet puternic îi sparse catapeteasma sufletului », etc.), împărtășindu-și necazul lui Creangă, care-l împacă cu o snoavă, Eminescu se sue din nou în tren, căutându-și în buzunar, la cererea controlorului, al doilea bilet al Veronicăi, cu care crede a porni la drum, nedeslipit ca 'n vremurile bune, ale iluziei. Felul cum d. E. Lovinescu își termină romanul, în ciuda desmeticirii cu « trăsnet », arată încăpățânarea romancierului în prezentarea unui Eminescu zănatec, croit după legi extra-terestre, ce ne-au rămas nedeslușite.

I s'a adus d-lui E. Lovinescu învinovățirea, cu prilejul alegerilor academice, de către d. N. Iorga și mai înainte de către d. Al. Tzigara-Samurçaș, de a fi înjosit chipul ideal al poetului, prin scena de adulter al Veronicăi, într'o cameră de hotel închiriată anume perechilor pasajere. Personalul hotelului identifică în Eminescu o veche cunoștință turbulentă, rău platnic, evacuat cândva de poliție, scenă de care Eminescu își amintește rușinându-se. Socotim la rândul nostru că d. E. Lovinescu a fost greșit inspirat, punându-l pe Eminescu într'o asemenea situație precară, fără justificarea vre-unei mărturii contemporane, sau a unei caracterizări adevărate. Inainte de a considera amănuntul rușinos, îl respingem ca necaracteristic comportării morale a poetului care, până în pragul întunecării sale, nu a dat niciodată dovada unei asemenea degradări morale. Așa dar, nu dintr'o dispoziție moralizantă regretăm pătarea unui roman ultra-idealist, până la negația funcționării psihologice umane, cu un strop zadarnic de noroi, ci de pe o poziție critică exigentă, care dă drept de cetate mărturiilor infernului uman, numai când sunt semnificative și autentice. In manuscrisele lui Eminescu cercetate de noi, am dat peste un text adânc turburător, pentru cunoașterea substratului

erotic eminescian. Nu ne sfiim a-l reproduce, ca pe un document a cărui semnificație e neîndoielnică :

« N'am vrut să pun pe paginile sfinte, îndoelile mele. Fost-a ea mulțămită de mine? Avut-a ea acea culme, pe care trebuie s'o aibă cineva în cea mai intimă îmbrățișare... (sermana, cuvânt suprimat N. R.) copila mea cea sperioasă? Să am această siguranță numai ș'atunci aș fi fericit... Sigur este însă, că ea nu e din acele naturi voluptoase, cari sug plăcerea din ochi (sic) iubitelui și din măduva lui... Ea e pudică, timidă în acest punct, și cu toate acestea dacă aș fi putut satisface... Ea mi-a spus că a fost satisfăcută de trei ori... O de aș ști aceasta numai ! ».

(Biblioteca Academiei Române, Manuscris 2259, p. 183; pe verso două strofe, care au servit la redactarea poeziei « Făt Frumos din lacrimă », apărută în 1878, îngăduie datarea însemnării, între 1875 și 1878).

Acest document îl înfățișează pe Eminescu ca pe un anxios, stăpânit de neliniște sexuală, asociind amănuntul fiziologic cu apelativele gingașe, după termenii retoric-romantici ai formulei de început. Prin mărturisirea aproape modernă a unei anxietăți sexuale, se aduce poate o retușare necesară portretului naturalist al lui Eminescu, datorit d-lui G. Călinescu, care a văzut în poet o fire sănătoasă, aproape de pământ, oarecum înrudit unui Creangă « ferin ».

« Bălăuca » e o încercare, după noi mai puțin izbutită decât « Mite », de a substitui icoanei lui Eminescu — teluricul (G. Călinescu), o imagine nouă, care chiar dacă este derivată din tradiționalul portret al lui Maiorescu, duce la consecințe absurde solitarismul psihic eminescian. Nu ni-l putem închipui pe Eminescu, funcționând cu un mecanism elementar de scufundare în vis și de rededeșteptare la realitate, falsificat prin îndesarea în visarea sa trează, a unui banal film de viață exterioară. Construit așa dar pe un viciu tehnic și pe o eroare psihologică, romanul d-lui E. Lovinescu, departe de a ne dărui un chip nou al lui Eminescu, este o categorică nereușită epică. Numai reformându-și instrumentația, continuarea acestui roman poate să aducă o îndreptare unei grave erori estetice, pe lângă care inadvertența de ordin etic și psihologic, dezaprobată de Academie, este secundară.

Trilogia eminesciană a d-lui Cezar Petrescu este o masivă construcție epică, de o mie două sute de pagini. Viața literară oferă paradoxe la tot pasul. Fără să derive dintr'o disciplină științifică, d. Cezar Petrescu ni se arată mult mai documentat decât d. E. Lovinescu. D-sa nu pleacă dela un singur document, pentru a ridica schela unei construcții, ca precedentul în « Mite », nici nu este victima unui pretențios psihologism, în dosul căruia se ascunde tehnica tradițională măsluită, ca în « Bălăuca ». Romancier robust, dar adeseori risipit în improvizări inconsistente, d-sa a lucrat de data aceasta cu toată conștiinciozitatea dovedită în cele mai bune romane ale sale (« Intunecare », « Baletul mecanic » și, mai ales, « Comoara Regelui Dromichet »). Despărțit din necesități editoriale, în trei volume aparent independente, romanul d-sale e, la drept vorbind, o lucrare perfect unitară, fără soluție de continuitate, îmbrățișând cu vigoare douăzeci și cinci de ani din viața poetului (cam între vârsta de zece și treizeci și patru de ani). Ultimii ani ai lui Eminescu sunt dați peste cap, în treizeci de pagini finale. Ele puteau lipsi, manifestând voința romancierului de a ni-l înfățișa pe Eminescu doar în perioada sănătății sale morale. Sau anii de decadentă ai poetului « Luceafărului » puteau da materialul unei culminări patetice, într'un ultim efort de creație, tot atât de susținut ca și precedentele, lărgind romanul într'o tetralogie.

În primul volum, « Luceafărul », Eminescu este înfățișat copil și adolescent; partea a doua îl duce mai departe, pe drumurile Vienei și ale Berlinului; ultima parte sunt cei zece ani petrecuți în țară până în 1884 și, cu o culpabilă repeziciune, anii întunecării minții.

Cea mai interesantă parte a întreprinderii epice este începutul primului volum, în care Eminescu este așezat în mijlocul naturii moldovenești, ca într'un mediu original de unde copilul își trage seva pământului, preschimbând-o în substanță primordială a personalității sale. Sunt pagini puternice, de viață elementară, care se alătură celor mai bune rânduri din eposul rural al « Comorii Regelui Dromichet ». Micul Mihai, copil hoinar, mai mult iubitor al câmpului și al codrului decât al domesticității, înnăbușitoare prin duritatea temperamentului patern, e prieten cu găzele și cu verighetele, cu pasările și cu câinii, cu prisăcarii și cu bacii repre-

zentativi ai țelinii, învățat să-și odihnească măduarele pe un braț de paie, sub lumina ocrotitoare a lunii. De ce însă d. Cezar Petrescu, în capitolul VIII al cărții întâi, s'a lăsat ispitit de un procedeu facil și condamabil? Pentru a desăvârși atmosfera unui lac cu trestie, și totodată pentru a face să se creadă că acest colț de natură i-a imprimat senzații neșterse, pe care le-a folosit mai târziu ca poet în cunoscutele sale pasteluri elegiace, d. Cezar Petrescu și-a împănat proza descriptivă într'un fel cu totul nepermis, cu pasaje celebre din viitoarele poeme.

Lacul d-sale e lacul *cu trestia lină*. Mai departe e vorba de *aurul* din văzduh și de *argintul pe ape*. Urmează *blânda batere de vânt*, *tânguiosul glas de clopot*, *păsările somnoroase* la cuiburi, « gâsca sălbatecă mânându-și puii albi între trestii să se culce », apoi *buciumul de pe deal*, care cheamă *cu jale*, și chiar *îngerul de pază* cu *haina de umbre și raze* (iar cu prilejul pomenirii unei nunți de găze, care vestește poema « Călin », d. Cezar Petrescu ia dela Emil Gârleanu expresia « în lumea celor ce nu cuvântă ». Urmarea ne-a dat cel puțin satisfacția constatării că d. Cezar Petrescu nu și-a extins procedeu, care rămâne specific acestui mic capitol.

În ajunul plecării la Cernăuți, Mihai e trimis de Harieta la Baba Chiva Lefteroaia, țiganca care-i ghicește în palmă predestinarea. El însuși, în clipa despărțirii de familie, provocat de fratele său Ilie să spună ce vrea să ajungă în viață, răspunde: « Dichter ! » și astfel, prin cele mai migăloase și mai pregnante pagini (9—134, *Luceafărul*) ale romanului, d. Cezar Petrescu a închis ca într'o crisalidă forma viitoare a viermelui de mătase. Într'una din fugile sale dela școală acasă, se situează dragostea adolescentului pentru fata pădurarului Pătru Toader Gânj, Ileana, ca un sentiment *dureros de dulce* (I, I, p. 225).

Ileana e o copilă sălbatecă, dar meșteră în viclenii drăgăstoase și știutoare că iubirea e în neamul ei un blestem. Într'însa i-a plăcut d-lui Cezar Petrescu să întrupeze pe acea Elena, prima iubită a lui Eminescu, care i-ar fi inspirat redactarea dintâi a poemei « Mortua est » (1866). Mihai deplânge moartea ei ca un adevărat copil al naturii, târîndu-se « ca o vietate rănită a codrului la izvorul cu lespede veche, cu tufa de mintă și frunze de feregă zimțate » (I, p. 344).

Un alt moment impresionant al adolescenței sale fugoase, este intrarea sa pe bariera Bucureștilor. Un « fior fără pricină » îl străbate. Atunci își amintește de o vorbă auzită dela țigancă vrăjitoare. A călcat pe locul nenorocirii. Este un semn de sus. La București, ca și pretutindeni în raitele sale, el caută un pod cu fân, primitor ca toate așternuturile de fân ale copilăriei sale de nomad. Tot aci în București, mai tânărul său camarad de viață actoricească, I. L. Caragiale, îi deschide ochii cu o precoce predispoziție realistă, ce ni se pare contestabilă, asupra realității tangibile a amorului său de marmoră, actrița Eufrosina Popescu. D. Cezar Petrescu așa de bine informat de obicei, îi asigură un rol cam echivoc, « ascunzând un suflet de fiică a măhălăliilor din București » (I, p. 422).

Dacă ar fi deschis « Dicționarul Contimporanilor » de Dimitrie R. Rosetti (București, 1898), ar fi văzut că Eufrosina Popescu era mlădiță de boieri craioveni, născută la 1828, crescută și instruită cu îngrijire; fostă cântăreață cu renume în Apus, în prima tinerețe, consacrându-se teatrului curând apoi, avea în 1866 vârsta de 38 de ani și o situație artistică prea deosebită, pentru a se deda unor jocuri de probistă cu un sufleur, căruia nu-i dăduseră tutelele.

Dacă deci inspiratoarea poeziei « Amorul unei marmore » a fost într'adevăr Eufrosina Popescu, trebuie să rămânem credincioși tradiției, care a văzut în înamorarea adolescentului o naivitate a vârstei, iar nu o consecință a unui capriciu de cabotină. Din anii de studenție dela Viena, capitolul serbării dela Putna e deosebit de puternic, iar scena pășaniei lui Gh. Dem. Teodorescu, folkloristul « de salon », perpelindu-se pe culcușul de fân, în care la deșteptare nu-și mai găsește ghețele de lac, e dintre cele mai hazlii. Mai semnificativ este însă capitolul precedent (« Nirvana », Cartea întâi, VII), de puternică ficțiune, al evocării morții baciului Trofim, împresurat de « mulgătoare și mieluțe » ca ciobanul Mioriței, în timp ce Moș Miron prisăcarul ipostaziază tradiția milenară a strămoșilor noștri Traci, refractar progresului, văzând în toc-mirea lui Pătru Toader Gânj, la compania căilor ferate Strussberg, un adevărat blestem.

De data aceasta, punând în gura moșneagului cuvintele de ură împotriva născocirii diavolești, care desfundă pădurile și alungă

cântecele, d. Cezar Petrescu a prefigurat norocos, cunoscuta diatribă eminesciană contra drumului de fier, din «Doina». Printr'o intuiție divinatorie a rolului pe care îl joacă în cursul unei existențe, impresiile întipărite în copilărie și adolescență, autorul a avut grije să fixeze în acele epoci hotărâtoare formării caracterului, jaloanele determinantelor sale morale. D-sa închipuește de asemenea o pereche de intelectuali: un bătrân critic mușcător, care-i descoperă cheia expresiei și a destinului în contrastul fizionomic dintre partea superioară a feței, aparținând unei lumi spirituale, și partea de jos, cu buzele și bărbia, lumii materiale; și un tânăr estetik, William Lee, sterp esteticizant la început și căruia experiența i-a dat mai târziu alimentul spiritual al creației. Eminescu și bătrânul critic sunt de acord în a vedea procesul creator ca un nobil accident al dezechilibrului organic.

Teoria este romantică și nu are valoarea unui raport științific, dela cauză la efect, dar folosește într'o oarecare măsură la proiectarea unei atmosfere de fatalitate, în romanul d-lui Cezar Petrescu. Într'o îmbrățișare tarifată, la Berlin, eroul romanului primește virusul boalei care avea să-l răpună.

Ca să se vadă că dintr'o scenă impură se poate scoate prilejul unui autentic răsunet tragic, trimitem pe cititor la pagina de roman, în miezul operei, care-i decide soarta (*Nirvana*, 193). Ea ar trebui reprodușă în întregime, deși motivul ei ar putea părea banal. Nu este inedită situația prostituatei care-și transmite otrava cu un fel de sumbră furie și cu plăcerea drăcească de a distruge un organism sănătos. În scena datorită d-lui Cezar Petrescu, femeia cu orbitele de moartă, își întreabă însoțitorul purtat către dansa de «o putere a nopții și răului», dacă nu se teme că ea îi va da descompunerea și moartea. De acum înainte, soarta lui Eminescu e pecetluită. Întors acasă la Ipotești, se destăinuiește surorii sale paralitice: — Nu te apropia. Sânt putred, Harieto, sânt putred.

În îngrijirea fratelui său Șerban, medicinistul, care este la rândul său condamnat demenței și tuberculozei, acesta îi prezintă un sinistru pomelnic al membrilor familiei sale, care nu vor întârzia să-și ispășească păcatele. El însuși, Mihai, descifrează fatalitatea stirpei căminarului, în nesăbuita risipire a copiilor săi, dela

vatră, în cele patru vânturi ale lumii. Suntem aci la punctul de interferență dintre tematica permanentă a d-lui Cezar Petrescu și speța nefericitului destin eminescian. Romancier al tradiției, adversar al progresului, văzut sub aspectul negativ al transferului de clasă, romancierul supune cazul individual al lui Eminescu, perspectivei sale sociale, pe planul epice. Ca și elementele nevolnice dela țară, atrase în felul insectelor de vâlvătaia felinarelor, neamul lui Gheorghe Eminovici a pierit, pentru că nu a fost ținut lângă brazdă, acolo unde este vigoarea trupească și sănătatea morală.

Generalizarea ni se pare greu admisibilă. Printr'un proces somatic, în cercetarea căruia nu vom intra, precum și datorită educației lor alese, fiii căminarului Eminovici erau sortiți izbânzii, care le-a fost interzisă, fie datorită misterului ereditar, fie accidentului. Oricum ar fi, ivirea pe lume a lui Mihail Eminescu, în împrejurările ce i-au înlesnit creația, a fost mult mai norocoasă pentru cultura noastră decât înnăbușirea geniului său în idila tradiționalistă a vieții la țară, care de altfel nu e un panaceu împotriva dezastrelor eredității sau a morburilor contractate.

Centrat însă pe o puternică convingere și clădit cu o migală de viguros arhitect, romanul d-lui Cezar Petrescu se desfășoară în primele două volume cu o certă putere, redând ca într'o monografie spirituală vie, formarea caracterului eminescian. Ultima parte, « Carmen Saeculare », ne lipsește însă de o condiție, după noi esențială romanului care nu descrie viața unui om de acțiune, ci aceea a unui creator de valori spirituale. Nu putem concepe romanul maturității lui Eminescu, între vârsta de 25 și 34 de ani, altminteri decât faustic.

Ne interesează de acum înainte mai puțin integrarea sa într'un mediu bine reconstruit, decât conflictele ce se propun inteligenței sale creatoare. Pe acest Eminescu, noi îl concepem, așa dar, mișcându-se în miezul unei drame spirituale, căutând deslegări insolubile problemelor tehnice ale artei sale și problematicei sale metafizice, sau găsind în formulările personale ale unui crez naționalist, un răspuns mai apropiat pentru rosturile sale pământene. Nu biografia lui Eminescu, atât de conștiincios folosită de romancier, se

cuvenea pusă mereu la contribuție, ci viața patetică a gândirii sale, care constituie o adevărată realitate spirituală.

Cu aceste rezerve, « Luceafărul sau Romanul lui Eminescu » este o viguroasă operă, de strânsă factură și de solidă arhitectură, căreia îi întrevădem frumoasa menire de a răspândi în straturile largi ale publicului, chipul veridic al lui Eminescu.

ȘERBAN CIOCULESCU

MUZEUL SATULUI ROMÂNESC

În cuvântarea de inaugurare a Muzeului Satului, d. prof. D. Gusti a spus: «...N'am avut înainte pilda muzeelor în aer liber din țările nordice, Skansen, Bigdo sau Lillehammer. Ele sunt, pentru noi, în prea mare măsură romantice, și prea etnografice, cu luare aminte mai mult asupra «valorilor» și «pieselor» muzeale, decât a omului de astăzi și a mediului și faptelor lui de toate zilele... *Muzeul* nostru nu este un muzeu etnografic, ci este un muzeu social». Nu știu dacă sutele de mii de vizitatori ai «Lunii Bucureștilor» se vor fi pătruns, dela cea dintâi cunoaștere a *Muzeului*, de această fundamentală deosebire. Cred, însă, că impresia de «realitate românească», de «autenticitate» a fost copleșitoare pentru toți. Rareori se poate desprinde atâta organizație și o atât de firească frumusețe, dintr'o încercare de sinteză făcută cu mintea și cu mâna omului. Deși întâlnim așezări din regiuni atât de diferite — Țara Oașului și Argeș, Bărăgan și Banat, Bihor și Ilfov — totul se leagă, se ține strâns, și alcătuiește laolaltă icoana unei fermecătoare civilizații țărănești. D. H. H. Stahl nu exagerează afirmând (*Sociologie Românească*, Nr. 5, p. 30) «că reprezentăm cea mai mare și mai întinsă civilizație țărănească din câte se află». Experiența pe care echipierii Fundațiilor Regale au făcut-o, petrecând o lună de zile în mijlocul celor 130 de meșteri aduși din atâtea regiuni românești, este de o excepțională valoare. Studenții și tinerii cărturari au putut vedea că «toți sătenii aceștia, de oriunde ar fi, din Basarabia sau Banat, din Maramureș sau din Dolj, se înțeleg unii cu alții: vorbesc aceeași limbă, au aceleași obiceiuri, aceleași feluri de a prețui viața și de a pricepe frumosul, același fel de a-și întemeia gospodăria, în ciuda faptului că n'au un șablon de imitat și, deci, nimic nu este leit cu altceva, ci totul este viu, spontan, puternic, întocmai ca viața însăși» (H. H. Stahl, articolul citat).

Această fundamentală unitate — pe care spontaneitatea și inițiativa fiecărei regiuni nu o alterează ci, dimpotrivă, o însuflețește — nu este numai o mândrie a civilizației noastre țărănești;

ea ne ajută să înțelegem toate celelalte fenomene spirituale românești, fie colective, fie individuale. În *Muzeul Satului*, uluitoarea unitate a limbii românești — singura limbă romanică fără dialecte — se explică și se ilustrează dela sine. Este o permanentă forță spirituală centripetă în orice fenomen românesc înregistrat de istorie; forță care menține unitatea neamului, unitatea limbii, unitatea vieții religioase.

Alcătuindu-se pe imense suprafețe teritoriale, din Balcani și până în Tatra, dela Adriatică și până dincolo de Nistru, neamul românesc nu cunoaște, totuși, nici o mișcare ciclonică, nici o abatere masivă de pe axele sale centrale. Dimpotrivă, șira spinării — cum s'a spus — rămâne neconținut aceeași: munții Carpați. Unitatea structurii sociale nu slăbește, chiar când vecinii sunt de o altă rasă și au un alt ritm istoric. Cei dintâi fondatori de State în aceste părți ale Europei, Românii dovedesc neconținut o neistovită unitate în toate organismele statale pe care le creează. În privința « influențelor », lucrurile sunt și mai impresionante. Dacia a fost din toate timpurile preistorice și protoistorice, o regiune traversată de cele mai puternice civilizații europene și răsăritene. În timpul formației neamului românesc, « influențele » au continuat să se exercite din toate părțile — și ele nu s'au stins niciodată, nici până în vremurile de azi. Influențe care prindeau în sfera lor de acțiune clasa stăpânitoare (de ex. stilul de viață angevin, slav, bizantin), sau clasa țărănească (bunăoară, bogomilismul). A-și fi păstrat unitatea vieții sociale și sufletești, după ce a asimilat atâtea curente spiritualiste, este cea mai defintivă verificare a forței de creație de care dispune neamul românesc.

Forță de creație, în cadrele unei civilizații țărănești unitare. Căci, ceea ce impresionează în fenomenul românesc — fie istoric, fie spiritual — este unitatea sa stilistică. În această privință, chiar cultura noastră modernă, care nu pleacă dela matca țărănească și nu se adresează decât incidental și oarecum exterior maselor de săteni, ne oferă câteva impresionante exemple, unice în istoria culturii europene. Noi avem un clasic al literaturii moderne, pe Ion Creangă, care poate fi citit și înțeles de absolut toate categoriile sociale românești, din toate provinciile. Nu există, în opera lui Creangă, nici o « rezistență », nici un particularism inaccesibil — cu toată limba lui moldovenească. În ce altă literatură europeană, un *clasic* poate fi accesibil absolut tuturor categoriilor de cititori?

Caracterul aulic al literaturii italiene — cum i-a spus criticul Borghese — izolează pe toți clasicii, dela Dante și Petrarca până la Carducci și D'Annunzio, de marea masă a țăranilor italieni care nu au studii umaniste. În Franța, poate Lafontaine e singurul accesibil — dar tot ce e specific « francez » în clasicism, dela

Montaigne și Racine până la Stendhal, cade dincolo de înțelegerea oricărui cetitor. În Germania, în Rusia (poate, cu excepția ultimelor opere ale lui Tolstoi), în țările nordice — lucrurile sunt mai mult sau mai puțin similare.

Unitatea fundamentală a fenomenelor spirituale românești se poate verifica și astăzi. România este singura țară europeană în care cel mai mare romancier este, în același timp, și cel mai popular, adică accesibil oricărui om știutor de carte. *Ion* și *Răscoala* ale lui Liviu Rebreanu pot fi citite cu pasiune atât de un țăran cât și de un erudit. Să ne gândim în ce țară europeană se mai întâlnește un asemenea caz. Poate fi citit Marcel Proust de orice francez, Thomas Mann de orice german, Galsworthy de orice englez sau D'Annunzio de orice italian? De altfel, Liviu Rebreanu nu este singura excepție. Trăiesc astăzi mai multe personalități creatoare românești care, fără să știm dacă sunt sau nu accesibile oricărui public — poartă totuși aceeași pecetie stilistică și se revendică dela aceeași matcă țărănească. Am putea numi — cât ar părea de paradoxal — pe un Brâncuș sau un Lucian Blaga...

Unitatea aceasta de care dă dovadă viața socială și sufletească a neamului românesc nu are nimic dogmatic și autoritar în ea. Trebuie să vedeți *Muzeul Satului* ca să vă convingeți de polimorfia uluitoare a civilizației noastre țărănești. Ochiul descoperă pretutindeni forme noi, aspre sau grațioase, solemne sau gingașe. Geometria domină aici, cu încântarea ei liniștită; contururi oceanografice apar dincolo, umbre și profiluri din lumea plantelor sau a algelor submarine. Un ochi exercitat și o memorie bună ar putea descoperi aici ceva mai mult decât o adaptare la mediu (variația materialelor, a dimensiunilor, a economiei casnice); ar putea descoperi înrudiri stilistice cu forme și culturi străvechi. Dar toate aceste înrudiri, variații, invenții — se topesc într'o intuiție unitară; și toate formele dovedesc o aceeași nesecată putere de creație și o neistovită imaginație. Numai contemplația unui monument indian poate oferi o mirare similară. Ca și arhitectonica și iconografia indiană, arta țărănească românească¹⁾ evită tiparele, evită tehnica «ocupării spațiului» prin repetarea la nesfârșit a acelorași forme. Foarte aproape de viață, imitând gestul inițial și fundamental al vieții — creația, înnoirea, depășirea — sensibilitatea țărănească nu se oprește în tipare și nu se lasă condusă de canoane estetice. Forme noi se nasc sub ochii noștri. Mărturia d-lui H. H. Stahl este, în această privință, edificatoare. « Uneori lucrul era și cu primejdie, pentru ce vroiam noi să facem, pentrucă regula noastră era autenticitatea, păstrarea stilului local. Or ei,

---

¹⁾ Mă refer, evident, la materialul artistic risipit în *Muzeul Satului*: case, porți cioplite, foișoare, ferestre, tinde, etc.

când li se părea că e ceva frumos la vecini, odată se apucau de stricau ce făcuseră și trânteau niște perechi de stâlpi ca la Gorj, în plină casă tulceană. Mai ales că material lemnos li se da la nevoie și cărămidă aveau la îndemână. Cu tare multă jale se îndurau ei să nu folosească acest material bun și nou, de dragul autenticității. După a lor socoteală, ori făceai casă bună, adică nouă, ori o lăsaî încurcată...».

Toată frăgezimea și spontaneitatea intuiției țărănești este reze-mată în câteva cuvinte: «când li se părea ceva frumos la vecini...». Cei care vorbesc de «viață statică», de «întuneric» și «mentalitate reacționară», nu sunt întotdeauna bine informați. *Muzeul Satului* ne dovedește un lucru: rezervele de creație și dorul de reînnoire ale maselor țărănești. Numai că această creație vor s'o împlinească ei, după dorul lor, și această înnoire s'o facă după nevoile și prin inițiativa lor. Sub aspectul static al civilizației țărănești, se ascunde, de fapt, o continuă înprospătare, o neistovită creație (lucrul se verifică, de altfel, și în folklor). Dar această creație nu se poate face oricum și în orice direcție. Sensibilitatea și intuiția țărănească prefac, îmbogățesc, topesc în forme noi — un material pe care e capabilă să-l asimileze. Ceea ce, pentru un orașean, pare static într'o civilizație țărănească — este de fapt continuitatea unității stilistice. Orășenii, în România, au asimilat din atâtea locuri și cu un asemenea ritm, încât «viață» și «dinamism» au ajuns să însemne, pentru ei, simultaneitate de stiluri, salturi, imitații prompte, hibridism...

* * *

D. profesor D. Gusti ne făgăduiește, pentru anul viitor, un al doilea Muzeu, al satului-model. «Acolo ne vom pune problema înfățișării a ceea ce *ar trebui să fie* satul românesc, dacă o cultură, puternică și luminată, ar porni să crească în toată țara, așa cum am dori-o și așa cum încercăm să o ajutăm, pe toate căile, printre care una din cele mai pline de nădejdi este, credem, activitatea desfășurată de Fundația Culturală Principele Carol, care a creat *Muzeul Satului Românesc*».

Unitatea stilistică a vieții rurale ne liniștește mai dinainte asupra eventualelor primejdii ale unui «sat model». Cine a văzut cu atenție *Muzeul Satului* știe că nu se poate teme de «modernizare», de hibridism. Cultura țărănească este, încă, destul de fertilă ca să poată asimila și prefac, după canoanele sensibilității ei, și un «sat model». D. profesor D. Gusti și colaboratorii săi dela Fundația Culturală Principele Carol, au eliminat astfel, cu anticipație, orice eventuală obiecție care s'ar fi putut aduce — din unele cercuri prea zelozee — modernizării satului. Increderea noastră în forțele de asimilare și de creație ale țărănimii a crescut

impresionant prin realizarea acestui *Muzeu* permanent. După cum țărani, cu sensibilitatea intactă, au respins «stilul Brumărescu», tot așa vor respinge și orice încercare de «modernizare» făcută fără o prealabilă cunoaștere a vieții sufletești rurale. Cei zece ani de muncă ai Seminarului de Sociologie, condus de d. D. Gusti, și cei doi ani de experiențe fertile ale Echipelor Studențești la sate, create din voința Regelui, ne asigură că, cel puțin în acest domeniu, România nu va încerca o reformă hibridă și insuficientă. Totul ne face să credem că există astăzi, atât în București cât și în orașele de provincie, o sumă de oameni bine pregătiți și entuziaști, care cunosc pe teren realitățile românești. Lucrul acesta, atât de simplu în aparență, este totuși revoluționar. Căci toate reformele făcute în România modernă, și privind viața socială, politică și spirituală a satelor, au fost făcute fără o prealabilă cunoaștere științifică (adică documentată) a realităților românești. Au fost unele reforme pline de intenții laudabile; au fost, altele, simple reflexe ale mișcărilor ideologice din Apus. Este timpul să începem reforme fundate pe o cunoaștere adâncă și pe o înțelegere a sensibilității țărănești. Reforme, se înțelege dela sine, care nu pot porni din «politic», ci trebuie să conducă, după o lungă perioadă de prefaceri, la conștiința politică a țărânimii.

MIRCEA ELIADE

NOTĂ LA «TEZE ȘI ANTITEZE»¹⁾

Aparenta lipsă de organizare, cu care d. Camil Petrescu a ținut să-și prezinte ultimul volum, nu trebuie să ne înșele. Puține cărți de critică sunt mai strâns gândite, mai coerent concepute, decât aceste «Teze și antiteze» care, sub o derutantă neglijență de «plan», ascund o fermă unitate de spirit.

Nu e prima oară când d. Camil Petrescu alege această formă de «dosar» pentru cărțile sale — dosar în care se întâlnesc documente, fapte și texte la primă vedere disparate, dar relevându-și la un mai atent examen, solidaritatea lor intimă, ce merge până la rădăcinile aceleiași gândiri și ale aceleiași sensibilități. Tot un dosar fusese și «Patul lui Procust», roman construit pe câteva planuri, cu o desfășurare de multe ori eliptică, cu o sumă de rami-ficări, ce păreau — cel puțin la început — digresive și cu o foarte precară unitate anecdotică.

Dincolo de această «dezorganizare» tehnică însă, rămânea o puternică operă, excepțional articulată, nu prin momentele ei

¹⁾ Camil Petrescu : «Teze și antiteze» Editura Cultura Națională.

bine sau rău « gradate » (cum se zice în termeni rudimentari de recenzie), ci prin semnificațiile ei superioare ¹⁾).

Oricât de variate ca preocupări, oricât de discursive ca ton, oricât de fragmentare ca suită dialectică, « Tezele și antitezele » de față își păstrează o ordine interioară foarte strictă. Aș spune că și-o păstrează aproape împotriva autorului lor, care se silește în prefață — fără a reuși din fericire — să le dea un caracter de « simple delimitări preliminare ».

De ce n'am avea dreptul să preferăm unei unități formale, obținută printr'o distribuție cuminte a tablei de materie în capitole și paragrafe, o unitate mai profundă, mai reală, care constă nu în « compoziție », ci în însăși structura unei cugetări omogene ?

Este în acest dosar, împărțit între atâtea probleme, solicitat de atâtea domenii diferite, scris cu mijloace așa de diverse (uneori de expunere dogmatică, alteori de luptă polemică, uneori grav și abstract, alteori cursiv și aproape anecdotic) este — zic — o poziție centrală, care comandă întreg materialul cărții și îi imprimă o ireductibilă marcă personală.

Cititorul — și cu atât mai mult criticul — care s'ar lăsa sedus de incidentele cărții (și sunt atâtea incidente în această carte, plină de digresiuni, aluzii, note, deschideri de paranteză...) pierzând astfel din vedere punctele ei de comandă ideologică, ar trăda fără îndoială, în spiritul ei, întreaga operă.

Obiecții de detaliu se pot de sigur face oriunde, dar nicio-dată ele n'ar fi mai « de detaliu », mai secundare, mai periferice, decât în acest caz, căci nu incidentele jocului dialectic ne interesează, ci logica lui intimă, principiul lui regulator.

* * *

Sunt în « Teze și antiteze » studii de literatură, de teatru, de politică, de viață socială, toate încadrate într'o armătură filozofică, ce-și găsește coordonatele în fiecare din aceste domenii.

Cine cunoaște opera de creație a d-lui Camil Petrescu se orientează mult mai precis în acest material atât de întins și variat, căci studiile sale critice nu fac altceva decât să formuleze dogmatic, ceea ce în prealabil scriitorul a realizat artistic.

Deși d. Camil Petrescu nu recunoaște criticii decât o « funcțiune selectivă », un rol militant, ofensiv, critica d-sale mi se pare

---

¹⁾ Ce e mai ciudat este că, până la urmă, « Patul lui Proust » s'a impus și ca formulă de roman, ceea ce părea la început o lipsă de compoziție, devenind cu vremea un adevărat gen de a compune. Există astăzi în romanul nostru un « tip Patul lui Procust ». Nu se poate ca citind o carte ca « Femeia sângelui meu » (romanul de altfel atât de valoros al d-lui Mihail Celarianu, să nu se observe această vizibilă ascendență. Și nu este un exemplu unic...

că îndeplinește în economia întregii opere, un oficiu mult mai complex decât al unui simplu control de valori.

Această critică reprezintă în lumea ideilor, pozițiile câștigate de d. Camil Petrescu în ordinea creației. Când d-sa ne propune un termen, un criteriu sau un punct de vedere, ele sunt deja confirmate în opera sa anterioară, operă care servește astfel volumului prezent drept câmp propriu de experiență, deși autorul are discreția de a nu se referi la ea.

Când, de exemplu, ne vorbește despre « sensul regiei interioare », ne este cu atât mai ușor să-l urmărim, ba chiar să întregim ceea ce ne spune, cu cât oricare din lucrările sale dramatice, dela « Suflete tari » la « Danton », nu e decât un exemplu viu de regie interioară ¹⁾. În felul acesta, « Teze și antiteze » e mai mult decât « viața romanțată a unui deceniu literar » — cum anunță editura pe banderola volumului — iar obiectivul său este mai important decât, cum însuși autorul o spune într'o notă, acela de a restaura « climatul vieții literare în deceniul trecut ».

Refuz să cred că interesul prim al cărții este de ordin documentar sau informativ, deși îmi dau seama cât e de real acest interes. Dar d. Camil Petrescu este nesfârșit mai mult decât cronicarul epocii sale literare.

« Teze și antiteze » reprezintă elementele convergente ale experiențelor d-sale în roman, în poezie, în teatru, în gândire politică, în critică literară, toate unificate printr'o viziune de ansamblu de o irecuzabilă consecvență.

Aci, în acest volum, își dau întâlnire toate drumurile deschise de d. Camil Petrescu în cultura română modernă. Este cartea d-sale definitorie.

Mărturisesc că un examen complet, care să o cuprindă în totalitatea problemelor ei, mi se pare greu de făcut altfel decât într'un studiu asupra întregii sale opere.

* * *

Dacă trebuie să-i găsim volumului « Teze și antiteze » un punct central, vom căuta acest punct în studiul său de politică « *Despre noocrația necesară* » (pag. 215—241). E prima oară când directorul fostei « *Săptămâna muncii intelectuale* » dă poziției politice, pe care o reprezentase în acea revistă mai mult sub latura ei militantă, o expresie doctrinară.

După o critică pe cât de concisă, pe atât de acută a regimului burghez pe de o parte, a formelor fasciste și marxiste pe de altă

¹⁾ De remarcat că piesele d-lui Camil Petrescu, în forma în care sunt tipărite, cuprind pe lângă textul dramatic propriu zis, un adevărat caet de regie, cu cele mai minuțioase indicații de joc, interpretare, punere în scenă, atmosferă.

parte, autorul construiește cu o voită rigoare, ce merge până la schematic și abstract ¹⁾, « doctrina Ultimei Revoluții ».

Această « ultimă revoluție » se va realiza prin găsierea a ceea ce d. Camil Petrescu numește « sensul noocratic al societății ».

« *Introducerea în istorie a intelectului cu principiu regulativ și de autoritate, reorganizarea și redistribuția socialului în ecuații condiționate intelectual, aceasta e Ultima Revoluție care va face societatea omenească nu bună, dar măcar cea mai bună cu puțință. Dincolo de ea orice mișcare de protestare, în viitor, nu va fi decât răzvrătire* » (pag. 233).

« *Noi trebuie să așezăm la temelie societății viitoare postulatul: Inteligența (în sens fenomenologic) nu greșește niciodată, toate greșelile sunt istorice...* » (pag. 235).

« *... corabia lumii trebuie așezată cu direcția pe axa valențelor intelectuale...* » (pag. 237).

« *Căci ordinea noocrată este ordinea strictă a valorilor semnificației, opusă ordinii valorilor simplu trăite* » (pag. 238).

Din această declarație de principii, pe care autorul le consideră fundamentale, decurg o sumă de consecințe în ordine economică, socială, politică, toate comandate riguros de principii unificator, sistematizator al intelectualității.

Aici se resorb și se rezolvă toate falsele conflicte, toate falsele antinomii — false de vreme ce sunt văzute din puncte neesențiale de observație.

Stânga și dreapta, reacțiune și radicalism, tradiție și modernism, toate aceste vechi expresii antinomice nu reprezintă pentru d. Camil Petrescu decât « *antagonismul suprafețelor* ». Examenul critic care merge mai în adânc, dincolo de aparențele prime, dincoala de formulele gata făcute, descoperă soluții ce depășesc în chip absolut datele prea rudimentare ale « stângii » sau ale « dreptei », ale « tradiționalismului » sau ale « modernismului ».

« *Și stânga și dreapta au pericolele lor, au exagerările lor, pretenții și obligații care în mod inevitabil ulcerează conștiințele vii, inteligențele care nu vor să se trădeze pe ele însele...* »

« *Acestor oameni li s'a oferit, încă de acum zece ani, calea mai modestă poate, fără spaliere de armate roșii, ori de cămăși negre, dar organic onestă a unei politici a muncii intelectuale* ».

Problema individ-colectivitate, care se pune cu așa de tragice consecințe pentru destinul persoanei umane, în doctrinele

---

¹⁾ « De altfel nu ne împăcăm nici cu condamnarea « formelor abstracte ». E o aberație teoretică nădejdea că vreodată o acțiune asupra concretului, din momentul în care a depășit condiția individuală, se va dispensa de conceptul determinant. A dori să fixezi reguli de conduită și să crezi că poți să rămâi lipit în istoric, e puțin excesiv ». (« Teze și Antiteze », Pag. 229).

naționalist-fasciste sau în marxism, problema existenței individuale față de clasă sau față de națiune, capătă în sistemul « noocrat » o soluție de o frumusețe, căreia nu i-am putea reproșa decât cel mult ideala ei simplitate, simetrica ei ordine.

Coroborat cu cele două capitole despre « *Suflet național* » și « *Incercare fenomenologică despre conștiința românească* », studiul « Despre noocrația necesară » se așează în inima problemelor actuale, așa de dramatic dezbătute, privitoare la criza generală de orientare pe care o suferă lumea în genere și vieța românească în special.

Fără noțiuni patetice și nebuloase, fără termeni retorici, fără facilități de gândire sau de expresie, ni se dă aici în câteva linii puternice (susceptibile probabil de ample precizări și puneri la punct) posibilitatea de a cuprinde foarte de sus toate întrebările deschise ale societății românești, întrebări ce capătă un răspuns de o impresionantă coerență ideologică.

* * *

Abuzând puțin de termenul creat de d. Camil Petrescu, ne-am lua libertatea să spunem că există în aceste « Teze și anti-teze » nu numai un « sens noocrat » al societății, ci și un sens noocrat al artei, al literaturii, al poeziei, al teatrului.

Când d-sa atacă — se știe cu câtă virulență! — poezia pură, o face în numele unei literaturi de cunoaștere.

Când ridică o problemă de teatru, afirmă primatul emoției asupra tehnicei, primatul inteligenței asupra procedeelelor. Ceea ce e decisiv pentru d-sa în teatru este « *emoția pornită din centrul de gândire și afectivitate* ».

Formula esta rezumativă. Ea se poate aplica cu egale șanse în concepția d-lui Camil Petrescu despre poezie, despre roman, despre limba literară. Pretutindeni analiza sa vizează acești « centrul de gândire și afectivitate ».

Acolo unde în deosebi critica d-lui Camil Petrescu reușește să-și definească foarte strâns și metoda și criteriile, este în studiul despre Marcel Proust, fără îndoială cercetarea cea mai organizată, mai sintetică, mai substanțială din toate exegezele proustiene pe care le cunoaștem.

Aflăm aici un Marcel Proust plasat în centrul epocii sale, la punctul de interferență a orientărilor moderne din filozofie, fizică, chimie, din biologie, psihologie — opera proustiană răspunzând « noii structuri » pe care toate aceste orientări o întregesc.

... « *o literatură trebuie să fie sincronică structural, filozofiei și științei ei* ».

È o contribuție cu totul de prim ordin în explicarea lui Marcel Proust, care nu a fost până astăzi studiat — în privința implica-

țiilor filozofice ale operei sale — decât ca un bergsonist foarte ascultător. Și chiar studiul bergsonismului său n'a depășit deocamdată nivelul observațiilor elementare.

În 42 de pagini (din care încă ar trebui scăzute câteva facilități de expunere, cerute de faptul că acest studiu a fost inițial o conferință, rostită în public), d. Camil Petrescu prezintă succint dar complet, un material care cu ușurință ar putea alimenta un volum de 300 de pagini, dedicat exclusiv lui Proust.

Dar nu văd ce i s'ar putea adăoga altceva decât exemplificări și referințe la text.

* * *

Vorbind într'un loc despre o carte franceză de politică, d. Camil Petrescu o definește într'un chip, ce convine perfect și propriilor sale « Teze și antiteze ».

... « nu e propriu zis o carte de doctrină, ci mai curând una de polemică... Avantajul unor asemenea lucrări e însă că ne dau coordonatele poziției ».

Carte de polemică, « Teze și antiteze » se angajează pe câteva fronturi, căci nu a fost în viața noastră literară de după război, un polemist mai deschis, un critic mai neînduplecat, un spirit de intransigență mai riscat, mai lipsit de prudență tactică decât spiritul ce a însuflețit ani de zile delimitările critice, astăzi strânse în volum.

Recitind aceste pagini de luptă, după zece ani dela întâia lor apariție, ești ispitit să te întrebi care este destinul pamfletului.

Detășat din timpul care prin anumite împrejurări îl justifica, el nu mai poate în nici un caz subzista prin simplă vervă, violență verbală și brutalitate satirică.

Ceea ce rămâne dintr'un pamflet, după ce elementele lui de actualitate au pierit complet, nu este decât tot gândirea care — dincolo de orice exagerări temperamentale — îl comanda.

Dacă la o distanță de un deceniu, paginile polemice ale d-lui Camil Petrescu biruiesc trecerea timpului și se citesc cu o încordare de eveniment imediat, este datorită puterii lor de a depăși un incident și de a merge totdeauna spre semnificații.

Recitesc unicul articol din 1922 « Cazul Vieții Românești » și bag de seamă că atacul său nu numai că n'a fost decolorat de vreme, dar își păstrează intactă virulența inițială.

Dar în această ordine de idei, ceea ce a realizat mai puternic, mai adânc, mai complex ca semnificație d. Camil Petrescu, este neîndoios acel « *Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici* », care în realitate constituie un pamflet unic nu numai al teatrului nostru, dar în genere al societății noastre, cu moravurile, atmosfera, ierarhiile ei morale, dezorganizarea ei intelectuală, descompunerea valorilor ei juste.

În rezerv dreptul de a reveni într'un capitol special de carte, asupra acestui « Fals tratat », pe care istoria literară îl va reține fără îndoială drept un moment de viziune clară și de critică stringentă. Excesele verbale și exagerările de ton nu izbutesc să scadă valoarea obiectivă a unui astfel de document.

MIHAIL SEBASTIAN

PICTORUL GH. PETRAȘCU

Alesul Academiei Române e unul dintre cei mai distinși artiști din pleiada celor care, în 1900, au întemeiat Societatea « Tinerimea Artistică ». Elev al Școlii de Belle-arte din București, de sub direcția maestrului Gh. Mirea, el își completează studiile în trecut la München și mai statornic la Paris, de unde vine cu o bogată experiență de atelier. Temperament independent, influențele externe îi lasă fondul propriu ca și nealterat și-l ajută tot mai mult să-l precizeze, să-l integreze și în cele din urmă să-i dea expresia cea mai adecvată și tipică. Dela început ni se înfățișează cu o viziune particulară în contrast evident cu toate creațiunile mediului său artistic. Temele tratate de el sunt puține, luate din repertoriul obișnuit al vremii sale: interioruri, naturi moarte, flori, peisaje, portrete. Pasionat al unei alchimii coloriste, pe el nu-l preocupă propriu zis obiectul, ci elementul pictural inerent sau sugerat de el, virtualitatea lui de estetică materială viguros expresivă. Aceasta nu-l împiedică uneori de-a se expatria și a consulta exotismul oriunde, în Italia, în Franța, în Egipt. Schimbarea climatului nu-i diversifică cu mult receptivitatea vizuală. Ori îl orbește soarele din Assuan, ori îl farmecă decorul multicolor al lagunelor venețiene, rezultatul e același: recunoști dintr'o aruncătură de ochi aerul de familie, consecvența afinitate electivă a efectelor obținute în tablourile sale. Și totuși el trăiește într'o epocă de supraviețuire impresionistă și chiar într'o ambianță locală grigoresciană, când plenerismul cu problemele-i atmosferice încă mai domina în pictură.

Un instinct infailibil îl face să neglijeze fațada și să se concentreze în adâncime, în formula-i proprie plastică. De aceea nu e compozitor și desenator după rețete academice, nu urmărește artificii superficiale, orchestrația de sonorități ieftine coloriste, diluarea în dimensiuni. Pentru aceasta e prea puțin sentimental. Sensibilitatea-i se consumă într'un pitoresc de colori și tonuri, impropriu etichetate ca valori. De aceea el are o gamă cromatică specială, o pastă exuberantă tratată într'o manieră de afectuoasă

și meticuloasă cumpănire a tuturor efectelor voite. Tonalitatea primordială închisă, sumbră și mai rece la început, tot mai clară și mai caldă în ultima fază, are ca substrat un număr limitat de colori: negru, roșu, albastru, combinate și armonizate cu o sumă de nuanțe variate și sugestive, care toate, în sinteza lor, ne dau impresia unor fascinante prețiozități coloriste. Virtuozitatea tehnică, mirajul acesta optic savurat de ochiul inițiat, n'a putut cuceri dintr'odată publicul. Indelungata muncă necruțată și persistentă a pictorului a biruit până la urmă; specialiștii și artiștii au recunoscut această reală valoare intrinsecă și atât de personală a realizărilor sale, numele și individualitatea-i s'au impus ca o forță indiscutabilă, publicitatea-i înregistrează meritele și oficialitatea prin votul juriului de laureați îl proclamă vrednic de Premiul Național.

Academia Română, apreciind excepționala sa contribuție artistică, l-a ales membru activ în ultima-i sesiune generală, încoronând astfel o neobosită și rodnică activitate pe terenul plăsticei românești.

G. MURNU

PICTORUL ANDREESCU ȘI CRITICA ¹⁾

E curentă ideea că Andreescu, pictorul nefericit care a murit așa de tânăr, la vârsta de 32 ani (1882), n'ar fi fost în deajuns prețuit în viață și că după moarte e aproape uitat.

De fapt, interes și admirație pentru opera lui Andreescu s'au manifestat în toate împrejurările și s'au găsit amatori care să-l prețuiască și să-l ajute (Yarka, Bellu și Cerkez), iar colecționarii avizați ca d-rul Davilla, magistratul N. Predescu, d-rul Ion Kalinderu și alții, au achiziționat frumoasele opere ale pictorului, din care unele au trecut cu timpul la Muzeul Simu, la Clubul Tinerimii sau Muzeul Kalinderu, etc.

Barbu Delavrancea a scris entusiaste și răsunătoare pagini în admirația lui Andreescu (Revista Nouă, 1889) și amatorii râvneau operele meșterului; numai că artistul murind prematur și lăsând o producție restrânsă, operele sale au circulat mai puțin și n'au oferit prilejul unor competițiuni frecvente.

E drept că pentru marele public, după cum observă d. Al. Busuioceanu, Andreescu «trebuia să rămână în umbra operei atât de policrome și de o vervă atât de spontană a lui Grigorescu».

¹⁾ Andreescu de Al. Busuioceanu, în Editura Fundației pentru Literatură și Artă «Regele Carol II».

Însă « adâncimea, ca și marea conștiințiozitate artistică de care da dovadă » îl impuseseră tuturor cercetătorilor și amatorilor de artă.

Nu mai departe, operele lui Andreescu se găseau, în multe colecțiuni contemporane particulare (Lazăr Munteanu, dr. Dona, Al. Râșcanu, Ionescu Quintus, K. H. Zambaccian, etc.), înainte ca manifestațiunile colective de artă românească, atât din țară cât și din străinătate să fi determinat revirimentul pentru artistul uitat, după cum afirmă unii cronicari.

E adevărat că în afară de frumoasele pagini ale lui Delavrancea și o cronică a lui Stăncescu, nu s'au publicat lucrări sau dări de seamă asupra pictorului lui Andreescu, până în 1925, cu prilejul expozițiilor românești dela Paris, Haga-Bruxelles.

În cataloagele Expozițiilor Saloanelor pariziene din 1878-79-80 figurează numele lui Andreescu, cu indicația tablourilor expuse, iar în Dicționarul de Artă și al Artiștilor, al lui Bénézit, Ion Andreescu e indicat ca « peintre paysagiste français » și opera sa de căpetenie, « Iarna la Barbizon », e citată.

În colecția « Apollo » apare o primă monografie asupra pictorului, datorită d-lui prof. George Oprescu (1932), din textul ei publicat în limba franceză, extragem următoarele note sugestive: « il possède une vision âpre et sévère de la nature et de la vie, qui n'est pas incompatible avec l'art, bien au contraire, mais qui exige pour être admise par le public certaines précautions et une présentation dont Andreescu n'a pas l'entière maîtrise avant la fin de sa carrière ».

« L'instinct sert admirablement le peintre. C'est lui qui dicte cette franchise qui est la qualité frappante de ses toiles ».

« Ce sont les Français qui l'aident à abréger la voie, souvent pénible, vers la conquête de tous les moyens d'expression ».

Totuși e locul să observăm că Andreescu a plecat destul de format la Paris, odată ce Juriul Salonului din 1879, i-a primit cele două lucrări aduse din țară.

Încă dela primele încercări, cum este natura moartă cu pepenii (colecția Yarka) pictată în 1873, suntem în fața unei lucrări încheiate. Cităm din lucrarea d-lui Oprescu: « La maîtrise de cette oeuvre, la touche large et puissante, les rapports si exacts entre les tons, la gamme de rouge si variée à la fois violente et enveloppante, magistralement équilibrée, l'harmonie totale de l'oeuvre qui paraît tout d'un jet, rien ne trahit les incertitudes du commençant ».

De asemenea și d. Al. Busuioceanu consideră că acest tablou: « îl aducea dintr'odată la conștiința artistică și la un meșteșug de-a-dreptul uimitoare ».

Influența a primit pictorul dela peisajisti din Barbizon, credem că pe lângă Th. Rousseau, Courbet a desăvârșit în special

formația lui Andreescu, tabloul intitulat « Stâncile dela Appremont » din colecția Muzeului Toma Stelian fiind concludent în această privință. Din arta lui Corot nu credem să se fi putut împărtași suficient Andreescu cel « âpre et sévère » al cărui temperament nu se potrivea cu lirismul și magia vaporosă a meșterului francez.

În legătură cu ultima fază a operei lui Andreescu, s'au pronunțat numele impresionistilor Pissaro și Sisley. E probabil că meșterul român a fost impresionat de noua mișcare a pictorilor francezi independenți; totuși trebuie să observăm că Andreescu n'a mers până la tehnica și preocupările caracteristice ale impresionistilor, care căutau în special atmosferă, lumină și vibrațiuni, prin magia tușelor delicate de un cromatism de colori pure, pe când arta robustă a lui Andreescu are mult mai multă înrudire cu Jongkind, genialul precursor al impresionismului. Nu avem decât să examinăm în deaproape cerul, albul zăpezii de pe acoperișuri, zidurile caselor din fundul străzii, tabloul « Iarna la Barbizon » (1882), operă care ne este dată ca exemplu tipic pentru perioada impresionistă a meșterului român.

În lucrarea d-sale, d. Al. Busuioceanu a urmărit de aproape opera lui Andreescu; în acest scop a lucrat cu metoda și perseverența caracteristică d-sale, cercetând, studiind și clasând materialul, servindu-ne și un început de catalog al pânzelor lui Andreescu. Astfel monografia d-sale este una din cele mai încheigate lucrări în acest gen.

Lucrarea d-lui Busuioceanu are pagini care, pe lângă valoarea lor de contribuție plastică, constituiesc rânduri de o savuroasă literatură.

În fața picturilor vechi, lucrate în țară, scriitorul simte: « un suflu de poezie gravă și încărcată de tristețe, o melancolie rustică atrăgând uneori nu știu ce profunziuni... »; iar alte picturi constituiesc: « încercările pictorului de a privi natura senin, numai pentru a o reda în înfățișarea ei reală și uneori pentru a-i descrie în chipul cel mai fidel exuberanța vegetativă ».

Andreescu se stabilește la Barbizon: « unde pictorii erau la ei acasă, ca într'o pădure fermecată, țesută în curcubeu, în năluciri de lumină printre frunzișuri și în pulberi albastrii de ceață ».

« Incepe a lucra cu o pasiune și cu un sentiment de plenitudine a forțelor sale... », apoi: « atinge o virtuozitate pe care nu o avusese ».

— « Paleta întregă i se transformă, se îmbogățește, nu în întindere, ci în concentrarea asupra câtorva sobre tonuri de verde, de gris, de albastru, găsind o înfinitate de nuanțe pentru a da realitatea coloristică a formelor și pentru a le învălui într'o exactă și sensibilă atmosferă ».

« Pasta colorată se face groasă și substanțială, se diferențează subtil, știe să redea umiditatea, vaporozitatea, transparența, e aspră sau catifelată, e densă sau ușoară, sugerează esența lucrurilor zugrăvite, ambianța lor, oarecum gustul și valoarea lor tactilă ».

Nudul culcat e: « O senzație de voluptate liniștită și intensă de desăvârșita abandonare, pe care o citești în calma destindere a liniilor și în înfiorarea trandafirică a epidermei ».

« Coloarea florilor sale e concentrată și e caldă, dar tonul e înnăbușit, iar moliciunea catifelată a formelor exprimă nesfârșite morbideți interioare ».

« Fusese alături de Grigorescu și de Eminescu, una din cele mai autentice și mai nobile expresii ale sensibilității românești ».

Lucrarea se încheie cu o paralelă Grigorescu-Andreescu, și d. Busuioceanu ne lasă să optăm între arta « plină de exuberanță » a lui Grigorescu și aceea a lui Andreescu de « temperament fundamental opus ».

K. H. ZAMBACCIAN

SENSUL ȘI DESTINUL UNUI PSEUDONIM ¹⁾

Scriind despre Sărmanul Klopstok, firește că primul fapt care s'ar cere lămurit ar fi însăși originea acestui pseudonim. Mai precis, faptul care l-a determinat pe d. P. Mihăescu să-l adopte. Și s'ar cere cu atât mai mult lămurit acest fapt, cu cât se pare că pseudonimul acesta a contribuit într-o măsură destul de însemnată ca acest scriitor de autentic talent — la 57 ani de posibilități uimitoare — să fie ținut departe de publicul cititor.

Publicul acesta care a apreciat scrisul Sărmanului Klopstok de câte ori a avut ocazia să-l citească, sunt sigur că n'a putut să se lege de numele lui cu acea legătură cu care te legi de numele unui scriitor a cărui operă îți place. N'a putut să-l topească în opera lui, până la confundare.

Iată pentru ce aș fi vrut îndepărtat semnul de întrebare care-mi apare de câteori rostesc Sărmanul Klopstok. De ce? De ce Sărmanul Klopstok?

Autorul de curând apărutei « Ginte latine » a avut însă grija ca într'un interview pe care l-a dat cu puțin înainte de apariția acestei cărți să caute să... mențină cercul de nedumirire creat în jurul numelui său.

¹⁾ Cu prilejul apariției volumului de nuvele « Ginta latină » de Sărmanul Klopstok, editura « Cultura Națională ».

... « În privința sensului pseudonimului ce mi-am ales, el este grefat pe un tâlc intim și cred că nu ar interesa întru nimic pe cititorii acestui interview », spune Sărmanul Klopstok după ce lămurise de ce a preferat pseudonimul.

* * *

De altminteri, deocamdată ne ocupăm de Sărmanul Klopstok de dinainte de apariția volumului « Ginta latină ». Pentru că volumul acesta este linia de demarcație dintre două vieți. Sărmanul Klopstok a viat până la apariția « Gintei latine ». A avut o viață certă, o viață care nu era în funcție de o alta. Odată cu apariția acestui volum de nuvele, Sărmanul Klopstok a murit. Mai bine spus a fost omorât chiar de Sărmanul Klopstok.

« Ginta latină » este semnată P. Mihăescu. Sărmanul Klopstok este de data aceasta un simplu « pendent » aruncat între două paranteze. Fără să renunțe la pseudonimul sub care era cunoscut, d. P. Mihăescu a crezut că poate să apară în același timp sub un nume nou. Determinantul rămâne și de data aceasta necunoscut. « Feciorul lui nenea Tache Vameșul » apărut în două volume — unul în editura Ciornei și altul în editura Fundației pentru literatură și artă « Regale Carol II » a apărut în vremea în care Gib Mihăescu cunoștea un succes deosebit cu « Rusoica ». Să fie oare identitatea de nume Gib Mihăescu — P. Mihăescu — aceea care l-a împiedicat pe autorul « Gintei latine » să renunțe — cel puțin în măsura în care a renunțat acum — la pseudonim? Sau să fie « Ginta latină » lucrarea cu care Sărmanul Klopstok crede că a ajuns la maturitate și care-l îndrițuește prin aceasta să evadeze de sub crusta pseudonimului?

Din aceste două ipoteze, am fi tentați să optăm pentru cea de a doua, dacă Sărmanul Klopstok n'ar fi declarat odată: « Realmente n'am publicat nicio slovă decât atunci când socoteam că ideea care mă călăuzea a ajuns la maturitate. Ceea ce de altfel explică faptul că volumul care-mi marchează efectiv debutul, « Feciorul lui Nenea Tache Vameșul », a apărut atât de târziu ». Și tot din spusele d-sale reproduc: Primele mele încercări sunt legate de « Feciorul lui nenea Tache Vameșul », *lucrarea cea mai substanțială după părerea mea!* (Sublinierile ne aparțin. Și repetăm că interview-ul a fost dat înainte de apariția volumului « Ginta latină »).

Nimic nu ne îndreptățește însă să nu credem că această înlăturare aproape totală a pseudonimului n'ar putea avea un sens « grefat pe un tâlc intim » ca însuși sensul pseudonimului.

* * *

Destinul scriitorului acestuia este dintre cele mai curioase. Greutatea numelui ales, sau altceva, a făcut ca după aproape patruzeci de ani de carieră scriitoricească, Sărmanul Klopstok să fie cunoscut într'un cerc de cititori destul de restrâns. Patruzeci de ani în slujba condeiului n'au fost de ajuns să impună un nume în masa redusă a cititorilor constanți pe care îi avem.

Intr'adevăr, primele rânduri semnate Sărmanul Klopstok au apărut cu patruzeci de ani în urmă în « Foaia poporului » a lui Ilie Ighel Deleanu. De atunci, scriitorul acesta a trăit într'o continuă luptă. O luptă surdă, însă. Sărmanul Klopstok n'a apărut niciodată la cafenea, n'a ținut conferințe, n'a luat parte la ședințele niciunui cenaclu literar. (Nu m'ar mira să aflu că nu este nici măcar membru al singurei organizații scriitoricești dela noi). A fost mai mult o luptă cu el însuși. O luptă pentru atingerea maturității în scris. Fără îndoială că din lupta aceasta interioară trebuia să rămână ceva, ceva care să marcheze etapele spre maturizare. Iată înșiruite aci o serie de lucrări care așteaptă lumina tiparului pentru a impune definitiv un nou nume: P. Mihăescu. (Suntem siliți încă odată să constatăm că toată activitatea literară publică, pe care d. P. Mihăescu a desfășurat-o timp de patruzeci de ani în umbra unui pseudonim n'a însemnat decât deschiderea unui făgaș. Iar pseudonimul, o stare de provizorat, destul de lungă de altfel).

« Teatrul » (convorbiri despre el), « Monstrul » — roman, « Gongul » (film), « Drumul robilor » (gazetărie), « Apoteoza înfrângerii » — revanșe stupidă în șase tablouri și un epilog; « Buletinul de naștere », dramă în două acte; « Cununia sângelui », benedicțiune macabră într'un act; « Stindardul », negliobie casnică într'un act; « Obsesia », hipnoză; « Gura păcătosului adevăr grăește », idilă perversă, — înseamnă poate numai o parte din tolba cu manuscrise a fostului Sărman Klopstok.

Toată activitatea literară a Sărmanului Klopstok a însemnat o îndelungă încercare de a stabili o personalitate. Și faptul acesta reese din cercetarea chiar a acestei activități. Dela « Contemporanul » la « Adevărul literar »; dela « Dimineața » la « Țara noastră »; dela « Lumea » din Iași la « Bilete de pagagal »; dela « Linia dreaptă » la « Rampa »; dela « Acțiunea conservatoare » la « Vremea » și dela « Universul literar » la « Politica », « Adevărul literar » sau « Reporter », linia acestei activități cotește necontentit. Veșnic în căutarea unui drum care să-i convină, a unui drum pe care să meargă singur, d. P. Mihăescu a socotit că este bine să se ascundă sub un pseudonim. Ceeace apare evident este faptul că pseudonimul acesta este o amară ironie pe care, cinic, d. Mihăescu și-a aruncat-o sie-și timp de patruzeci de ani. Are ceva

comun acest nume de împrumut cu scrisul sub care a fost așezat ? Evident că nu !

Când a socotit că a ajuns la maturitate, d. Mihăescu a căutat să renunțe — în parte cel puțin — la pseudonim. Pentrucă, după d-sa: « Literatura este har divin, iar nu o jonglerie în mâna adolescenței care întotdeauna se trezește consacrată iar mai spre bătrânețe, fără niciun pic de talent ». A crezut deci că este mai bine să parcurgă drumul invers sau să scape de perioada incertitudinilor. De altminteri, d-sa numește « Staffiile dragostei », cartea pe care a scos-o în colaborarea d-rului Ygrec, Nour și Bilciurescu, « o trăsnaie ». Și cartea aceasta, n'a apărut cu prea mulți ani în urmă.

Dacă după aproape patruzeci de ani de activitate literară, Sărmanul Klopstok își permite să ia parte la « trăsnaie », îndreptățiti am fi să tragem încă odată concluzia că tot cu acest ultim volum « Ginta latină » autorul acesta socotește că a ajuns la maturitate. Destinul acestui pseudonim este însă atât de puțin obișnuit, încât împiedică orice ipoteză de a deveni certitudine. Cum putem să socotim valabilă concluzia aceasta când am înșiruit mai sus o serie de lucrări în manuscris, lucrări care, chiar după spusele autorului, « așteaptă editori ». Nu înseamnă că manuscrisele acestea încheiate cu mult înainte de apariția « Gintei latine » sunt socotite ca făcând parte tot din epoca de maturitate a scriitorului ?

* * *

Despre « Ginta latină », Sărmanul Klopstok spune:

« Am stat multă vreme la țară pentrucă nu am nici un soi de slăbiciune decât splendoarea nudă a naturii, pe care o întâlnim numai la țară, de îndată ce am trecut linia forturilor ! » Și mai departe: « Am stat de vorbă cu țărani, mi-au povestit durerile și întâmplările lor în cunoscutul și hilariantul lor jargon, iar eu la rândul meu le-am așternut pe hârtie, trudindu-mă să nu le scindez nimic din semne și amploarea lor veridică, — care face deliciul și autenticul genezei noastre latine. De unde și . . . « Ginta latină ».

Cartea aceasta închide într'adevăr o bună parte din viața țăranelor române cu obiceiurile, cu graiul și cu metehnele lui. În privința aceasta, talentul scriitorului nu i-a trădat intențiile. Are în deosebi Sărmanul Klopstok un ne mai întâlnit dar de a găsi numele eroilor. Cele câteva sute de personaje din cele 48 de nuvele publicate în « Ginta latină » înseamnă tot atâtea nume originale.

Cartea aceasta, prin ea însăși, pune o nouă ipoteză pentru lămurirea fenomenului de metamorfoză a numelui autorului ei. (Ipoteză care, dat fiind drumul sinuos, pe care merge scriitorul

acesta, nu ne îndoim că va fi răsturnată odată cu apariția unui nou volum). Și anume, se poate ca Sărmanul Klopstok să se fi dat la o parte lăsând loc d-lui P. Mihăescu din pricina rigidității numelui față de conținutul cald al cărții.

Este însă, și aceasta, numai o ipoteză.

SILVIU CERNEA

O CARTE DESPRE CONSTANȚA

Micile și marile unități ale vieții sociale au, ca și ființele individuale, ca și epocile, o viață a lor deosebită, cu specificul ei, un suflet vibrând după ritmuri interioare particulare, o atmosferă cu o densitate și culoare proprie care învăluie și topește totul în matca originală a unui stil de viață inimitabil.

Așa apar înțelegerii mele sate și orașe cu trecutul, cu tradiția lor vie, pătrunzând întreg țesutul vieții prezente și modelându-i din lăuntru cursul. Numai unele orașe — pentru că din aglomerările acestea omenеști numai unele izbutesc să-și constituie, în curgerea veacurilor, o individualitate puternică, o fizionomie accentuată, un stil de viață original: acela cu o lungă tradiție istorică, dela care vine toată puterea de închegare a vieții lor în forme unitare.

Cine a trăit suficientă vreme în vreunul din acele orașe vechi ale Ardealului, își poate da bine seama despre ceea ce înseamnă stilul de viață al unui oraș, în cazul când a reușit să-și dobândească unul. Toate manifestările de viață din sfera lui, poartă aceeași pecete, trădează aceeași culoare locală, respiră același parfum pe care sensibilitatea neacordată a streinului, cu greu le va putea sesiza în intimitatea lor ermetică. Sunt aspecte, lucruri și realități a căror înțelegere n'o poți dobândi decât prin strânsă și îndelungată comuniune sufletească, printr'o activă participare la propria lor istorie, printr'o veritabilă trăire.

Așa este cu forma de viață a unui oraș care a reușit, prin nedescifrabilul concurs al împrejurărilor, să-și contureze un profil deosebit de al altora, să iese la lumină unei existențe deplin închegate.

D. Tudor Șoimaru și-a oprit atenția asupra urbei în care delicatul Ovidiu și-a plâns amarul și tristețea exilului nemeritat. Alegere foarte potrivită, pentru că dintre orașele vechiului Regat, atât de inexpresive și nearticulate, numai Constanța întrunește caracteristicul și interesantul.

Vechiul Tomis a însemnat ceva și din cauza poziției lui privilegiate.

Intâmplarea a așezat acest oraș la punctul de interferență a variatelor linii de mișcare ale istoriei. O multiplicitate crescândă de evenimente și-au dat întâlnire în aceste părți, săpând urme adânci, neșterse în configurația și memoria cetății. Datorită poziției privilegiate de care se bucură, « perla Mării Negre », așezată la punctul de îmbinare al celor două lumi atât de radical deosebite, a Orientului și Occidentului, și-a constituit o fizionomie dintre cele mai interesante și atrăgătoare.

Constanța nu aparține în întregime nici Orientului visător și contemplativ, nici Occidentului activ și nervos, găsindu-se în zona care se împărtășește deopotrivă din originalitatea uneia ca și a celeilalte, și realizând acel amestec bizar care-i face farmecul și pitorescul atât de apreciat. În sânul ei, își dau întâlnire variate lumi de moravuri, de oameni și zvonuri venind, pe aripa vânturilor, din cele mai îndepărtate colțuri ale globului. Ce bogat tezaur pentru un artist, acest amestec pitoresc al Constanței, ca și al întregului litoral al Mării Negre !.

Pentru a ni-l prezenta în toată frumusețea lui, d. Tudor Șoimaru a ales singura cale potrivită.

Ar fi putut alege de pildă, drumul tratării istorice, dându-ne o monografie mai mult ori mai puțin științifică — dacă trecutul capricios al acestei cetăți s'ar lăsa cumva prins în toate amănunțele lui de ochiul eruditului — o înșirare didactică de informații culese de prin cronici, o însciere de ani și evenimente care poate fi foarte instructivă sub unghiul interesului istoric, dar a căror coordonare e discutabil dacă ar reuși să ne dea veritabila iconă a Constanței. Pe această cale ar fi putut însă prinde ceea ce distinge Constanța de alte orașe ? Să nu neglijăm însă că portul nostru nu e o grămadă de ruine istorice, o cetate moartă, ci un centru viu, de frământată actualitate. Ori freamătul și mobilitatea neîntreruptă a formelor vii, nu poate fi redată de tratarea științifică, erudită, care uniformizează și simplifică prin însăși natura ei, ci numai de intuiția artistului.

Autorul « Constanței » mai putea să întreprindă o descriere minuțioasă și exactă a orașului așa cum se înfățișează el astăzi, cu toate informațiile de rigoare. Am fi avut, în acest caz, un ghid, practic fără îndoială pentru vizitatori, dar pe care l-ar fi putut alcătui mult mai bine vreunul din serviciile conștiințioase ale primăriei locale.

Cu instinctul infailibil al artistului de calitate, d. Tudor Șoimaru, a evitat aceste drumuri comune, alegându-și singura metodă potrivită temei sale: prezentarea artistică a unui oraș în care ecoul freamătului stins al trecutului pătrunde, discret, în clocotul vieții prezente. Fermecătorul amestec de atmosferă istorică, de exotism intens și viață de port maritim cu aspecte

vii și colorate de bălcu oriental, nu poate fi prins decât prin puterea de viziune a artistului, și armoniile tănuite simțurilor practice, rezultând din acest amestec, nu le poate sesiza decât urechea muzicală a poetului sensibil la întrupările frumosului.

Cu sensibilitatea fină și ascuțită de artist captivat de nuanțe și culoare, de pitoresc și expresiv, de original și viu, d. Tudor Șoimaru ne introduce în atmosfera încărcată cu parfum oriental a Constanței, în viața ei agitată de port, cu marinari răzbiți de nostalgii după un trecut aventuros și romantic, cu localuri mondene alături de arhaice cărciumi și tainice locașuri de rugăciune, cu zgomot de bălci turcesc și liniști discrete, cu oameni obișnuți, practici, chinuți de mizeriile comune, alături de foști contrabandiști lăncezând de dorul aventurii și melancolia depărtărilor. Cât de bizară și turburătoare e viața unui astfel de port cu amestec neobișnuit de peisaje, oameni și moravuri!.. Și peste tot prezența covârșitoare a mării care se oglindește în ochii tuturor, care se simte în mersul legănat și unduios al marinarului, în strigătul ritmic al vânzătorului de salep, în cântecul pescarilor ca și în gălăgia cafenelei. Una dintre meritoasele însușiri ale acestei cărți este și felul în care ne sugerează prezența mării, care te invită la evadări în largul orizontului, la plecări subite și nemotivate. Asta n'o poate face decât cineva care a trăit turburătoarea poezie a mării.

Poate că de aci vine tot farmecul acestui port în care întâlnești, alături de personalitatea viguroasă a « lupului de mare », și figura ridiculă a lui Mitică Popescu dela București, venit cu familia să-și prăjească, la plajă, în arșița soarelui, diformitățile nude, inestetic discordante cu întreg peisajul acesta încântător, față de care el rămâne insensibil, incomplet așa cum este, cum l-a creat natura sau poate cum l-a diformat societatea. Contrastul acesta atât de izbitor este laturea care te întristează și te revoltă ușor, când citești această carte în care autorul a știut prezenta cu măiestrie, alături de aspectele frumosului, ridiculul vieții banale și obișnuite, creionată cu amabilă și indulgentă ironie.

Cine nu cunoaște Constanța, o poate avea în imagine plastică, din prezentarea caleidoscopică de aspecte desprinse și cizelate de ochiul artist al d-lui Șoimaru, din aceste fragmente filtrate prin sita fină a unei sensibilități îndrăgite de frumos.

Aș vrea să vorbesc acum despre felul de compoziție al autorului, care a știut doza atât de nimerit procedeele literare pure cu reportajul, portretizarea realistă cu prezentarea poetică, dialogul cu descrierea picturală, toate necesare pentru prinderea unei realități de o varietate a colorilor și aspectelor atât de bogată; despre felul în care știe să realizeze atmosfera de exotic și de legendă; despre felul îmbinării trecutului cu prezentul viu, despre

atât de ingenioasa interpretare modernă a lui Ovidiu, sfetnicul artei de-a iubi; despre fraza ritmată, cu foșnet de mătase, în care este dizolvată atâta poezie; și mai presus de toate despre acea atmosferă de rugăciune pe care ne-o sugerează către sfârșit, cu un elan în care străbate toată caldă lui dragoste pentru frumusețea incomparabilă a mării și a țărmului. Acestea sunt însă aspecte atât de personale, prin lirismul lor latent, încât nu pot fi descrise, ci numai gustate.

N. TATU

CATEHISMUL UNEI NOI SPIRITUALITĂȚI

~Cartea aceasta, care poartă pe copertă ca titlu: *Românismul*¹⁾, un nume atât de sugestiv românesc, dar neconsacrat de uz și de un înțeles vag sau nedefinit în vorbirea Românilor de toate zilele, este o revelație prin cuprinsul, observațiile și ideile sale. Prin studiul său, profesorul C. Rădulescu-Motru dă corp și viață unui cuvânt, unei noțiuni al cărei cuprins nu s'a impus cu necesitate imperioasă conștiinței românești de ieri și de azi, dar care doșpește ca virtualitate în sufletul multor Români de elită și se zămislește confuz și încet de veacuri în sufletul poporului nostru.

De aceea, înainte de orice, «Românismul» este o profecție și anume profecția unui adevăr care privește însăși esența dezvoltării istorice și sociale a neamului românesc, închegarea și afirmarea spiritualității sale. Străbaterea pagină cu pagină a acestei cărți evocă în sufletul cetitorului, filmul tragic al istoriei noastre sociale, contradicțiile morale, economice și juridice ale unei colectivități naționale, care nu și-a stabilit încă albia unei dezvoltări firești.

Poporul românesc de cinci secole are nevoie de o organizare socială care să-i permită realizarea menirii sale istorice, afirmarea individualității etnice și schimbarea condițiilor mizere de viață și, totuși, prin vitregia împrejurărilor istorice și lipsa de reală înțelegere a structurii sale psihologico-economice din partea conducătorilor săi, el își ratează dezvoltarea și își trădează destinul său natural.

Poporul românesc de astăzi este o forță colectivă care lăncezește, un organism care a suferit un accident, o criză de creștere peste care nu poate trece, care-i sleește puterile și care amenință să-l doboare definitiv înainte de a și le fi arătat, dacă ea se permanentizează și nu este curmată din vreme.

¹⁾ *Românismul* de C. Rădulescu-Motru. Editura Fundației pentru Literatură și Artă «Regele Carol II», București, 1936.

Dela sine se înțelege că tot studiul d-lui C. Rădulescu-Motru va avea de obiect, în primul rând, analiza cauzelor care au putut determina această oprire de creștere, iar în al doilea analiza soluțiilor și mijloacelor de îndreptare. Înainte de toate, trebuie relevat că această analiză nu este o discuție polemică sau o expunere abstractă de idei, ci o reconstituire sociologică a formațiunii societății românești, încadrată pentru a lămuri și mai bine înțelegerea sa pe linia de dezvoltare a culturii europene din secolele trecute.

Cu alte cuvinte, paralel cu această formațiune, d. C. Rădulescu-Motru reconstituiește cu o rară știință și pătrundere însăși condițiunile de dezvoltare ale culturii științifice și sociale europene din secolele XVI—XIX, inclusiv secolul XX în manifestările sale de până acum.

Așa că, înainte de a fi o lucrare care privește realitățile sociale românești, « Româanismul » este o lucrare de mare sinteză sociologică, o contribuțiune la sociologia culturii europene și la cunoașterea dezvoltării economice a Statelor europene. Și deoarece direcțiunile luate de cultura europeană în secolele trecute sunt responsabile de criza gravă de care suferă omenirea de astăzi, în special Europa, și care în parte s'au răsfrânt și asupra noastră, se înțelege limpede că *Româanismul* reprezintă, în ultimă analiză, nu numai o critică a formațiunii societății românești, dar și o pătrunzătoare critică a formațiunii Statelor din Occident. Iată de ce lucrarea aceasta este în același timp și de un mare interes european și internațional. Din acest punct de vedere, ea ar trebui tradusă într'o limbă de uzaj internațional.

Intr'o sumară recenzie cum este articolul nostru, ne scuzăm că nu putem face o analiză amplă a ideilor care definesc sociologia istorică a culturii europene. Pentru cunoașterea și înțelegerea lor este absolut necesară lectura cărții d-lui C. Rădulescu-Motru.

Cauzele care au contribuit la închegarea artificială a așezămintelor de Stat europene și care în mod indirect ne-au atins și pe noi, când am intrat în legături strânse cu Apusul, sunt patru mari concepțiuni caracteristice secolelor XVII, XVIII, XIX:

1. *explicarea vieții sufletești numai prin asocierea senzațiilor*;
2. *concepțiunea omului abstract economic, pentru explicarea activității economice*;
3. *contractul social pentru legitimarea politicii democratice în Statul modern*;
4. *concepțiunea liberului schimb din practica comerțului, concepțiune specifică secolului XIX.*

Toate aceste concepțiuni, care reprezentau spiritualitatea și ambianța morală a acestor secole, toate au vizat ca tip de umanitate, omul abstract, omul desrădăcinat biologic și psihologic din tradițiile sale etnografice ereditare, omul economic fără sentimente și convingeri de morală socială, care nu trăește decât pentru

acumularea de capitaluri, omul contractului social, pentru care viața socială națională nu se baza pe legăturile de tradiție locală de sânge și de aspirații comune, dar pe un presupus consimțământ contractual al indivizilor care locuiau anumite teritorii etnice. Ideea aceasta din urmă alimentată de sociologia lui Rousseau că asociația indivizilor determină apariția societății și că omul este bun dela natură, a creat mentalitatea că individul primează asupra colectivității și că interesele sale morale și economice nu trebuiesc stăvilit de colectivitate. Societatea secolului al XIX-lea a fost atât de fascinantă de magia libertății de a produce și de a lăsa individului, intangibil, dreptul său de a se îmbogăți, încât ea n'a pus nicio barieră libertății de muncă și de schimb; se credea de altfel că natura îngrijește ea singură să armonizeze interesele săracului cu cele ale bogatului și interesele naționale cu cele internaționale.

Individualismul acesta economic a avut de urmare pretutindeni apariția capitalismului și clasei burgheze, dezvoltarea orașelor în paguba satelor (în particular la noi), creșterea proletariatului la orașe, sleirea claselor sociale care nu se puteau împăca cu noul ritm și spirit al acestei vieți, dar mai ales apariția liberalismului politic, adică a unei ideologii sau doctrine politice, care să justifice teoretic și să susțină pozitiv, real aspirațiile clasei producătoare de capital.

Individualismul și liberalismul sunt cele două axe centrale ale vieții sociale din Europa secolului al XIX-lea, secolul aburului și mașinei, care a înjosit cultura și a disprețuit spiritul și individualitatea etnică a popoarelor, în aceeași măsură în care el a divinizat banul și forța.

Departc de a face elogiul capitalismului, d. C. Rădulescu-Motru îi face una din cele mai pătrunzătoare și mai lucide critici, cu o bogăție de idei și reflexiuni personale, peste care noi am alunecat, pentrucă nu puteam face altfel. Capitalismul a fost pentru Europa ca și pentru noi o cauză de slăbire a forțelor națiunilor care l-au adoptat, exceptând numai Anglia unde el s'a născut în mod natural. Popoarele care vor menține sistemul politic și economic, pe care el l-a creat, sunt amenințate de un viitor plin de riscuri. În principiu, d. C. Rădulescu-Motru nu critică atât munca industrială pentru a slăvi numai pe cea agricolă, ci critică organizarea industriei, sistemul de credit și circulația bunurilor în sistemul capitalist.

Incursiunile acestea în psihologia, sociologia, morala și economia capitalismului, limpezimea vederilor sale ca și siguranța și obiectivitatea științifică cu care d-sa face procesul civilizației europene, în aceste trei secole — de o parte — și de alta intuițiile sigure și geniale, pe care le desprinde din manifestările științifice

și sociale ale secolului nostru, care pare a se anunța cu o fizionomie deosebită de aceea a secolului al XIX-lea, fac din d. C. Rădulescu-Motru unul din marii gânditori sociali ai culturii mondiale, una din mințile cele mai clar văzătoare a noilor condiții spirituale și economice necesare reformării vieții popoarelor.

Insușirile acestea ale spiritului său se înțelege că apar într'un relief și mai pronunțat în magistrala și originala analiză făcută condițiilor sociale de formațiune și dezvoltare a Statului românesc din secolul al XIX-lea până în prezent. În această privință cartea d-lui C. Rădulescu-Motru reprezintă cea mai originală și mai profundă carte de sociologie românească. Analiza sa bazată pe adevărurile psihologiei poporului român și clasei burgheze conducătoare, pe datele istoriei noastre politice și morale, pe intuiții uimitoare trase chiar din contingentele noastre românești, este cea mai constructivă și mai impresionantă operă ce s'a scris la noi asupra destinelor sociale a poporului nostru. Din acest punct de vedere, ea este o capodoperă a metodei științifice și a gândirii sociale românești.

Românismul așa cum îl înțelege și-l profetizează d. C. Rădulescu-Motru este expresiunea unui înalt spirit de reformă al așezămintelor Statului nostru politic, economic și cultural de astăzi ca și încrederea robustă în creațiunea unei spiritualități românești, în sensul de *menire istorică*, și realizare a vocației neamului, care să se substituie naționalismului superficial al secolului trecut.

Realizarea acestei spiritualități este astăzi primejduită de însăși criza de creștere intervenită în dezvoltarea poporului nostru, încă din secolul al XIX-lea, secolul când noi am întrerupt și înlocuit dezvoltarea noastră naturală bazată pe continuitatea istorică, ereditatea etnografică și spiritul colectiv al vieții satelor, cu o formă de organizare a vieții sociale în întregime tributară Apusului.

Generațiile de conducători ai țării noastre, instruite și educate în spiritul economic și democratic al secolului al XIX-lea, îmbibat de abstracțiuni și care în speculațiile sale comerciale avea interesul să ignoreze toate realitățile naționale, ce ar fi putut împiedeca libertatea schimbului, sunt răspunzătoare de această întrerupere a dezvoltării noastre istorice. Călăuzite de un naționalism de esență umanitară care avea de ideal prezentul burgheziei occidentale, naționalism care trecea cu vederea tocmai peste ceea ce era specific neamului românesc, ele n'au putut asigura Statului nostru decât suveranitatea sa teritorială și organizarea normativ juridică a țării. Ele nu și-au dat seama că noile forme politice și juridice de viață, garantate de Constituție ca și cele de natură economică, nu puteau să fie folositoare dezvoltării noastre sociale, decât în măsura în care ele puteau să consolideze aptitudinile

noastre etnice și să continue, perfecționând ceea ce exista ca cristalizare istorică în realitatea « economică și socială ».

« Invenția, care nu este urmată de tradiție, nu constituie o realitate spirituală. Ea zboară pe deasupra vieții unui popor, fără urmă... O viață spirituală normală și după ea o viață culturală sănătoasă depinde de justa echilibrare dintre invenție și tradiție. Unde invenția predomină, avem strălucire fără durată și mai ales fără adâncime; unde tradiția predomină, avem durată și adâncime fără strălucire » (pag. 81).

Or aceasta este situația creată Statului nostru de organizații României moderne. Aceștia ne-au creat o spiritualitate fără rădăcini în viața poporului nostru, în tradițiile sale seculare, spiritualitate care dacă n'a prins, deoarece acesta a rămas indiferent sugestiunilor sale chemătoare, ea nu este mai puțin primejdioasă prin prăpastia creată între burghezia orașelor dominată de un individualism autocratic și proletariatul agricol dominat de colectivismul mistic, altoit pe legătura cu pământul, limba și obiceiurile strămoșești.

Deosebirea aceasta de mentalitate și de viziune a vieții, între satul și orașul românesc poate să fie fatală existenței Statului nostru, dacă instinctul nostru de conservare națională nu va reuși să sfărâme piedecile și rezistențele burgheziei capitaliste românești, *pentru ca viața românească să se desfășoare totalitar*, prin participarea la conducerea sa a întregului popor, a tuturor puterilor unite spre un singur țel: *afirmarea românismului*. Unitatea aceasta morală a poporului nostru nu va putea fi însă posibilă decât prin realizarea unității sale economice și unității de participare la beneficiile și avantajele materiale ale vieții de Stat. Acesta este sensul românismului pe care-l preconizează d. C. Rădulescu-Motru.

Liberalismul politic al secolului al XIX-lea a încurajat dezvoltarea orașelor în dauna satelor, fapt care a avut și mai are de urmare, nu numai vitregirea și neglițarea lor, dar și o eronată încercare de deformare a vieții satului prin fondarea de școli de tip burghez ca la oraș. În aceeași măsură în care orașele au ajuns la oarecare înflorire, în aceeași măsură au lăncezit satele, astfel încât astăzi țărâtimea nesuștinută cu sinceritate și stăruință spre o dezvoltare economică este încolțită de sărăcie, boli, mortalitate infantilă de procent mare, de incultură și alte racile, care contribuiesc în mod serios la slăbirea vitalității neamului nostru.

D. profesor C. Rădulescu-Motru preconizează o nouă pedagogie politică, economică și școlară, pe baza căreia să se înceapă reforma vieții noastre de Stat. Aceasta trebuie să se construiască începând de jos în sus, dela unitățile organice ale satelor spre unitățile mari ale orașelor. Relevăm în treacăt sugestivele și pătrunzătoarele sale

idei asupra modului cum trebuiesc organizate școlile sătești și universitățile țărănești; de asemenea acelea asupra economiei colective a satului.

Adevăratul românism constructiv constă în așezarea ființei Românilor în centrul vieții politice și economice a Statului. Pentru că nu este realizat încă, el trebuie să devină un catehism, o disciplină severă de gândire și acțiune colectivă, pentru orice bun Român care-și iubește țara.

Românismul acesta *nu poate fi nici fascism, nici rasism, nici comunism, pentru că toate aceste realizări sociale sunt proprii popoarelor care le-au creat în lupta lor pentru încheierea și afirmarea spiritualității lor etnice.* Ele nu se potrivesc firii noastre, așa cum nu ni s'au potrivit liberalismul și individualismul secolului al XX-lea, importat de generațiile dela 1848. *Poporul românesc trebuie să-și construiască spiritualitatea sa națională prin propriile sale forțe, iar nu prin împrumut și imitație, metode de gândire și organizare socială care ne-au condus la anarhia morală și sleirea economică de astăzi.* « *Românismul nu are o ideologie, pregătită gata, cum o are socialismul și în genere toate concepțiile utopice; Românismul este spiritualitatea, care va înlesni pregătirea acestei ideologii de acum înainte; în orice caz, care va opri pe conducătorii Statului românesc să urmeze pe drumul greșit de până astăzi* » (pag. 35). In ultimă analiză, el nu poate urmări decât realizarea vocației poporului român, punerea în valoare a forțelor și aptitudinilor sale sufletești, pentru realizarea unei meniri istorice. Pentru această realizare, *el nu are nevoie să ceară dela Stat acordarea de privilegii etnice față de minorități,* pentru că adevărata sa forță nu o pot constitui aceste privilegii, ci înseși tradițiile comunității sale de viață, forța sa ereditară și individualitatea sa etnică. Reclamarea unor asemenea privilegii însemnează recunoașterea unei inferiorități față de celelalte națiuni. Ceea ce nu este cazul. Poporul românesc de astăzi face impresia de a fi slab, *pentru că forțele sale native sunt comprimate și împiedecate de a se desvolta normal, de greșita organizație economico-politică care a fost dată țării.*

Noua organizație trebuie să se bazeze pe respectarea continuității istorice, pe instituțiile tradiționale, căci numai așa vor putea fi dezvoltate și puse în valoare forțele acestea latente. Intr'o asemenea afirmare a românismului noi trebuie să avem toată încrederea, deoarece spre realizarea lui ne conduc atât licăririle și semnele noiei spiritualități europene, care în manifestările sale științifice și sociale de până acum tind spre armonizarea antitezelor economice și spirituale, spre primatul colectivității asupra individului, spre unificarea forțelor națiunilor în vederea realizării menirii lor istorice, cât și anumite manifestări sporadice specifice țării noastre, care au îngăduit până în prezent: 1. reabilitarea

spiritualității ortodoxismului; 2. reabilitarea tradițiilor și instituțiilor de baștină; 3. grija pentru patrimoniul biologic.

* * *

Spre deosebire de vechiul liberalism care a crezut în capacitatea de dezvoltare a neamului nostru, dar i-a oprit această dezvoltare prin devierea sa spre forme nefirești și spre deosebire de vechiul conservatorism junimist care a fost conștient de această deviere, dar n'a crezut în forțele sale native, « Româanismul » d-lui profesor C. Rădulescu-Motru este un îndrumător constructiv, un îndreptar luminos, care poate conduce neamul românesc pe calea realizării destinului său, spre trezirea conștiinței de sine a poporului nostru aservit ca mentalitate încă supersitițiilor, descântecelor, gândirii colective și altor numeroase credințe tipice popoarelor primitive. Minunea aceasta s'ar întâmpla numai prin aplicarea pedagogiei sociale propovăduită în această carte.

De aceea, « Româanismul » d-lui C. Rădulescu-Motru este o ca rte de o importanță covârșitoare pentru cultura noastră contemporană și orientarea viitoare socială a poporului românesc. Ea depășește eminescianismul atât în fond cât și în atitudini, și prin adâncimea gândirii și vastitatea perspectivelor ea este unică în cultura noastră. Ea reflectă intuiții și sugestii geniale și este rodul celei mai înzestrate minți din istoria noastră culturală.

CONSTANTIN GEORGIADÉ

PARTEA A II-^A A ESTETICII PROFESORULUI VIANU

După ce în prima parte a *Esteticii* sale, adică în volumul întâi, profesorul Tudor Vianu s'a îndeletnicit cu tratarea problemelor mai abstracte și dificile ale științei frumosului artistic, ca valoarea estetică și opera de artă, care, în fond, cuprind și aproape epuizează preocupările Esteticii obiective, statice și, firește, normative, în volumul al doilea, recent apărut, i-a rămas un material mai concret și mai abordabil chiar și celor nespecializați în această știință.

Volumul II din *Estetică* (apărut tot în Biblioteca de Filosofie Românească a Fundației pentru Literatură și Artă « Regele Carol II ») tratează pe larg despre structura și creația artistică și despre receptarea operei de artă, chestiuni cu care orice iubitor de artă este mai familiar decât cu studiul momentelor constitutive ale operei de artă, sau cu caracterul normativ al Esteticii. Științificește, de sigur că volumul al II-lea este completarea necesară a sistemului gânditorului român, și tratarea dinamică, vie și mereu întemeiată

pe experiență estetică, nu face decât să prelungească până în concretul cunoașterii estetice, grava problematică din primul volum, aducându-i o limpezire definitivă și o încheere din care nimic esențial nu mai poate lipsi.

Dacă dintru început am observat că cel de-al doilea și ultimul volum conține un material mai abordabil, am făcut-o cu gândul de a recomanda lectura lui oricărui iubitor de artă și literatură, acest volum părându-ni-se a poseda toate virtuțile de îndrumare a păturii mai largi a doritorilor de cunoaștere. Prin natura lui și în ciuda clarității sale, primul volum nu poate orienta decât pe specialiști, pe când cel de-al doilea, tratând obiecte mai familiare tuturor, poate constitui o satisfacție și pentru omul de știință, ca și pentru iubitorul de artă.

Și încă o considerațiune ne-a determinat a începe cronica aceasta cu astfel de recomandări: volumul prezent înlătură atâtea prejudecăți curente, atâtea unilateralități înrădăcinate nu numai printre spectatorii artei, dar și în rândurile criticilor și apreciatorilor mai pretențioși, încât, pe măsură ce-l citeam, ne gândeam cu entuziasm câte discuții inutile s'ar înlătura și câte poziții, pe cât de false pe atât de autoritare, ar fi nimicite dacă susținătorii lor ar citi *Estetica* profesorului Tudor Vianu.

Dacă, pentru știința noastră, sistemul acesta înfăptuește o operă de constructivă explicare și orientare, rămânând un bun în sine, o contribuție creatoare a autorului, atât în cadrul științei estetice cât și în cadrul vieții noastre culturale (în care puțini profesori sunt în stare să-și sistematizeze obiectul ce-l predau), pentru lumea amatorilor și judecătorilor producțiilor artistice el constituie o comoară de date, completări și precizări, de care se simte atâtea nevoie, mai ales într'o societate ce nu are suficientă încredere în valori și ale cărei elite, chiar, nu dovedesc decât arareori înțelegere și prețuire față de adevăratul spirit critic.

Și, acum, trecând la operă însăși, trebuie să arătăm chipul în care autorul și-a organizat materialul, adică metoda sa de lucru. Având de tratat două probleme mult desbătute în gândirea estetică mai nouă, procesul creației artistice și procesul de cunoaștere și apreciere a operii de artă (pentru care autorul a găsit fericitul termen de «receptare»), d. Tudor Vianu, spirit critic prin excelență, după cum arătăm și în cronica privind primul volum al *Esteticii* (în numărul din Martie 1935 al acestei reviste), nu neglijează niciuna din pozițiile vrednice de considerat, demonstrând elementele lor valabile, confruntându-le și, în cele din urmă, completându-le sau reformându-le, după cum este cazul, într'o privire sintetică. Procedare critică, intelectualist critică, așa dar, față de o serie de probleme pe care, de cele mai multe ori, psihologia părea a fi pus exclusivă stăpânire, așa cum

odinioară făcuse misticismul. Căci nu ne deprinsesem oare să credem că «plăcerea» estetică și «emoția» estetică, deci simțiri exploatare mai mult psihologic, sunt elementele ce caracterizează receptarea operii de artă? Și când psihologii puseseră stăpânire pe știința esteticii, explicarea cea mai favorizată nu devenise aceea teorie a simpatiei estetice, ce promova o emoție estetică dobândită prin cufundarea spectatorului în obiectul contemplat, prin confundarea lui cu obiectul?

Față de exagerările sau unilateralismele psihologice dintr'o anumită estetică, profesorul Vianu ia o atitudine criticistă, ținând seamă de ele, dar arătându-le insuficiența, neajunsurile sau nerelevanța lor estetică. În capitolele atât de profunde și de clare privind receptarea operii de artă, autorul distinge felurite elemente, simultane sau succesive, ce compun acest proces de apropiere și judecare a operii de artă, arătând că nu există o emoție estetică (așa cum mai cred simplii iubitori de simplisme teoretice), ci o serie de emoții estetice coextensive cu durata percepției frumosului artistic. «Starea estetică nu este o stare de afectivitate pură, ci se împletește și se sprijină pe un schelet de numeroase acte intelectuale» (p. 111). Naivei și atât de comunei păreri că receptarea operii de artă este un proces emoțional și doar atât, d. Tudor Vianu îi substituie, pe temeiul unor bogate date și interpretări, concluzia că «receptarea completă a artei cuprinde... elemente critice și analitice, acte de judecată și estimare destul de dezvoltate» (p. 116), chiar dacă poziția inițială a spectatorului, atitudinea lui estetică, este constituită, în primul rând, dintr'o abandonare naivă a spiritului, în puterea aparenței.

Valorificarea artei apare, așa dar, ca un proces complex și deopotrivă sentimental ca și intelectual, ceea ce nu se ține decât rareori în seamă de mulți dintre criticii care vor să orienteze gustul public, fără ca ei înșiși să fie orientat în deajuns. Meritul lucrării acesteia constă și în aceea că toate chestiunile esteticii sunt înfățișate în complexitatea lor, diferitele tipuri de explicație alăturându-se cu evoluția istorică a experienței estetice pentru ca apoi autorul să le judece și să le îmbine. În deobște autorul nu reduce fenomenele estetice, ci le completează, le întregește, firește nu fără un prealabil discernământ. Semnalăm, în această privință, capitolele despre gustul estetic, despre judecățile artistice și despre criteriile ierarhizării artistice, care au marele rol de a nimici o seamă de confuzii și absurdități.

Și parcă în nici o altă lucrare autorul nu s'a mișcat cu mai multă libertate, lucrând atât de viu pe un material viu, cum este în special acela din prima parte a volumului II, privind structura și procesul creației artistice. Aici întâlnim problemele de generală circulație (dar atât de incompetent discutate în genere), ca

problema geniului, a talentului, a artistului luați și judecați față de omul comun sau de viață, și tot aici găsim studiul calităților structurii artistice și al momentelor procesului de creație artistică.

Criticist cu o arzătoare dorință de completitudine și de cuprindere substanțială, pas cu pas și mereu întemeiat pe empirie, pe mărturisirile creatorilor mai lucizi sau pe observațiile tuturor esteticienilor de seamă, autorul dovedește o rară putere de prezentare a materialului, în același timp erudită, adânc analizată și ierarhizată și, firește, consolidată, în cele din urmă, de judecata estetică.

Nicăeri nu am întâlnit o mai abundentă și esențială consultare a artistului despre chipul în care crează el și totodată o stabilire științifică a acestor date autentice. Valéry, Rilke, Flaubert, Maria Bashkirtseff, Délaacroix, Katherine Mansfield, Tolstoi, Nietzsche, Wagner, Goethe, A. Gide, P. Claudel, frații Goncourt, Zola, Fr. Gundolf, Poe, Jules Renard, Novalis, Baudelaire, Jean-Paul, Maupassant, Thomas Mann și mulți alți creatori propriu ziși (și arătați aici într'adins fără nicio ordine, tocmai spre a se vedea cuprinderea experienței și trăirii artistice pe care autorul își ridică observațiile și judecățile, intuițiile și argumentările, alături de alți esteticieni), constituiesc izvoarele ce aduc atâta substanțialitate înțelegerii noastre relativ la tainele, sensurile și etapele creației artistice.

Semnalăm concepția că artistul, pentru a fi înțeles, nu trebuie socotit doar ca o potențare a omului comun (deși este și aceasta), așa cum face psihologia, ci se cuvine a-l studia și propriu zis estetic, adică așa cum se comportă el ca om al creației. Concepția geniului este lărgită dincolo de domeniul artei (în care fusese circumscrisă de Kant), adică în toate domeniile spiritului, indivizi cu acea spontaneitate și originalitate ce definesc geniul, prin care se rostește nu numai un artist, dar și un om, putând apare în orice domeniu spiritual. « Pe când din operele talentului ne vorbește numai un artist, în acelea ale geniului se rostește un om » (p. 48).

Semnalăm, pentru claritatea și cuprinderea lor completă, următoarele chestiuni tratate: diferențierea dintre geniu și talent, relațiile dintre omul comun și artist, stările creației artistice, atât de subtil analizate și corelate, printre care și gingașa idee a inspirației ce oferă germenele operii pe care invenția îi desvoltă, în fine, diferențierile creației și creatorilor.

Intrebuințând din plin toate căștigurile psihologiei, d. prof. Tudor Vianu le completează sau amendează prin judecăți propriu zis estetice, ajungând mereu la complete și satisfăcătoare concluzii, ce feresc, repetăm, de unilateralism, exagerare sau îngrustime.

E izbânda de maturitate a acestui spirit atât de productiv de a fi reușit să risipească o seamă de prejudecăți psihologice, mistice și raționaliste, o seamă de considerații nefundate pe experiență, dar și de a aduce în toate problemele atitudinea cea mai completă și mai echilibrată, soluția cea mai satisfăcătoare. O pildă. În ceea ce privește creația artistică, vechea prejudecată iraționalistă acorda rațiunii doar un rol secundar și periferic în elaborarea operii de artă, ba chiar erau unii gânditori și artiști care susțineau că, acolo unde intervine rațiunea, dispare simțirea estetică, totul devenind rece, artificial, convențional. D. prof. T. Vianu ne arată netemeinicia și îngustimea unei atari poziții, conchizând că «această prejudecată trebuie întrecută. Creația artistică este un proces complex și înlăuntrul lui analiza neprevenită trebuie să distingă deopotrivă acte ale spontaneității iraționale și acte ale mediațiunii raționale. Numai dosajul acestor două feluri de acte este deosebit, după tipul căruia artistul îi aparține» (p. 86). Intr'adevăr, «intuitivii și vizionarii datoresc mai mult inspirației; plasticizatorii mai mult execuției. Pentru unii, procesul creației este pătruns de mai multe elemente iraționale; celălalt face să intervină mai intens funcțiunile rațiunii. Dar aceste conexiuni n'au în ele nimic necesar. Sunt și cazuri care le infirmă. Astfel, Ed. Poe, poet vizionar prin excelență, folosea procedeele raționale ale creației. Iar fantasticul Jean-Paul trece, în Estetica sa, prin însușirile caracteristice ale genialității, chibzuința, *die Besonnenheit* (p. 92).

Am dat aceste citate și am căutat să sugerăm conținutul volumului II al *Esteticii* profesorului Tudor Vianu, făcând totodată unele constatări și observații poate mai admirative decât ne este în obicei. Fiind o lucrare de sinteză, în care spiritul critic judecă datele vii ale empiriei și experienței artistice mai mult decât interpretează, ca în primul volum, sisteme, concepții și principii, se înțelege de ce aici nu mai putem adopta o atitudine critică de arătare a calităților ca și a neajunsurilor.

Volumul II își are drept motiv tocmai năzuința de completitudine, pornind dela istorie, dela experiență și dela observațiile și judecățile altora și ajungând la o sinteză vie, în care toate dobândirile științei și inteligenței să fie prezentate sub veghea acelor idei clare și distincte, care constituiesc atmosfera filosofiei. Astfel fiind, nu avem a imputa autorului nici un neajuns, nici o contradicție importantă, nici o scăpare din ansamblu.

Un critic atât de informat (mai precis erudit), poate lesne utiliza și duce mai departe câștigurile psihologiei și sociologiei, ale istoriei artelor și filosofiei culturii pentru a le topi în perspectiva supremă a științei Esteticii. Aici nu întâlnim, ca în primul volum, acea schimbare de metode și perspective. Aici totul se

încheagă unitar și consistent, lucrându-se viu pe un material viu, mișcându-se liber într'un domeniu bogat prin munca altora, dar având nevoie de o echilibrare, precizare și întregire, ceea ce maturitatea științifică a profesorului Tudor Vianu a realizat exemplar. O izbândă a științei noastre și poate începutul diminuării penibilelor confuzii curente, ce stânjenesc atât de întristător atmosfera culturii noastre, unde este nevoie de-o înțelegere și mai adâncă și mai corespunzătoare și de un spirit critic mai luminat, de felul celorla pilduitor aflate în acest volum.

PETRU COMARNESCU

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

PROFEȚIILE LUI WELLS

*Există în Europa un gânditor (care e și un neîntrecut artist), care a inaugurat un gen de producție ideologică unde până acum nu s'au ivit imitatori. Un *maestru fără discipoli*. Asta uneori dovedește că genul n'a prins, alteori însă că acest gen e atât de greu și a fost așa de desăvârșit realizat de întemeietorul lui, încât perfecția operei sale a descurajat orice continuatori. Fenomenul s'a mai întâmplat și altădată, de pildă cu Marcel Proust. Dar nu de el e vorba acum, ci de marele vizionar englez: Wells.

Zilele acestea, una din profeticele sale «prises de vue» asupra viitorului a cunoscut acea difuziune mondială pe care cinematograful o poate da gândirii unui om. Unul din romanele lui Wells, acela în care descrie el, etapă cu etapă, ce va fi lumea peste o sută de ani, a fost tras în film. Nu facem aci cronică cinematografică, ci cronică de idei. Filmul în chestiune îl vom considera ca un simplu prilej și instrument pentru a da actualitate acestui interesant fenomen cultural european: viziunea anticipativă a unui mare romancier și sociolog, asupra destinelor lumii acesteia, pe care azi o vedem neliniștită și nelămurită, parcă în prada unor munci care amintesc durerile facerii. Și este, pentru un al doilea motiv, interesant elanul spre viitor al povestitorului filozof. Wells nu e comunist, nici social-democrat, nici fascist. Fără îndoială, Wells este «fabianist», ba chiar, împreună cu Bernard Shaw, întemeietorul acestei doctrine sociale. Decât e foarte curioasă această doctrină socială. Curioasă mai ales pentru că nu are mai nimic doctrinar. Insuși numele ei — care vine dela Fabius Cunctator — înseamnă «temporarizare». Cu alte cuvinte: «om trăi și om vedea». Sistemele utopice (utopie vrea să zică «dintr'un loc care nu e», sau care nu e încă, și doar ar putea cândva să fie) fabianiștii le disprețuesc; adică le contestă

valoarea de adevăr propriu zis, și le acordă una de simplă ipoteză. Iată de ce, când e vorba de critică, Wells ia tonul și stilul de sociolog și de profesor de Istorie a Civilizației. Când însă e vorba de construit, se instalează în literatură, în legile larg ospitaliere ale ficțiunii. Și atunci clădește romane.

Aceste romane sunt — trebuie să ne grăbim a o spune dela început — inatacabile științificește. Se bazează toate pe ceea ce *există*, și debutează cu un « dacă » nu numai plauzibil, dar în acord perfect cu ceea ce se cunoaște deja. Astfel, faimoasa poveste a « Mașinii pentru explorat timpul » pleacă dela ideea științificește impecabilă că orice soi de energie comportă corpuri bune și corpuri rele conducătoare, substanțe permeabile de acea energie și altele izolatoare. Și atunci, Wells imaginează un savant care a izbutit să fabrice o materie rea conducătoare față de gravitația universală. Efluviile acestei forțe nu o influențează. Un tramvai construit din acest preparat, odată împins în sus, își va continua, cu viteza bobârnacului inițial, mersul său în văzduh, de vreme ce nici o forță nu va mai avea efect asupra-i pentru a-l face să se prăbușească la pământ potrivit legii căderii corpurilor de care este, tocmai, dezrobit. Și dacă o asemenea nacelă, făcută dintr'o asemenea materie, ar avea ferestre diverse; dacă — zice Wells — deschidem oblonul în direcția lunii, forța de greutate a lunii ne va trage într'acolo. Dacă vrem să nu ne atragă prea repede, vom crăpa o ferestruie din spre direcția pământului, care ne va frâna în raport cu diafragma oblonului. Și astfel vom putea evolua unde și cu ce viteză vrem, prin spațiile interplanetare.

Această călătorie în lună o regăsim în noul roman și film al lui Wells, dar ca simplu episod, și cu o semnificație pur morală. E vorba doar de a ne da un exemplu de « căutare a morții » de către idealști care înțeleg că moartea nu-i frumoasă decât când e liber aleasă și aleasă în vederea unui scop care să fie « *worthwhile* », care să merite efortul (n'am zis sacrificiul, căci după Wells a muri într'un anumit fel nu-i o jertfă, ci suprema voluptate a unui suflet omenesc).

Dar să începem cu începutul. Și să descriem toate fazele, căci gândirea lui Wells, tradusă de el în tablouri amănunțite, alcătuesc priveliști profund turburătoare; parcă ar deschide în sufletul nostru o trapă, în fundul căreia zărim ghemuite, încolăcite și în perpetuă frământare, mii de vechi supoziții ale noastre, aprehensiuni, nădejdi, elanuri, temeri. Am fost o săptămână întregă obsedat de aceste viziuni, deopotrivă de cele atroce și de cele mai liniștitoare. Aveau, toate, acel coeficient de adevăr comparabil caratelor cu care se măsoară autenticitatea. Mă urmăreau ca o realitate pe care visul o făcea doar mai magnifică, fără a știrbi ceva din plauzibilitatea ei.

Demarajul se face în zilele noastre. O Londră ca toate Londrele, cu oameni spunând prostii în toate sensurile, și cu alții, ceva mai rari, pe care aceste prostii îi deranjează. Unul din subiecțele preferate ale conversației este războiul apropiat. Și iată că războiul se declară. Un război așa cum știm că este el azi: pe bază de aviație și bombe distrugând egal pe beligeranți, populația civilă și obiectele materiale aparținând amândorora. Războiul ține. E doară un război de exterminare. Iar rezultatul: *nimic*; nimic în înțelesul întreg al cuvântului. Vă amintiți fabula celor doi lei care s'au mâncat unul pe altul. La urmă, pe câmpul de luptă n'au mai rămas decât două garnituri de măsele. Și dacă dinții, în ei înșiși, seamănă cu priveliștea unor cetăți în ruină, veți înțelege încă și mai bine tabloul acestui sfârșit de război, sfârșit fără sfârșit adevărat, căci nimeni n'a putut, nici cere, nici consimți pacea. Ambele tabere sunt deopotrivă ruinate. Și peisajul final este o societate reîntoarsă brusc la Evul Mediu, la o viață frustă și mizerabilă, la o stare de lipsă absolută, din care — spre deosebire de adevăratul medievalism — sunt absente elanurile credinței creștine. Căci oamenii aceștia sunt istoviți sufletește. Trăesc de azi pe mâine, se adăpostesc în scorburi de ziduri dărâmate, se hrănesc cu produsul unei agriculturi de mântuială și își acoperă trupul cu orice petec găsit. Adăogați la acestea toate o epidemie înfricoșătoare, o molimă misterioasă și cu simptome impresionante de paralizie, pe care serviciul sanitar o combate printr'un simplu glonț de pușcă tras în nenorocitul pe care delirul îl face să rățăcească somnambulic, contaminând pe ceilalți. Și încă toate astea n'ar fi chiar atât de groaznice — căci omul a trecut doară prin multe asemenea momente de-a-lungul lungii lui povești; dar omul care ni se înfățișează acum nu e un om oarecare, ci acela care, câțiva ani înainte, ducea existența de confort material și intelectual al unui mare oraș britanic (« Everytown » e numele lui, adică Orice-Oraș).

Am insistat destul de puțin asupra tabloului, ca să putem insista mai mult asupra semnificației lui sociologice.

Ne aflăm în fața unui paradox.

Pare neverosimil ca omul *de azi*, care știe să facă o mulțime de lucruri, să nu fie în stare să refacă, și încă *îute*, măcar o parte din civilizația pierdută. Oricât de mare i-ar fi oboseala trupestă și sufletească; oricât de eficace ar fi interesele unui șef brutal și analfabet căruia îi convine să nu se revină la ce a fost — totuși, nu se poate șterge, ca printr'o dungă cu condeiul, deprinderea omului contemporan de a se folosi de forțele naturale și de cele intelectuale. Azi, adeseori pionierii vin pe un pământ neexplorat, și în două luni clădesc un oraș complet. Dar nu azi, ci și acum mai bine de un veac, la începutul veacului al XIX-lea, lucrul era

posibil. Cu atât mai vârtos în zilele noastre. E drept că pionierul e plin de avânt, pe când supraviețuitorul războiului de mâine va fi moralmente sleit. Decât nu există epuizare totală; și uneori însăși desnădejdea produce cele mai eroice eforturi.

Paradoxul însă se limpezește dacă citim mai cu atenție Istoria, în deosebi cea contemporană, și mai ales originile civilizației mașiniste. Este o banalitate că mașinismul — adică bogăția pe bază de capital, presupune lungi veacuri de acumulare prealabilă. Este acea «*ursprüngliche Anhäufung*» a lui Karl Marx, acumularea primitivă, care s'a făcut, între secolul al XIV-lea și al XIX-lea, prin tot soiul de procedee necapitaliste: război, administrație de Stat, piraterie, camătă, furt colonial, etc. Asta a durat cinci sute de ani. Și numai după aceea, cu ajutorul unor comori materiale *deja adunate*, a fost cu puțință clădirea marilor centre capitaliste și a uriașelor aglomerări urbane, de un confort ca în o mie și una de nopți, devenit accesibil pungilor celor mai modeste. Este meritul lui Marx de a fi aruncat o lumină vie asupra problemei *demarajului* civilizației actuale, asupra dificultății și zăbovei inerente acestui demaraj. Războiul lui Wells a suprimat, pur și simplu, echivalentul în rezultate al acestui demaraj. A suprimat ceea ce reclamase o jumătate de mileniu de eforturi în toate direcțiile. Demarajul va fi deci greu. Firește, asta nu înseamnă că viitoarea punere în mișcare se va face cu aceeași încetineală și prin aceleași procedee de «*Raubkapitalismus*» ca în trecut. Dar reînceperea rămâne, totuși, grea.

Iată însă că, într'o bună zi, peste ruinele somnolente ale lui Everytown, se zărește un aeroplan; un avion bizar, de o formă neobișnuită. De ani de zile nu se mai văzuse mașină zburătoare. Fuseră doară distruse toate, unele prin altele. Ce se întâmplase atunci?

Foarte simplu. Din măcelul general, din acel *bellum omnium contra omnes*, s'au ridicat câteva spirite generoase, acele minți de elită care nici un moment al vieții lor n'au încetat de a urî războiul, deși nu i s'au sustras. O mână de oameni, strâns uniți, au reflectat asupra mijlocului de a reînsănătoși civilizația agonizândă. Și toate eforturile lor s'au mărginit deocamdată la construirea unei escadrile aeriene și a unor bombe conținând «*gazul păcii*». Este un gaz care adoarme doar pe recalitrânți, care, împreună cu toată populația, încep «*reconstrucția*».

Reconstrucția se face repede. Căci omul de azi e om de știință, de gândire ascuțită, de muncă inteligentă și sistematică. Dar... pentru ca demarajul să fie cu puțință, a trebuit un capital inițial: acea frântură de civilizație, salvată de eroii noștri și întrebuițată metodic în vederea unui singur lucru: avioane și bombe desarmante. Odată demarajul reconstrucției reușit, etapele sunt

străbătute cu viteză vertiginoasă. Și, câtăva vreme nici un obstacol. Căci obstacolul nostru cel mare de azi este gândul războiului, adică tocmai ceea ce aci, în Everytown, fusese definitiv suprimat. Firește, vor apărea alte obstacole, alte critici. Wells ne indică una, care pune o nuanță de melancolie peste viața cea nouă din Everytown. Și, cum spuneam, vor răsări altele și altele. Dar oricâte ar fi, ele nu sunt de felul celor de altă dată. Dușmanul cel mare, Războiul, a murit. Și peisajul dantesc al aceluia Ev Mediu quasi-animal a fost prețul plătit de omenire pentru această răpunere a zeului Marte.

Am insistat asupra tuturor acestora, pentru că, pe deasupra simbolismului literar al faptelor imaginate de Wells, avem aci, pusă cu o deosebită precizie, una din cele mai interesante probleme ale Istoriei și ale Sociologiei: problema demarajului în civilizație.

D. I. SUCHIANU

ACTUALITĂȚI FRANCEZE

Sunt semne numeroase care ne arată că asistăm la o nouă și puternică afirmare a sentimentului religios în Franța. Nu numai în publicațiile de specialitate și în cercurile catolice, în care preocupările spirituale ocupă, în mod firesc, primul plan, dar la atâția scriitori de mare circulație în Franța, găsim o puternică aspirație religioasă, o evidentă reînnoire de forță a misticismului. Altădată am arătat că o bună parte a tineretului francez, manifestă o asemenea tendință religioasă și că influența lui Charles Péguy este astăzi reluată și dezvoltată de unele grupări în care politicul se îmbină cu spiritualul. În literatură, atâția scriitori iluștri dau expresie credinței lor catolice și actualitatea ne prilejuește acum să amintim mai ales pe François Mauriac. Dar chiar printre oamenii de știință sunt, în Franța, numeroși aceia care afirmă capacitatea lor de credință religioasă.

Cartea recentă a d-lui Louis de Launay, *L'Eglise et la Science*, atacă din plin mult desbătuta problemă a raporturilor dintre religie și știință. Cartea aceasta este o lungă pledoarie și o bogată înșirare de argumente, menite să demonstreze limitele modeste ale științei și să îngăduie mărturisirea de credință a autorului. D. Louis de Launay constată, de altfel, că se găsește într-o numeroasă tovarășie: « Epoca noastră, ne spune d-sa, vede producându-se în Franța o necontestabilă renaștere a catolicismului și această mișcare, sporită în fiecare zi printre tinerele generații ale așa numitei burghezii, se întinde în mediile științifice. Biserica, redevenind o putere pur spirituală, s'a eliberat din grelele

lanțuri care o legau de neconținutele mișcări ale politicii și ale unei fizice ipotetice, primejduind-o uneori să se clatine împreună cu acestea. Puternic așezată pe baza siguranței ei teologice, Biserica apare în haosul doctrinelor și ideilor, ca singurul far nemiscător și nedestructibil, către care se îndreaptă din toate părțile privirile celor întristați de vârtejul opiniilor omenești». Constatările d-lui de Launay sunt bogate în semnificații și însemnătatea lor apare întreagă dacă ne gândim la transformările ce trebuiesc să se petreacă, totuși, în mentalitatea Franței anticlericale a ultimelor decenii, pentru ca afirmația autorului nostru să fie adevărată. Viitorul ne rezervă, în privința aceasta, o evoluție care se poate întrevedea. Puternic fixată în normele politice ale organizării Statului și în principiile sociale pe care le afirmă mai categoric decât oricare altă țară, Franța se depărtează totuși de motivele inițiale și istorice ale anticlericalismului ei. Este firesc ca într-o vreme, în care instituțiile Franței moderne au dobândit prestigiul și stabilitatea lor de astăzi, poziția negativă a anticlericalismului — punct principal din programul radicalismului francez — să devină inutilă și să tindă a cădea în desuetudine. Este firesc atunci ca viața spirituală să renască și sentimentul religios să cunoască o nouă vigoare după ce atâta vreme a fost comprimat. D. Louis de Launay atacă un subiect mai dificil pentru teza d-sale, atunci când combate prea marea încredere a Francezului în rațiune, pricina lipsei de capacitate mistică a unei bune părți din națiunea franceză. Raționalismul francez nu face parte dintre acele caractere care pot fi combătute sau reprimite. Tipul rațional și tipul mistic coexistă în lăuntrul națiunii franceze și d. de Launay însuși face această constatare, când opunând pe Pascal lui Descartes, reamintește distincția dintre « l'esprit de finesse » și « l'esprit géométrique ». Cartea d-lui de Launay ne aduce semnul unei incontestabile renașteri mistice în Franța și este cu atât mai interesantă, cu cât venind din rândurile oamenilor de știință și susținând necesitatea de a depăși experiența fizică prin aceea spirituală, ne arată că oricât de importante ar fi progresele disciplinelor exacte, limitele lor reclamă o altă certitudine, aceea pe care o oferă domeniul infinit al credinței religioase.

Ultimele cărți ale d-lui François Mauriac, *Les Anges Noirs* și *Vie de Jésus*, îndreptățesc, mai ales, constatarea intensității cu care se manifestă sentimentul religios în Franța. Intreaga operă a acestui mare romancier este mărturia unei neconținute aspirații către divinitate și a voinții de răscumpărare creștină, de înfrângere a demonului, de mântuire. Ultimul roman al d-lui François Mauriac, *Les Anges Noirs*, ne evocă viața subjugată de păcate a eroului principal Gabriel Gradère și toată inextricabila țesătură de rele porniri a familiei care locuște castelul dela Liogeats,

iar pe dealtă parte existența pură, sufletul limpede și plin de iubire creștină al abatelui Alain Forcas. În această dualitate contradictorie, Gabriel Gradère-Alain Forcas, este parcă un fel de principiu al compensației, o dumnezeiască armonie care cere ca sacrificiul unuia să fie prețul sufletului celuilalt, care se pierde de-a-lungul unei existențe posedate. Dar în vreme ce viața unuia se împărtășește de lumina iubirii și a apropierii de Dumnezeu, celălalt ne apare ca purtând povara unei existențe fără bucurie dar și fără suferință, a unei vieți lipsită de orice sens lăuntric, redusă numai la materialitatea ei. Aparențele sociale, adeseori, nu înregistrează valorile sau negațiile spiritului. În timp ce Gabriel Gradère trăiește nepedepsit, abatele Forcas primește cu resemnare injustul dispreț al oamenilor. Dreptatea dumnezeiască se realizează în fiecare dintre noi, nu în manifestările vieții exterioare. Dar după o viață de păcate și după ce va fi comis o ultimă crimă, în Gabriel Gradère va răsări odată cu marea lui durere, speranța mântuirii lui. Cea mai încărcată existență, poate fi răscumpărată de acea neumbrită și neînfrântă credință prin care străbatem către iubirea creștină și mântuirea noastră. Acesta este sensul cel mai înalt al romanului lui François Mauriac. Dar în același timp, cartea aceasta este o artistică evocare de viață și unește un admirabil suflu poetic cu afirmarea unui spirit religios, totdeauna aplecat să caute calea pe care omul, salvându-și sufletul, se poate apropia de divinitate.

În *Vie de Jésus*, d. François Mauriac ne aduce o evocare a Mântuitorului în care fervoarea credinței, deși prezentă, este reținută. Autorul nu cultivă nici accentele lirice, nici stilul apologetic; în prefața cărții ni se lămurește, de altfel, scopul acestei mari încercări. D. François Mauriac nu și-a propus să realizeze una din acele lucrări obținute prin « întâlnirea erudiției și a cunoașterii mistice » ci o redare a « persoanei reale » o privire mai apropiată, cu posibilități mai intuitive, în serviciul cărora nu se sfiește să amintească prezența utilă a romancierului deși în același timp recunoaște că « vieța lui Isus ar trebui scrisă în genunchi, cu un sentiment de nevrednicie care ar face să ne cadă condeiul din mână ». Calitățile romancierului tind să realizeze aici, prin efectul obiectivității lor, acea stare mistică, isvorită, de sigur, din lăuntrice și ireductibile aspirații, dar întărită adeseori prin mijloacele obișnuite ale înțelegerii omenești. D. François Mauriac a scris o carte care fiind opera creștină a unui credincios încercat, aduce în același timp voința omenească a unei cunoașteri luminoase. Originalitatea acestei opere ne apare tocmai în amestecul înfățișării obiective la care contribuie facultatea romancierului, cu topirea în subiect, cu suprema aspirație de apropiere prin înțelegere a catolicului fervent și sobru, a autorului care străbate totuși

prin numeroase accente personale. Comentând cuvintele Mântuitorului «fericiți cei pașnici căci vor fi chemați copii ai lui Dumnezeu» d. François Mauriac exclamă: « O, asprime a lumii ! blândețea este încă ceea ce se disprețuește mai mult. Din copilărie, în primele clase, cei blânzi sunt persecutați. Nietzsche este de fapt filosoful judecății obișnuite ». Asemenea exclamații sunt numeroase în această carte, unele pentru a deplânge neînțelegerea pe care o manifestă lumea noastră față de învățămintele creștine, altele pentru a condamna viciile și scăderile aceleiași lumi, altele în sfârșit pe care le-am putea corobora cu restul operii d-lui François Mauriac. Dintre acestea din urmă să reținem următoarele rânduri despre minunea vindecării, a căror apropiere de ultimul său roman *Les Anges Noirs* contribuie la fixarea ideii centrale a romancierului. Infrângerea păcatelor este posibilă prin iertare și prin voința mântuirii: « Toate păcatele unei biete vieți omenești, cele mari și cele mai neînsemnate, cele mai rușinoase, cele ce nu pot fi încredințate nimănui, acelea care nu sunt numai josnice dar și ridicule, — și acela pe care nu-l putea uita dar la care nu-și oprea niciodată gândul. Totul este șters, fără amănunte, fără indignare, fără răutate. Fiul omului nu silește pe pocăit să-și retrăiască rușinea : numaidecât l-a dus departe de toată acea mulțime năvalnică, pentru ca vindecarea sufletului să fie mai puternică decât vindecarea trupului ».

Opera literară a d-lui François Mauriac se bucură în genere de un mare succes în Franța; *Vie de Jésus* pare a fi avut un răsunet și mai mare. Considerațiile d-lui Louis de Launay se găsesc confirmate prin opera d-lui François Mauriac. Indoitul reflex pe care îl manifestă o operă și succesul ei, ne îngăduie să descifrăm, printre atâtea altele, un semn al puterii sentimentului religios în Franța.

ALEXANDRU VIANU

REVISTA REVISTELOR

STREINE

LE MOIS

Nr. 64—1936

Dintre numeroasele articole, portrete și informații cuprinse în acest volum, cititorul cu oarecare curiozitate despre formulele istorice ale artei se oprește dintr'odată la *Essence du Romantisme* de Adriano Tilgher. Atât chestiunea în sine cât și autorul care o dezbate, de o notorietate europeană în estetică, atrag atenția în primul rând.

Ce este romantismul? se întreabă Adriano Tilgher. Ceea ce se înțelege prin această denumire nu este un fenomen numai literar, nici chiar numai cultural: e un fenomen omenesc în sensul cel mai cuprinzător al cuvântului; e o nouă intuiție, o nouă experiență și mai mult încă: un nou gust, un sens nou, o nouă orientare a vieții, care începe să se schițeze de când sinteza catolică fiind definitiv stabilită și cristalizată de conciliul din Trento, spiritul european caută un mijloc nou de a examina adâncă neliniște care îl roade mereu. Este o nouă civilizație care caută să se exprime în toate domeniile spiritului: artă, religie, filosofie, morală, drept, politică, moravuri ale vieții zilnice.

Și care este trăsătura distinctivă a romantismului? Cum să-i definim esența? Se obișnuiește a se spune, de exemplu, că romantismul înseamnă revolta individului împotriva societății, a instinctului în contra rațiunii, a inimii împotriva creierului, a pasiunii împotriva legii, a impulsivității contra regulii, a sentimentului împotriva disciplinei, a instinctului contra voinții și așa mai departe. Nimic mai adevărat. Dar numai în raport cu un anumit romantism, nu cu romantismul în general. Barrès, Kipling, d'Annunzio, Nietzsche, marile stele ale firmamentului cultural dinaintea de războiu, exaltează disciplina, regula, legea, creierul, rațiunea, energia, rămânând totuși romanticii cei mai autentici. Ca toate marile fenomene istorice, ca toate marile mișcări cu adevărat și profund originale, romantismul are puterea de a-și răsturna pozițiile, de a se menține el însuși, de a se întoarce împotriva lui, fără să înceteze pentru aceasta de a fi credincios esenței sale cele mai profunde. Individualismul extrem și socialismul extrem, exaltarea extremă a Istoriei și extrema ei negație, alăturarea fanatică de trecut și cel mai desfrânat dintre futurisme, sentimentalismul și ura sentimentului, religia primitivului și aceea a decadenței, cultul emoției și acela al stilului: romantismul a cuprins în sine

aceste extreme cu toate nuanțele lor intermediare, strângându-le pe toate în unitatea vieții și mișcării sale, a ființei și a devenirii sale. De aceea esența romantismului nu trebuie să fie înțeleasă ca ceva care rămâne identic cu sine în toate formele ce-și asumă, ca ceva rece și mort, fără mișcare, ci ca o energie care are în sine puterea de a crea toate formele antitetice, neistovindu-l niciuna dintre acestea.

Romantismul este o experiență a vieții simțite — mai mult sau mai puțin limpede, mai mult sau mai puțin conștient, cu exaltări sau sfâșieri lăuntrice — ca energie, ca putere, ca activitate obscură în continuă mișcare. Romantismul este cultul vieții ca atare, luată în sine; pe întrebarea de a ști ce este la dreptul vorbind viața, variază romantismele. Unul o vede în individul revoltat împotriva a orice; altul în acest orice (natură, națiune, clasă, societate, rasă) cu care individul unindu-se se bucură de plenitudinea vitală.

Acestea sunt susținerile lui Adriano Tilgher; iar cetitorul care se va găsi interesat de ele, le va putea urmări în concluziile neașteptate firești, deschizând volumul 64 din *Le Mois*.

De reținut din restul aceluiași sumar: *Les deux pôles de la politique européenne: le Nil et le Rhin*, M. Maurice Maeterlinck devant le problème de la mort, *Le rôle artistique de la France au moyen âge*, *L'imagination créatrice dans les arts* (despre care vom informa pe ctitorii noștri într'un număr viitor) și *Spiritul național în creația științifică*.

Nr. 65—1936

Acest număr recent sosit, conține, între altele: *Reforma Spaniei* de E. S. Președintele Azâna; *Economia Lituaniei* de d. Petras Klimas; *Politica franceză la răscruce*; *Societatea Națiunilor în fața victoriei italiene*; *Invățămintele militare ale victoriei italiene*; *Scriitorii revoluționari*; *Eclipsa dela 19 Iunie*, etc., etc.

Afară de acestea, prezintă un bogat material informativ asupra actualității politice, economice, sociale, literare, artistice și științifice din întreaga lume.

MESURES

Nr. 2—1936

Din sumarul periodicului trimestrial francez de literatură europeană reține mai cu seamă studiul *Poètes et Mystiques*, semnat A. Rolland de Renéville. Numele acesta este al unui poet francez contemporan, care pe lângă o producție lirică personală a tipărit în ultimul timp un studiu extrem de interesant asupra lui Arthur Rimbaud. În *Poètes et Mystiques*, Rolland de Renéville reia chestiunea legăturilor dintre poezie și misticism pentru a ajunge la următoarele încheieri: Fazele experienței poetice și acelea ale experienței mistice merg mână în mână până la capătul lor — unde deodată se despart, fiind separate prin abisul care nu încetează de a opune repaosului mișcarea și tăcerii cuvântul.

Este cu puțință să emitem o judecată de valoare asupra calității acestor două experiențe? O astfel de judecată presupune cântărirea realităților relative

cu cele absolute. Fără îndoială, puterile creatoare exaltate de poet în sensul unei mai perfecte conștiințe a unității lor sunt, prin aproximarea din ce în ce mai violentă a absolutului, pe cale să rectifice golul care le desparte de absolut. Dar lumea manifestării, pe care puterile creatoare o sprijinesc, își trage adevărata măreție din cât poate lăsa să apară realitatea pură, ele dispărând. Fraza cu care Mallarmé și-a precedat povestea *Igitur* este în această privință plină de înțeles: « *Lui-même à la fin, quand les bruits auront disparu, terera une preuve de quelque chose de grand (pas d'astre? le hasard annulé?) de ce simple fait qu'il peut causer l'ombre en soufflant sur la lumière* ». Dacă toată valoarea luminii este de a putea să fie suflată în profitul umbrei, nu încapе îndoială că experiența ale cărei căi dau de-a-dreptul în Noapte este mai valoroasă decât aceea a cărei mișcare dela început se depărtează de Noapte. Această superioritate a experienței mistice asupra celei poetice nu poate de altfel să fie concepută, decât dacă admitem că poezii cari au fost stăpâniți de sensul Noptii, au încetat de a mai fi poeți. Fapt este că au prezentat atunci semnul caracteristic al stării mistice care este *suspendarea puterilor*. Tăcerea neașteptată a lui Racine și Rimbaud, imposibilitatea de a se exprima care constituie tot chinul lui Mallarmé, și până la turburarea în fața indicibilului manifestată de Baudelaire, toate acestea sunt într'un fel oarecare stigmatul controlabil al stării la care ajunseseră. Că de altă parte numeroși mistici au încercat dimpotrivă să forțeze cuvintele pentru a le traduce iluminările, nu urmează de aci decât că în măsura în care au reușit, au făcut act de poeți. Un schimb perpetuu are loc între aceste două familii de spirite, care poate nu erau pe vremuri decât una. Se pare că ținuturile spirituale sunt prea vecine pentru a nu tinde mereu să se împreune. — Iată concluziile lui Rolland de Renéville în chestiunea *Poètes et Mystiques*.

Mesures, fiind un periodic trimestrial, merită însă să revenim asupra sumarului său în numerile noastre viitoare.

LA NOUVELLE REVUE FRANÇAISE

Nr. 272—1936

Cuprinsul: H. de Montherlant — *Les Jeunes Filles* (I); André Suarès — *Caractères*; Emm. Lochac — *Monostiches*; F. Perdriel — *La Leçon de Montherlant*; C. F. Ramuz — *Questions* (I); Ch. A. Cingria — *Notes*; Jean Giono — *Résurrection du Pain* (sfârșit). *Chroniques. Notes. L'air du mois*. Este cel dintâi număr al revistei când la cronici nu mai găsim *Réflexions* de Albert Thibaudet, despre a cărui moarte scrie în fruntea numărului Léon Bopp, unul dintre cei cari au asistat la ultimele clipe ale marelui critic. Thibaudet a murit din cauza tumorii ce avea de câtva timp la un obraz. Reportajul asupra momentului ultim din viața criticului este de-a-dreptul emoționant și cu atât mai pătrunzător cu cât Léon Bopp a îndepărtat din fraza sa, printr'o înaltă cuviință, orice efect literar. Cetitorii lui Thibaudet, prietenii depărtați și necunoscuți, nu vor fi scăpat de sigur aceste pagini de cea mai nobilă sobrietate.

Demn de atenție, în măsura în care se leagă de un fapt literar românesc de azi, este poetul Emmanuel Lochac, autor al unor monostihuri, care amintesc de *Poemele într'un vers* ale d-lui I. Pillat. Nu e vorba de stabilit niciun raport genetic, căci d-l Pillat își tipărește volumul respectiv înainte de monostihurile lui Lochac din N. R. F., iar acesta este mai mult decât probabil că despre d-l Pillat nici nu va fi auzit. Dar coincidența este interesantă și vorbește despre modul concomitent în care se poate ajunge la forme literare similare când preocupări de concentrare în expresie domină o întreagă epocă. Astfel în versul unic al lui Lochac *Maint poème est la cage où chante un vers captif* se găsește prefața teoretică pe care d-l Pillat își sprijinește *Poemele într'un vis*. Poetul francez nu vrea să spună adică nimic mai mult sau mai puțin decât ceea ce poetul român observă în prefață și anume că: «Vrând să citez (pentru o conferință, n. r.) câteva versuri din *Le Pape* am fost izbit că unele din ele se izolau dela cine ca adevărate poeme într'un vers », adică *versul captiv în colivia poemului*, cum spune Lochac. Ca o deosebire de menționat este faptul că în timp ce d-l Pillat rezervă titlului fiecărui poem într'un vers un oarecare rol de sugestie suplimentară, ceea ce face ca poemul într'un vers să fie în fond un distih, confratele francez merge la ultima nuditate și concentrare, suprimându-l. Astfel:

Maint poème est la cage o! chante un vers captif.

Quand je dis mon secret, il renaît plus profond.

Sinon église, bois; sinon cloître, ravine.

Ondine sur mon lac, mais ailleurs t'enlisant.

Après une longue pause une branche chuchote.

Ce vent, dirait-on pas le vent d'un autre automne?

Ce vallon semble avoir ses étoiles privées.

Le monde est toujours noir puisqu'il est des aveugles.

CONFERENCIA

Nr. X, XI—1936

Nr. X: Hélène Vacaresco — *Elisabeth d'Angleterre*; Henri Bidou — *Un ménage chez les Dieux: Orphée et Eurydice*; Henry de Monfreid — *Dernières impressions d'Ethiopie* și Alfred Cortot — *Beethoven romantique*.

Nr. XI: Georges Duhamel — *Le miracle de Cervantes*; Jean Giraudoux — *Les cinq tentations de Jean de La Fontaine, II. La tentation des femmes*; Pierre Weiss — *La vie dans le ciel et la jeunesse heroique* și Jules Truffier — *Le théâtre au temps de Henri IV*.

ROMĂNEȘTI

GÂNDIREA

Nr. 5—1936

Colaborează d-nii D. Caracostea, D. Ciurezu, Grigore Popa, Vasile Băncilă, Pan M. Vizirescu, Gh. Tuleș, Nichifor Crainic, Niță Mihai, Ștefan Cârstoiu, Vintilă Horia, Ovidiu Papadima, Al. Busuioceanu, Aurel D. Broșteanu.

D-l Caracostea scrie despre *Arta cuvântului la Eminescu*, pe care o exemplifică prin sonetul Veneției, studiu comparativ și de analiză infinitezimală. Dăm aci pentru cetitorii noștri modelul lui Cerri, în traducerea d-lui Caracostea, intitulat *Venedig*:

*De câte ori văd în lumina clar-obscură a lunii,
Cum, urmând unui lăuntric și întunecos impuls,
Marea se lipește într'o mereu nepotolită pornire
Sălbatic de pragul palid de marmură al Veneției,*

*Mi se pare că valul acesta sur ar fi
Un întunecat copil, care, turburat și neliniștit,
Pe-al iubitei palid obraz de mort
Amăgit din nou caută izvorul vieții.*

*Și dacă apoi răsună prin pustia liniște a cimitirului
Din turnul lui Marco ora douăsprezece, înfiorător,
Ca geamătul unei Sibile a durerii:*

*Este ca și cum dintr'un îndușit mormânt
Cuvântul ar răsuna, înduioșat și trist:
E'n van! Morții nu se scoală, copile!*

Cu modelul lui Cerri înainte, cetitorul va putea mai ușor urmări analiza d-lui Caracostea, din care reproducem următoarele considerații:

• La început, Eminescu a vrut să dea numai o simplă traducere. Dar dacă dintr'unele versuri izbutite, care încă de atunci au luat forma definitivă, poți deduce vibrațiunea primară în jurul căreia s'a organizat întregul, atunci relevăm că partea a doua, terțetele, a vorbit în deosebi poetului. Relevăm că contextul acesta apare dela început primul vers definitiv rotunjit:

Ca 'n ființirim tăcere e 'n cetate.

La Eminescu, versul nu mai este relativizat. Apare ca ceva absolut, cum este și impresia. Și tot dela început observi tendința de a înălța amănuntul cât și întregul la valoare de simbol cu larg înțeles. Deși răsare ca din mormânt, glasul lui San Marco pare că vine dintr'ale istoriei file. Că Eminescu a fost puternic atras de final, se vede și din timpuria rotunjire la versului ultim: *nu 'nvie morții, e în zădar, copile.*

În schema de rotunjire, se vede la Eminescu tendința către o formă mai închisă. Pe când la Cerri schema este: *cdc, ede*, la Eminescu este *cdc, dcd*, ceea ce însemnează înlăturarea unei rime noi și deci o mai strânsă cimentare.

În partea întâia, ca o pregătire pentru răsunetul sonor al orologiului, originalul german căuta unele efecte de fonetică impresivă, nu numai prin rime ca: *Zwange, Drange, bange, Todtenwange*, dar și printr'unele cuvinte interioare ca *folgend, dunkeln*. Impresionat de acest efect onomatopeic, Eminescu a căutat, la început, să-i dea echivalență nu numai în rime: *adâncă, aruncă, să plângă, încă*, dar și în asonanțe: *plângându mare, cumcă, mângăe*, etc.

Dar treptat a renunțat la aceste efecte de bang-bang, căci a văzut că, pentru a da mișcare și dramatism, este nevoie să separe partea întâia de a doua, singura în care astfel de efecte ar fi putut fi, discret, îngăduite. Astfel apare necesitatea de a da atât cuvintelor impresive cât și mijloacelor morfologice și sintactice o altă structură, deci un alt conținut. Desăvârșind în chip personal virtualitățile care ședeau în datele generale ale motivului, Eminescu a transfigurat modelul, dându-i un alt suflet.

Deși privită în generalitatea ei ideea celor două sonete pare aceeași, totuși rareori ai un prilej mai potrivit să vezi ce puțin însemnează datele anecdotice ale unui motiv și ce hotărîtor lucru este plămuirea care, prin nuanțe și accente deosebite, creează o valoare nouă. Se învederează astfel că adâncirea formei este chemată să dea cuvântul hotărîtor în studiile de literatură comparată prin care căutăm individualizarea marilor creatori ». Și, mai departe:

« Când compari natura morfologică a cuvintelor din sonetul lui Cerri cu aceea din sonetul lui Eminescu, constai că, în strofa întâia, poetul german are 26 de cuvinte, dintre care 6 substantive, 5 adjective, 3 verbe. La Eminescu, dintr'un total de 24 de cuvinte ale strofei, substantivele sporesc la 10, adjectivele scad la 2, iar verbele se urcă la 5. Această situație este echivalentul morfologic pentru caracterul descriptiv al strofei eminesciene și structura ei nervoasă, cu verbe sporite și adjective diminuate.

Privind acum strofa primă a lui Eminescu în raport cu celelalte din punct de vedere al lungimii cuvintelor, constatăm că dintre toate, strofa întâia are cele mai multe cuvinte lungi, înțelegând prin cuvinte lungi pe acelea care cuprind mai mult de cinci sunete. Cercetări de metrică străină au arătat că complexurile caracterizate prin cuvinte scurte au un ritm mai alert. De sigur, impresia de funerar a acestei prime strofe este secondată de acel ritm lent descriptiv nu numai prin sporul substantivelor, dar și prin lungimea cuvintelor. Iar dacă în ultimele două strofe numărul cuvintelor lungi față de cele două scurte este aproape egal, se naște întrebarea dacă efectul lor, cu tot conținutul deprimant, care pecetluște definitiv situația, nu are un ton deosebit, mai aproape de tonul major decât de acela minor al primelor două strofe.

Dacă prima strofă deșteaptă o impresie de ton minor, se cuvine să descifrăm această impresie și din structura ei fonetică.

Am arătat că din fiecare din versurile strofei acesteia, partea întâia a versului domină înțelesul părții a doua. Privind acum frecvența vocalelor accentuate întunecoase, *î, ă, ou* și a celorlalte palatale, luminoase, *e, i*, constatăm

că strofa întâia cuprinde cel mai mare număr de vocale întunecoase din întregul sonet: opt vocale întunecoase față de cinci în strofa a doua și câte două în terțete. În ceea ce privește distribuția acestor vocale, constatam că, afară de o singură excepție, toate vocalele întunecoase ale acestui sonet, în număr de șaptesprezece, aparțin primelor emistihuri. Din această distribuție a vocalelor se nasc efecte de contrast care, alături de alte mijloace, secondează acustic expresia.

În versul întâiu, după acel accent puternic de intensitate de prima măsură: *s'a stâns*, în care efectul vocalei întunecoase *â* este sporit prin grupurile de consonante *st* și *ns*, urmează melodicul *ia*, apoi intensivul *a* accentuat din *viața falnicei*, ceea ce subliniază, prin repetarea vocalei *a*, cea mai deschisă dintre toate, valoarea evocată. Din manusrise, relevz că, la început, adjectivele care însoțeau cuvântul Veneția erau *măreață* și apoi *antică*. Ambele erau departe de a evoca acustic strălucirea cetății de odinioară, așa cum e redată puternic prin cuvântul *falnic*, care apare d'abia în ultimele variante *.

Studiul d-lui Caracostea va continua în numărul viitor al *Gândirii*; ar fi păcat să se oprească numai la partea din numărul acesta.

A Z I

Nr. 22—1936

Cuprinsul: Mihail Celarianu — *Ondulațiuni permanente*; Vlaicu Bârna — *Versuri*; A. Miromescu — *Roaiba*; Ștefan Stănescu — *Sonet* Alexandru Călinescu — *Dincolo*; Alexandru Carussi — *Statuetă antică*; Petru Manoliu, *Geneza*; E. Ar. Zaharia — *Lied ancestral*; George Demetru Pan — *Ave... Lia*; Anton Holban — *Marcel Proust*; Paula Manolescu — *Pentru un frate adormit*; Constantin Micu — *Femeia cu umerii rotunzi, Arta și transformările sociale*; D. Trost — *Louis Guilloux și romanul contemporan*.

Din d-l Petru Manoliu (*Geneza II*): « Eroarea fundamentală care minează creația este cauzalitatea. Când Satana îi cerea lui Dumnezeu să aibă chip, dar în același timp să nu Fie, el se gândea, că, orice început cere alte începuturi și că sub unghiul acestei vieți, nimic nu este desăvârșit, deoarece totul își caută lămurirea prin aceea ce a fost nu prin ceea ce este. Obiecțiile pe care Satana le-a adus și le aduce lui Dumnezeu, precum și dialogurile dintre aceștia, trebuiesc luate în sensul veșnicei separații. Dumnezeu este o schismă. Însă, adevărul acesta presupune că inițial a existat o dogmă, deoarece schisma nu este posibilă decât în cadrul unei originalități și gravitând în jurul unui originar. Noi nu vrem să spunem că Satana este valoarea care a rămas în erarhia unității dela început. De bună seamă că și spiritul negativ este la rândul său o schismă. Însă acest spirit este înainte de toate măsura Dumnezeirii. Căci nu te poți apropia de Dumnezeu decât cu ajutorul Satanei; depășindu-l și surprinzând adevăratul sens al negației. Când Dumnezeu a întins brațele peste neanturi zicând: « Să fie lumină! » gândul care a urmat imediat acestei hotărâri, a fost următorul: « E bine să fie lumină! » Cu alte cuvinte, actul de creație s'a înfățișat lui Dumnezeu pe două plane bine distincte: 1) acela de creație pură; 2) acela de surpindere a utilității acestei creații. Așa dar, creația este vițiată dela început. Iar vițiul ei fundamental

este acela de mai sus și anume că, orice creația este minată de cauzalitate. În genere, mintea omenească, nu poate înțelege complet un lucru, decât numai dacă poate adăoga la nivelul cerințelor minții, alături de dimensiunile materiale ale obiectului, o a patra dimensiune, care este cauzalitatea. Noi vrem să știm: cum? Noi vrem să cunoaștem: de ce? Or, pe linia acestor întrebări, noi ne plasăm în inima celei de a doua fațetă a actului de creație și anume în planul pragmatic al creației. Căci, de fapt, adevărata semnificație a cauzalității și fundamentala sa resursă de viață, este utilitatea. Noi ne întrebăm: cum? și de ce? și ne închipuim că accentele acestor întrebări cad pe însăși întrebarea, când de fapt, cum? și de ce? nu sunt decât limite de existență a obiectului care prin însuși faptul că i se aplică această întrebare, devine unealtă. Din punctul de vedere al cauzalității mintea omenească, așa dar, a surprins însăși esența Dumnezeirii. Deoarece, în momentul în care, rațiunea explică pe A prin a, b, c, d, e, f, . . . n, oricât am înmulți noi, împingând Cauza către infinitesimal, aceste cantități-coordonate, noi rămânem totuși pe linia lămuririi obiectului, printr'o cauză unică și la nivelul acestuia. Căci, noi trebuie să înțelegem un fapt și anume acela că, pentru înțelegerea noastră, o cauză nu este valabilă decât numai dacă are mărimea obiectului. Și noi, trebuie să mai înțelegem un fapt că, o asemenea explicație este infinit mai adevărată și se juxtapune mai autentic pe linia existenței, decât cealaltă explicație prin cauzalitatea împinsă către infinitesimal, deoarece această din urmă cauzalitate nu este decât o substituie a Realului pe Rațiune. Căci, a, b, c, d, e, . . . n, sunt cantități abstracte și pe care simțurile noastre nu le pot surprinde, iar mintea noastră nu le poate da un conținut viu de trăire. Când Satana, îi cerea lui Dumnezeu să aibă chip fără a fi, el înțelegea următorul lucru pe care de altfel, I L'a și spus:

— Păzește-Te să fii folositor!

* * *

Dumnezeu este o schismă în sânul spiritului pur. Căci, Dumnezeu l-a creat pe Adam, crezând că se va putea vedea pe Sine, fără să bănuiască nicio clipă că, întreaga sa creație va suferi de același păcat etern:

— Oglinda. »

MEMENTO

- * *Familia* (Nr. 4—1936) Octav Șuluțiu — *Scriitorii și Cărți*.
- * *Insemnări Ieșene* (Nr. 10—1936) G. Topârceanu — *Sisoe se coboară pe pământ*; M. Sadoveanu — « Codiță »; M. Codreanu — *Poezie*.
- * *Ramuri* (Nr. 3-4—1936) Scarlat Strușeanu — *Istoria națională romanțată în opera lui Al. Odobescu*.
- * *Revista Scriitoarelor și Scriitorilor Români* (Nr. 5—1936) E. Lovinescu — *Geniul*.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

CPT.-COMANDOR P. C. FUNDĂȚEANU. *Libertatea mărilor și prizele maritime* . . . . . epuizat

BIBLIOTECA «ENERGIA»

Au apărut

M. CONSTANTIN-WEYER. <i>Cavaliere de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei 40
L. F. ROUQUETTE. <i>În căutarea jericirii</i> , traducere din limba franceză de E. PLĂMÂNDĂ	Lei 40
ALAIN GERBAULT. <i>Singur străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	Lei 20
COLONEL T. E. LAWRENCE. <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă (2 volume)	Lei 60
RENÉ BAZIN. <i>Pustniul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ	Lei 30
MIHAI SADOVEANU. <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i>	Lei 30
C. ARDELEANU. <i>Domnul Tudor</i>	Lei 30
R. P. HUC. <i>Descoperirea Thibetului</i> , traducere din limba franceză de Apriliana MEDIANU	Lei 30
HOMER. <i>Odișsea</i> , traducere în proză din limba elină de E. LOVINESCU	Lei 60
JAKOB WASSERMANN. <i>Viața lui Stanley</i> , traducere din limba germană de Radu CIOCULESCU	Lei 40
H. M. STANLEY. <i>Autobiografie</i> , traducere din limba engleză de Mary M. POLIHRONIADE	Lei 60
R. M. HUC. <i>În China</i> , traducere din limba franceză de Natalia BĂLUȚĂ	Lei 40
F. YEATS-BROWN. <i>Bengali</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	Lei 40
JAKOB WASSERMANN. <i>Christofor Columb</i> , traducere din limba germană de I. SĂN GIORGIU	Lei 40

BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

A apărut

Ing. I. ORBONAȘ. <i>Manual de atelier mecanic</i>	Lei 20
---	--------

BIBLIOTECA ARTISTICĂ

A apărut

O. HAN. <i>Sculptorul D. Paciurea</i> cu 24 de planșe	Lei 60
AL. BUSUIOCEANU. <i>Andrescu</i>	Lei 120

BIBLIOTECA «ORAȘE»

A apărut

MIRCEA DAMIAN. <i>București</i> , cu 48 de planșe	Lei 120
TUDOR ȘOIMARU. <i>Constanța</i> cu numeroase ilustrații în text	Lei 80

BIBLIOTECA «DOCUMENTARĂ»

Au apărut

<i>Amințirile Colonelului Lăcusteanu</i> , publicate de Radu CRUTZESCU	Lei 70
ELENA G-RAL PERTICARI-DAVILA. <i>Din viața și corespondența lui Carol Davila</i>	Lei 200

Au apărut

BIBLIOTECA «ENCICLOPEDICĂ»

CONST. C. GIURESCU. <i>Istoria Românilor I</i> , ediția II, revăzută și adăugită, cu numeroase ilustrații în text	Lei 200
DR. G. BANU. <i>Sănătatea poporului român</i>	Lei 200

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Au apărut

Romane

JOACHIM BOTEZ. <i>Insemnările unui Belșer</i>	Lei 60
C. GANE. <i>Trecute vieți de doamne și domnițe, II</i> , cu numeroase ilustrații în text	Lei 160
ADRIAN MANIU. <i>Focurile primăverii și flacări de toamnă</i>	Lei 60
SĂRMANUL KLOPȘTOCK. <i>Feciorul lui Nenea Tache Vameșu, II</i>	Lei 70
LUCIA DEMETRIUS. <i>Tinerete</i>	Lei 50
N. M. CONDIESCU. <i>Insemnările lui Săfirim, I</i>	Lei 60
N. M. CONDIESCU. <i>Peste mări și fări</i> , cu 20 acuarelle originale de S. MÜTZNER	Lei 800

Au apărut

Esseuri, Critică

PAUL ZARIPOPOL. <i>Pentru arta literară</i>	Lei 60
PERPESCIUS. <i>Mențiuni critice, II</i>	Lei 80
G. M.-CANTACUZINO. <i>Isoare și popasuri</i>	Lei 60
N. IORGA. <i>Oameni cari au fost</i>	Lei 80
EM. CIOMAC. <i>Viața și opera lui Richard Wagner</i>	Lei 60
M. D. RALEA. <i>Valori</i>	Lei 50
N. IORGA. <i>Oameni cari au fost, II</i>	Lei 90
ȘERBAN CIOCULESCU. <i>Corespondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarișopol (1905—1912)</i>	Lei 40
G. CĂLINESCU. <i>Opera lui Mihai Eminescu, II, III</i>	2 vol. Lei 140
C. ANTONIADE. <i>Renașterea italiană. Trei figuri din Cinquecento</i>	Lei 70
N. IORGA. <i>Oameni cari au fost, III</i>	Lei 90
ALICE VOINESCU. <i>Montaigne</i>	Lei 70
EM. CIOMAC. <i>Poezii armonice, I</i>	Lei 60
G. CĂLINESCU. <i>Opera lui Mihai Eminescu, IV și V</i>	Lei 150

Versuri

Au apărut

DEMOSTENE BOTEZ. <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei 60
Z. STANCU. <i>Antologia poezilor linerii</i> , cu portrete de Margareta STERIAN	Lei 60
G. BACOVIA. <i>Poesii</i> , cu o prefață de Adrian MANIU.	Lei 40
G. GREGORIAN. <i>La poarta din urmă</i>	Lei 60
ADRIAN MANIU. <i>Cartea Tării</i>	Lei 40
G. LESNEA. <i>Cântec deplin</i>	Lei 40
GEORGE SILVIU. <i>Faisce psaltul spune</i>	Lei 40
V. CIOCALTEU. <i>Poesii</i>	Lei 60
N. DAVIDESCU. <i>Helada</i>	Lei 60
N. DAVIDESCU. <i>Roma</i>	Lei 60
ION POGAN. <i>Zogar</i>	Lei 40
RADU BOUREANU. <i>Golful Sângelui</i>	Lei 50
ION MINULESCU. <i>Nu sunt ce par a fi...</i>	Lei 50
VIRGIL CARIANOPOL. <i>Scrisori către plante</i>	Lei 40
ADRIAN MANIU. <i>Poesii din Carmen Sylva</i>	Lei 100

EDIȚII DEFINITIVE

TUDOR ARGHEZI. <i>Versuri</i>	Lei 100
---	---------

TRADUCEREA SFINTEI SCRIPTURI DE Pr. V. RADU
ȘI GALA GALACTION

Au apărut

<i>Cântarea cântărilor</i>	gratuit
<i>Cartea lui Iov</i>	gratuit
<i>Elemente</i>	gratuit
<i>Eclesiastul și Cântarea Deborei</i>	gratuit

SCRIITORII STREINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

Au apărut

E. MADÁCH. <i>Tragedia omului</i> , traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA.	Lei 40
LUIGI PIRANDELLO. <i>Răposatul Matei Pascal</i> , traducere din limba italiană de A. MARCU.	Lei 40
M. CHOROMANSKI. <i>Gelozie și medicină</i> , traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ.	Lei 50
R-L. STEVENSON. <i>Comoara din insulă</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	Lei 50

Au apărut

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

D. D. ROȘCA. <i>Existența tragică</i>	Lei 60
T. VIANU. <i>Estetică, Vol. I.</i>	Lei 100
PETRE PANDREA. <i>Filosofia politică-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>	Lei 60
LUCIAN BLAGA. <i>Orizont și stil</i>	Lei 60
MIRCEA ELIADE. <i>Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne</i>	Lei 200
T. VIANU. <i>Estetică, Vol. II</i>	Lei 100
C. RĂDULESCU-MOTRU. <i>Românismul. Catehismul unei noui spiritualități</i>	Lei 60

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

Au apărut

G. I. BRĂTIANU. <i>Napoleon III et les nationalités.</i>	Lei 60
--	--------

OPERELE PREMIATE ALE SCRITORILOR TINERI 1934, 1935 și 1936

Au apărut

VLADIMIR CAVARNALI. <i>Poesii</i>	Lei 20
EUGEN JEBELEANU. <i>Inimi sub săbiu, poeme.</i>	Lei 40
HORIA STAMATU. <i>Memnon, versuri</i>	Lei 40
DRAGOȘ VRÂNCEANU. <i>Cloșca cu puși de aur, versuri</i>	Lei 40
EMIL CIORAN. <i>Pe culmile disperării</i>	Lei 50
CONSTANTIN NOICA. <i>Mathesis</i>	Lei 40
ȘTEFAN BACIU. <i>Poemele poetului tânăr</i>	Lei 20
VIRGIL GHEORGHIU. <i>Marea vândătoare</i>	Lei 20
SIMION STOLNICU. <i>Pod elez</i>	Lei 20
ION BIBERI. <i>Thanatos</i>	Lei 60
V. GEORGESCU. <i>Drept și viață</i>	Lei 40
AL. DIMA. <i>Zăcămintele folclorice în poezia noastră contemporană</i>	Lei 40

Sub tipar

ST. TEODORESCU. <i>Spre un nou umanism</i>	
--	--

COMPOZITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

P. CONSTANTINESCU. <i>Sonatind pentru pian și violină</i>	Lei 120.
---	----------

Cartile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării
din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39 — București, I — Telefon 240-70 206-40

